

ГРЕХЕМ ГРІН | КОМЕДІАНТИ

РОМАН

*„Все — в нас самих,
Бо хто Король лицем,
Той і в душі Король.
ТОМАС ГАРДІ*

РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК • КИЇВ • 1969

Роман Грегема Гріна «Комедіанти» — це одночасно детектив і глибокий соціальний твір. Пригоди Диконса, Брауна й Сміта — комедійних героїв — становлять захоплююче детективне тло; жахливі картини рабства й диктаторського терору на Гаїті, мужня боротьба передових людей типу доктора Мажіо — соціальний і пізнавальний зміст надзвичайно своєрідного і широко популярного роману славетного англійського письменника. Недарма ця книга викликала таке одностайне захоплення мільйонів гноблених у Південній Америці і навіть спричинила повалення кількох диктатур, що викликало негайну заборону її на всьому континенті.

З англійської переклав

ПАВЛО ШАРАНДАК

Перекладено з видання:
Graham Greene. The Comedians.
London, 1966.

Г85
И (Англ.)

7-3-4
16-69М

КНИЖКОВА ФАБРИКА ім. М. В. ФРУНЗЕ

А. С. ФІРРОВІ

Любий Фіре!

Коли Ви очолювали велике видавництво, я був одним із найбільш відданих Вам авторів, а щойно Ви залишили свою справу, мені, як і багатьом іншим письменникам, що видавались у Вас, довелося шукати собі нового пристановиська. Це перший мій роман, написаний після того, і я хочу присвятити його Вам — на згадку про тридцять з лишком років нашого співробітництва, хоч це холодне слово нездатне обійняти ні тих дружніх порад, що їх Ви мені так щиро подавали (навіть не знаючи, чи будуть вони прийняті), ні моральної підтримки, що нею Ви так щедро мене обдаровували (навіть не відаючи, що я її погребую), ані нашої взаємної прихильності та радощів, що їх ми зазнали разом за всі ці роки.

Кілька слів про моїх героїв. Навряд чи я стану порушувати справу про наклеп на самого себе, але хочу з усією певністю наголосити, що оповідач цієї історії, хоч його й звати Брауном, — ні в якому разі не Грін¹. Багато читачів чомусь гадають, — я знаю це з власного досвіду, — що «я» це завжди автор. Отож свого часу мене вважали вбивцею власного друга, ревнивим коханцем дружини одного урядовця, запеклим гравцем у рулетку. Мені не хотілося б настільки уподібнитись до хамелеона, щоб прибрати ще й рис людини, що наставила роги південноамериканському дипломатові, д того ж, здається, безбатченка, вихованця сзутів. Дехто зрадіс: «Ага! Браун — католик, так само як і Грін...» Не треба забувати, що навіть тоді, коли дія роману точиться в Англії, він втрачає вірогідність, якщо з десятка або й більше його персонажів хоча б один не буде католиком.

¹ «Б р а у н» — коричневий, «Г р і н» — зелений (англ.).

Нехтування цього факту соціальної статистики часом надає англійському романові деякої провінційності.

«Я» — не єдиний вигаданий персонаж у моєму романі. Жоден з них, від такої другорядної постаті, як британський повірений у справах, і аж до головних героїв, ніколи не існував. Чия-небудь зовнішня риса, манера розмовляти, почутий десь анекдот — усе це переварюється в казані підсвідомого і здебільшого виходить звідти неспізнаним і для самого кухаря.

Що ж до самого знедоленого Гаїті та режиму доктора Дювальє, то вони не вигадані мною, нічого навіть не перебільшено задля ефекту. Годі й уявити собі щось страшніше від того кошмару. Серед тонгон-макутів є й мизіші за Конкасера; перерваний похорон змальовано з натури; багато Жозефів накульгують вулицями Порт-о-Пренса після тортур, і, хоч мені й не випадало зустрічатися з молодим Філіпо, в колишній божевільні поблизу Санто-Домінго я бачив партизанів, таких же сміливих і так само погано навчених військової справи. Після того як я взявся писати цю книжку, становище змінилося лише в Санто-Домінго — і то нагірше.

З любов'ю до Вас

ГРЕХЕМ ГРІН

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

Коли я згадую сірі кінні монументи, споруджені в Лондоні на честь генералів — героїв колоніальних воєн, та пам'ятники давно забутим політичним діячам у довгих сурдутах, мені й на думку не спадає насміхатися з простого каменя, поставленого на могилі Джонса по той бік міжнародного шосе, — бідоласі так і не випало перейти його в тій чужій для нього країні, хоч я й досі не знаю, де Джонсова батьківщина з погляду географії. Одначе він заплатив за цей камінь хоч і несамохіть, заплатив життям, тимчасом як генерали здебільшого вертаються додому

живі-здорові і коли ї платять за свої молументи, то лише кров'ю своїх солдатів. Що ж до політичних діячів, то хто там ними цікавиться, мертвими, аби пам'ятати, з якими подіями пов'язані їхні імена? Безмітна торгівля куди менш важлива, аніж, скажімо, війна в Ашанті, хоч для лондонських голубів ніякої різниці між ними не існує. Exegi monumentum¹. Коли мені трапляється бути в якихось несподіваних справах у Монте-Крісті і я проїжджаю повз Джонсів камінь, мене тішить думка про те, що його поставлено там не без моєї допомоги.

У житті майже кожної людини непомітно настає час, коли вже, як то кажуть, вороття немає. Ні Джонс, ні я не завважили, як усе воно сталося, хоч, поживши стільки на світі, мали б натренуватись і краще бачити довкола себе, як ото пілоти дореактивної авіації. Я навіть нічого не передчував, коли похмурого серпневого ранку все попливло до Атлантики в кільватері «Медеї» — вантажного судна пароплавної компанії королівства Нідерландів, яке йшло з Нью-Йорка та Філадельфії в Порт-о-Пренс на Гаїті. Тоді я ще серйозно ставився до свого майбуття — навіть до свого пустого готелю і кохання з Мартою, що було чи не таке ж пусте. Ніщо не зв'язувало мене тоді ні з Джонсом, ні з Смітом. Вони були моїми попутниками, і я навіть гадки не мав, що через них я стану причетним до *rompes funébres*² містера Фернандеса. Коли б хто сказав мені тоді таке, я б засміявся, як оце сміюся тепер.

...Рожевий джип у моїй склянці коливався разом з «Медесю», піби склянка була приладом, що ресструє силу хвилі, коли містер Сміт рішуче відказав Джонсові:

— У мене ніколи не буває нападів морської хвороби, добродію. Ніколи. Вона є наслідком підвищеної кислотності, що спричиняється м'ясом та алкоголем.

Містер Сміт походив з Вісконсіна, та для мене він з першої ж хвилини був Кандидатом у президенти, бо його дружина повідомила мене про це ще раніше, ніж я почув його прізвище. Ми стояли на палубі, спершись на поруччя. Вона рішуче труснула своїм масивним підборіддям, піби даючи зрозуміти, що він один на борту «Медеї» гідний цього наймення, навіть коли б там було ще з десяток інших кандидатів. Потому вона докинула:

¹ Я пам'ятник воздвиг (лат.).

² Похоронне бюро (франц.).

— Я маю на увазі свого чоловіка, містера Сміта, що був кандидатом у президенти на виборах тисяча дев'яност сорок восьмого року. Він ідеаліст. Ось чому він не пройшов.

Що могло повернути її на таку розмову? Ми зічев'я дивились на сіру гладінь океану, що причаїлася, мов хижий звір у клітці, котрий тільки й жде нагоди, аби показати себе на волі. Я почав був щось розповідати про одного знайомого піаніста, а вона, очевидно, згадала Труменову дочку, а відтак перескочила на політику, що нею захоплювалась навіть більше за свого чоловіка. Мені здається, вона вірила, що, виставивши свою кандидатуру, неодмінно перемогла б на виборах, і, споглядаючи її рішуче підборіддя, я теж схилився до такої думки.

Містер Сміт, у старому плащі з піднятим коміром, що закривав його великі, волохаті, наївні вуха, спокійно міряв палубу позад нас, перекинувши через руку дорожній плед, і біле пасмо його волосся стриміло проти вітру, наче телевізійна антена. Він мав вигляд доморослого поета або декана ординарного коледжу, тільки не політичного діяча. Я став пригадувати, хто був суперником Трумена на тих виборах — звісно ж, Дюї, а не Сміт! Тим часом вітер заглушив її наступну фразу. Мені здалось, що вона чомусь згадала овочі, — та, зрештою, може, я й не дочув.

З Джонсом я познайомився трохи згодом, за досить незвичайних обставин: він намагався підкупити стюарда, щоб зайняти моє місце. Я побачив біля дверей своєї каюти якогось чоловіка з валізою в одній руці та двома п'ятидолларовими папірцями в другій. Він промовляв:

— Та він же ще й не заходив сюди. Нічого вам не буде. Він навіть не помітить різниці.

Здавалося, він знав мене чимало років.

— Але ж, містере Джонс... — заперечив стюард.

Джонс був невисокий на зріст, вдягнений у ясно-сірий костюм з двобортною жилеткою, що був трохи не до речі так далеко від ліфтів, метушні коптор і клацання друкарських машинок. Такого костюма ніхто більше й не мав на нашому миршавому суденці, що ледве повзло по воді. Згодом я завважив, що Джонс ні разу його не змінив, навіть останнього вечора на пароплаві, коли був прощальний концерт; певне, в тій його валізі ніякої іншої одежі й не було. Мені він нагадував людину, що зопалу надягла не ту уніформу, бо Джонсові, безперечно, не хотілося

привертати до себе увагу. Своїми чорними вусиками і темними округлими очима він дуже скидався на француза — скажімо, па ділка з фондової біржі, — і я був неабияк здивований, коли дізнався, що його звать Джонс.

— *Майор* Джонс, — кинув він стюардові з докором.

Мені й самому стало незручно. На судні було так мало пасажирів, що таїти на когось образу просто не випадало.

Приклавши руки до грудей, стюард усовіщав його:

— Не можу, пане. Каюту залишено цьому добродієві. Містерові Брауну.

Сміт, Джонс, Браун — виникла досить кумедна ситуація. Я мав хоч якесь право на своє ординарне прізвище. А він? Стаповище його викликало у мене посміх, проте, як я потім допевнився, Джонсові бракувало почуття гумору.

Він уважно поглянув на мене й запитав:

— Це справді ваша каюта, добродію?

— Здається, моя.

— Мені сказали, ніби вона вільна. — Він трохи повернувся, аби не бачити моєї пласкої валізи, що стояла на видноті при вході. П'ятидоларові папірці кудись зникли — чи не в рукав, бо я не помітив, щоб він потягнувся до кишені.

— Вам дали погану каюту? — спитав я.

— Ні, просто я звик до правого борту.

— Я теж, а надто в цій подорожі. Можна не зачиняти ілюмінатора. — І, наче на підтвердження моїх слів, пароплав почав хилитися на лівий борт, виходячи у відкрите море.

— Саме час випити джину, — раптом випалив Джонс.

Ми пішли нагору й надибали невеличкий салон, де чорний стюард, розводячи водою рожевий джин, при першій же нагоді шепнув мені: «Я британський підданий, пане». Я зауважив, що Джонса він чомусь про це не повідомив.

Двері широко розчинились, і на порозі з'явився Кандидат у президенти — доволі імпазантна фігура, коли не брати до уваги його наївних вух; він навіть пригнувся у дверях. Обвівши поглядом увесь салон, він лиш тоді пропустив наперед дружину, що пройшла у нього під рукою, наче під аркою, як ото наречена проходить під мечем. Йому, мабуть, хотілося пересвідчитись, що в салоні немає небаланних осіб. Очі його сяяли чисто вимитою бла-

киттю, але з ніздрів і вух негарно звисали пучечки сивого волосся. Він був прямою протилежністю Джонсові — цілком, як то кажуть, справдішній, непідроблений. Якби мені тоді спало на думку порівнювати їх, то я сказав би, що їх так само важко було б змішати, як олію з водою.

— Заходьте! — вигукнув містер Джонс («майор» чомусь іще не вкладалося мені в свідомості).— Заходьте, смикнемо по чарці.— Як я завважив згодом, жаргопні слівця звучали в його устах трохи старомодно, наче він вишукував їх по старих, не знати коли виданих словниках.

— Пробачте,— чемно озвався містер Сміт,— я не торкаюся спиртного.

— Я теж не торкаюся, а п'ю його,— заявив Джонс, наочно демонструючи значення своїх слів.— Мене звуть Джонс,— додав він.— Майор Джонс.

— Дуже приємно. Моє прізвище Сміт. Вільям Абель Сміт. А це моя дружина, майоре.

Він запитливо глянув на мене, і я відчув, що забарився відреконсудуватись.

— Браун,— соромливо сказав я. Мені здалося, що я невдало пожартував, та ніхто з них цього не помітив.

— Подзвоніть-но ще раз, друже, — мовив Джонс. Він уже надав мені таке звання, отож я, хоч і сидів од дзвінка далі, аніж містер Сміт, перейшов салон, щоб виконати цей загад. Та й містер Сміт саме був заклопотаний тим, що вкутував пледом ноги дружині, хоча в салоні було досить тепло (певне, так уже в них віддавна велося). Ось тоді, у відповідь на Джонсову репліку, що джин — найкращий засіб проти морської хвороби, містер Сміт і заявив:

— У мене ніколи не бувас нападів морської хвороби, добродію... Я все своє життя вегетаріанець...

А дружина докинула:

— Ми й виборчу кампанію провели під цим гаслом.

— Кампанію? — перепитав Джонс так голосно, ніби в ньому й справді прокинувся майор.

— На президентських виборах сорок восьмого року.

— Ви були кандидатом?

— На жаль, шанси я мав мізерні,— винувато усміхнувся містер Сміт.— Адже обидві могутні партії...

— То була демонстрація нашого кредо,— із запалом перебила його дружина.— Ми йшли під своїм знаменом.

Джонс довго мовчав. Чи то його вразило почуте, чи то, як і я перед тим, він хотів пригадати імена головних

претендентів. Нарешті, ніби смакуючи кожне слово, він проказав:

— Кандидат у президенти на виборах сорок восьмого року... Я пишатимусь таким знайомством.

— Ми не змогли вести організованої боротьби,— озвалася місіс Сміт.— Бракувало грошей... І все ж ми зібрали понад десять тисяч голосів.

— Я й не сподівався на таку підтримку,— мовив Кандидат.

— Ми зайняли не останнє місце. Там був один кандидат... здається, він мав якийсь відношення до сільського господарства... Так, любчику?

— Так, але я не пам'ятаю, як зветься його партія. Помосму, він один з послідовників Генрі Джорджа.

— А я гадав, що тільки республіканці й демократи висували своїх кандидатів,— почав був я.— Хоча пі — з ним змагався ще якийсь соціаліст, правда ж?

— Їхні передвиборчі збори — безсоромна самореклама,— заявила місіс Сміт.— Аж гідко дивитись. Могли б ви, скажімо, уявити собі містера Сміта в супроводі цілої зграї дівуль із бубнами?

— Будь-хто може балотуватись у президенти,— лагідно й примірно пояснив Кандидат.— У цьому перевага нашої демократії. Повірте, то був для мене цінний досвід. Просто неодієнний. Я ніколи його не забуду.

2

Наше суденце було зовсім мале. Здається, воно могло брати всього-на-всього чотирнадцять пасажирів, а тепер їх було й того менше. Туристський сезон уже минув, та й сам острів, до якого лежала наша дорога, давно вже не вабив до себе туристів.

Серед пасажирів «Медеї» був дженджуристий негр, що хизувався височезним білим комірцем, крохмальними манжетами та окулярами в золотій оправі. Він їхав у Санто-Домінго. Тримався він осторонь, а коли його про щось питали за столом, відповідав чемно, але коротко й непевно. Приміром, коли я запитав, який вантаж братимуть у Трухільйо, і тут же вибачився: «Даруйте, я хотів сказати — в Санто-Домінго»,— він поважно кивнув головою

і мовив: «Так». Сам він ні про що не запитував, і його стриманість була немовби докором нашій пустій цікавості. Ще з нами їхав комівояжер якоїсь фармацевтичної фірми — я вже не пам'ятаю, чому він не схотів летіти літаком, але ще тоді не мав сумніву, що причину ту він вигадав, а насправді слабував на серце і намагався це приховати. Шкіра на його обличчі скидалася на туго напнутий папір, тулуб був надто великий, як порівняти з маленькою головою, і він майже цілими днями лежав на своїй койці.

Щодо мене, — а як мені часом здавалось, і щодо Джонса, — то ми віддали перевагу пароплавові з міркувань обережності. В аеропорту, полишивши літак, пасажир одразу віддаляється від обслуги, а от у давані завжди відчуваш під ногами надійну опору іноземної палуби: поки я перебував на «Медей», доти вважався голландським підданим. У мене був прямий квиток до Санто-Домінго, і я переконував себе, хоч не дуже й успішно, що не зійду з палуби, доки не матиму гарантій од британського консула... або від Марти. Мій власний готель у горах поблизу столиці якось обходився без мене цілих три місяці; тепер там, напевне, взагалі нікого нема, а мені моє життя куди дорожче, аніж порожній бар та коридори з порожніми покоями і таке саме порожнє життя без надії на майбутнє. Що ж до Смітів, то їх, очевидно, привела на пароплав любов до моря, а от чому вони вирішили їхати саме в республіку Гаїті, я дізнався лише згодом.

Капітан наш, сухий, неприступний голландець, патертий до блиску, як мідяне поруччя пароплава, тільки раз сидів з нами за спільним столом. Зате скарбник був аж надто веселий нечунара, вельми ласий до голландського джину та гаїтянського рому. Вже другого дня він запросив нас випити у нього в каюті. Ми всі втиснулись туди, окрім комівояжера, котрий сказав, що завжди лягає о дев'ятій. Навіть добродії із Санто-Домінго приєднався до нас і сказав «ні», коли скарбник запитав його думку про погоду.

Веселун скарбник мав звичку все перебільшувати, і його життєрадісність лише трішечки підупала, коли Сміти попросили лимонаду, а оскільки його не знайшлося — кока-кола.

— Ви п'єте свою смерть, — сказав він їм і почав викладати власну теорію про шкідливі домішки до цього

папою. Смітів вона анітрохи не злякала, і вони пили собі кока-кола з видимим задоволенням.— Там, куди ви їдете, потрібно буде щось міцніше,— докинув скарбник.

— Ми з чоловіком нічого міцнішого не п'ємо,— озвалася місіс Сміт.

— Вода там хтозна-яка, а тепер, після відходу америкапців, навряд чи знайдеться й кока-кола. Зчиниться вночі стрілянина, отоді й згадаєте: оце б скляночку рому...

— Тільки не рому,— заперечила місіс Сміт.

— Стрілянина? — перепитав містер Сміт.— Хіба там стріляють? — Він стурбовано глянув на дружину, що зіщулилась під дорожнім пледом (навіть у задушливій каюті їй було холодно).— А чому там стріляють?

— Спитайте містера Брауна. Він там живе.

Я сказав:

— Мені не часто траплялося чути стрілянину. Вони здебільшого діють тишком-нишком.

— Хто «вони»? — спитав містер Сміт.

— Тонтон-макути,— лиховісно-весело відказав скарбник.— Президентів дияволи. Вони носять темні окуляри і приходять по свої жертви, коли поночі.

Містер Сміт поклав руку дружині на коліно.

— Цей добродій просто хоче нас налякати, моя люба. В туристському бюро нам нічого такого не казали.

— Ну, то нехай знає, що нас не так легко злякати,— промовила місіс Сміт. І я чомусь повірив їй.

— Ви розумієте, про що йде мова, містере Фернандес? — гукнув скарбник так голосно, як дехто вважає за потрібне звертатися до іноземців.

Містер Фернандес сонно глипнув на нього.

— Так,— відказав він, та, по-моєму, він так само міг сказати й «ні».

Джонс, що сидів на краю скарбникового ліжка, тримаючи в руці склянку з ромом, уперше заговорив:

— Дайте мені півсотні десантників, і я очищу цю країну пезгірш від добрячої дози проносного.

— Ви були в десантниках? — здивовано спитав я.

Відповідь була досить неневна:

— В іншому підрозділі цього ж роду військ.

Кандидат у президенти сказав:

— Ми маємо рекомендаційного листа до міністра соціального добробуту.

— Міністра чого? — перепитав скарбник. — Добробуту? Який там добробут! Ось побачите пацюків завбільшки з тер'єра, то...

— В туристському бюро нас запевняли, що там чудові готелі.

— От хоч би мій. — Я виїняв записника і показав йому три листівки. Хоч вони були досить грубо розмальовані, проте мали вагу історичних документів, пам'яток епохи, що минула без вороття. На одній красувався чудовий плавальний басейн з голубою облямівкою, повний дівчат у «бікіні», на другій — під солом'яним дашком креольського бару витинав барабанщик — знаменитість Карібського узбережжя, а на третій — гордо височів сам готель, з гостроверхим дахом, вежками та балконами, — химерний архітектурний стиль, що поширився у Порт-о-Пренсі в дев'ятнадцятому столітті. Хоч це принаймні не змінилося.

— Нам би щось спокійніше, — мовив містер Сміт.

— У нас тепер зовсім спокійно.

— То що, моя люба? Мабуть, не зле спинитися в доброго знайомого?.. Якщо у вас знайдеться вільний номер з ванною чи душем.

— В кожному номері є ванна. Шуму теж не бійтеся — барабанщик утік до Нью-Йорка, а дівчата тепер обсілися в Майамі. Ви, очевидно, будете єдині мої гості.

Мені спало на думку, що самі ці двоє важитимуть для мене куди більше, ніж їхні гроші. Кандидат у президенти має цілком певний статус; він перебуватиме під захистом свого посольства чи того, що лишилось од нього. (Коли я виїздив з Порт-о-Пренса, штат його скоротився до повіреного в справах, секретаря та двох солдатів морської піхоти — замість військової місії). Певно, така ж думка сяйнула і в Джонса.

— Я теж залюбки приєднаюся до вас, — сказав він, — якщо про мене вже не потурбувались... Будемо вкупі, наче й не сходили з пароплава.

— Громада — то велика сила, — схвально докинув скарбник.

— Маючи аж троє пожильців, я буду пайщасливіший *hôte*lier¹ в Порт-о-Пренсі. Всі мені заздритимуть.

— Це небезпечно, коли тобі заздрять, — мовив скарб-

¹ Власник готелю (франц.).

ник.— Ви троє вчинили б обачніше, якби попливли з нами до кінця. Мене, приміром, далі як на п'ятдесят кроків од порту не заманиш. У Санто-Домінго є один чудовий готель. Просто розкішний. Я можу показати вам листівки не гірші, ніж у нього.

Він висунув шухляду, і я побачив з десяток коробочок з так запахми «французькими пакетиками», що їх команда вміть розкупить у нього, перше ніж зійти на берег та зазирнути до матусі Катрін чи в інші, дешевші заклади. Я навіть уявив собі, як він лякатиме товаришів даними нічної статистики.

— Де ж це вони поділися? — безпорадно спитав він, позирнувши на Фернапдеса, але той тільки усміхнувся й сказав свос «так».

Скарбник знову заходився шшпорити в шухляді, де було повно всіляких бланків, скріпок, пляшечок з синім, зеленим та червоним чорнилом, старомодних дерев'яних ручок з перами тощо. Нарешті він видобув кілька пошарпаних фотографій із зображенням точнісінько такого, як у мене, басейну та креольського бару, що різнився від мого лише тим, що там сидів інший барабанщик.

— Мій чоловік їде туди не розважатися,— обурено мовила місіс Сміт.

— Дозвольте, я візьму собі одну листівку,— попрохав Джонс і вибрав ту, що на ній зображено басейн та дівчат у «бікіні».— Адже ніхто не відає...

Ці слова, як мені здається, були вершиною його філософського ставлення до життя.

3

Другого дня я сидів собі в шезлонгу під тентом біля правого борту і тихенько погойдувався, скоряючись ритмові рожево-зелених хвиль і потрапляючи то в затінок, то на осоння. Брався читати роман, та важкий поступ його героїв нудними коридорами влади був до того очевидний наперед, що я задрімав, а коли книжка випала з рук, полінувався її підняти. Очі мої розплющилися тільки тоді, коли повз мене проходив фармацевтичний комівоаяжер, що хапався обома руками за поруччя, не паче здрався драбиною вгору. Він голосно сапав, протє

рухався з упертою рішучістю, ніби добре знав, куди веде та драбина і що здиратися нею треба, хоч йому напевне забракне сили добутися кінця. Я знову здрімнув і немовби опинився на самоті в завішаній шторами кімнаті, коли раптом відчув дотик чиеїсь холодної руки. То був містер Фернандес, що, як видно, злякався стрімкого нахилу судна й ухопився за мене, аби не впасти. Мені здалося, ніби з чорного неба сипнуло золотим дощем, коли його окуляри сійнули проти сонця.

— Так,— мовив він.— Так,— і, винувато усміхаючись, подибав далі.

Здавалося, того дня всіх пасажирів, окрім мене, поїняла нагальна потреба рухатись, бо одразу ж по тому на палубі з'явився Джонс (я все не міг величати його майором). Він уперто тримався середини, намагаючись іти в ногу з пароплавом.

— Бурхає! — гукнув він, і знову я чомусь подумав, що мови він навчився з книжок, у даному разі — чи не з Діккенсових.

Нараз, спотикаючись, мов п'яний, знову прочалапав містер Фернандес, а за ним, насилу змагаючи щабель за щаблем, ревно дряпався комівоаяжер. Він хоч і втратив шанси на перемогу, проте нізачо не хотів сходити з дистанції. Ледве я встиг подумати, що час би вже показатися й Кандидатові в президенти, бо надто велика буде фора, як той тут-таки виринув із салону. Він був сам, і йому, видимо, чогось бракувало, як ото фігурці в старовишньому барометрі, що раптом вискочила без парп.

— Штормить,— сказав він, ніби виправляючи мовний огріх містера Джонса, і сів у сусідній шезлонг.

— Сподіваюся, місіс Сміт почуває себе добре?

— Чудово,— мовив він,— чудово. Вона в каюті, опановує французьку граматику. Каже, що я заважаю їй зосередитись.

— Французьку граматику?

— Еге ж. Там, куди ми їдемо, розмовляють по-французькому. Місіс Сміт має феноменальні здібності. Дайте їй кілька годин — і вона все вивчить, окрім вимови.

— Але з французькою вона ще не стикалася?

— Це не проблема для місіс Сміт. Якось у нас була служниця-німкеня. То не минуло й півдня, як місіс Сміт уже гукала до неї по-німецькому, загадуючи приборати в кімнаті. Іншим разом ми пайняли фінку. Майже

тиждень місіс Сміт шукала підручника, а потім її вже годі було спинити...— Він усміхнувся й додав: — Я ось уже тридцять п'ять років одружений з нею, а все не перестаю дивуватись.

— А вам часто траплялося відпочивати в цих краях? — значливо спитав я.

— Ми завжди прагнемо підпорядковувати відпочинок нашому покликанню. Моя дружина не терпить пустих розваг і я теж.

— Розумію. Тож цього разу ваше покликання завело вас...

— Яюсь,— сказав він,— ми поїхали відпочивати до Теннесі. То були незабутні дні. Ми саме брали участь у марші свободи. Та по дорозі, в Нешвілі, сталася лиха пригода, і я навіть перелякався тоді за місіс Сміт.

— Ви досить мужньо проводите свій відпочинок.

— Ми дуже любимо негрів.— Йому, очевидно, здавалося, що іншого пояснення й бути не може.

— Боюся, що там, куди ви їдете, вони вас розчарують.

— Майже все розчарує, доки не пізнаєш його глибше.

— Чорношкірі можуть бути такі самі брутальні, як і білі.

— У нас в Сполучених Штатах теж не все гаразд. Однак мені здається, що той скарбник... ну, просто жартував.

— Він хотів пожартувати. Але то був гіркий жарт. Становище куди сумніше, ніж йому видається з порту. А в самому місті він навряд чи був.

— Отже, ви також радите нам їхати далі, до Санто-Домінго?

— Так.

Він засмучено поглянув на одноманітну поверхню моря. Мені здалося, що я таки вразив його.

— Дозвольте розповісти вам випадок з тамтешнього життя.

Я розповів йому про одного нещасного, котрого за підозрили в тому, що він нібито намагався викрасти президентових дітей, коли вони повертались із школи. Навряд чи були проти нього хоч найменші докази, але свого часу він переміг на міжнародних змаганнях снайперів у Панамі, і влада, очевидно, розважила, що перестріляти президентську варту може тільки чемпіон. Тонтон-макути

оточили його дім, хоч його там і не було, облили стіпи газом і підпалили, а тоді постріляли з кулеметів усіх, хто намагався врятуватись. Пожежникам дозволили перешкодити поширенню полум'я, і на тій вулиці ще й досі чорніє яма, наче там вирвано зуба.

Містер Сміт уважно вислухав мене і промовив:

— Гітлер чинив ще й не таке! А він же був білий. Отож не треба все скидати на колір шкіри.

— Той бідолаха теж був чорний.

— Коли придивишся, то скрізь погано. Та місіс Сміт навряд чи захоче вернутись тільки через...

— Я не збираюся вас переконувати. Ви ж самі запитали.

— Тоді чому,— коли можна поставити вам ще одне запитання,— чому *ви* туди повертаєтесь?

— Тому, що єдина моя власність там. Мій готель.

— А в нас, тобто у мене і місіс Сміт, єдине, чим ми володіємо, це наше покликання.

Він задумано споглядав море, коли раптом знову з'явився Джонс. Він кинув через плече:

— Оце вже четверте коло,— й пішов собі далі.

— Він теж не боїться,— зауважив містер Сміт, наче його мужність потребувала виправдання, як ото чиясь надто яскрава краватка, подарунок дружини: інші ж, мовляв, носять такі самі.

— Тут, мабуть, не в сміливості річ. Просто йому нікуди себе подіти, як і мені.

— Він такий приязний до нас із дружиною,— рішуче сказав містер Сміт, видимо намагаючись повернути розмову на інше.

Згодом, пізнавши його ближче, я одразу вловлював цей настрій. Він почувався страшенно ніяково, коли я погано про когось говорив — навіть про незнайомих чи ворогів. Він сахався від таких слів, мов кінь од води. А я задля розваги непомітно підводив його до краю провалля, а тоді гнав уперед острогами та нагаєм. Але мені жодного разу не вдалося примусити його подолати перешкоду. Він, певно, теж розгадував мої наміри, хоч ніколи не висловлював свого невдоволення. Адже це означало б дорікати приятелеві. Він просто відходив убік — і край. То була чи не єдина риса, що різнила його з жінкою. З часом мені довелося не раз відчути на собі її запальний і крутий норів — вона ладна була напасті на кожного, окрім,

звичайно, свого Кандидата в президенти. Ми часто гиркалися з нею, бо їй чомусь здавалось, що я підсміююся з її чоловіка, але вона й гадки не мала, як я ваздрив їм. Мені ще ніколи не траплялося бачити такого злагідного подружжя.

Я сказав:

— Ви згадали про своє покликання...

— Невже? Ви пробачте мені за перебільшення. «Покликання» — це звучить надто гучно.

— Мені цікаво послухати.

— Це просто надія. Хоч людина вашої професії наряд чи схвалить її.

— Здається, вона має якесь відношення до вегетаріанства?

— Так.

— Нічого не маю проти. Мос діло — догоджати своїм гостям. І якщо вони вегетаріанці...

— Річ тут не лише в діті, містере Браун. Це зачінає багато проблем життя. Якби нам пощастило вилучити кислоти з людського організму, ми позбулися б вибухів пристрастей.

— Тоді життя спинилося б.

Він лагідно докорив:

— Я не маю на думці кохання.

І мені чомусь стало соромно. Цинізм — річ надто дешева, його можна купити в першій-ліпшій крамничці стандартних цін, він є складовою частиною всякого непотребу.

— От ми якраз і їдемо до вегетаріанців.

— Про що ви, містере Браун?

— Дев'яносто п'ять відсотків населення Гаїті не може дозволити собі ні м'яса, ні риби, ні яєць.

— Але ж, містере Браун, невже ви не знаєте, що біднота непричетна до тих нещасть, що кояться сьогодні в світі? Війни розв'язують політики, капіталісти, інтелектуали, бюрократи, уолл-стрітівські верховоди... Жодної з них не починали бідняки.

— А багаті й можновладні не бувають вегетаріанцями?

— Ні, добродію. Здебільшого не бувають.

І мені знову стало соромно за свій цинізм. Дивлячись у ці очі, такі чисті й голубі, я мимоволі подумав, що він твердо знає, чого прагне. До мене підійшов стюард. Я сказав:

— Суну я не хочу.

— Обідати ще не час, пане. Капітан просить вас на хвилинку до себе, пане.

Капітан сидів у своїй каюті, суворій і начищеній до блиску, як і він сам. Ні в чому не було й натяку на особисте життя, коли не брати до уваги фотографії немолодої жінки, що мала такий вигляд, ніби щойно вийшла з перукарні, де їй висушили не тільки волосся, а й нутро.

— Сідайте, будь ласка, містере Браун. Може, закурите сигару?

— Ні, дякую.

Він сказав:

— Тоді не будемо гаяти час. Я потребую вашої допомоги. Справа дуже делікатна...

— Он як?

Капітан ще дужче посуворішав:

— Нема нічого гіршого, як несподіванки в дорозі.

— Авжеж... море... шторм.

— Море тут ні до чого. Воно не становить проблеми.

Він пересунув попільничку, коробку з сигарами, відтак наблизив на сантиметр до себе фотографію жінки з байдужим лицем і волоссям, що його ніби намащено цементовим розчином. Можливо, з нею він почувався вільніше; що ж до мене, то така б геть скувала мою волю.

— Ви знайомі з пасажиром на прізвище Джонс,— сказав капітан.— Він видає себе за майора.

— Так. Ми з ним розмовляли.

— Якої ви думки про нього?

— Йй-богу, не знаю... Я й не гадав...

— Щойно надійшла каблограма з нашої контори у Філадельфії. Вони вимагають, щоб я повідомив, коли і де він зійде на берег.

— Це легко встановити за квитком...

— Вони хочуть знати напевне. Ми йдемо в Санто-Домінго... Ви ж самі казали, що взяли квитка до Санто-Домінго на випадок, якщо в Порт-о-Пренсі... Він може теж так вчинити.

— Це пов'язане з поліцією?..

— Схоже на те,— але це тільки мій здогад,— що поліція ним справді цікавиться. Зрозумійте, я нічого не маю проти містера Джонса. Зрештою, може, це просто якась причіпка надто ревного канцеляриста... Та я подумав... ви теж англієць, живете в Порт-о-Пренсі...

Мене обурила його надмірна обережність, надмірна чемність і надмірна порядність. Невже наш капітан ні разу за все своє життя не спіткнувся — замолоду чи під чаркою, коли поряд із ним не було його прилизаної дружини?

— Ви говорите про нього, наче про якогось шахряя,— відказав я.— Та запевняю вас, він жодного разу не пропонував мені сісти за карти.

— Я ж не кажу...

— Ви хочете, щоб я не спускав його з ока?

— Еге ж. Саме так. Бо коли б що серйозне, вони загадали б затримати його. Може, він ховається од своїх кредиторів? Хто знає... А може, якась історія з жінкою,— гидливо додав капітан, спіймавши суворий погляд отой, з цементованим волоссям.

— Хоч як я вас поважаю, капітане, але мені зроду не траплялося бути шпигуном.

— Таж не про те йдеться, містере Браун. Мені просто незручно турбувати таку літню людину, як містер Сміт... з приводу майора Джонса...

І я знову звернув увагу на три наших прізвища, що легко змінювали одне одне, як маски у фарсі.

— Ну що ж,— сказав я.— Коли помічу щось підозріле... Але ніякого розшуку від мене не сподівайтесь, так і знайте.

Капітан легенько зітхнув з жалю до самого себе.

— Наче людині без того мало клопоту в такому рейсі!..

Він заходився розповідати мені довгу історію, що стала в порту, куди ми йшли, за два роки перед тим. О першій годині ночі на березі пролунали постріли, а через півгодини біля сходнів з'явився офіцер з двома поліцейськими й зажадав, щоб їм дозволили зробити обшук. Капітан, звісно, не дозволив: мовляв, його судно — суверенна територія пароплавної компанії королівства Нідерландів. Виникла довга суперечка. Він цілком покладався на вахтового, але той, як потім виявилось, спокійнісінько спав на посту. Капітан пішов шукати чергового помічника, щоб розповісти про все йому, коли побачив на палубі криваві сліди. Вони привели його до одної з шлюпок, де ховався втікач.

— Що ж ви зробили? — запитав я.

— Судновий лікар зробив йому перев'язку, а потім я, звичайно, передав його місцевій владі.

— Може, він шукав політичного пристановища?

— Не знаю, чого він шукав. Він був зовсім неграмотний, а до того ж не мав грошей на квиток...

4

Коли я знову зустрівся з Джонсом, я почав навіть трохи симпатизувати йому. Якби він запропонував мені партію в покер, я негайно погодився б і залюбки програв би,— може, цей вияв довіри витравив би неприємний осадок, що залишився у мене після розмови з капітаном.

Я йшов уздовж лівого борту, щоб не стикатися з містером Смітом, коли мене обдало бризками і, поспішаючи до себе в каюту, я наштотхнувся на містера Джонса. Мене враз поійняло почуття провини, ніби я вже зрадив його таємницю, а він спинився і запропонував мені випити.

— Трохи зарано,— відказав я.

— У Лондоні саме відчиняються пивниці.

Я глянув на годинник — було п'ять хвилин до одинадцятої — і чомусь подумав, що це схоже на перевірку його документів. Поки він ходив по стюарда, я взяв книжку, що її він залишив на столику. То було дешеве американське видання в лискучій паперовій обкладинці, де на розкішному ліжку лежала гола дівчина, а назва закликала: «Живемо лише раз». На титульній сторінці його власноручний підпис: *Г. Дж. Джонс*. Чи то він засвідчував свою особу, чи просто хотів зберегти книжку?.. Я розгорнув її навмання: «Довіра? — Джефів голос стьобнув її, наче батогом...» Та ось повернувся Джонс з двома великими кухлями пива. Я поклав книжку і, вдавано зніяковівши, мовив:

— *Sortes Virgilianae* ¹?

— Який ще Сортес? — Джонс підняв кухоль і, перебравши подумки свій запас слів та одкинувши «Ваше здоров'я» як застаріле, промовив: — Будьмо! — І тут же додав: — Я бачив, як ви допіру розмовляли з капітаном.

— Он як?

¹ Вергілієві прорікання (*лат.*) — спосіб гадання за текстом «Енеїди» Вергілія.

— До нього не підступись. Розмовляє, старе луб'я, тільки з джентльменами.— Цього разу словник таки підвів його.

— Який же я джентльмен?

— Не смійтесь. Я вбачаю в цьому слові особливий зміст, бо поділяю всіх на джентльменів і пройдисвітів. Перші без других обходяться, а от другі без перших — ні. Я й сам пройдисвіт.

— Що ви розумісте під словом «пройдисвіт»? Воно ж має певне значення.

— Джентльмен має забезпечене становище і достаток. Він завжди чимось володіє, як-от ви своїм готелем. А наш брат пройдисвіт... він сяк-так перебивається — то в барі, то в якомусь іншому закладі. Головне — не ловити гав.

— Живете своєю кебетою, еге ж?

— Або гинемо від неї...

— Ну, а джентльмени хіба зовсім не мають кебети?

— Їм не потрібна кебета. У них розрахунок, досвід, поважність. А ми, пройдисвіти, часом аж надто меткі, собі ж на шкоду.

— А наші пасажири — джентльмени чи пройдисвіти?

— Я ніяк не можу розкусити містера Фернандеса. Він може бути й тим і тим. А про фармацевта вже й зовсім важко щось сказати. Зате містер Сміт — справдішній джентльмен, найвищої марки.

— Можна подумати, що ви схиляєтесь перед цими людьми.

— Всім нам хотілося б бути джентльменами, та все ж зізнайтеся, друже, — хіба ви ніколи не заздрили пройдисвітам? Коли, скажімо, доводилось підбивати підсумки й робити розрахунки на майбутнє?

— Так, іноді трапляється...

— І ви кажете собі: «У нас обов'язки, відповідальність, а вони живуть собі як хочуть».

— Гадаю, вам сподобається на Гаїті: там усі пройдисвіти, починаючи від президента і кінчаючи останнім жебраком.

— Це для мене зайва небезпека. Адже тоді мене одразу помітять. Мабуть, доведеться вдавати джентльмена, аби відвернути їхню увагу. Треба добре придивитись до містера Сміта.

— І часто вам доводилось отак перевтілюватись?

— Ні, хвалити бога. Це дуже важка роль. Мене завжди бере сміх. Як? Я, Джонс, у *такому* товаристві? Буває, що й лячно стає. Тоді я починаю ніяковіти. А коли втрачаєш віру в себе... Ще по кухлику?

— Тепер моя черга.

— Вас я теж не зовсім розумію. Коли ви сиділи там з капітаном... я глянув у вікно, проходячи мимо... мені здалося, що ви не в своїй тарілці... А може, ви теж тільки прикидаєтесь джентльменом?

— Хіба ж сам себе знаєш?..— Зайшов стюард і взявся розставляти попільнички.— Ще два кухлі,— сказав я.

— Не заперечуйте, якщо я замовлю віскі? — спитав Джонс.— Мені од пива живіт дме.

— Два віскі,— сказав я.

— Ви граєте в карти? — поцікавився він, і я подумав: ось вона, нагода спокутувати свою вину! Та все ж обережно спитав:

— У покер?

Він був аж надто одвертий, щоб вважати його щирим. Чому він так одверто говорив про джентльменів і пройди-світів? Може, здогадався про зміст нашої розмови з капітаном і тепер випробовував мене — чи не зміню я колір, як лакмусовий папірець? А може, вважав, що мені не обов'язково зберігати вірність так званим джентльменам? Чи моє прізвище, Браун, здавалось йому таким же несправжнім, як і його?

— Я в покер не граю,— відповів він і примружив очі, ніби хотів сказати: «От ви й попалися!» А потім додав: — Я надто себе виказую, коли граю з приятелями. Не вмію прикидатися. Отож визнаю тільки джін-раммі.— Він промовив це так лагідно, наче називав якусь невинну дитячу гру.— Ви вмієте?

— Грав разів зо два.

— Я не наполягаю. Просто подумав, що можна було б скоротати час перед ленчем.

— А чому б і ні?

— Стюарде, принесіть карти.— Він посміхнувся, ніби дорікаючи: «От бачите, я не маю при собі накраплених».

До деякої міри ця гра й справді невинна. Шахрувати в ній майже неможливо. Джонс запитав:

— Почнемо з малого? Десять центів за сотню?

Джонс надавав грі свого стилю. Він потім пояснив мені, що передусім стежить, з якого боку недосвідчений

гравець тримає карти, що їх хоче скинути, і таким чином угадує, чи скоро той закінчить. Залежно від того, як партнер розкладає в руці карти і чи довго вагається перед ходом, він визначає, добрі вони, чи погані, чи такі собі, і, коли добрі, пропонує перездати, наперед знаючи, що той відмовиться. Допевнившись своєї переваги, партнер починає ризикувати, зтягує гру. Навіть похапливість чи млявість рухів багато дечого підказували Джонсові.

— Психологія завжди здолає голу математику,— сказав він одного разу і справді — незмінно вигравав у мене.

Коли пролунав гонг до ленчу, він уже мав шість доларів чистого виграшу. І був цілком задоволений — сума невелика, партнер не відмовиться від реваншу. А коли вигравати щотижня доларів шістдесят, сказав він, то матимеш на випивку й сигарети. Звичайно, траплялись іноді й *cours*¹: партнери гребували мізерними ставками й пропонували п'ятдесят центів за очко. Згодом у Порт-о-Пренсі я сам таке бачив. І коли б Джонс тоді програв, навряд чи в нього вистачило б грошей розплатитися, але фортуна навіть у двадцятому столітті буває часом прихильна до хоробрих. Партнер його програв аж дві гірки, і Джонс збагатився на дві тисячі доларів. Навіть тоді він повівся гечно: запропонував невдасі реванш і програв йому п'ятсот доларів.

— А ще завважте таке,— напучував він мене,— жінки здебільшого в покер не грають. На думку чоловіків, ця гра небезпечна й розпусна: Зате джін-раммі по десять центів за сотню — суто дрібничка. Тож завжди маєш напхвату партнера.— Навіть місіс Сміт, що, безумовно, гидливо одвернулася б од покера, не раз із цікавістю стежила за нашими змаганнями.

Того дня за лепчем — не знати чому раптом — розмова зайшла про війну. Здається, почав її фармацевт; він, як виявилось, служив у протиповітряній обороні і тепер заходився довго й нудно розводитись про бомбування, як ото дехто переповідає свої сни. Містер Сміт слухав його з удаваною уважністю, місіс Сміт нетерпляче вертіла в руках виделку, а фармацевт усе бубонів про те, як бомба влучила в гуртожиток єврейських дівчат на Сторстріт («Тієї ночі було стільки роботи, що ми й не помі-

¹ Щастило (*франц.*).

тили, як він розвалився»), аж раптом Джонс обірвав його на півслові:

— Я сам одного разу втратив цілий рій.

— Яким побитом? — запитав я, радий з нагоди підохотити Джонса.

— Досі не відаю,— сказав він.— Жоден не повернувся, і нікому було доповісти.

Бідолашний фармацевт так і сидів з розтуленим ротом, бо дістався тільки до половини своєї розповіді, а про нього вже забули, і він чимось скидався на моржа, що випустив рибу. Містер Фернандес поклав собі ще шматок в'яленого оселедця. Він єдиний не виявив жодної уваги до Джонсових слів. Навіть містер Сміт зацікавився й попрахав:

— Розкажіть, містере Джонс.— Я помітив, що всі ми уникали називати його майором.

— Це було в Бірмі,— провадив далі Джонс.— Нас закинули в японський тил для диверсії. Рій той утратив зв'язок з моїм КП. Командував ним хлопчисько, не навчений, як діяти в джунглях. Ну, а за таких умов звісно щó — *sauve qui peut*¹. Дивна річ, але за всю війну я не мав ніяких втрат, окрім того рою, цілком. Згинув — ось так.— Він одломив кавалочок хліба і проковтнув його.— З полону теж жоден не повернувся.

— Ви входили до з'єднання Вінгейта? — спитав я.

— Щось на зразок того,— знову ухилився він од прямої відповіді.

— І довго ви були в тих джунглях? — поцікавився скарбник.

— Та вже пристосувався якимось,— відказав Джонс і скромно додав: — А от у пустелі користі від мене не було б. Я, знаєте, уславився тим, що чув нюхом воду незгірш від тубільців.

— У пустелі це теж стало б у пригоді,— зауважив я, і він поглянув на мене з докором.

— Який жах! — озвався містер Сміт, відсуваючи од себе недоїдену котлету — горіхову, звичайно, спеціально замовлену.— Скільки мужності і вміння витрачається на те, щоб убивати своїх ближніх!

— Кандидатуру мого чоловіка в президенти,— подала голос і місіс Сміт,— підтримували всі, хто був проти війни.

¹ Рятуйтеся хто може (франц.).

— А м'ясоїдів серед них не було? — вихопився я, і вона теж кинула на мене невдоволений погляд:

— Не бачу тут нічого смішного.

— Резонне запитання, моя люба, — злегка докорив її містер Сміт. — Та коли вдуматись, містере Браун, то не дивно, що вегетаріанство й протест проти війни випливають одне з одного. Я ж казав вам про кислоти, що збуджують людські пристрасті. Виженіть кислоти з організму, і в ньому, так би мовити, звільниться місце для совісті. А вона, знаєте, все росте та росте. І ось нарешті ви заявляєте: «Не хочу, щоб задля мене різали бідолашну тварину», а потім, може, навіть несподівано для самого себе, з жахом одвертаєтесь од знищення своїх ближніх. Потім виникає расове питання й Куба... Щоб ви знали, мене підтримують і численні теософічні товариства.

— І Ліга безкровного спорту, — докинула місіс Сміт. — Звісно, неофіційно, хоч багато її членів віддали свої глоси за містера Сміта.

— За такої підтримки, — почав був я, — аж дивно...

— В наш час, — заявила місіс Сміт, — прогресисти завжди опиняються в меншості. Та все ж ми висловили свій протест.

Зчинилася довга й виснажлива суперечка. Почав її комівояжер. Я залюбки писав би і його з великої літери, як Кандидата в президенти, бо він теж репрезентував певну суснільну верству, хоч і нижчого гатунку. Як колишній учасник протиповітряної оборони, він вважав себе воїном. До того ж його образили, не побажавши слухати далі про бомбування.

— Не розумію паціфістів, — мовив він. — Вони цілком покладаються на таких, як ми, коли треба їх боронити.

— Ви ж нас не питаєте, — чемно заперечив містер Сміт.

— Спробуй розберися, хто з них уникає військової служби з ідейних міркувань, а хто просто з ляку.

— У всякому разі, тюрма їх не лякає, — зауважив містер Сміт.

Джонс несподівано підтримав його.

— А скільки їх було серед санітарів, — мовив він. — Багато хто з нас завдячує їм життям.

— На Гаїті паціфістами й не пахне, — озвався скарбник.

Усе ще не поступаючись, комівояжер ображено про-
белькотів:

— А коли хто, скажімо, зачепить ващу дружину?

Кандидат у президенти пильно подивився через довгий
стіл на цього брезклого, хворобливого суб'єкта і з гідністю
промовив, ніби даючи відповідь з високої трибуни на
політичних зборах:

— Я ніколи не твердив, добродію, що з виключенням
кислот припиняється бурхання всіх наших пристрастей.
Коли б хтось зачепив місіс Сміт і в мене в руках була б
зброя, то не ручуся, що я не вдався б до неї.

— Браво, містере Сміт! — вигукнув Джонс.

— Хоч потім я картав би себе за такий спалах. На-
певне картав би.

5

Того вечора я зайшов у якійсь справі до каюти скарб-
ника і побачив, що він сидить біля столу й надуває
«французького пакетика» до розмірів поліційної дубинки.
Весь стіл був закиданий велетенськими розбухлими
фалосами, і це наводило на думку про масове різання
свиней.

— Завтра прощальний концерт, — пояснив він, — а по-
вітряних куль у нас нема. Отож містер Джонс запропону-
вав надути ці штуки. — На деяких із них він понамальо-
вував кольоровим чорнилом кумедні пики. — У нас на
борту лиш одна дама. Навряд чи вона второпає, що воно
таке...

— Ви забуваєте, що вона прогресистка.

— В такому разі не заперечуватиме. Адже це телер
символ прогресу.

— Коли ми самі так мучимось од кислот, то не слід
передавати їх у спадок нашим дітям.

Він захихотів і став розмальовувати чергову пику.
Тонка гума вищала під його пальцями.

— Ви не знаєте, о котрій годині ми прибуваємо в се-
реду?

— Капітан сподівається пришвартуватись десь під-
вечір.

— Хоч би встигнути, поки не погасять світло. Мабуть,
ще й досі вимикають?

— Так. Самі побачите, ніщо не змінилося. Хіба тільки на гірше. Тепер навіть виїхати з міста без поліційної перепустки не можна. На всіх дорогах застави. Навряд чи уникнете обшуку, перше піж дістанетесь свого готелю. Ми попередили команду: хто хоче в місто, хай сам за себе відповідає. Та їх однаково не вдержиш. Адже в матусі Катрін завжди відчинено.

— Що чути про Барона? — Так іноді прозивали президента замість звичайного «Папа́ Док». Ми вшановували це плюгаве каракате створіння титулом Барона Суботи, що, за повір'ями воду́, вештається по гробовиськах у фракці й циліндрі, пахкаючи величезною сигарою.

— Кажуть, його не бачили вже три місяці. Навіть до вікна не підходить помилуватись оркестром. Хтозна — може, його вже й на світі нема. Якщо він здатний вмерти від чогось іншого, окрім срібної кулі. В останні два рейси нам заборонили заходити в Кап-Гаїтєн. В місті надзвичайне становище. Поруч домініканський кордон, і нас туди не пускають. — Він набрав у груди повітря і взявся надувати черговий фалос. Пишка здулася, наче пухлина на тім'ї, і всю каюту сповнили пахощі лікарняної гуми.

Трохи перегода він запитав:

— А навіщо вам туди повертатись?

— Власний готель не так легко покинути.

— Та ви ж його вже покинули.

Я не мав охоти виливати перед ним свою душу. Все було надто складне і серйозне, якщо тільки можна назвати серйозною химерну комедію нашого особистого життя. Скарбник надув ще один «пакетик», а я подумав: напевне, десь існує сила, що з її волі все трапляється за найганебніших обставин. У дитинстві я вірив у християнського бога. Життя під його захистом було теж серйозною штукаю. Я вбачав його присутність у будь-якому нещасті. Він височів переді мною в *lacrimeae regum*¹, наче велетень у шотландському тумані. Тепер, на схилі віку, тільки почуття гумору зрідка повертало мені віру в нього. Життя обернулося комедією, а не величною трагедією, яку мені проповідували, і мені здавалося, що всіх нас, хто був на тому кораблі з грецькою назвою (чому голландське пароплавство обрало саме її?), кинуте в самісінький вир тієї комедії владною рукою якогось досвідченого жартівника.

¹ Всесвітня скорбота (лат.).

Скільки разів траплялося мені чути після вистави на Шефтсбері-авеню чи на Бродвеї: «Я насміявся до сліз!»

— Якої ви думки про містера Джонса? — спитав скарбник.

— Про майора Джонса?.. То вже судить ви з капітаном.— Було цілком очевидно, що з ним радилися так само, як зі мною. Либонь, моє прізвище Браун робило мене чутливішим і до Джонсової комедії.

Я взяв із столу одну з тих гумових штук і спитав:

— А ви вживаєте їх на справжнє діло?

Скарбник зітхнув.

— Ой ні! Не той уже вік... Досить лиш запалитись, як одразу *crise de foie*¹.

Скарбник був зі мною одвертий і тепер сподівався від мене такої ж одвертості, а може, капітан зажадав відомостей і про мене, тож він і надумав скористатися з нагоди.

— Яким чином така людина, як ви, взагалі опинилась у Порт-о-Пренсі? Чому ви раптом стали *hôte*lier? Ви ж схожі більше на...— Але фантазія зрадила його.

Я засміявся. Він поставив цілком слушне запитання, проте відповідь на нього я волів тримати при собі.

6

Другого дня капітан вшанував нас своєю присутністю на вечері. З'явився і старший механік. Очевидно, між ними завжди існує приховане суперництво — адже відповідальність у обох однакова. Поки капітан їв у самотині, механік чинив так само. Тепер обидва вони, один на чолі стола, а другий на протилежному кінці, з гідністю сиділи під непристойними прикрасами. На прощання в меню була додаткова страва, і всі, окрім Смітів, пили шампанське.

Скарбник був на диво стриманий при начальстві (помосму, він радніше приєднався б до старшого помічника на містку, аніж отак силувати себе). Капітан з механіком теж почували себе не в своїй тарілці, як священики, що правлять службу у велике свято. Місіс Сміт сиділа праворуч од капітана, я — ліворуч, а Джонсова присутність

¹ Напад печівки (*франц.*).

вже й зовсім сковувала товариство. Навіть святкове меню лиш підсилювало напруження, бо відома любов голландців до м'ясних страв того дня виявилася повною мірою, і тарілка місіс Сміт увесь вечір жалілася на голод. Правда, Сміти прихопили з собою з Америки безліч усіляких пляшок та коробочок, що наче бакени завжди позначали їхнє місце за столом, і тепер, очевидно, вважаючи, що не слід зраджувати свої принципи задля сумнівної щодо складу кока-кола, розбавляли водою якісь концентрати.

— Здається,— похмуро мовив капітан,— після вечері будуть розваги?

— Товариство у нас невелике,— відказав скарбник,— але ми з містером Джонсом вирішили все-таки відзначити останній вечір. Буде, звичайно, оркестр з кухарів, та й містер Бакстер пообіцяв щось цікаве.

Ми з місіс Сміт здивовано Perezирнулися. Ніхто не знав, хто такий містер Бакстер. Невже хтось навіть їхав зайцем?

— Я запропонував і містерові Фернандесу щось вигадати, і він з радістю погодився,— не вгавав скарбник.— А закінчимо піснею «За дружбу вип'ємо до дна» на честь наших англосаксонських пасажирів.

Кожен узяв собі по другій порції качки, і, аби не відставати од товариства, Сміти знову заходилися ворожити над своїм припасом.

— Пробачте, місіс Сміт,— спитав капітан,— що ото ви п'єте?

— Пивні дріжджі, розведені гарячою водою. На ніч мій чоловік вживає дріжджолін. Або विकін. Він вважає, що дріжджі збуджують його.

Капітан злякано глянув на тарілку місіс Сміт і одрізав собі качине крильце. Я запитав:

— А що ви їсте, місіс Сміт? — Мені хотілося, щоб капітан потішився до кінця.

— Не розумію, містере Браун, чому саме ви про це питаєте? Ви ж завжди тут, коли я їм. Поживний концентрат із зернят плакучого береста,— пояснила вона капітанові. Той одсунув тарілку і похилив голову. Я подумав був, що капітан молиться, та, напевне, його просто поїняла нудота.

— Закушу горіхином,— додала місіс Сміт,— коли вже у вас немає кислого молока.

Капітан кашлянув, легенько стенив плечима, дивлячись, як містер Сміт ганяє ложечкою по тарілці якісь бурі горошини, і втупився в містера Фернандеса, ніби покладав на нього всю вину. Відтак промовив офіційним тоном:

— Прибуваємо завтра десь о четвертій пополудні. Раджу не затримуватися в митниці, бо світло буває лише до пів на сьому.

— Чому? — здивувалася місіс Сміт. — Це ж дуже незручно.

— З метою економії, — пояснив капітан. — До того ж останні новини досить невтішні. Радіо повідомило, що заколотники перейшли домініканський кордон. Уряд запевняє, що все гаразд, однак я порадив би кожному з вас триматись якомога ближче до своїх консулів. Мені наказано висадити пасажирів і одразу ж вирушати до Санто-Домінго. Навіть не братимемо вантажу.

— Схоже на те, моя люба, що ми з тобою потрапили в неспокійні місця, — звернувся містер Сміт до дружини через стіл і поклав собі ще ложечку, здається, фроменту, про склад якого я дізнався під час ленчу.

— Нам не первина, — з задоволенням відказала місіс Сміт.

Зайшов матрос із цидулкою для капітана. Коли він одчинив двері, протяг підхопив французькі прикраси, і вони завищали, тручись одна об одну.

— Прошу пробачення, — підвівся капітан. — Служба кльче. Приємного вечора товариству. — Та мені здалося, що це було влаштовано наперед — він полюбляв самотність, до того ж місіс Сміт дратувала його. Старший механік теж пішов, ніби боячись полишити судно на волю капітана.

Скарбник одразу пожвавішав і став припрошувати нас більше їсти й пити. Навіть Сміти після довгих вагань («Я не така вже ласунка») зважились на ще одну порцію горіхину. Подали солодкий лікер — коштом пароплавства, як пояснив скарбник, — і це підохотило всіх, — окрім Смітів, певна річ, — до нових тостів, не виключаючи навіть фармацевта, хоч він і дивився на свою чарку так, ніби зелений колір попереджав про небезпеку. Коли нарешті перейшли в салон, на всіх стільцях лежали програмки концерту.

— Увага! Увага! — загукав скарбник, лясаючи себе по гладких колінах, а тим часом у дверях з'явився оркестр на чолі з коком — худючим молодиком з розпашілими од плити щоками і кухарським ковпаком на голові. Його колеги несли каструлі, сковорідки, ножі, ополонки; була тут і м'ясорубка для видобування скреготливих звуків; за диригентську паличку кокові правила довга виделка для грінок. Спершу заграли «Ноктюрн», потім «Chanson d'amour»¹, що її проспівав сам диригент ніжним, але непевним голосом: «Automne, tendresse, feuilles mortes...»² Більше нічого я не розібрав за калатанням ложкою об каструлю.

Містер і місіс Сміт сиділи поряд на дивані, коліна її були закутані пледом; а фармацевт так заслухався, що аж витягнувся вперед і не зводив очей з худощого співака, можливо, визначаючи досвідченим оком, які з його ліків стали б тут у пригоді. Що ж до містера Фернадеса, то він сидів збоку, вряди-годи щось записуючи в своєму блокноті. Джонс стовбичив за стільцем скарбника і раз у раз нашіпував щось йому у вухо. Він радів так, наче то все була його заслуга, а коли аплодував, то, здавалося, вітав з успіхом самого себе. Поглянувши на мене, він значливо підморгнув, що, як видно, мало означати: «Ось постривайте, хіба ще таке буде! Я на витівки мастак!»

Після романсу я хотів був піти, та Джонс заінтригував мене. Комівояжер десь зник: а втім, йому вже час було лягати. Джонс довго радився про щось із диригентом, до них приєднався і головний ударник, що тримав під пахвою велику мідяну сковороду. Я глянув у програмку і побачив, що черговим номером мав бути «Драматичний монолог містера Дж. Бакстера».

— Все дуже цікаво, — сказав містер Сміт. — Правда ж, любя?

— Краще вже використовувати каструлі так, аніж тушкувати в них сердешну качку, — озвалася місіс Сміт; її вільний від кислот організм, як видно, так і не позбувся пристрастей.

— Як гарно він співав, правда, містере Фернадес?

— Так, — мовив містер Фернадес і посмоктав кінчик олівця.

¹ Пісня кохання (франц.).

² Осінь, ніжність, опале листя... (Франц.)

Комівояжер зайшов до салону в сталевому шоломі — він, виявляється, не пішов спати, а встиг перевдягнутись у сині джинси, і в зубах у нього стримів сюрчок.

— То он воно хто це містер Бакстер! — з полегкістю сказала місіс Сміт. Вона терпіти не могла таємниць, і їй хотілося, щоб на всіх складових елементах людської комедії були такі ж зрозумілі написи, як на патентованих ліках містера Бакстера чи на етикетці пивних дріжджів. Сині джинси фармацевт, очевидно, позичив у якогось матроса, а от звідки в нього сталевий шолом?

Він засюрчав, вимагаючи тиші, хоч перед тим говорила лише місіс Сміт, і оголосив:

— Драматичний монолог під назвою «Дозорець на чатах».

Тут, на превеликий його жах, хтось із оркестрантів зобразив виття сирени.

— Браво! — вигукнув містер Джонс.

— Треба було попередити мене, — злякано мовив містер Бакстер. — Тепер я збився.

Та його знов перебили, імітуючи на сковорідці гуркіт гармат.

— А це що таке? — обурився містер Бакстер.

— Зенітки над Темзою.

— Ви одхиляєтесь од сценарію, містере Джонс.

— Катайте, — озвався Джонс. — Увертюра скінчилась. Настрій створено. Лондон. Сороковий рік...

Містер Бакстер ображено глипнув на нього і знову проказав:

— Драматичний монолог під назвою «Дозорець на чатах». Автор — боєць протиповітряної оборони Ікс.

Приклавши руку до очей, ніби захищаючись од осколків, він почав декламувати:

Шугають ракети, і небо горить,
І Тотенхем-род у вогні.
Дозорець хоробро на чатах стоїть,
Лиш тінь миготить на стіні.

Зенітки в Гайд-парку гуркочуть кругом,
І бомба вже впала десь.
А наш дозорець грозить кулаком,
Віщуючи Гітлеру смерть.

Та спатиме Лондон і Графальгар-сквер,
Бо пімці усе збагнуть,
Проклянуть вони свого фіюрера
І дияволом пазовуть.

Ось палає вже Сіті, Пікаділлі в диму,
Та нас не залякати.
Пайку нам видають, і смерть тому,
Хто смів блицкриг розпочати!

Містер Бакстер засюрчав, став струнко і вигукнув:
— Відбій!

— Давно час,— озвалася місіс Сміт.

Містер Фернандес схвильовано залементував:

— Ні, ні, пане добродію! О ні! — І, по-моєму, всі, окрім місіс Сміт, відчули, що то був кульмінаційний момент.

— Не завадило б шампанського,— мовив Джонс.— Стюарде!

Оркестр повернувся в камбуз, а диригент на прохання Джонса зостався.

— Частую шампанським! — не вгавав Джонс.— Ви заслужили ще один бокал.

Містер Бакстер раптом сів біля мене і весь затремтів. Руки його нервово тарабанили по столику.

— Не звертайте уваги,— сказав він.— Я завжди хвилююсь після виступу. Як ви вважаєте, мене добре прийняли?

— Чудово,— мовив я.— А де ви дістали шолом?

— Я завжди вожу з собою дещо на згадку, в тім числі і його. Ніколи з ним не розлучаюся. Мабуть, і ви маєте такі речі, що їх...

То була правда, хоч я тягав із собою портативніші речі, але такі самі непотрібні — фотографії, старі листівки, квитанції про сплату внесків у нічний клуб на Ріджент-стріт, квиток до казино в Монте-Карло. Якби витрусити мого гамана, там знайшлося б чимало таких сувенірів.

— Джинси мені дав помічник капітана, та вони не англійського крою.

— Дозвольте налити вам шампанського. У вас руки й досі тремтять.

— А вірш вам сподобався?

— Дуже правдива картина.

— Тоді я признаюся вам... Вартовий Ікс — це я. Я сам написав його після травневих нальотів сорок першого року.

— І багато у вас таких віршів?

— Ні, добродію, більше нема. Хіба що... Я колись опи- сав похорон дитини...

— А тепер, панове,— оголосив скарбник,— коронний номер нашої програми у виконанні містера Фернадеса.

То справді був коронний номер: містер Фернадес заридав так само несподівано, як містер Бакстер почав тремтіти. Може, він перебрав шампанського? Або розчу- лився од декламації містера Бакстера? Останнє було ма- лоймовірно, бо він, здається, не знав жодного слова по- англійському, окрім «так» і «ні». І ось він плакав, дуже рівно сидячи в кріслі, плакав з великою гідністю, і я по- думав: «Зроду не бачив, щоб негр плакав!» Мені трапля- лося бачити, як вони сміються, сердяться, лякаються, та щоб на когось отаке коли напало, як на цього негра, я не пам'ятав. Ми всі мовчки дивились на нього, бо жоден не міг хоч якось зарадити — ми просто не мали змоги зайти з ним у розмову. Він раз у раз легенько здригався, як і весь наш корабель від потужного двиготіння машин, і я чомусь подумав, що сльози підготують нас до приїзду в цю чорну країну куди краще, аніж музика й співи. Бо воно таки було над чим поплакати в тих місцях, куди ми їхали.

Отоді мені вперше випало побачити Смітів у всій кра- сі. Перед тим мене обурило, що місіс Сміт гудила виступ бідолашного Бакстера,— їй, певно, не сподобалися вірші про війну,— та тепер вона перша намагалась розрадити містера Фернадеса. Сіла поруч і, не сказавши й слова, взяла його руку в свою та почала гладити рожеву долоню. Наче мати, що заспокоює скривджену дитину. Містер Сміт присєднався до неї, сівши з другого боку од містера Фернадеса. І містер Фернадес перестав плакати так само раптово, як і почав. Він підвівся, притулив до губів суху руку місіс Сміт і вийшов.

— Що це з ним?..— вигукнув Бакстер.

— Дивно,— мовив скарбник.— Дуже дивно.

— Зовсім невчасно,— буркнув Джонс і взяв зі столу пляшку.

Та вона була порожня, і він поставив її на місце.

Диригент забрав свою довгу виделку і подався до кам- буза.

— У цього бідолахи горе,— кинула місіс Сміт і по- глянула на свою руку, чи не зостався там слід повних губів містера Фернадеса.

— От уже невчасно! — знову сказав містер Джонс. Містер Сміт запропонував:

— Якщо ніхто не заперечує, то, може, закінчимо нашу вечірку піснею «За дружбу вип'ємо до дна»? Скоро двадцятя, і мені не хотілося б, щоб містер Фернандес сидів там сам-один і думав, що ми й далі... бавимось.

Навряд чи я вжив би таке слово щодо нашого невеселого свята, та з пропозицією погодився. Оркестру вже не було, однак містер Джонс сів до піаніно і цілком пристойно підібрав мотив цієї жахливої пісні. Ми всі взяли за руки й несміливо заспівали. Без кока, Джонса і містера Фернандеса хор вийшов зовсім ріденький. До того ж не встигли ми навіть згадати «дружбу давніх літ», як усі чарки були порожні...

7

Було вже далеко за північ, коли Джонс постукав у двері моєї каюти. Я переглядав папери, аби потім знищити все те, що могло не сподобатись місцевій владі; наприклад, у мене зберігалось листування щодо можливого продажу готелю, а в деяких листах були небезпечні натяки на політичне становище в країні. Я сидів, занурений у свої думки, і відповів на його стук так перелякано, ніби був уже на Гаїті і за дверима стояли тонтон-макути.

— Ви ще не спите? — запитав він.

— Навіть не роздягався.

— А я все не можу заспокоїтись. Така певдача! Хоч і програма була не дуже то й... Знаєте, у мене завжди таке почуття останнього вечора на пароплаві: здається, люди розлучаються назавжди. Як ото ще під Новий рік буває, коли хочеться, щоб стариган гідно пішов собі. Здається, це звуть хорошою смертю? Мене прикро вразив плач отого чорношкірого. Неначе він щось побачив попереду. В майбутньому. Хоч я, звісно, певіруючий.— Він допитливо поглянув на мене.— Ви, здається, також?

У мене виникла підозра, що він прийшов не просто так — не тільки побідкатися з приводу вечірки, а з якимось проханням чи запитанням. Коли б він мав чим погрожувати мені, то я б вирішив, що річ саме в цьому. Двозначність виказувала його, наче строкатий костюм, і він

явно хизувався нею, ніби промовляв: «Такий уже я є, і нічого тут не вдієш».

— Скарбник заневняє, що у вас і справді є готель...— провадив він далі.

— А ви не вірите?

— Та не в тім річ... Хоч ви здастесь мені кимось іншим. Не все ж, що записано в наших паспортах, щира правда,— пояснив він з грайливою розважливістю.

— А що записано у вашому?

— Директор компанії. І це так до деякої міри...— визнав він.

— Але звучить якось нелепно.

— А у вашому що?

— Бізнесмей.

— Та це ж іще непевніше! — потішено вигукнув він.

Доскіпування — правда, приховане — стало основою наших стосунків: ми чіплялись за найтонші ниточки, хоч і вдавали, що віримо один одному. Я думаю, ті з нас, хто все життя лукавить — чи то з жінками, чи з компаньйонами,— нюхом чують таких, як самі. Ми з Джонсом багато чого дізнались один про одного, поки настав кінець,— кожна крихітка правди може придатися на щось. Це своєрідна форма економії.

Він запитав:

— Ви довго жили в Порт-о-Пренсі, то, мабуть, знаєте декого з тамтешніх можновладців?

— Вони приходять і відходять.

— Скажімо, в армії...

— Всі цвтікали. Папа Док не вірить армії. Начальник штабу, по-моєму, ховається в посольстві Венесуели. Генерал подався в Санто-Домінго. Кілька полковників — у Домініканському посольстві, а ще три, вкупі з двома майорами,— у тюрмі, коли вони досі живі. У вас рекомендаційний лист до когось із них?

— Не зовсім так,— відказав він, але вигляд мав досить засмучений.

— З такими листами краще спершу допевнитись, чи ваш адресат живий.

— У мене записка од гаїтянського консула в Нью-Йорку...

— Не забувайте, що ми три дні пробули в морі. За цей час багато чого могло змінитись. А що, як він попросив там політичного притулку?..

Він сказав мені те саме, що й скарбник:

— А чого ж *ви* повертаєтесь, коли там таке діється?

Сказати правду було легше, аніж щось вигадувати, а надто о такій пізній порі.

— Скучив,— відповів я.— Спокій так само розшарпує перви, як і небезпека.

Він потвердив:

— Атож. Мені теж було здавалося, що вже чого-чого, а небезпеки я скуштував на війні донесчоху.

— А де ви служили?

Джонс посміхнувся: запитання було надто пряме.

— О, я й тоді не міг всидіти на місці. Літав туди-сюди... А що за одип наш посол?

— Нема. Його впслали ще рік тому.

— А повірений у справах?

— Він робить усе, що може. Якщо може...

— В цікаву країну ми їдемо...

Він підійшов до ілюмінатора, ніби хотів углядіти ту країну за дві сотні миль, але нічого не побачив, крім світла з кают, що жовтими плямами відбивалось на воді.

— Не зовсім те, що називають туристським раєм?

— Аж ніяк. Та, власне, його ніколи там і не було.

— Для людей з уявою, може, щось і є?

— Все залежить від...

— Від чого?

— Від совісності.

— Совісності? — Він дивився в загуслу темряву і, здавалося, зважував мою відповідь.— Та-а-к... але совісність чимало коштує... Як ви гадаєте, чого той негр раптом плакав?

— Не знаю.

— Недобре все вийшло. Та, сподіваюсь, іншим разом буде краще.

— Іншим разом?

— Так. Коли проведжатимемо старий рік. Де б ми не були...— Він одійшов від ілюмінатора.— Ну, мабуть, час спатоньки. А Сміт — як по-вашому, що він затіває?

— А чому він конче має щось затівати?

— Може, й ваша правда. Пробачте. Я вже йду. Скінчилася наша подорож. Відступати пізно.— І додав, узявшись за клямку: — Я хотів, щоб було трохи веселіше, але вийшло кепсько. Ну що ж, кажуть, сон — найкращий порадник. Отак воно...

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

Я повертався в цю зацьковану й замордовану країну без особливих сподівань і все ж радий був побачити знайомі обриси Порт-о-Пренса. Громаддя Кенскоффа, що пависло над містом, як завжди, до половини ховалося в густій сутіні, а призахідне сонце весело виблискувало на фасадах модерних павільйонів, зведених до міжнародної виставки. Кам'яний Колумб дивився, як ми входимо в порт; саме там, біля тої статуї, ми з Мартою зустрічалися вечорами, аж поки комендантська година загапляла нас у наші в'язниці, де ми зачинялися до ранку: я — в своєму готелі; вона — в посольстві, не маючи змоги навіть подзвонити одне одному, бо телефони теж було вимкнено. Марта завжди сиділа потемки в машині свого чоловіка і, лиш почувши наближення мого «хамбера», вмикала фари. Де вона призначас побачення тепер, коли скасовано комендантську годину, і з ким? Що вона вже знайшла когось іншого, я не сумнівався. У наші дні вірність не варта й ламаного шеляга.

Я був такій заклопотаній усіма тими невеселими думками, що й забув про своїх попутників. Із Британського посольства па мос ім'я нічого не надходило, отже, поки що все було гаразд. В іміграційному відділі та митниці зчинилася звичайна шттовханіна. Прибув лише один пароплав, а там не можна було протовнитися: носії, водії таксі, що тижнями дожидали пасажирів, поліцаї, а подекуди й тонтон-макути в темних окулярах та м'яких капелюхах і жebraки — тьма-тьмуца жebraків. Вони просочувались у кожну шпару, наче вода в період дощів. Один, безногий, сидів під стойкою митниці, наче кріль у клітці, і гримасував, не кажучи й слова.

Крізь натовп до мене продирався знайомий. Здебільшого він никав в аеропорту, і я не сподівався побачити його тут. То був газетяр на прізвисько Крихітка П'ер — метис у країні, де тих, хто належить до мішаної раси, вважають за аристократів і де вони дожидають своєї черги па шибеницю. Про Крихітку П'ера казали, ніби він злигався з тонтонами, — а то як би йому вдалось уникнути побою чи ще й чого гіршого? І все ж у його хроніці вряди-годи звучали аж надто сміливі нотки — може, він розраховував, що поліцаї не вміють читати між рядків.

Крихітка П'єр схопив мене за обидві руки, немовби ми з ним були хтозна-які друзі, і вигукнув по-англійському:

— Містере Браун! Невже це ви?

— Здрастуйте, Крихітко П'єр.

Він зайшовся сміхом, звівшись на носках своїх вузьких черевиків і дивлячись на мене знизу вгору: адже був справді крихітний на зріст. І все такий веселий, відколи я його пам'ятав. Ладен сміятися з будь-якого приводу. Рухи його були якісь мавпячі, і, здавалося, сміх, ніби па кодоли, носить його туди й сюди. Я завжди уявляв собі: настане день,— а його нізащо не минути людині з такою ризикованою професією,— коли Крихітка П'єр отак само реготатиме над своїм катом, як це, здається, роблять китайці.

— Радий вас бачити, містере Браун. Ну, як там нічний Бродвей? Мерілін Монро? Куштували віскі з-під поли?..— Він трохи відстав од життя, бо вже тридцять років не був далі Кінгстона на Ямаїці.— Дайте мені ваш паспорт, містере Браун. А багажні квитанції?

Він помахав ними над головою, продираючись крізь натовп, і все миттю залагодив, бо знав тут усіх і кожного. Митник навіть не поцікавився вмістом моєї валізи. Крихітка П'єр перекинувся кількома словами з тонтон-макутом, що стояв при дверях, і, поки я видобувся надвір, навіть знайшов мені таксі.— Сідайте, сідайте, містере Браун. Ваші речі зараз принесуть.

— Ну, як тут у вас? — спитав я.

— Нормально,— відповів він.— Усе тихо.

— І комендантську годину скасували?

— Навіщо нам вона, містере Браун?

— Газети писали про повстання на півночі.

— Газети? Невже ви вірите американським газетам? — Він просунув голову в машину і сказав, хихикнувши пі з того ні з сього: — Ні, ви навіть не уявляєте собі, який я радий, що ви повернулися!

— А що? Хіба я не тутешній?

— Звісно, тутешній. Ви правдивий друг Гаїті.— Він знову захихотів.— Проте останнім часом багато правдивих друзів покинули нашу країну.— І, притишивши голос, додав: — Урядові довелося конфіскувати деякі порожні готелі.

— Дякую за попередження.

— Не можна ж, щоб добро пропадало.

— Гуманне виправдання. А хто в них живе?

Він пирснув.

— Гості нашого уряду.

— Уже приймають гостей?

— Була польська місія, але швиденько подалася геть... А ось і ваші речі, містере Браун.

— Я встигну доїхати до «Тріапона», доки погасять світло?

— Так... Якщо одразу поїдете туди.

— А куди ж мені ще їхати?

Крихітка П'єр пирхнув і сказав:

— Візьміть мене з собою, містере Браун. Між Порто-Пренсом і Петонвілем усюди застави.

— Гаразд. Сідайте. Аби тільки уникнути неприсмностей,— мовив я.

— Що ви робили в Нью-Йорку, містере Браун?

Я одверто признався:

— Шукав покупців на свій готель.

— Не знайшли?

— Ні.

— Занепав дух заповзятливості і в такій великій країні?

— Ви ж вирядили звідси їхню військову місію. Змусили одкликати посла. Яке ж може бути до вас довір'я? О! Та я ж зовсім забув. Зі мною приїхав їхній кандидат у президенти.

— Кандидат у президенти? Чому ж мене не попередили?

— Не дуже визначний.

— Дарма. Все ж кандидат. Чого він приїхав?

— У нього рекомендаційний лист до міністра соціального добробуту.

— Он як? Але ж доктор Філіпо...

— Щось сталося?

— Ви ж знаєте, що таке політика. Вона скрізь однакова.

— Його усунули?

— Його вже тиждень не бачили. Кажуть, поїхав відпочивати.— Крихітка П'єр торкнув водія за плече.— Зупини, mon ami¹.— Ми ще не доїхали до статуї Колумба,

¹ Друже (франц.).

як почало сутеніти.— Містере Браун, я, мабуть, повернуся та пошукаю того кандидата. Навіщо йому потрапляти в ніякове становище? Згадайте-но свою власну країну — навряд чи мене радо вітали б там, якби я приїхав з листом до Макміллана.— Він помахав мені рукою.— Скоро заскочу до вас випити скляпочку віскі. Я такий радий, що ви повернулися, містере Браун.

Ми поїхали далі. Я запитав водія — цілком імовірно, агента тонтон-макутів:

— Устигнемо, доки вимкнуть світло?

Він здвигнув плечима. Давати пояснення не його справа. У вікнах одного з павільйонів виставки, що його зайняв тепер міністр іноземних справ, ще світилося, а біля статуї Колумба стояв «пежо». Звичайно, в місті багато однакових машин, до того ж навряд чи вона така бездушна або зіпсута, щоб призначити комусь побачення на тому самому місці. Все ж я сказав водієві:

— Я вийду тут, а ви одвезіть речі в «Тріанон». Жозеф вам заплатить.

Важко було придумати щось необачніше. Полковник тонтон-макутів завтра ж знатиме, де я полишив таксі. Єдине, що я міг іще зробити,— це пересвідчитись, чи водій поїхав. Я стежив за стопсигналом, аж доки він зник в імлі. Потім підійшов до Колумба й «пежо». На ньому був дипломатичний знак з літерою «Д». Марта сиділа ззаду сама.

Кілька хвилин я непомітно стежив за нею. Потім подумав, що можна схватися поблизу й застукати того, кого вона жде. Та ось Марта повернула голову й глянула у мій бік — відчула, що за нею стежать. Вона спустила скло і гукнула по-французькому, наче до одного з тих незчисленних жебраків, що вештались навколо порту:

— Хто ви? Чого вам треба? — І ввімкнула фари.— О боже! Ти все-таки повернувся,— сказала вона таким тоном, наче йшлося про напад пропасниці.

Потім одчинила дверцята, і я сів поряд з нею. В її поцілунку була якась непевність, навіть острах.

— Навіщо ти повернувся?

— Мабуть, не можу без тебе...

— То ти втік задля того, щоб це зрозуміти?

— Я сподівався, все буде інакше, коли я поїду.

— Нічого не змінилося.

— А що ти тут робиш?

— Сумую за тобою, тут мені найліпше.

— А може, чекаєш на когось?..

— Ні.— Вона схопила мене за палець і так крутнула, що я мало не закричав.— Кілька місяців я можу й без цього. Коли не брати до уваги снів. Я зраджувала тебе лиш уві сні.

— Я теж був вірний тобі. По-своєму...

— Не треба пояснювати, що значить «по-своєму». Просто побудь зі мною, і все.

Я скорився. Мені було радісно і водночас прикро, бо, як видно, це єдине, що зовсім не змінилося,— от тільки доведеться їй тепер одвезти мене в своїй машині, ризикуючи потрапити комусь на очі біля «Тріанона», бо не прощатися ж нам тут. Навіть голублячи її, я запитував себе: невже вона могла віддатися мені, чекаючи на когось іншого? Але тут же подумав: їй не забракне духу і на таке. Адже не малодушність держить її при чоловікові...

Марта легенько скрикнула і затулила рота рукою. Тіло її розиружилось, і вона затихла в мене на колінах, мов стомлена дитина. Відтак сказала:

— Я забула підняти скло.

— Треба їхати, поки не вимкнули світло.

— Знайшовся покупець на твій готель?

— Ні.

— Я рада.

Музичний фонтан у міському парку стояв темний, без води, музика в ньому не грала. Гірлянди лампочок, переморгуючись, кричали: «Je suis le drapeau Haïtien, Uni et Indivisible. François Duvalier»¹.

Ми поминули обгорілий кістяк будинку, спаленого тон-тон-макутами, і поїхали вгору до Петонвіля. Напівдорозі була застава. Брудний тип у подертій сорочці, сірих штаних та старезному капелюсі, підібраному десь на смітнику, підійшов до нас, тягнучи рушницю за цівку. Він звелів нам вийти для обшуку.

— Я вийду, а ця пані з дипломатичного корпусу,— мовив я.

— Не варто заводитися, любий,— озвалася Марта.— Тепер ніхто не має привілеїв.— Вона перша стала на

¹ Я знамено Гаїті, єдине й неподільне. Франсуа Дювальє (франц.).

узбіччі, піднявши руки над головою та всміхаючись до вартового так, що мені аж гидко стало.

Я сказав йому:

— Ти що, не бачиш дипломатичного знаку?

— А ти не бачиш, що він не вміє читати? — сказала вона.

Вартовий обмацав мені стегна, провів рукою між ногами, потім відчинив багажник. Обшук був не дуже ретельний і скоро закінчився. Вартовий підняв шлагбаум, і ми поїхали.

— Я не хочу, щоб ти поверталася сама, — мовив я. — Пошлю з тобою коридорного, коли там хтось іще лишився.

Ми проїхали ще з півмилі, і мене знову пойняли сумніви. Якщо чоловіки такі сліпі, що не помічають зрадливості жінок, то коханцям вона ввижається всюди.

— Признайся, що ти робила біля пам'ятника?

— Не дурій хоч сьогодні. Я така щаслива.

— Я ж не написав тобі, що повертаюся.

— На тому місці мені приємно було згадувати тебе, ото й тільки.

— Дивний збіг — саме сьогодні...

— Ти думаєш, я згадала про тебе тільки сьогодні? — заперечила вона. І додала: — Луїс питав мене, чому я більше не їжджу грати в джін-раммі — адже комендантську годину скасовано. Тож я і стала брати машину, як раніш. Зустрічатися ні з ким, робити нічого, от і їду до пам'ятника.

— І Луїс задоволений?

— Він завжди всім задоволений.

Раптом навколо нас, над нами і вниз почало гаснути світло. Електричне сяєво зосталось лише в порту і в районі урядових споруд.

— Сподіваюся, Жозеф призапасив трохи гасу до мого приїзду, — мовив я. — Дай боже, щоб він зберіг свою розважливості так само, як і невинність.

— А він справді дівич?

— У всякому разі, відтоді, як його змолотили тонтопмакути.

Ми звернули на стрімкий в'їзд до готелю, обсаджений пальмами й кущами бугенвілії. Мене завжди дивувало, чому перший власник назвав свій готель «Тріаномом». Важко було вигадати щось невідповідніше. Архітектура його являла собою якусь химерну суміш класичного стилю

з помпезністю двадцятого століття. Зі своїми вежками, балконами й дерев'яним орнаментом на фасаді він скидався ввечері на один з тих витворів Чарлза Адамса, що їх друкують у «Нью-Йоркері». Того й жди, що двері тобі відчинить відьма або навіжений служник, а позад нього на люстрі висітиме кажан. Зате при сонці чи в яскравому сьайві ліхтарів «Тріанон» видавався легким, старовинним, вишуканим і безглуздом — наче на малюнку до казки. Я полюбив його і тому був навіть трохи радий, що покунця не знайшлося. Якщо триматиму його ще кілька років, думалось мені, то, може, відчую, що це і є мій дім. Бо щоб вважати себе дома, потрібно багато часу, як і на те, щоб зробити коханку дружиною. Навіть самогубство мого компаньйона не дуже відбилось на моїх власницьких нахилах. Я міг би повторити за братом Лоренцо фразу з французького перекладу «Ромео і Джульєтти», що її мав підстави запам'ятати:

Le remède au chaos
N'est pas dans ce chaos ¹.

Зарадити міг успіх, що прийшов уже потім,— дзвінки голоси, що линули з басейну, брязкотіння брусочків льоду в барі, де Жозеф готував свій уславлений ромовий пунш, численні таксі, що найжджали з міста, гомін па веранді під час ленчу, а ввечері — барабанщик, танцюристки, комічний персонаж з пантоміми Барон Субота, що легко виступав під освітленими пальмами в своєму циліндрі. Хоч і недовго, та все це було.

Ми під'їхали в темряві, і я знову поцілував Марту. Та сумніви вперто гризли мене. Не вірилось, щоб вона всі ці три місяці могла залишатися вірною мені. А може,— то був менш неприсмний здогад,— вона знову спить з чоловіком? Я пригорнув її до себе й запитав:

— А як ся має Луїс?

— Так само,— відказала вона.— Все так само.

Але ж колись, подумав я, вона кохала його. Болісна іронія краденого кохання: навіть найпадкіші обійми коханої свідчать про те, що все минає. Ми з Луїсом зустрілись удруге, коли я, серед тридцяти гостей, був на прийомі в його посольстві. Мені здалося неймовірним, щоб цей огрядний чоловік років п'ятдесяти, волосся якого блищало, мов наквацьований черевик, міг не помітити, як

¹ Слізьми горю не зарадиш (*франц.*).

часто ми шукали одне одного очима в натовпі, як вона торкалася моєї руки, проходячи мимо. Та Луїс тримався з завченою зверхністю: ось *моє* посольство, *моя* дружина, *мої* гості. Сірникові книжечки в нього були з монограмою, така ж монограма прикрашала навіть сигарні етикетки. Я пам'ятаю, як він підніс до світла бокал з коктейлем і показав витравлену на склі морду бика.

— Це зроблено в Парижі, на *моє* особисте замовлення, — пояснив він.

Йому подобалось почувати себе власником, хоч, можливо, він був і не від того, щоб позичати свої речі іншим.

— Луїс утішав тебе, поки мене не було?

— Ні, — відказала вона, і я подумки вилаяв себе за боягузтво — адже таке непевне запитання не потребувало прямої відповіді. Вона додала: — Ніхто мене не втішав. — І я взявся перебирати в голові всі значення слова «втішати», з яких вона могла б вибрати саме те, що їй треба, не покрививши душею. Марта була щира.

— В тебе нові парфуми.

— Луїс подарував, на день народження. Твої скінчилися.

— День народження. Я й забув...

— Пусте...

— Де ж це Жозеф? — здивувався я. — Він мав почути, що під'їхала машина.

Марта сказала:

— Луїс добрий. Це тільки ти мене товчеш... Як топтон-макути Жозефа.

— Ти про що?

Все, як і перше. Через десять хвилин після зустрічі — любові, а через півгодини — сварка. Я вийшов з машини і піднявся на веранду. На верхній сходинці мало не спиткнувся на свої валізи, що їх покинув тут, як видно, водій таксі.

— Жозефе! Жозефе! — гукнув я.

Ніхто не озивався. Веранда тяглась праворуч і ліворуч од мене, та жоден із столиків не був накритий. Я заглянув у бар, де блимала маленька гасова лампа, на зразок тих, що їх ставлять біля ліжка дитини чи хворого. Ось він, мій розкішний готель — острівець світла, що в ньому ледве вміщається почата пляшка рому, два стільчики, сифон із содовою, що причаївся в затінку, мов хижий птах.

— Жозефе! Жозефе!..

Відповіді не було. Тоді я спустився вниз і попрохав Марту:

— Побудь ще хвилинку.

— Що сталося?

— Ніяк не докличуся Жозефа.

— Мені вже час...

— Не можна тобі їхати самій. Поспіх тут ні до чого. Хай твій Луїс почекає трохи.

Я знову збіг сходами нагору, в готель «Тріанон». «Центр інтелектуального життя Гаїті. Розкішний готель, де задовольняють найвибагливіші смаки. Покуштуйте наші напої, присмачені найкращими марками гаїтянського рому, скупайтесь в чудовому басейні, послухайте гру на гаїтянському тамбурині й помилуйтеся гаїтянськими танцюристками. У нас ви зустрінете місцеву еліту — музикантів, поетів, художників, що вважають «Тріанон» своїм центром...» Усе це, викладене в рекламній брошурі, колись було майже правдою.

Я намацав під стойкою електричний ліхтарик і подався через хол до себе в контору. Письмовий стіл і досі захаращений старими рахунками й квитанціями. Але Жозефа й там не було. «Ось ти й повернувся,— подумав я,— таки повернувся». Під вікнами контори був плавальний басейн. Колись о цій порі вже з'їжджалися на коктейль пожильці з інших готелів. Хто любив випити, віддавав перевагу «Тріанонові», за винятком хіба тих, у кого всі види сервісу було оплачено. Американці завжди пили сухий мартіні. Над північ дехто з них уже плавав голій у басейні.

Якось я визирнув із вікна о другій годині ночі. Над деревами висів дебелий жовтий місяць, а в басейні милувалися двоє: дівчина стояла обличчям до мене, налігши грудьми на край басейну, а чоловіка за нею я не міг розглядіти. Вона й не помітила, що я дивлюся на неї, бо де там їй було щось помічати... І я подумав: ну от, тепер усе як треба.

З боку басейну почувся звук ходи — непевної ходи кривої людини. Жозеф став накульгувати на одну ногу після знайомства з тонтонами. Я вже збирався вийти йому назустріч, коли помітив, що на столі чогось не вистачає. Ось рахунки, квитанції, а де ж моє невеличке бронзове прес-пап'є у вигляді труни з літерами «R. I. P.»,

що його я купив на різдво в Майамі? Ніякої вартості воно не мало — я заплатив за нього всього-на-всього два долари сімдесят п'ять центів, але ж було м'яс, подобалось мені, і ось його немає. Чому щось завжди змінюється за нашої відсутності? Навіть у Марти інші парфуми. Що не-певніше наше існування, то важче втрачати дрібничка, з яких воно складається.

Я вийшов назустріч Жозефові. Його ліхтарик свердлив жорстку звивистої стежки, що вела од басейну.

— Це ви, мосьє Браун? — злякано вигукнув він.

— Ну звісно, що я. Де ти вештаєшся? Чому покинув мої валізи?...

Він стояв унизу, підвівши на мене своє розгублене чорне обличчя.

— Мене привезла пані Пінєда. Поїдеш з нею до міста — проведеш додому. Назад повернешся автобусом. Садівник тут?

— Пішов.

— А кухар?

— Теж.

— Де моє прес-пап'є? Куди воно поділося?

Він здивовано глипнув на мене.

— Гостей без мене не було?

— Ні. От тільки...

— Що «тільки»?

— Чотири дні тому прийшов доктор Філіпо. Він просив нікому не казати.

— Чого йому треба?

— Я сказав, що тут не можна... Сказав, що тонтони шукатимуть його...

— Ну, а він?

— Він усе одно зостався. Отоді й кухар пішов, і садівник. Вони сказали, що повернуться, коли його не буде. Він дуже хворий. Я порадив йому тікати в гори, а він каже: «Не можу ходити». У нього розпухли ноги. Я казав, щоб він пішов, доки ви повернетесь.

— Ось повернувся, а тут казна-що. Я сам поговорю з ним. В якому він номері?

— Коли я почув машину, то гукнув йому: «Тікайте, тонтони!» А він не може. Не хоче тікати. Каже: «Я старий». Тоді я йому: «Вас знайдуть, у мосьє Брауна будуть неприємності. Якщо тонтони схоплять вас по дорозі, вам однаково, а мосьє Брауніві буде лихо...» І попередив, що

йду зустрічати їх. От він і втік — швидко-швидко. Але приїхав лише таксист із вашими валізами...

— Що ж нам робити з ним, Жозефе?

Як на високого урядовця, доктор Філіпо був не такий уже й поганий. Попервах він навіть намагався поліпшити умови життя у злиденних кварталах порту. На вулиці Дезе поставили водотяг з його ім'ям на чавунній плиті, одначе труби так і не зладнали, бо підрядчикам дали замалого хабара.

— Я зайшов у номер, а його вже нема.

— Ти думаєш, він утік в гори?

— Ні, мосьє Браун, не в гори,— сказав Жозеф, похрипавши головою.— Він вчинив великий гріх.— І Жозеф стиха проказав напис, що прикрашав моє прес-пап'с: — «Requiescat in Pace»¹,— він був щирий католик і такий же щирий водуїст.— Будь ласка, мосьє Браун, ходімте зі мною.

Я пішов з ним до басейну, де колись, за іншої доби, в Золотий вік, бачив дівчину, що милувалася з коханим. Води там не було. Мій ліхтарик освітив дно, вистелене опалим листям.

— На тому боці,— мовив Жозеф і, зупинившись за кілька кроків од басейну, далі не зрушив.

Доктор Філіпо, як видно, заповз у смугу тіні, що падала від трампліна, і тепер лежав там скоцюрбившись, підібгавши ноги до підборіддя, наче немовля в утробі матері, споряджений до похорону у свій найкращий сірий костюм. Він спочатку перерізав собі вени на руках, а потім, для певності, й горло. Просто над його головою зяяло жерло водонапірної труби. Щоб змити кров, досить було відкрутити кран. Він помер зовсім недавно. Передусім у мене виникла думка про самозахист: ніхто не має права тебе переслідувати, якщо самогубця вкоротив собі віку в твоєму басейні. Потрапити сюди можна навіть з дороги, поминувши готель. Колись до басейну завжди приходили жебраки продавати дешеві дерев'яні фігурки.

Я запитав Жозефа:

— Доктор Мажіо ще в місті?

Він кивнув головою.

— Іди до пані Пінеди, вона сидить у машині біля входу, і попроси підвезти тебе до нього по дорозі в посольство.

¹ Спочив у мирі (лат.).

Нічого їй не кажи. Привези його сюди, якщо він погодиться.

«Це, мабуть, єдиний лікар, що насмілиться відвідати Баропового ворога, хоч би й мертвого»,— подумав я. Та не встиг Жозеф піти, як я почув чийсь кроки і голос, що міг належати тільки місіс Сміт:

— Нью-йоркським митникам є чого повчитися в тутешніх. Як вони чемно нас зустріли! Од білих такої ввічливості годі їй чекати.

— Обережно, моя люба, тут на стежці вибоїна.

— Я й сама бачу. Сира морква чудово впливає на зір, місіс...

— Пінеда.

— ...місіс Пінеда.

Марта йшла за ними з ліхтариком у руці. Містер Сміт пояснив:

— Ми знайшли цю пані в машині. Адже поблизу не було жодної живої душі.

— О, я й забув, що ви хотіли спинитися в мене...

— По-моєму, містер Джонс теж збирався сюди, але його затримали поліцаї. Сподіваюся, з ним нічого не скоїться?

— Жозефе, приготуй для містера і місіс Сміт «люкс» Джона Барімора. Та занеси туди вдосталь ламп. Ви вже пробачте нам цю темряву. Світло ось-ось увімкнуть.

— А нам і так подобається,— мовив містер Сміт.— У цьому є щось романтичне.

Коли душа, як вірить дехто, і справді витає над тілом померлого ще кілька годин, то чого тільки їй доводиться наслухатись, поки вона у відчаї жде, що нарешті почує якесь поважне слово, котре надасть гідності життю, що його вона полишає.

Я звернувся до місіс Сміт:

— Ви не заперечуєте проти яєчні? Завтра все залагодимо. На жаль, мій кухар вчора пішов звідси.

— Не турбуйтеся,— озвався містер Сміт.— Ми до яєчні, правду кажучи, не дуже охочі. До того ж у нас є дріжджолін.

— А я розведу пивні дріжджі,— докинула місіс Сміт.

— Нам би тільки трохи гарячої води,— вів далі містер Сміт.— Ми з дружиною невибагливі. Отже, ви не клопочіться... У вас чудовий басейн.

Щоб показати їм, який він великий, Марта повела ліхтариком до трампліна та глибокого сектора. Я вихопив у неї з рук ліхтарик і спрямував світло вгору, на декоративну вежку та балкон, що нависав над пальмами. У вікнах подвійного номера, де порався Жозеф, світилося.

— Он де ви житимете, — сказав я. — Номер Джона Барімора. Звідти чудово видно весь Порт-о-Пренс — гавань, палац, собор.

— А Джон Барімор справді тут спинявся? — запитав містер Сміт. — Саме в цьому номері?

— Це було ще до мене, але я можу показати вам рахунки на віскі, що йому подавали.

— Який талант пропав! — сумно зауважив він.

Я весь час думав про те, що години економії електрики от-от минуть і в усьому Порт-о-Пренсі спалахне світло. Струм вимикали часом години на три, а часом менше ніж на годину — як коли. Від'їжджаючи, я наказав Жозефові, щоб за моєї відсутності справи в готелі йшли своїм побитом, бо хто знає, чи не приїде раптом кілька журналістів писати репортаж під стереотипною назвою «Республіка жахів». А Жозеф любісінько міг розважити, що «своїм побитом» означає стільки ж, як і раніш, яскравих ліхтарів поміж пальм і навколо басейну. Я не хотів, щоб Кандидат у президенти побачив труп, скоцюрблений під трампліном, — принаймні не в день приїзду. Це суперечило моему розумінню гостинності. До того ж він, здається, казав, що має рекомендаційного листа до міністра соціального добробуту...

На стежці з'явився Жозеф. Я звелів йому одвести Смітів, а потім супроводити в місто місіс Піпеду.

— Наші валізи на веранді, — сказала місіс Сміт.

— Вони вже в номері. Я певен, що скоро дадуть струм. Ви вже не судіть нас — країна наша дуже бідна.

— Як подумаєш, скільки електрики марно витрачають на Бродвеї... — мовила місіс Сміт і, на мою полегкість, пішла стежкою за Жозефом, що освітлював їм дорогу. Ми лишилися на краю басейну, але тепер, коли мої очі призвичаїлись до темряви, мені здавалося, що навіть звідси я бачив труп у протилежному кінці.

Марта спитала:

— Щось не гаразд? — І сйянула ліхтариком мені в обличчя.

— Я ще не встиг роздивитись. Дай-но мені ліхтарика.

— А що ж ти тут робив?

Я спрямував світло на пальми, далі од басейну, ніби оглядаючи електродроти.

— Розмовляв із Жозефом. Ходімо нагору.

— Щоб натрапити на Смітів? Ні. Вже краще зостатися тут. Подумати лишень! Адже я ще ні разу не була тут, у тебе.

— Так, ми завжди поводитись обачно.

— Ти навіть не поцікавишся, як Анхел?

— Пробач.

Анхел — то був її хлопчик, нестерпна дитина, що завжди стояла між нами. Він був дуже гладкий, як на свій вік, очі мав батькові — наче каштанові гудзички, любляв солодощі, все помічав і без кінця вимагав, щоб мати клопоталася тільки ним. Він немовби висмоктував ніжність із наших взаємин, як ото солодкий трунок із цукерки — похапливо й жадібно. Чи не половина наших розмов зводилася до нього: «Мені вже час. Я обіцяла Анхелові почитати». «Сьогодні не побачимось. Анхел хоче в кіно». «Любий, я так стомилася — в Анхела були гості, аж шестеро!»

— Ну, то як же Анхел?

— Він тут хворів без тебе. На грип.

— Але ж тепер йому краще?

— Так.

— Ну, ходімо...

— Луїс не ждатиме мене так рано. Анхел — теж. А коли й що, то більш копи лиха не буде.

Я поглянув на годинник. Було пів на дев'яту.

— А Сміти... — спробував заперечити я.

— Вони розпаковують речі. Любий, що тебе непокоїть?

Я промимрив:

— У мене прес-пап'є пропало.

— Дуже дороге?

— Ні... але сьогодні прес-пап'є, а там хто зна...

І раптом скрізь довкола спалахнуло світло. Я взяв Марту під руку і повів стежкою. Та містер Сміт гукнув мені з балкона:

— Чи не можна попрохати ще одну ковдру для місіс Сміт? Може, вночі похолодає...

— Зараз пришлю, але холодно не буде.

— А красвид звідси справді чудовий!

— Ось я вимкну світло в саду, то буде ще кращий. Вимикач був у мене в конторі, і ми вже майже дістались її, коли пас знову зупинив голос містера Сміта:

— Містере Браун, там у басейні хтось спить!

— Певно, якийсь жебрак.

Місіс Сміт, очевидячки, теж виїшла, бо я почув її голос:

— Де, любий?

— Он там.

— Бідолаха. Може, зійти вниз та дати йому трохи грошей?

Мені так і кортіло гукнути: «Дайте йому свого рекомендаційного листа! Це міністр соціального добробуту».

— Мабуть, не варто, любя. Ти тільки розбудиш його.

— Дивне він обрав місце...

— Певно, шукав, де прохолодніше.

Я нарешті дійшов до контори й вимкнув світло. Було чути, як містер Сміт сказав:

— Поглянь, моя любя. Онде білий будинок з банею. То, напевне, палац.

Марта здивувалась:

— Жебрак спить у басейні?

— Трапляється...

— Я його не помітила... Що ти шукаєш?

— Та прес-пап'є. Хто б це міг його взяти?

— А яке воно?

— Схоже на труну, з літерами «R. I. P.». Я складав під нього листи.

Вона засміялась, обняла мене й міцно поцілувала. Я намагався приголубити її, але труп у басейні перетворював усе на комедію. Тіло доктора Філіпо належало до трагедії, а ми були всього-на-всього учасниками розважальної інтермедії. Я почув, що Жозеф ходить у барі, і спитав:

— Що ти там робиш?

Місіс Сміт уже встигла викласти йому свої потреби: дві чашечки, дві ложечки й пляшку гарячої води.

— Візьми ще одну ковдру, — звелів я. — Та збирайся вже їхати.

— Коли ми побачимось? — запитала Марта.

— Як завжди.

— Ніщо не змінилось, ні? — стривожено допитувалась вона.

— Ні, ні... — Та голос мій звучав неперекопливо.

— Ну що ж... Добре, що ти хоч повернувся.

Коли вони з Жозефом поїхали, я почвалав до басейну і знеможено сів на край. Я боявся, щоб Сміти не надумали зійти вниз і завести розмову, та не минуло й кількох хвилин, як світло в номері Джона Барімора погасло. Певпо, поїли дріжджоліну, запили рідкими дріжджами і тепер спатимуть, як діти. Учора ввечері сиділи допізна, та й сьогодні був неспокійний день. Я подумав про Джонса: чи не сталося з ним чого? Він же хотів спинитися в «Тріанопі». Згадав і містера Фернандеса та його дивні сльози. Ладен був думати про що завгодно, аби лиш не про міністра соціального добробуту, що скоцюрбився під трампліном.

Далеко в горах, за Кенскоффом, гримів барабан — отже, там священнодійство водуїстів. За Папа Дока не часто траплялося чути заклик барабана. Щось шурхнуло в темряві, і, присвітивши ліхтариком, я побачив худого, замороженого собаку, що зіщулився на краю трампліна. Він глянув на мене сльозавими очима і безнадійно махнув хвостом, ніби питаючись дозволу скочити вниз і злизати кров. Я прогнав його. Кілька років тому я наймав трьох садівників, двох кухарів, Жозефа, ще одного бармена, чотирьох коридорних, двох покоївок, водія, а в сезон — тепер він ще тривав би — брав кількох чоловік понад штат. Такого вечора, як сьогодні, коло басейну влаштували б кабаре і в перервах між танцями до мене долинав би бджолиний гул прилеглих вулиць. А тепер, незважаючи на скасування комендантської години, скрізь панувала тиша, без місяця навіть собаки не гавкали. Либонь, і мій успіх тепер так далеко, що й не почувеш. Не довго я ним тішився, але й рюмсати не випадає. В готелі двоє пожилців, я знову віднайшов свою коханку і, на відміну од пана міністра, ще й досі живий. Отож, зручніше вмостившись на краю басейну, я став дожидати доктора Мажіо.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

1

Час від часу мені доводилося складати свій *curriculum vitae*¹. Починав я приблизно так: народився 1906 року в Монте-Карло. Батьки — британські піддані. Виховувався в єзуїтському колежі Пречистої діви. Не раз отримував нагороди за вірші та письмові роботи латинською мовою. З юнацьких літ обрав кар'єру бізнесмена... Деталі кар'єри, звісно, мінялися залежно від того, кому потрібен був мій життєпис.

А скільки ще фактів я обминав або вважав сумнівними навіть у початкових даних! Моя мати була, безперечно, не англійка, і навіть дотепер не знаю, вважати її французенкою чи підданою князівства Монако. Чоловік, що його вона обрала мені за батька, утік з Монте-Карло ще до мого народження. Може, він і справді був Браун. Таке прізвище звучить досить переконливо, бо звичайно мати не вдовольнялася такими скромними коханцями. За нашої останньої зустрічі, коли вона вмирала в Порто-Пренсі, у неї був титул графині де Ласко-Вільє. Вона полишила Монте-Карло (а з ним і свого сина) поспіхом, після перемир'я 1918 року, не заплативши навіть за мовиховання в колежі. Та ордепові Ісуса до такого не звикати: його царина — задвірки аристократичного суспільства, де несплачені рахунки так само природні, як і перелюбство; отож колеж і далі утримував мене. Я був одним із взірцевих учнів, і святі отці майже сподівалися, що згодом я віддам себе служінню богам. Я й сам був повірив у це, і свідомість такого покликання нависла наді мною, мов ядучий грипоznий туман, коли температура вранці нижча від нормальної, а ввечері — гарячкова. Тимчасом як інші хлопці змагалися з дияволом рукоблудства, я змагався з вірою. Тепер мені навіть дивно згадувати свої латинські вірші й письмові роботи — вся моя наука пішла за вітром, так само як і батько. Лиш один рядок міцно засів у голові, мов спомин про нездійснені мрії та сподівання: «*Exegi monumentum aere perennius*». Я повторив його подумки майже через сорок років, коли стояв після

¹ Життєпис (лат.).

смерті матері біля басейну і дивився на химерний орнамент на фасаді «Тріанона» та на лиховісні чорні хмари, що пливли над Кенскоффом. Готель уже наполовину був мій, і я знав, що скоро володітиму ним цілком. То була моя власність, я став господарем. Пам'ятаю, як я подумав: «Я зроблю «Тріанон» найпопулярнішим готелем на всьому Карибському узбережжі», — і, може, я й досягнув би цього, коли б до влади в Гаїті не прийшов навіжений лікарисько та не виповнив наші ночі криком катованих замість джазу.

Як я вже казав, кар'єра *hôtelier* була не тим, чого сподівались од мене єзуїти. Їхні надії занастила любительська вистава «Ромео і Джульєтта» у вельми пісному французькому перекладі. Мені доручили грати підупалоного брата Лоренцо, і дещо з тої ролі збереглося у моїй пам'яті й досі — сам не знаю чому. Поезією в них і не пахло. «*Accordes-moi de discuter sur ton état*»¹. Брат Лоренцо зумів обернути на прозу навіть високу трагедію двох нещасних закоханих: «*J'apprends que tu dois, et rien ne peut le reculer, Etre mariée à ce comte jeudi prochain*»².

Святі отці, мабуть, вважали, що така роль найбільш відповідна для мене — до того ж не дуже емоційна й не така вже важка, та мені здається, що мій духовний грип на той час уже минав, а постійні репетиції, присутність закоханих, чуттєвість їхніх стосунків, хоч і притищена французьким перекладачем, лише наблизили кризу. Виглядав я тоді старшим за свої літа, а режисер, хоч йому й не випало зробити з мене актора, досить ґрунтовно навчив мене мистецтва гримування. «Позичивши» паспорт у молодого викладача англійської мови, я серед білого дня зважився піти в казино. Мені нечувано повелось: за якихось сорок п'ять хвилин, завдяки частому випаданню дев'ятнадцятки й нуля, я виграв триста фунтів, а ще через годину — цілком несподівано і дуже невміло втрачав невинність на ліжку одного з номерів «Отель-Парі».

Моя навчителька була щонайменше років на п'ятнадцять старша од мене, та в моїх спогадах вона зосталась така сама, а я постарів. Ми познайомились у казино.

¹ Давай обговоримо твої справи (*франц.*).

² Я чув, що твоя вінчання з графом призначено на четвер, і ніщо вже не може перешкодити (*франц.*).

Завваживши, що мені фартить (ставлячи фішки, я протягнув руку через її плече), вона почала наслідувати мої ставки. І коли я виграв понад триста фунтів, то вона, очевидно, десь близько сотні. А тоді розважливо сказала «годі». Я певен, що на той час вона й не думала мене спокушати, хоч і запросила в готель на чашку чаю. На відміну від обслуги казино, вона розгадала мою манеру, бо на сходах по-змовницькому підморгнула й пошепки запитала:

— Як тобі вдалося пройти? — В ту хвилину я здавався їй просто пустотливим хлопчиком.

Я не став критися й показав крадений паспорт. Вона повела мене до ванної і допомогла зняти грим, що в темному світлі зимового надвечір'я скидався на глибокі зморшки. Брат Лоренцо поступово зникав у дзеркалі над полицкою, де зберігались її лосьйони, скляночки з кремом та олівці до брів. Ми з нею були наче актори, що мають одну вбиральню на двох.

У колежі чай подавали на довгих столах, що на їх обох кінцях ставили великі чайники. Довгі булки (по три на кожний стіл), мізерні пайки масла та джему — ото і все. Посуд був грубий, щоб ми не потрошили його своїми ручиськами, чай — міцний. Отож в «Отель-де-Парі» мене дивувало геть усе: тендітні філіжанки, срібний чайник, смачні трикутні сендвічі, тістечка з кремом. Де й поділась моя соромливість. Я розповідав про матір, свої успіхи з латини, про виставу «Ромео і Джульєтта». Без будь-якого прихованого наміру, аби тільки показати свою вченість, я цитував Катулла.

Я вже не пам'ятаю, що передувало отому першому, по-дорослому довгому поцілункові на канапі. Пригадую, вона сказала, що одружена з директором Індокитайського банку, і я уявив собі, як він згортає мідяною лонаточкою золоті монети в шухляду стола. На той час він поїхав до Сайгона, де, як вона гадала, мав коханку-сіамку. На цьому розмова урвалась, і я знову взявся вивчати азбуку кохання на великому білому ліжку з різьбленими спинками у маленькій білій спальні. Навіть сьогодні, через сорок з лишком років, кожен наш порух стоїть у мене перед очима. Про письменників кажуть, що перші двадцять років життя — то весь їхній досвід, а все інше дається спостережливістю, та я гадаю, що це так само справедливо й щодо кожного з нас.

І коли ми лежали отак на тому ліжку, сталося несподіване. Їй важко було зі мною — невмілим і наполоханим. Її пальці не збудили мене, навіть губи нічого не зарадили; аж раптом із гавані, з-під гори, у розчинене вікно залетіла чайка. На мить мені здалося, що всю кімнату виповнили велетенські білі крила. Жінка зойкнула і сахнулася до стіни — тепер уже не мені, а їй стало лячно. Я заспокійливо погладив її по плечу. Пташина вместилася на комоді, під дзеркалом у позолоченій рамі, і, стоячи там на своїх довгих, як дуби, ніжках, пильно дивилася на нас. Вона почувала себе як удома, мов тая кицька, і здавалось, от-от візьметься чистити пір'я. Моя подруга ледь здригалася з переляку, і тоді я почувся справжнім мужчиною і оволодів нею, спокійно та впевнено, ніби ми любилися вже багато років. Ні я, ні жінка не помітили, як одлетіла чайка, хоч у мене назавжди лишився спомин, наче в спину мені війнуло холодом, коли вона випурхнула на волю, до гавані й затоки.

Отак усе й сталося: успіх у казино, а в білій із золотом спальні ще кілька переможних хвилин — єдиний мій роман, що скінчився без болю і каяття. Адже навіть не вона спричинилася до мого вигнання з колежу — то був наслідок моєї власної необачності: якимсь після меси я вкинув у карнавку на храм п'ятифранкову фішку, що її не встиг обміняти на гроші. Мені здавалось, що це неабияка щедрота, бо до того я кидав не більше двадцяти су, та мене вистежили й доповіли деканові. В розмові з ним останні рештки мого покликання наче вітром здуло. Ми з святими отцями розлучилися досить чемно; мені навіть видалось, що до їхнього розчарування дөмішувалася прихована повага до мене — хіба мої пригоди не були гідні колежу? Я обачно приховав свої капітали під матрацом, сказавши, що гроші на дорогу до Англії прислав мені дядько, який буде підтримувати мене й далі, а згодом влаштує до своєї фірми, і святі отці відпустили мене з богом. Я пообіцяв, що при першій же нагоді відшкодную борг своєї матері (це було вислухано з мовчазною іронією, бо вони не йняли віри пустим обіцянкам); а ще я запевнив їх, що неодмінно розшукаю в Лондоні давнього знайомого нашого ректора — отця Тома Капріоле з Ісусового товариства на Фарм-стріт (це вони вважали за ймовірне). Що ж до листа уявного дядечка, то написати його було не так уже й важко. Якщо мені вдалося обдурити обслугу

казино, то моїх духовних пасторів — і поготів. Жодному з них навіть у голову не зайшло поспитати конверта од того листа. Я вирушив до Англії міжнародним експресом, що зупинявся на маленькій станції проти казино. Тоді я востаннє помилювався гарненькими вежами, на тлі яких збігло моє дитинство, — вони були для мене символом дорослого життя, храмом фортуни, де може статися найнесподіваніше, про що перекопливо свідчив мій власний досвід.

2

Я б порушив гармонію оповіді, коли б пригадував кожний свій крок на шляху від казино в Монте-Карло до іншого казино — в Порт-о-Пренсі, де знову розжився на гроші та завів собі коханку, — збіг не більш дивовижний, аніж зустріч в Атлантичному океані трьох власників ординарних прізвищ — Сміта, Брауна й Джонса.

Між цими двома віхами я досить довго перебивався так-сяк, окрім хіба воєнної доби, що дала мені відчуття спокою і власної гідності, та й не всі мої тодішні справи заслуговують на згадку в *sigillum vitae*. Першу роботу мені вдалося дістати завдяки знанню французької мови (латина виявилася нікому не потрібною). Півроку я був офіціантом у невеличкому ресторанчику в Сохо. Про це в моєму життєписі не говорить, так само як і про роботу в «Трокадеро», що її забезпечила мені фальшива рекомендація од Фуке в Парижі. Віддавши «Трокадеро» кілька років, я піднявся на щабель вище і влаштувався консультантом у невеличкому педагогічному видавництві, що готувало випуск серії французьких класиків з досить пуристським коментарем. Це вже позначено в моєму життєписі. А от те, що було далі, — ні. Одверто кажучи, мене так розбестила забезпеченість під час війни, коли я служив у політичному відділі міністерства закордонних справ редактором пропагандистської літератури для Віші і навіть мав за секретарку одну письменницю. Після війни мені забаглося чогось ліпшого, ніж моє попереднє життя, і хоч протягом кількох років я ледве животів, усе ж нарешті піймав щасливу нагоду. Трапилось це в районі Пікаділлі, чи то біля одної з галерей, де можна побачити картину якогось маловідомого голландського художника

сімнадцятого століття, чи то біля такого ж закладу нижчого гатунку, де збувають веселих кардиналів, що наминають лососину в пісний день. Перед вітриною стояв чоловік середніх літ, як на мій погляд, дуже далекий од мистецтва — в синьому двобортному жилеті з годинниковим ланцюжком, — і роздивлявся виставлені полотна. Побачивши його, я подумав, що знаю напевне, які міркування його непокоять: «Місяць тому у Сотбі продано одну картину за сто тисяч. Одна картина може дати ціле багатство — аби тільки знатися на них або ж не боятися ризику».

Він не спускав очей з якихось корів на пасовиську, ніби бачив перед собою маленьку кульку, що бігас по колу рулетки. Увагу його, звісно, привернули корови, а не кардинали. Не кардиналів же продають з молотка на аукціоні у Сотбі.

За тиждень після цього видива на Пікаділлі я поставив на карту все, що призбирав протягом тридцяти років, і купив автофургон та десятків зо два дешевих репродукцій — од Анрі Руссо до Джексона Полока. Вони заповнили цілу стіну фургона; під кожною стояла аукціонна ціна та дата кушівлі. Потім я підшукав собі художника-студента, що швидко робив на моє замовлення картини, наслідуючи той чи той стиль, і ставив під кожною інше ім'я. Я не раз сидів поруч нього, спостерігаючи, як він працює, накидаючи на аркуші паперу всілякі підписи. І хоч на прикладі Полока й Мура доведено, що вартість мають навіть англосаксонські імена, більшість тих, вигаданих, були іноземними. Пригадую лиш одне з них — Мсліз, та і його запам'ятав тільки через те, що картини з цим підписом ніхто не хотів купувати, і зрештою нам довелося замінити його на Вейля. Я допевнивсь, що покупець дістає справжнє задоволення принаймні тоді, коли може не зникаючись вимовити ім'я художника: «Я купив собі Вейля», а те «Мсліз» навіть у мене мимоволі скидалося на «слиз», отож і спричиняло підсвідомий опір покупців.

Я їздив від одного провінційного міста до іншого в своєму фургоні і зупинявся на багатих околицях промислових центрів. Скоро я переконався, що од жінок і вчепих мало користі: вчені надто багато знають, а серед жінок рідко трапляються очочі ризикувати, не бачачи перед собою готівки, як у грі в бінго. Я розраховував на азарт, і суть моєї експозиції була така: «На цій стіні перед вами

репродукції картин, що досягли пайвищої ціни за останні десять років. Хто б міг передбачити, що вартість «Чотирьох велосипедистів» Леже або «Начальника станції» Руссо становитиме ціле багатство? Ви маєте змогу відкрити їхніх наступників — ось вони, на другій стіні — і теж придбати ціле багатство. А якщо вам і не пощастить, то на ваших стінах зостанеться щось таке, про що можна буде поговорити з сусідами, а відтак зажити репутації мецената найпрогресивнішого мистецтва, і все це за якихось...» Ціна звичайно не перевищувала двадцяти-п'ятдесяти фунтів — залежно від району і зовнішності покупця. Якось я навіть уторгував цілу сотню за двоголову жінку, наклепану під Пікассо.

Набувши досвіду, мій молодик став постачати мені по шість картин щодня, отримуючи два фунти десять шилінгів за кожну. Денний заробіток у п'ятнадцять фунтів цілком влаштовував його, а я тим самим підтримував молодий талант, та ще й тішився свідомістю, що не один званий обід у якомусь провінційному товаристві минав краще завдяки отій зухвалій базгранині на стінах. Одного разу мені вдалося збути фальшивого Полока суб'єктові, в садку якого навколо сонячного годинника та обабіч доріжки стояли розмальовані різними кольорами діснеївські гномики. То хіба я чим зашкодив йому? Він, безперечно, мав дурні гроші і хоч з вигляду був чоловік невразливий, але хтозна, до яких збочень у статевому житті чи комерції слугували йому оті гномики.

Після цієї вдалої операції з власником гномиків я отримав поклик від матері, коли це можна назвати покликом. Його було викладено на листівці з руїнами фортеці імператора Крістофа в Кап-Гаїтьєні. На звороті стояло її нове ім'я, адреса й два речення: «Сама потроху перетворююсь на руїну. Хотіла б бачити тебе, якщо завітаєш у наш край». В дужках після «Маман», що його я, не розібравши почерку, прочитав був як «Манон», вона додала: «Графиня де Ласко-Вільє». Листівка блукала кілька місяців, поки розшукала мене.

Ми з матір'ю бачились востаннє 1934 року в Парижі, а під час війни вона мені не писала. Я, може, й не відгукнувся б на її поклик, коли б не дві обставини: то був єдиний порух з її боку, що хоч чимось нагадував про материнське почуття, а до того ж мені вже приспів час кінчати зі своєю пересувною галереєю, бо одна недільна

газета зацікавилася походженням моїх експонатів. У банку в мене лежала тисяча фунтів. Я продав свій автофургон, картини й репродукції за п'ятсот фунтів і полетів до Кінгстона, де марно намагався пристати до якогось діла, а відтак гайнув у Порт-о-Пренс.

3

Кілька років тому в Порт-о-Пренсі все було інакше. Певно, його й тоді роз'їдала корупція, а бруду було ще більше і скрізь так само кишіли жебраки, та вони ще мали принаймні хоч якусь надію — адже тоді Порт-о-Пренс відвідували туристи. Тепер, коли хтось каже вам: «Я голодую», — ви йому таки вірите. Я не міг собі уявити, що робить у «Тріаноні» моя мати — живе там на графові гроші, якщо той граф і справді існує, чи служить економкою? Коли ми бачилися з нею востаннє 1934 року, вона була vendeuse¹ в одному з невеличких ательє. Перед війною вважалося шиком тримати продавщицю-англіюку, і тоді вона називала себе Мегі Браун (може, її чоловік таки був Брауном?).

Про всяк випадок я одвіз свої вилізи в «Ель ранчо» — розкішний готель в американському стилі. Мені хотілося пожити з комфортом, поки були гроші, а в аеропорту ніхто навіть не знав про «Тріанон». Коли я в'їхав на пальмову алею, що вела до нього, він здався мені досить занедбаним: кущі бугенвілії не підстрижені, доріжки позаростали травою. За столиками на веранді сиділо кілька чоловіків, серед них Крихітка П'єр — згодом я пересвідчився, що він платив за випивку не грішми, а пером. На східцях мене зустрів молодий, гарно вдягнений пегр і запитав, чи я хочу найняти номер. Я відказав, що хочу бачити графіню... Її чудернацьке прізвище вилетіло мені з голови, а листівку я забув.

— На жаль, вона нездужає... Вас запрошено?

З боку басейну з'явилася молоденька парочка в купальних костюмах — обом американці. Хлопець обіймав дівчину за плечі.

— Марселю! — гукнув він. — Два бокали вашого особливого!

¹ Продавщиця (франц.).

— Жозефе! — покликав негр.— Два пунші з ромом містерові Нелсону.— І знову обернувся до мене.

— Скажіть їй,— пояснив я,— що приїхав містер Браун.

— Містер Браун?

— Так.

— Піду гляну, чи вона не спить.— Він повагався і запитав: — Ви приїхали з Англії?

— Так.

Жозеф вийшов з двома бокалами пуншу. Тоді він ще не кульгав.

— Містер Браун із Англії? — перепитав Марсель.

— Еге ж, містер Браун із Англії.

Він знехотя подибавав сходами нагору. Чоловіки на веранді з цікавістю розглядали мене — всі, окрім молодят, які бавились тим, що брали одне в одного вишеньки з рота. Сонце вже сідало за велетенський горб Кенскоффа.

Крихітка П'єр запитав:

— Ви з Англії?

— Так.

— Із Лондона?

— Так.

— Там дуже холодно?

Це скидалось на допит у тасмній поліції, хоч її тоді ще не було.

— Коли я виїздив, ішов дощ.

— Вам тут подобається, містере Браун?

— Я тільки дві години як приїхав.

Другого дня я зрозумів причину такої цікавості: у відділі хроніки місцевої газети мені було присвячено кілька рядків.

— Ти вже гарно плаваєш на слинні,— сказав юнак дівчині.

— Ой, Чіку! Ти правду кажеш?

— Правду, моя радість.

На сходах з'явився якийсь негр, тримаючи в руці дві леоковирні дерев'яні фігурки. На нього ніхто не звернув уваги, і бідолаха стояв, мовчки простягаючи свої виробки. Я навіть не помітив, коли він пішов.

— Жозефе, що сьогодні на обід? — поцікавилася дівчина.

Веранду обійшов чоловік з гітарою. Він сів поряд з молодятами і почав награвати якусь мелодію. На нього теж

не зважали. Мені стало ніяково. Я сподівався гостиннішої зустрічі в домі моєї матері.

Марсель привів високого літнього негра з обличчям римлянина, що, здавалося, поруділо од міської кіптяви, а волосся його неначе припало кам'яним пилом. Він запитав:

— Ви містер Браун?

— Так.

— Я доктор Мажіо. Може, заїдемо на хвилинку в бар?

Ми пішли в бар. Жозеф готував нові порції ромового пуншу для Крихітки П'єра та його компанії. Кухар у високому білому ковпаку виглянув у двері й сховався, побачивши доктора Мажіо. Гарненька мулатка урвала розмову з Жозефом і подріботіла на веранду із стосиком білих скатерок.

Доктор Мажіо спитав:

— Ви син графіні?

— Так.— Відколи з'явився тут, я, здавалося, тільки те й робив, що відповідав на запитання.

— Вашій матінці, звісно, не терпиться побачити вас, та спершу я мушу вас про дещо повідомити. Їй не можна хвилюватися. Прошу вас, будьте лагідним і стриманим у розмові з нею.

Я посміхнувся.

— Наші взаємини завжди були стримані. А що сталося?

— У неї був другий *crise cardiaque*¹. Дивно, що вона досі жива. Ваша матінка дивовижна жінка.

— Може... треба викликати...

— Не турбуйтеся, містере Браун. Серце — моя спеціальність. Ви не знайдете компетентнішого фахівця ближче, ніж у Нью-Йорку. Та й там навряд.— Він не хизувався, а просто пояснював мені ситуацію, бо звик, що білі ставляться до нього з недовірою.— Я вчився у Шардена, в Парижі,— закінчив він.

— Нема надії?..

— Ще один такий напад і... Добраніч, містере Браун. Не сидіть у неї довго. Я радий, що ви приїхали. Мені здавалося, що їй нікого покликати.

— Вона не те щоб кликала мене...

¹ Інфаркт (франц.).

— Можє, повечеряємо якось разом? Я знаю вашу матінку багато років. І дуже поважаю...— Він похилив голову, як римський імператор, даючи зрозуміти, що аудієнція скінчилась. У цьому не було зверхності. Просто він знав собі ціну.— Добраніч, Марселю.— Цьому вклонитися не належало.

Я помітив, що навіть Кріхітка П'єр пропустив його, не вітаючи й ні про що не розпитуючи. Мені стало соромно за свій натяк, щоб до матері викликали якогось іншого лікаря.

Марсель спитав:

— Ходімо нагору, містере Браун?

Я пішов за ним. Стіни готелю були прикрашені картинами гаїтянських художників. На них, зображені густими яскравими фарбами, нерухомо застигли живі образки: півнячий бій, обряд водуїстів, чорні хмари над Кенскоффом, зелено-руді бананові пальми, блакитні пагони цукрової тростини, жовтий маїс. Марсель розчинив переді мною двері, і мені одразу впало в око материне волосся, що розсипалось по подушці,— кольору гаїтянського золота, що його не існує в природі. Двома червоними хвилями воно стікало на величезне двоспальне ліжко.

— Любий мій,— мовила вона так, ніби я зайшов навідати її з іншого кварталу міста.— Як добре, що ти прийшов.

Я поцілував її в широке чоло, схоже на вибілену стіпу, і трохи того білила зосталось у мене на губах. Марсель пильно стежив за мною.

— Як там Англія? — поцікавилась мати, ніби питаючи про нелюбу невістку.

— Я виїздив у дощ.

— Твій батько не зносив клімату своєї батьківщини.

Йї можна було б дати десь років під п'ятдесят і навіть не завважити тяжкої хвороби, коли б не туга натягнута шкіра коло губів,— те саме я побачив через кілька років у того фармацевта на пароплаві.

— Марселю, дай мому сипові сісти.

Той неохоче підсунув мені стільці, та й сівши, я анітрохи не наблизився до матері — таке шпирочезне було ліжко. А яке неподобне, придатне лиш на одну потребу, з приступкою в золотій облямівці,— воно більше пасувало б куртизанці з історичного роману, аніж старій жінці.

Я заштав:

— А що, мамо, граф таки справді існує?

Вона по-змовницькому посміхнулась.

— У далекому минулому.— І я не знав, вважати це епітафією чи ні.— Марселю,— звернулася вона до негра,— дурнику, можеш спокійно залишити нас удвох. Я ж тобі казала — це мій син.— І коли двері за ним прикрилися, самовдоволено промовила: — Він ревивий до глушоти.

— А хто він?

— Допомагає мені в готелі.

— Чи не отой граф?

— *Méchant*¹,— машинально відказала вона. Либонь, отой фривольний тон, що нагадував про вісімнадцяте століття, вів своє походження від ліжка — чи, може, від графа?

— Тоді чого він так ревнує?

— Мабуть, не вірить, що ти мій син.

— То він ваш коханець? — Цікаво, подумав я, як реагував би мій невідомий батько, коли б дізнався, що його настульник — негр?

— Чому ти смієшся, любий?

— Ви дивовижна жінка, мамо.

— Мені хоч трохи пощастило під старість.

— Це ви про Марселя?

— О ні! Він славний хлопчина, але не в цьому річ. Я кажу про готель. Це моя перша власність. Тепер він повністю мій. Ніяких боргів. Навіть за меблі заплачено.

— А картини?

— То на продаж. Я беру їх на комісію.

— Це граф допоміг вам?..

— Ні, ні! Графові я нічим не зобов'язана, окрім титулу. Хоч його реальність я теж не звіряла за Готським альманахом. А з готелем мені просто пощастило. У Порт-Пренсі жив такий собі мосьє Дешо. Він дуже турбувався через податки, а я тоді працювала в нього секретаркою і дозволила переписати готель на своє ім'я. Звичайно, в духівниці я записала його своїм спадкосмцем, і оскільки мені було тоді за шістдесят, а йому десь тридцять п'ять, це його нітрохи не бентежило...

— Він довіряв вам?

¹ Злюка (франц.).

— І добре робив, мій любий. А от недобре було те, що він галяв свого спортивного «мерседеса» по тутешніх дорогах. Хвалити бога, хоч інших жертв не було...

— І готель став вашою власністю?

— Мосьє Дешо був би радий, коли б міг це знати. Любий, ти навіть не уявляєш собі, як він ненавидів свою дружину. Гладенна пегритянка велетенського зросту, і зовсім неграмотна. Її пізацо б тут не виоратись. Після його смерті духівницю довелося перенесати — твої батько, якщо він ще живий, вважався б найближчим родичем. Між іншим, отцям з Пречистої діви я заповіла свої чотки і молитовника. Мені й досі ніяково, що я так з ними вчинила, але тоді в мене скрутно було з грішми. Твій батечко повівся щодо мене як свиня, хай йому земля пером.

— То він таки помер?

— Я маю всі підстави вважати, що так, хоч жодних доказів нема. Люди живуть тепер страшенно довго. Ото бідолаха!

— Я розмовляв з вашим лікарем.

— З доктором Мажіо? Шкода, що ми не здібались, коли він був молодший. Оце мужчина, правда?

— Він сказав, що коли ви будете лежати спокійно...

— Та я ж і так лежу, як колода! — вигукнула вона з лукавою і водночас благальною посмішкою. — Чого ж він ще од мене хоче? Ти знаєш, він, добра душа, запитав мене, чи не покликати священика. А я йому: «Що ви, докторе! Довга сповідь розхвилює мене — адже доведеться пригадувати такі речі...» Будь ласка, любий, прочини двері...

Я зробив, як вона сказала. В коридорі нікого не було. А знизу долинав брязкіт посуду і голос:

— Ой, Чіку! Невже ти думаєш, що я зможу?..

— Дякую, любий, я просто хотіла допевнитись... Коли ти вже встав, то дай мені мою щітку. Ще раз дякую. Як приємно старій жінці мати коло себе сина... — Вона замовкла, неначе сподівалася, що я з чемністю платного танцюриста заперечу її вік. — Мені треба поговорити з тобою про духівницю, — провадила вона далі трохи розчаровано, не спиняючись розчісувати своє густе волосся.

— Може, вам краще перепочити? Доктор сказав мені не сидіти довго.

— Вони хоч дали тобі пристойний помер? Деякі по-гапо умебльовані. Не вистачає грошей.

— Я залишив свої речі в «Ель ранчо».

— Що ти, любий! Ти повинен жити тут. «Ель ранчо»! Навіщо ж допомагати конкурентам! Адже колись — про це я й хотіла з тобою поговорити — «Тріанон» перейде до тебе. Тільки тобі треба знати ось що... Закони такі складні, що обережність ніколи не завадить... Я володію ним на паях, і третя частина належить Марселеві. Якщо ти гарно з ним поведешся, він стане тобі в пригоді,— мушу ж я щось зробити для нього, чи не так? Він був у мене не просто помічником. Розумієш? Ти ж мій син, то маєш зрозуміти.

— Я розумію.

— Як добре, що ти приїхав. Мені не хотілося б, щоб через якусь дурницю... Коли мова заходить про спадщину, з тутешніми адвокатами треба пильнувати... Я скажу Марселеві, що ти негайно перебереш усе на себе. Тільки новодься з ним чемно, гаразд? Марсель дуже чутливий.

— Заспокойтеся, мамо, відпочиньте. І не думайте більше про справи. Вам би тепер заснути...

— Кажуть, що тільки смерть по-справжньому заспокоює. Та мені поспішати нікуди. Ще встигну належатись та памовчатись.

Я знову торкнувся губами вибіленої стіни. Вона заплющила очі, вдаючи материнське почуття. Я навшпиньках відійшов од неї, тихенько прочинив двері і раптом почув її хихотіння.

— А ти справді мій син,— сказала вона.— Яку ж роль ти тепер граєш? — То були останні її слова, і я досі не знаю, що вони мали означати.

Я взяв таксі до «Ель ранчо» і зостався там обідати. В готелі було повно людей, біля басейну працював буфет з гаїтянськими стравами, що їх готовано на американський смак; кощавий тип у високому капелюсі витинав щось на барабані, і, мабуть, саме тоді, того першого вечора в Порто-Пренсі, у мене зродилася честолюбна думка піднести «Тріанон». Адже готель був зовсім заштатний. Дрібні туристські агентства, певно, включали його до програми дешевих круїзів з оплатою всіх послуг. Навряд щоб тих прибутків вистачило для мене і Марселя. Я поклав собі досягти успіху, поставити все на широку ногу і діждатися того дня, коли гості, що їх не зможе вмістити «Тріанон»,

їхатимуть з моїми записками до «Ель ранчо». І, хоч як це дивно, моя мрія збулася — на короткий час. За три сезони я перетворив занедбаний «Тріанон» на модний фешенебельний готель, а в наступні три — спостерігав, як він знову занепадає, і ось тепер у мене лише подружжя Смітів та мертвий міністр у басейні.

Я розплатився в «Ель ранчо», спустився в таксі з гори і владно ступив у свої нові володіння, бо вже думав про готель як про свою власність. Завтра перевірю з Марселем рахунки, познайомлюся з обслугою і візьму віжки в свої руки. Водночас я міркував про те, як мені відкупитись од Марселя, хоч з цим треба буде почекати, доки моя матінка закінчить свою земну путь. Мені дали просторий номер поряд із нею. За меблі, як вона казала, було заплачено, але підлога потребувала оновлення: мостини рипіли і вгиналися під ногами; єдиною вартісною річчю в кімнаті було ліжко — широке, вікторіанське, з мідними кулями (мати добре зналася на ліжках). Мені чи не вперше в житті випало влягтися, не заплативши за ночівлю й сніданок або не заборгувавши, як у колежі Пречистої діви. Я почував себе того вечора справжнім пестуном і міцно спав собі, аж доки істеричний дзенькіт старосвітського дзвінка порушив мій сон — а снилося мені, не знаю чому, боксерське повстання в Китаї.

Дзвінок деренчав, деренчав, аж мені здалося, що то пожежна тривога. Я накинув халат і відчинив двері в коридор. Ту ж мить розчахнулись інші двері, з яких вийшов Марсель. Сон ще туманив його широке й пласке негритянське обличчя. На ньому була яскраво-червона шовкова піжама, і, поки він вагався у дверях, я встиг розгледіти бензель на кишені: «М», переплетене з «І». Я здивувався був, чому «І», та потім згадав, що матір звали Іветою. Отже, піжама — подарунок коханої? Навряд. Скорше це своєрідний виклик. Матінка мала добрий смак — яскраво-червоний шовк дуже пасував до Марселевої статури — і її мало турбувало, що скажуть якісь там туристи.

Марсель зустрівся зі мною очима й винувато мовив:

— Це вона мене кличе.— Відтак знехотя почулав до дверей. Я помітив, що він зайшов, не постукавши.

Коли я знову заснув, мені приснився чудний сон, ще чудніший, ніж боксерське повстання. У світлі місяця я йшов берегом озера, убраний, як церковний служка, відчуваючи магічний притяг дзеркальної гладіні, і з кожним

кроком усе наближався до його краю. Ось носакі моїх чорних черевиків уже мокрі. Раптом подув вітер, вода в озері збурунилась, проте пішла не до мене, а відступала все далі, так що, врешті, я ступав по сухій гальці, а від озера зостався тільки відблиск десь у далекій пустці, всіяній гостриякам, що кривавили мені ноги крізь діряві черевикі. Я прокинувся од біганини, що стрясала сходи й підлогу в усьому готелі. Моя мати, графиня де Ласко-Вільс, віддала богові душу.

Я подорожував з одною валізою, в європейському костюмі було б надто жарко, отож для відвідин смертного покою довелося вибрати котрусь із яскравих спортивних сорочок. Я надягнув ту, що її купив на Ямайці,— червоного кольору, всю роздяцьковану малюнками з трактату вісімнадцятого століття про економіку Великих Антільських островів. На той час небіжчицю вже встигли спорядити, і вона лежала в прозорій блідо-рожевій сорочці, з двозначною усмішкою на вустах, що свідчила про пізнання всіх життєвих утіх. Від гарячого повітря пудра на її чолі запеклась, і я не міг примусити себе поцілувати ті білі кавалки. Марсель у строгому чорному костюмі стояв біля ліжка, слъози струмували у нього з обличчя, наче дощові патьокки з чорного даху. Я ставився до нього як до останньої примхи своєї матері, та альфонс не говорив би з таким болем:

— Я не винец, пане. Я ж казав їй: «Потерпіть трохи. Ви ще зовсім слабі. Потім буде ще краще».

— А вона що?

— Нічого. Взяла й скинула з себе простирадло. А коли я бачу її такою... мені вже несила стриматись.

Він пішов до дверей, мотаючи головою, ніби намагаючись струсити краплі дощу з очей, а потім раптом порвався назад, укляк на коліна перед ліжком і припав губами до простирала — там, де воно випиналось на животі. Увесь чорний, він нагадував негритянського священника, що справляв якийсь непристойний обряд. Отож я, а не він, вийшов з кімнати, мені, а не йому, довелося спуститися до кухні і примусити обслугу готувати сніданок для гостей (слъози вивели з ладу навіть кухаря), я, а не він, подзвонив докторові Мажію (тоді телефон працював ще досить справно).

— Вона була неординарна жінка,— сказав мені згодом доктор Мажію.

— Я її майже не знав.— То було все, що я міг, страшенно вражений, відповісти на його слова.

Другого дня я взявся шукати духівницю. Шухляди нисьмового стола були напаковані рахунками й квитанціями, але за яким принципом вони складались, я так і не втронув. Серед рахунків з пральні попадались так звані *billet doux*¹. В одній з них, написаній олівцем по-англійському на звороті ресторанного меню, говорилося: «Івето! Приходьте сьогодні вночі до мене. Я конаю повільною смертю. Жадаю *сoup de grâces*»². Хто її написав — якийсь пожиалець з готелю? І чому вона берегла цього папірця? На згадку про нього чи про святкове меню з нагоди 14 липня?

В іншій шухляді, де були переважно тюбики з клеєм, канцелярські кнопки, шпильки для волосся, скріпки й запасні стрижні до кулькових ручок, я знайшов фаянсове порося-скарбничку. Вона була легенька, та щось у ній дзвеніло. Розбивати її мені не хотілось, але цікавість усетаки переважила, і я видобув звідти п'ятифранкову фішку з Монте-Карло, достоту таку саму, як ото вкинув у карнавку на храм кілька десятків років тому, і потемнілу медаль на биндочці. Такої я ще не бачив, і коли запитав доктора Мажіо, він пояснив:

— Це медаль французького Опору.— І, помовчавши, додав: — Вона була неординарна жінка.

Медаль Опору! Під час окупації Франції ми з матір'ю не листувалися. Заслужила вона її, поцупила десь чи дістала в дарунок від коханця? Доктор Мажіо нітрохи не сумнівався щодо першого, а от мені важко було уявити свою матінку героїнею, хоч я й визнавав, що вона зіграла б цю роль незгірше, аніж роль *grande amoureuse*³. Зуміла ж вона переконати отців з колежу Пречистої діви у своїй високій моральності, незважаючи на причетність до світу Монте-Карло. Я мало знав її і все ж чомусь бачив у ній довершену комедіантку.

Хоч яке безладдя панувало серед паперів, з духівницею виявилось все гаразд. Її було складено певно і чітко, внизу стояли підписи — заповідочки, графії де Ласко-Вільє, і свідка, доктора Мажіо. Готелем володіли на паях,

¹ Любовні цидулки (франц.).

² Остання ласка (франц.).

³ Великої коханки (франц.).

одні з них належав Марселеві, другий — докторові Мажію, а третій — адвокатуві Олександрю Дюбуа. Решта дев'яносто сім належали їй, так само як і три трансферти, акуратно підколоті до духівниці. Товариство володіло всім до останньої ложки, і, згідно з духівницею, мені принадало шістдесят п'ять паїв, а Марселеві — тридцять три. Таким чином я став фактичним господарем «Тріанона». До здійснення свого вчорашнього задуму я міг братися негайно — чи трохи перегодя, як тільки матір швиденько поховають: зволікати з похороном у таку спеку просто не можна.

У всіх цих турботах величезну допомогу подав мені доктор Мажію. Небіжчицю того ж дня одвезли на невеличке кладовище гірського села, де й спустили в землю за католицьким ритуалом, серед маленьких надгробків, і Марсель, не соромлячись, плакав над ямою, схожою на стічну канаву, бо її оточували численні будиночки, що їх гаїтiani споруджують для своїх мерців; на проводи вони ставлять туди хліб і вино. Поки на труну, як того вимагав звичай, кидали лопаточками землю, я думав, під яким приводом краще збутися Марселя. Ми стояли під наміткою чорних хмар, що завжди запинають о цій порі Кеєскофф, як раптом з них сипнув на нас холодний дощ; усі побігли до машин — священик попереду, гробарі позаду. Тоді я не знав, а тепер знаю напевне, що вони закопали труну лише під ранок: адже вночі на кладовищі ніхто не працює, хіба тільки зомбі — якийсь мрець, що вилазить з могили за велінням хунгана й тяжко робить до світанку.

Надвечір доктор Мажію запросив мене до себе й почастивав обідом і силою всіляких порад на додачу, що їх я по-дурному знехтував, запідозривши його в нечесних намірах. Адже він теж був пайовиком моєї матері, хоч відписаний ним трансферт я тримав у себе.

Він мешкав у долішній частині Петонвіля в триповерховому будинку — маленькій копії мого готелю, з такими самими балкончиками й вежками. В садку стояла всохла ялиця, мов на ілюстрації до якогось вікторіанського роману, а єдиною сучасною річчю в усьому будинку був телефон. Важкі складки пурпурових завіс, вовняні скатерки з китицями, порцелянові фігурки на каміні, серед них дві собачки з таким сумирним виглядом, як у самого доктора Мажію, портрети батьків (кольорові фото в овальних рамах, наклеєні на бузковий шовк), оксамитовий екран

перед непотрібним у цій країні каміном — усе це нагадувало про минуле століття; книжки в застеленій шафі (медичну літературу доктор тримав у приймальні) були в старовинних оправах з телячої шкіри. Поки доктор Мажію ходив «мити руки», як він гречно висловився, я розглядав книжки. «Знедолені» в трьох томах, «Паризькі тасмниці» — без останнього тома, кілька кримінальних романів Габорію, «Життя Ісуса» Ренана і нараз у такому сусідстві — Марксів «Капітал», теж у шкіряній оправі, так що віддалік його можна було сплутати із «Знедоленими». Поруч з доктором Мажію стояла гасова лампа з рожевим абажуром, що було вельми завбачливо, бо навіть і в ті часи електрику раз у раз вимикали.

— То ви справді хочете перебрати готель на себе? — звернувся до мене доктор Мажію.

— А чому б ні? Я працював у ресторанах, маю досвід. По-моєму, в «Тріаноні» треба багато чого переробити. Моя матінка не прагнула поставити його на широку ногу.

— На широку ногу? — перепитав доктор Мажію. — Навряд чи це тут потрібно.

— А в інших готелях так роблять...

— Добрі часи не тривають вічно. Скоро вибори...

— Хіба має значення, хто візьме гору?

— Для бідняків — аніякого. А от для туристів — чимале.

Він поставив переді мною блюдечко з квітами по краях — попільничка порушила б стиль цієї кімнати, де ніколи не курили. Він узяв те блюдечко обережно, як беруть дуже коштовну порцеляну. Великий і чорний, він був напрочуд лагідний в усьому. І я не уявляв собі, щоб його щось могло вивести з рівноваги. Скажімо, телефон. Коли він раптом задзвонив, доктор зняв трубку так обережно, ніби то була рука хворого.

— Ви чули про імператора Крістофа? — спитав він.

— Авжеж.

— Все це може повернутися. Ще й у жорстокішій та ганебнішій формі. Боронь вас боже од маленького Крістофа!

— Ніхто не хоче віднаджувати американських туристів. Ви ж потребуєте доларів.

— Коли ви краще придивитесь, то побачите, що ми живемо не на гроші, а в борг. Нікому не прийде в голову вбити боржника, а от позбутися кредитора кожний ладен.

— Кого ж ви боїтесь?

— Одного пікчемного провінційного лікаря. Сьогодні його ім'я ще нічого не важить. Та може статися, що воно раптом засяє велетенськими буквами над усім нашим містом. Тоді мені доведеться забратися геть.

То було перше марне пророцтво доктора Мажію. Він не брав до уваги своєї впертості чи, може, мужності. Бо тоді я не ждав би його через багато років біля порожнього басейну, де непорушно, мов туша в різниці, лежав колишній міністр.

— А Марсель? — запитав він. — Як ви думаєте вчинити з Марселем?

— Ще не знаю. Ми завтра поговоримо з ним. Вам відомо, що йому належить третина готелю?

— Ви забули, що я засвідчив духівницю.

— Сподіваюся, він залюбки перепродасть мені свою частку. Правда, грошей у мене на разі нема, та, може, в банку позичать...

Доктор Мажію поклав свої великі рожеві долоні на коліна, на чорне сукно візитного костюма, і нахилився до мене, піби збираючись повідати якусь таємницю.

— А я радив би вам зробити навпаки, — сказав він. — Хай Марсель викупить ваш пай. Поступіться йому. Він гайтяши. Отож виживе.

Та й цього разу доктор Мажію виявився недолугім пророком. Майбутнє країни він бачив краще, аніж долі окремих людей.

Я всміхнувся.

— Е ні! Мені подобається «Тріанон». От побачите, я теж виживу.

Минуло два дні, перше ніж ми поговорили з Марселем, та за цей час я встиг зустрітися з директором банку. Останні два сезони в Порт-о-Пренсі були пожитні. Я виклав свої плани щодо готелю, і директор, європеєць, не став мені на перешкоді. Єдине, чого він вимагав, це суворого терміну виплати позички.

— Ви дасте мені три роки?

— Так.

— А чому?

— Та, знаєте, протягом цього часу мають відбутися вибори...

Після похороцу я майже не бачив Марселя. Бармен Йозеф приходив по вказівки до мене, кухар і садівник —

теж. Марсель здався без опору, та, здібваючись з ним на сходах, я чув, що від нього тхне ромом, і призапасив децицію до нашої розмови. Він вислухав мене без жодного заперечення і погодився на все. Гроні, що я йому запропонував, були величезною сумою для Гаїті, до того ж я давав долари, а не гурди, хоч мій викуп становив тільки половину вартості його паю. Щоб справити враження, я одрахував йому новецькими сотнями.

— Полічіть,— сказав я, та він байдужно заховав їх до кишені.— А тепер вам треба поставити свій підпис ось тут...— І Марсель підписався, не читаючи. Все минулося дуже просто, без будь-яких сцен.— Ваша кімната буде мені потрібна від завтра.

Може, я повівся з ним надто круто? Мене таки бентежило те, що він був коханцем моєї матері, і йому, певно, теж совісно було розмовляти з її сином, куди старшим за нього. Перше ніж вийти, він заговорив про неї.

— Я прикинувся, що не чую дзвінка,— сказав він,— та вона все дзвонила. Тоді я подумав: може, їй таки чого треба...

— А їй треба було вас?

Він мовив:

— Мені соромно.

Та я не міг обговорювати з ним сексуальних нахилів своєї матері, тому лише сказав:

— Допийте ваш ром.

Він вихилив до дна. Відтак промовив:

— Коли вона сердилась або любилася зі мною, то завжди казала: «Ти звір, великий чорний звір!» Таким я себе й почувую — великим чорним звіром.

Він вийшов з набухлою кишенею, де лежали стодоларові банкноти, а через годину я побачив, як він спускався стежкою, несучи в руці стареньку валізу. Червона піжама з вензелем «МІ» зосталася в його кімнаті.

Тиждень я не чув про нього. З «Тріаномом» було чимало клопоту. Єдиним тямущим чоловіком у готелі виявився Жозеф (потім він уславився своїм ромовим пуншем); що ж до кухаря, то мені зоставалось тільки гадати: певже наші гості завжди так погано їдять, що вважають його страви їстівними? Він годував їх підгорілими біфштексами та морозивом. Мені доводилось перебувати майже на самих грейпфрутах, бо їх він так не міг зінсувати. Сезон діходив кінця, і я тільки й ждав, доки виїде

остапній турист, щоб розирозатися з цим неуком. Правда, ким його замінити, я і в гадці не мав — знайти в Порт-о-Пренсі доброго кухаря було важко.

Одного вечора мені раптом схотілося відпочити од сво-го готелю в казино. Тоді, поки доктор Дювальє ще не прийшов до влади, туристів у Порт-о-Пренсі вистачало, і три рулетки не стояли без діла. Знизу, з півночного клубу, туди долишала музика, і дами у вечірніх сукнях, стомившись танцювати, приводили своїх кавалерів до казино. Як на мене, то навряд чи є в світі жінки, кращі од гаїтянок: там були такі обличчя й статури, що десь у західній столиці забезпечили б їх володаркам справжнє багатство. І завжди, коли я потрапляв до казино, мені здавалося, що тут немає меж можливого. «Невинність втрачають лиш один раз», а я вже втратив свою у Монте-Карло.

Я грав уже кілька хвилин, коли раптом побачив позад себе Марселя. Можна було пересісти, та мені саме повелося — вийшло *en plein*¹. А я чомусь вірив, що форту-нити може тільки за одним столом, і того вечора, здається, впіймав-таки своє щастя, бо протягом двадцяти хвилин виграв сто п'ятдесят доларів. Я перехопив погляд молодої європейки навпроти. Вона усміхнулася і почала наслідувати мої ставки, шепнувши щось своєму кавалерові — гладкому чоловікові з величезною сигарою, що постачав її фішками, а сам не грав. Та стіл, щасливий для мене, виявився нещасливим для Марселя. Коли ми ставили на ті самі квадрати, я теж програвав. Тому я ждав, щоб він поставив перший, і лиш тоді вступав у гру; жінка навпроти, збагнувши цю хитрість, почала робити те саме. Ми з нею ніби танцювали нога в ногу, не торкаючись одне одного, як у малайському рон-роні. Мені це подобалось — вона була гарненька, до того ж я пригадав Монте-Карло. Ну, а її товстун? Дарма, там побачимо. Можливо, він теж причетний до Індокитайського банку...

Марсель грав за якоюсь божевільною системою. Здавалося, гра йому обридла і він поспішав програти. Та ось він побачив мене і, згорнувши решту своїх фішок, поставив на нуль, що не випадав уже десь із тридцять, а то й більше обертів. Ну й, звісно, програв, як усі, хто грає у відчай, і одсунув стілець. Я нахилився до нього з десяти-доларовою фішкою.

¹ Уся сума (франц.).

— Візьміть — може, з моєї руки пощастить.

Чи хотілося мені принизити його, натякнувши, що він був утриманцем моєї матері,— не пам'ятаю, та коли воно й справді було так, то я схибив. Марсель узяв фішку і дуже чемно відповів, ретельно вимовляючи кожне слово:

— *Tout ce que j'ai eu de chance dans ma vie, m'est venue de votre famille* ¹.— Відтак знову поставив па нуль і виграв, а я не повторив його ставки. Він повернув мені фішку і сказав:

— Пробачте. Я вже піду. Хочеться спати.

Я бачив, як він пішов міняти свої фішки на триста доларів. Тепер моя совість була чиста. І хоч він справді був дуже чорний і дуже великий, називати його звіром, як це робила моя мати, не годилося.

Коли він пішов, гра одразу втратила інтерес. Адже ми були дрібнотою, грали, аби лиш грати, не ризикуючи і виграючи хіба що на випивку. Мій виграв зріс до трьохсот п'ятдесяти доларів, а потім я спустився до двохсот, аби лиш подорожити тими програшами товстуну з сигарою. Обмінюючи фішки, я запитав касира, що то за жінка.

— Пані Пінеда,— відказав він.— Німкеня.

— Не люблю німців,— розчаровано мовив я.

— Я теж.

— А отой товстун?

— Її чоловік, посол...— Він назвав якусь маленьку південноамериканську країну, але вона одразу ж вилетіла мені з голови. Колись я розрізняв ті південноамериканські республіки за марками, та моя колекція зосталася в колежі — я подарував її хлопчикові, якого вважав своїм найліпшим другом (хоч тепер навіть ім'я його не пам'ятаю).

— Послів теж не полюблюю,— сказав я касирові.

— Неминуче зло,— озвався він, відраховуючи мені гроші.

— Ви вважаєте, що зло неминуче? Тоді ми обидва маніхійці ².

Наш теологічний диспут цим і закінчився, бо касир не навчався в колежі Пречистої діви, а до того ж у нашу розмову встряла та жінка.

— І чоловіки — теж.

¹ Всім, що було у мене в житті, я зобов'язаний вашій родині (франц.).

² Послідовники віри в приреченість світу, поширеної на Сході.

— Що чоловіки?

— Неминуче зло,— пояснила вона, віддаючи касиріві свої фішки.

Ми завжди захоплюємося тим, що нам не властиве. Мене, наприклад, приваблює вірність, і в ту хвилину я мало не відійшов од неї — назавжди. Не знаю, що мене стримало. Може, дочув у її голосі іншу якість, теж, на мій погляд, гідну шани,— хоробрість відчаю. А відчай — рідний брат правди. Сновіді людини, що внала у відчай, здебільшого вірять, і так само, як не кожен кається у смертну годину, хоробрість відчаю притаманна лиш обраним, і я до них не належу. Вона володіла цим даром, і це виправдовувало її в моїх очах. Я вчипив би розумно, якби, послухавшись свого першого поруху, пішов геть, і тоді уникнув би багатьох прикрих хвилин. Натомість я зупинився в дверях і ждав, доки вона отримає свій виграш.

Вона була того ж віку, що її жінка в Монте-Карло, та час поміняв нас місцями. Та, перша, годилася мені в матері, а ця була така молода проти мене, що я міг зійти за її батька. Чорнява, невелика на зріст, чутлива з виду — я б ніколи не сказав, що вона німкеня. Вона підійшла до мене, рахуючи свої долари, щоб приховати збентеження: відчайдушно закинула вудку, а tener не знала, що робити з нещасною рибкою.

Я запитав:

— А де ваш чоловік?

— У машині,— відказала вона.

Я визирнув на вулицю і побачив «пжеко» з літерою «Д» на щитку. Товстун сидів спереду, ліворуч од керма, пахаючи своєю сигарою. Плечі в нього були широкі й прямі. На них цілком міг би вміститися рекламний плакат. Вони чомусь нагадували стіпу в глухому куті.

— Де ж ми зустрінемося?

— Тут. На стоянці машин. Не можу ж я приїхати до вас у готель.

— Ви знаєте мене?

— Я теж умію розпитувати.

— Завтра ввечері?

— О десятій. До першої маю бути дома.

— А він не питатиме зараз, чому ви затримались?

— У нього гемонське терпіння. Це риса всіх дилломатів. Перше ніж сказати слово, йому треба почекати, щоб назріла слушна політична ситуація.

— Тоді навіщо вам повертатися до першої?

— У мене є хлопчик. Він завжди прокидається в цей час і кличе мене. Що з ним подієш — погана звичка. Його переслідують кошмари. Ніби в будинку злодій.

— Він у вас один?

— Так.

Вона торкнулася моєї руки, і в цю мить посол двічі посигналізував — досить байдужо. Він навіть не повернув голови, а то побачив би нас.

— Вас кличуть, — сказав я, і на першій мій потяг до неї каменем лягли права інших, яким вона належала.

— Мабуть, уже близько першої. — Вона квапливо дотрала: — Я знала вашу матусю. Вона мені подобалась, бо в ній було щось таке... справжнє, — і подріботила до машини. Чоловік, не обертаючись, відчинив дверцята. Вона сіла за кермо, а кінчик сигари жеврів біля її щок, ніби червоний ліхтар, що попереджав: «Увага! На дорозі ремонт!»

Я повернувся в готель, і на сходах мене зустрів Жозеф. Він сказав, що Марсель приїхав півгодини тому й попросив номер на одну ніч.

— Тільки на ніч?

— Він сказав, що завтра поїде.

Марсель заплатив наперед, знаючи, скільки з нього належить, замовив дві пляшки рому і спитав, чи не можна зайняти кімнату графіні.

— Міг би зайняти свою. — Та я пригадав, що там уже поселився новий пожилець — американський професор.

Ця примха мене анітрохи не насторожила. Було навіть приємно, що мою матір так шанували — і її коханець, і моя нова знайома, ім'я якої я не спитав. Мабуть, я й сам прихилився б до матері, якби вона свого часу дала мені хоч найменшу нагоду. Тоді, може, успадкувавши готель, я перейняв би і цю її властивість подібатись людям — вона ж бо чимало важить у діловому світі.

4

Я на півгодини снізнився до казино, де стояла машина з літерою «Д». Багато дечого мене затримало, і взагалі не хотілося приїздити. Годі було обманювати себе, що я захопився пані Пінедою. Трохи хтивості, трохи

цікавості — ото й тільки; а по дорозі я зважував усе, що говорило проти неї: вона пімкень, вона перша зачепила мене, вона дружина посла. (В її мові, мабуть, дзвенітимуть кришталеві брязкальця од люстри та бокали з коктейлем). Вона одчинила мені дверцята.

— А я вже й не ждала.

— Пробачте. Мав силу-силенну клопоту.

— Давайте од'їдемо. Мої знайомі починають збиратися тут об одинадцятій, після прийомів.

Вона вивела машину заднім ходом.

— Куди поїдемо? — спитав я.

— Не знаю.

— А чому ви заговорили до мене вчора?

— Не знаю.

— Ви прилучилися до мого щастя?

— Так. До того ж мене цікавило, який син у графїні.

У нас тут рідко трапляється щось нове.

Попереду лежав порт, осяяний світлом прожекторів: там саме розвантажували два пароплави. Од них довгою змійкою тяглися вантажники, зігнувшись у три погібелі під великими лантухами. Жінка повернула машину і завела її в тінь од статуї Колумба.

— Ввечері наші сюди не їздять, — мовила вона. —

Отож і жебракам тут нічого робити.

— А поліцаєм?

— Літера «Д» — то для них неабищо.

Я подумав: хто з нас кого використовує? Я вже кілька місяців не був з жінкою, а вона, як видно, зайшла в глухий кут, що ним кінчається більшість шлюбів. Та мене стомили турботи того дня, і я шкодував, що приїхав, до того ж не міг забути, що вона німкень, хоч і надто молода, аби покладати на неї відповідальність за чийсь провину. Нас привела сюди лиш одна мета, проте ми нічого не робили. Сиділи й дивилися на статую, що витріщилась на Америку.

Щоб якось виплутатися з цього безглуздя, я поклав руку їй на коліно. Шкіра була холодна: вона приїхала без панчїх.

— Як вас звати? — спитав я.

— Марта. — Вона обернулася до мене, і я незграбно поцілував її десь коло рота. — Можна й без цього, — сказала вона. — Ми ж дорослі люди.

І я піби знову повернувся в «Отель-де-Парї», і був

такий самий безпорадний, але птаха, що виручив мене тоді, тут не було.

— Я хотіла тільки поговорити,— лагідно мовила вона.

— По-моєму, вам і в посольстві вистачає розмов.

— Учора ввечері... Якби я приїхала до вас у готель, то все було б гаразд?

— Хвалити бога, що ви не приїхали,— відказав я.— Там і без того було досить клопоту.

— Якого?

— Не треба зараз про це.

І знову, щоб приховати свою байдужість, я повівся незграбно: раптом потягнув її до себе на коліна і, зачепившись ногою за приймач, вона зойкнула.

— Пробачте.

— Пусте.

Вона вместилася зручніше й припала губами до моєї шиї, та я все ще нічого не відчував, ніщо навіть не зворухнулося в мені — я тільки дивувався, чи довго ще вона приховуватиме своє розчарування, якщо вона справді розчарована. Потім вона випала з моєї свідомості. Мене знову огорнула денна спекота, і я молотив кулаками в двері колишнього покою матері, та ніхто не озивався. А я все бухав і бухав, гадаючи, що Марсель, упившись, спить.

— Розкажіть, що там у вас сталося,— озвалася вона.

І я нараз заговорив. Розповів, як спершу занепокоївся коридорний, а потім Жозеф, і як, не діждавшись відповіді, я одімкнув двері відмичкою, та виявилось, що вони взяті зсередини на засувку. Довелося зламати переділку між балконами й перелізти з одного на другий — на щастя, всі пожильці готелю саме поїхали купатися на рифи.

Марсель висів на люстрі у зашморгу з власного пояса. Віп, як видно, твердо поклав собі розпрощатися з світом: адже досить було йому трохи хитнутись, і він дістав би ногами приступку біля ліжка. Ром був геть випитий, лиш у другій пляшці лишилося трохи на денці, а в конверт, адресований мені, він поклав рештки отих трьохсот доларів, що їх виграв з моєю допомогою.

— Тепер ви можете уявити собі, скільки я мав морокки. Поліція... гості... Американський професор тримався пристойно, а от одне подружжя з Англії розкричалося, що заявить своєму туристському агенту. Самогубство,

напевне, знизку категорію готелю... Отак кепсько я почав свою діяльність.

— Який жах! — мовила вона.

— Я його майже не знав і мені до цього байдуже, але це таки справді жахливо. Певно, доведеться освятити номер, покликати священика чи, може, хунгана — не знаю. І люстру треба буде розбити. Так вимагає обслуга.

Розказавши їй про все, я відчув полегкість, а з полегкістю виникла хіть. Мої губи торкалися її шиї. Марта тремтіла всім тілом, а її напружена рука, як на лихо, уперлася в клаксон, і той ревів і ревів, наче підбитий звір чи пароплав, що заблукав у тумані, аж поки те тремтіння вщухло.

Ми сиділи мовчки в тій самій незручній позі, мов частини якогось механізму, не принасовані до ладу. Саме час було попрощатись і роз'їхатись: що довше ми пробудемо разом, то більше вимог одне до одного виникне в подальшому. У мовчанці народжується довіра, з'являється спокій. Я раптом відчув, що засинаю, а коли розплющив очі, побачив, що й вона спить. Сумісний сон — це додатковий тягар. Я глянув на годинник. До дванадцятої було ще далеко. А крани рипіли над пароплавами, і вантажники довгою низкою тяглися од пристані до пакгаузів, зігнувшись під важкими лантухами, наче монахи в каптурах. У мене затерпла нога, і, ворухнувши нею, я розбудив Марту.

Вона вивільнилась із моїх обіймів і різко спитала:

— Котра година?

— За двадцять дванадцять.

— Мені наснилось, що зіснувалась машина і що вже перша година ночі.

Я відчув, що мене поставили на заздалегідь визначене місце — між десятою й першою. І страшно було подумати, як швидко спалахнули ревності: я знав цю жінку лише добу, а вже навіснів на саму гадку, що нею володіє хтось інший.

— Що з тобою? — спитала вона.

— Я думаю, коли ми тепер побачимось.

— Завтра о тій же порі. Тут. Хіба це погане місце? Тільки бери іншого таксиста.

— Ложе в нас не дуже той...

— Сидемо ззаду. Там буде зручно, — сказала вона, і мене прикро вразила її передбачливість.

Отак почались наші стосунки і так вони тривали з деякими змінами: приміром, через рік вона змінила свій «шежо» на повішу модель. Зрідка ми обходились і без машини — якось її чоловік виїхав на батьківщину за вимогою свого уряду, а іншим разом цілих два дні раювали в Кап-Гаїтьєні, куди нас запросила Мартина приятелька. Мені іноді здавалось, піби ми з нею не так коханці, як змовники, що беруть участь у злочині. І, як усі змовники, ми відчували, що за нами стежать шпиги. Першим із них був її син.

Я пішов на прийом до посольства. Не запросити мене не було приводу, адже за ті півроку я став повноправним членом іноземної громади. Мій готель мав деякий успіх, хоч мене це не задовольняло, і я все шукав першорядного кухаря. З послом ми вперше зустрілися, коли той особисто привіз мені гостя — свого земляка. Він похвалив нулиш — витвір Жозефа, і тинь його довжелезної сигари миготіла по веранді. Я ще ніколи не здібав людини, котра б так часто вживала займенника «мій». «Чи не дасте *моєму* водієві чогось випити?» «Ось *мої* сигари — закурюйте, будь ласка». Ми завели мову про наступні вибори. «На *мою* думку, обов'язково переможе доктор. Його підтримує Америка. *Мої* дані цілком вірогідні». І запросив мене: «Приходьте на *мій* наступний прийом».

Чому він був мені такій бридкий? Я ж не кохав його дружини. Зійшовся з нею, ото її тільки. Так принаймні мені здавалося. Може, відразу виникла внаслідок того, що, дізнавшись про моє перебування в колежі Пречистої діви, він добачив щось спільне між нами.

— А я навчався в колежі святого Ігнаціуса... Чи то в Парагваї, чи то в Уругваї — мені було байдужісінько.

Згодом я довідався, що прийом, на який він зволнив мене запросити, був другорядним; першорядні — з чорним кав'яром — були суто дипломатичними: для послів, міністрів, перших секретарів; а третьорядні мали, сказати б, «службовий» характер. Бути запрошеним на прийом другої категорії вважалося за шпану — там пібито бувало «весело». На них запрошували багатих гаїтян з гарненькими дружинами. Адже ще не настав час тікати з країни або сидіти поночі за всіма запорами з остраху, щоб не вскочити в яку халену на вулиці, темній після запровадження комендантської години.

— Знайомітьсь — *моя* дружина, — сказав посол. Знову «моя»!

Вона повела мене до стойки з напоями.

— Завтра ввечері? — спитав я, та вона насупилась і стулила губи, даючи знак, що не місце про це говорити, бо за нами шпигують. Та не чоловіка вона боялась. Він саме вихвалявся перед одним із гостей своєю колекцією картин Іполіта і, переходячи від одної до іншої, пояснював, що на них зображено, ніби сюжет теж належав йому.

— В такому гаморі він нічого не почує.

— Хіба ти не бачиш, що він дослухається до кожного нашого слова. — Та той *він* був не чоловік, а її крихітний синок, що, уп'явшись у нас своїми темними очницями, вперто пропихався крізь натовп, безцеремонно одкидаючи коліна гостей, наче то були кушки в його лісі. Я завважив, що він дивиться на її губи, ніби читає по них.

— Мій синок Анхел, — сказала вона, і відтоді, коли я думав про нього, мені здавалось, що це ім'я богохульне — Анхел... майже Ангел.

Добувшись до Марти, він уже не відпускав її, хоч і не казав жодного слова. Йому ніколи було, бо він уважно наслухав, а його маленька цупка рука тримала її зап'ясток, наче сталевий наручник. Так я зазнайомився із своїм справжнім суперником. Наступним разом Марта розповіла, що він допитувався про мене.

— Щось нюхом чує?

— Що ти! В його віці? Йому ж лише п'ять років.

Минув рік, і ми придумали, як збуватись Анхела, хоч він і далі чіплявся за неї. Я вже переконався, що не можу без Марти, та, коли вимагав, щоб вона покинула чоловіка, хлопчик ставав на перешкоді. Вона не могла важити його щастям. Од чоловіка піде хоч завтра, але як пережити, коли він захоче відняти в неї дитину? А я помічав, що син усе більше робиться схожим на батька. Тепер він теж казав «*моя* мама», а одного разу я побачив у нього в роті величезну сигару з шоколаду; він дедалі гладшав. Здавалося, батько вселив у нього свого демона, щоб наші стосунки не вийшли за межі пристойності.

Один час ми наймали кімнату для побачень над крамничкою сірійця Гаміта. Господар не викликав у нас побоювань — це було одразу ж після приходу до влади доктора Дювальє, і тінь майбутнього, як чорна хмара над

Кенскоффом, вже нависала над усіма. Люди без громадянства шукали хоча б якогось зв'язку з іноземними посольствами: а раптом доведеться прохати політичного притулку? Ми з Мартою пильно оглянули крамничку, та, як на гріх, не завважили, що в кутку за аптекарським відділом було кілька полиць із найкращими в Порт-о-Пренсі іграшками, а серед бакалійних припасів (попит на ласощі тоді ще не впав) траплялися часом одна-дві пачки пісочного печива — улюбленого покорму Анхела, що його він наминав між сніданням, обідом та вечерею. Це й спричинило першу нашу серйозну сварку.

Перед тим ми тричі побували в кімнатці сірійця, де стояло залізне ліжко, вкрите бузковою ковдрою, чотири дерев'яних стільці попід стінами, а також висіло безліч сімейних фотографій, розмальованих од руки. Цю кімнату, як видно, зберігали для гостей, бо підтримували в ній бездоганний лад і чистоту, дожидаючи якогось поважного гостя з Лівану, що так і не приїхав і тепер уже ніколи не приїде. Четвертого разу я чекав на Марту дві години, але вона не з'явилась. Я пішов через крамницю, і сірієць обережно заговорив до мене:

— Ви розминулися з пані Пінедою. Вона була тут з хлопчиком.

— З хлопчиком?

— Так. Вони купили іграшковий автомобільчик і пачку пісочного печива.

Того ж вечора Марта подзвонила мені. Голос у неї був наче зляканий.

— Я на поштамті, — сказала вона. — Анхела залишила в машині.

— Жувати печиво?

— Звідки ти знаєш? Любий, я не змогла до тебе прийти. Зайшла до крамниці, а там Анхел з нянькою. Довелося прикинутись, що я збираюсь йому щось купити за гарну поведінку.

— А він і справді гарно поведився?

— Не зовсім. Нянька каже, що минулого тижня вони бачили, як я звідти виходила — добре, що ми розходимось в одинці, — йому захотілося подивитись, де я була, і отам він і натрапив на своє печиво.

— Пісочне?

— Так. Ой! Він уже йде сюди... Сьогодні ввечері... на нашому місці... — І телефон замовк.

І ось ми знову сиділи біля статуї Колумба в машині марки «пежо». Та не любились, а сварилися. Я казав, що Анхел зіпсута дитина, вона погоджувалась зі мною, та коли я сказав, що він шпигує за нею, Марта розсердилась, а коли докинув, що він скоро буде гладший за батька, намагалася дати мені ляпаса. Я схопив її за руку, і вона звицуватила мене, що я вдарив її. Ми обоє первово розсміялись, та злість ще довго кипіла в нас, мов м'ясний бульйон на слабкому вогні.

Я сказав:

— Тобі треба вибрати: або тут, або там. Так далі тривати не може.

— Ти хочеш, щоб я покинула тебе?

— Звісно, ні.

— А я не можу без Анхела. Хіба він винен, що його розманіжили? Я потрібна йому. І не хочу губити дитині щастя.

— Через десять років йому буде байдуже до тебе: він бігатиме до матусі Катрін або спатиме з твоєю покоївкою. Та й до того часу ви поїдете звідси — в Брюссель або Люксембург, але й там будинків розпусти вистачає.

— Десять років чималий час.

— Але ти будеш тоді вже стара, а я й поготів, і мені буде на все начхати. Отож так і зостанешся зі своїми двома товстунами... Ну, і, звісно, з чистою совістю. Цього добра ніхто в тебе не забере.

— А ти? Тебе втішатимуть усякі бахурки, кожна по своєму...

У темряві під статуєю наші голоси лунали дедалі гучніш. Такі спірки ні до чого не призводять, після них зостаються крихітні ранки, що миттю гояться. Місця для нових ран завжди знаходяться, щойно ми здираємо старі болячки. Я виліз з її машини і пішов до своєї. Сів за кермо і ввімкнув задній хід. Я переконував себе: треба кінчати, все воно нічого не варте, хай панькається зі своїм малим виродком, у матусі Катрін знайдемо й ліпших — та й взагалі, вона ж німкеня... Проїжджаючи повз неї, я гукнув:

— Бувайте, ффрау Пінедо! — І раптом помітив, що вона плаче, похиливши голову на кермо. Мені, очевидно, слід було попрощатися з цією жінкою, аби зрозуміти, що я без неї не можу.

Коли я сів поряд, вона вже заспокоїлась.

— Ні, сьогодні у нас нічого не вийде.

- Авжеж.
- Завтра побачимось?
- Ну звісно.
- Як завжди — тут?
- Еге.

Вона мовила:

— А я хотіла тобі щось сказати. Приготувала сюрприз. Те, про що ти так мрієш...

Я подумав, що вона вирішила здатись і кинути чоловіка з дитиною. Я обійняв її, аби допомогти зважитися. Та вона сказала:

— Ти ж хотів мати доброго кухаря?..

— Авжеж... начебто хотів...

— У нас чудовий кухар, але він іде од нас. Я навмисне влаштувала бучу, щоб він нас покинув. Коли хочеш, він твій.— Моя мовчанка, певно, образила її.— Тепер віриш, що я кохаю тебе? Чоловік просто казався. Він вважає Андре єдиним кухарем у всьому Порт-о-Пренсі, що вмів робити справжнє суфле.

Я ледве стримався, щоб не спитати: «А Анхел? Адже він теж любить поноїсти».

— Ти мене просто ошчасливила,— мовив я натомість. І це було справді так: мій «Тріанон» потім славився своїми суфле, доки спалахнув терор і поїхала американська місія, доки вирядили британського посла, а папський пунцій не повернувся з подорожі до Рима, доки клята комендантська година розлучила нас надійніше від будь-якої сварки і нарешті сам я вилетів останнім літаком компанії «Дельта» з Порт-о-Пренса в Новий Орлеан. Саме перед тим Жозеф повернувся ледве живий після донитів у тонтонів, і мені стало лячно. Я не сумнівався, що незабаром і моя черга. Може, їхньому верховоді — Гладкому Грасіа — схотілося прибрати до рук мій готель? Навіть Крихітка П'єр перестав приходити до мене випити надурняк. Цілими тижнями сидів я наодинці з побитим Жозефом, кухарем, покоївкою та садівником. Готель потребував ремонту, та чи варт було викидати гроші, коли гостей наче вітром змело. Тепер прибирали тільки в номері Джона Барімора — як у склепі.

Наші стосунки з Мартою майже припинились і не могли розвіяти страху та нудьги. Телефон не працював: апарат красувався на могому столі як реліквія ліпших років. Після запровадження комендантської години зустрічатись

вечорами стало неможливо, а вдень заважав Анхел. Мені здавалося, що я просто тікаю од кохання й політики, коли після десятигодинного очікування в поліції, де смерділо сечею, а з тюремних камер раз по раз виходили катюги з посмішками задоволення на пиках, мені зрештою дали візу. Якийсь священник у білій рясі просидів цілий день, читаючи свого молитовника, і його незворушна поза свідчила про янгольське терпіння. Бідолаху так і не викликали. На стіні кольору сирової печінки, просто над його головою, висіли фото мертвого відступника Барбо та інших бунтівників, що їх місяць тому перестріляли з кулемета в маленькій хатині на околиці. Коли сержант шпурнув мені візу, наче окрасць хліба жebraкові, священникові сказали, що відділок зачинається на ніч. Наступного дня він, напевне, прийшов знову. Хіба йому не все одно було, де читати свого молитовника, коли кожен боявся до нього заговорити: архієпископ був у вигнанні, а президента відлучили од церкви.

«Яке чудове місто доводиться залишати»,— подумав я, дивлячись на Порт-о-Пренс із гори крізь прозоре повітря, коли літак ліг на крило, ухиляючись від грозових хмар, що, як завжди, висіли над Кенскоффом. Порт здавався зовсім крихітним у порівнянні з поораною глибокими зморшками пустелею та висушеним спекою гірським краєм, що бовванів у напрямі Кап-Гаїтьєна й домініканського кордону і скидався на перебитий хребет якогось велетенського доісторичного звіра, виритого з глини. Знайду першого-ліпшого ділка, хай купує мій готель, і тоді мені не буде жодного клопоту, як і того дня, коли я приїхав до Петонвіля й побачив свою матінку в розкішному ліжку. Я був радий, що нарешті їду, і шепотів це похмурій чорній горі піді мною, казав це своєю усмішкою стрункій американській стюардесі, що подала мені віскі з содовою, і навіть пілотові, що вийшов оповістити нас, де ми летимо.

Минув місяць, перше ніж одного ранку я болісно розплющив очі в модерному номері з кондиційованим повітрям па 44-й вулиці в Нью-Йорку і пригадав, що бачив уві сні сплетені руки й ноги в машині марки «пежо» і статую, що дивиться на океан. Отоді я зрозумів, що неодмінно повернусь — як тільки урветься моя впертість, усі мої ділові плани луснуть і мені здасться, що гризти суху шкюрипку, тремтячи од страху, все ж ліпше, аніж зовсім не мати чого їсти.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

1

Доктор Мажіо довго стояв, нахилившись над тілом колишнього міністра. У темряві поза яскравим світлом мого ліхтарика він здавався чаклуном, що виганяє смерть. Я не наважувався порушити цей ритуал, хоч мене дуже непокоїли Сміти, що могли прокинутись у своїй вежі. Тому я нарешті сказав:

— Цілком очевидне самогубство, і їм годі довести щось інше.

— Вони доведуть що завгодно,— озвався він і став повертати ліву кишеню міністра, що була згорі.— Річ у тім, що цей чоловік був ліпший за багатьох із них,— провадив він далі і, наче банківський клерк, що перевіряє, чи нема в пачці фальшивих грошей, пильно розглядав кожен папірець, підносячи впритул до товстих скелець окулярів, що слугували йому тільки до читання.— Ми з ним разом вивчали анатомію в Парижі. Але в ті дні навіть Папа Док був цілком порядною людиною. Я пам'ятаю Дювальє під час епідемії тифу в двадцяті роки...

— Що ви шукаєте?

— Дивлюсь, чи нема чого, що могло б посвідчити про його знайомство з вами. До цього острова дуже пасують слова молитви: «Диявол, наче лев рикаючий, пошукує, кого б пожерти».

— Вас він ще не пожер.

— Заждіть! — Він сховав міністрового записника до кишені.— Нема часу все роздивлятися.— Відтак перевернув тіло долілиць.— Я радий, що ваша мати не дожила до цього. На її долю й так випало чимало. Самого Гітлера задосить на ціле життя.— Ми розмовляли пошепки, щоб не збудити Смітів.— А от і кроляча лапка на щастя.— Він засунув її назад до кишені.— О, щось важке! — Я побачив своє прес-пап'є у вигляді труни з буквами «R. I. P.» — Виявляється, він мав почуття гумору...

— Це моє прес-пап'є. Він, очевидно, взяв його у мене в кімнаті.

— Покладіть його на місце.

— Послати Жозефа за поліцією?

— Ні, ні. Не можна залишати тіло тут.

— Це ж самогубство. Не скинуть же вони все на мене.

— Вас звинуватять у тому, що він ховався у вашому будинку.

— З чого б це? Я його навіть не знав. Бачились якось на прийомі, ото й тільки.

— Посольства надійно охороняються. Він, певне, повірив вашій англійській приказці: «Мій дім — моя фортеця». Надії на порятунок у бідолахи не було, от він і чіплявся за афоризми.

— Тільки-но повернувся додому — і ось маєш!

— Атож, іще Чехов писав: «Самогубство — небажана річ».

Доктор Мажіо випростався і глянув на мерця. У людей чорної раси дуже розвинуте вміння поводитись відповідно до обставин, що його нездатна витравити навіть освіта, здобута на Заході,— вона лише змінює його прояви.

Прадід доктора Мажіо, напевне, молився б у загороді для рабів, благаючи ласки в байдужих зірок, а він проказав над небіжчиком коротке, добре продумане слово.

— Хоч який є страх людини перед життям, самогубство завжди застається актом мужності, актом ясного математичного розрахунку. Самогубця виходить з теорії імовірності: стільки-то шансів проти одного-єдиного, що жити гірше, ніж померти. Його математична інтуїція гостріша за інстинкт самозбереження. Та ви уявіть собі, з якою силою цей інстинкт вимагає, щоб на нього зважили у вирішальну хвилину, якими далеко не науковими доказами він оперує!

— Я думав, що ви як католик маєте рішуче засуджувати...

— Я не практикуючий католик, до того ж ви переносите відчай у царину теології. У його відчаї теології не було. Адже він, горюха, грішив проти канонів. Їв м'ясо у пісні дні. Інстинкт самозбереження цього чоловіка не озброївся заповіддю божою як доказом, що виправдовує бездіяльність.— Відтак він звелів мені: — Спустіться вниз та візьміть його за ноги. Треба забрати тіло.— Лекція скінчилась, поминальне слово було виголошене.

Як спокійно почувався я в твердих квадратних ручиськах доктора Мажіо. Ніби пацієнт, що покійно улягає суворому режимові, аби тільки одужати. Ми витягли міністра

соціального добробуту з басейну й попесли до головної алеї, де з вимкнутими фарами стояла докторова машина.

— Коли повернетесь,— сказав він,— пустить воду і змийте кров.

— Пустити можна, та чи піде вона...

Ми прихилили небіжчика до заднього сидіння. В детективних романах забитим здебільшого надають подоби п'яного, але цей мрець був беззастережно мертвий — кров більше не текла, проте, щоб побачити жахливу рану, досить було зазирнути в машину. На щастя, тепер ніхто не наважувався їздити дорогами поночі; о цій порі вештался лише зомбі й тонтон-макути. Щодо останніх, то вони таки не сиділи вдома: ще не доїхавши до кінця алеї, ми почули їхню машину — бо чия ж іще могла роз'їжджати так пізно?

Ми вимкнули фари і причаїлись. Машина посувалася вгору до столиці, нам чути було роздратовані голоси тих, що сиділи в ній,— вони були гучніші за торохтіння мотора. Я подумав, що машина стара і їй не подолати довгого узвозу до Петонвіля. Що ми робитимемо, коли вона пуститься духу біля «Тріанона»? Тонтон-макути неодмінно попхаються в готель по допомогу та по дармову випивку, незважаючи на глупу ніч. Нам здалося, що ми ждемо цілу вічність, перше ніж машина поминула в'їзд до готелю і почаккала далі нагору.

Я запитав:

— А куди ж ми його дінемо?

— Далеко їхати не можна — всюди застави. Ця дорога веде на північ, і вартів на ній не сплять, бояться перевірки. Якщо машина дотягне, вони перевірять пост біля Кенскоффа.

— А як же вам вдалося приїхати до мепе?

— Сказав, що тут одна жінка нездужає після пологів. Сподіваюся, поліцаєві не набреде в голову доповісти про це начальству. Випадок цілком ординарний.

— А якщо доповість?

— Скажу, що не знайшов того будинку.

Ми виїхали на шосе. Доктор Мажіо знову ввімкнув фари.

— Коли хто побачить,— пояснив він,— подумає, що тонтони.

Та куди б ми не поткнулися — вгору чи вниз,— скрізь були застави. Ми проїхали метрів двісті вгору — нехай

скидатиметься на те, що доктор Філіпо поминув «Тріапон», що він ішов не туди,— і звернули у другий завулок ліворуч, де були невеликі будиночки з закладеними садками. Колись тут селилися небагаті, але честолюбні люди, що пішли до Петонвіля, але так і не дісталися туди посправжньому: адвокат, якому перепадали дрібні справи, невдаха астролог, лікар, що віддавав перевагу плянці рому. Доктор Мажіо знав напевне, хто ще живе в своєму будинку, а хто вже втік од поборів, що їх кожної ночі влаштовували тонтони на будівництво нового міста — Дювальєвіля (я й сам віддав на нього сотню гурдів). Що ж до мене, то весь той виселок здавався мені суцільною пустою.

— Сюди,— мовив доктор Мажіо. Він проїхав ще кілька метрів убік од шосе. Фари погасити ми не могли, бо нікому було тримати ліхтарик. У їхньому світлі я помітив розбиту вивіску: «...пон. Прорече вам ваше майбутнє...»

— Його вже нема?

— Помер.

— Природною смертю?

— Нагла смерть вважається тут цілком природною. Його вбили обставини.

Ми витягли тіло з машини й поволокли до буйного куща бугенвілії, щоб не побачили з дороги. Доктор Мажіо обмотав праву руку посовичком, вийняв з кишені небіжчика невеликого кухонного ножика (він помітив його ще там, у басейні) і поклав біля лівої руки міністра.

— Доктор Філіпо був лівак,— пояснив він.

— Ви знаєте все на світі.

— Ви забули, що ми студіювали з ним анатомію. Неодмінно купіть такий самий ніж.

— У нього є сім'я?

— Дружина й хлопчик шести років. Він, мабуть, думав урятувати їх своїм самогубством.

Ми сіли в машину й задки виїхали на шосе. На повороті до готелю я вийшов.

— Тепер усе залежатиме від моєї обслуги,— сказав я.

— Вони не посміють говорити про таке. Свідкам може дістатися не менш, ніж обвинуваченням.

Містер і місіс Сміт спустилися до сніданку на веранду. Чи не вперше я побачив його без пледа на руці. Вони добре виспалися і з апетитом їли грейпфрути, грінки та джем. Я потерпав, що вони раптом замовлять якийсь чудернацький напій, вигаданий рекламною фірмою, але вони вдовольнилися кавою і навіть похвалили її.

— Я прокидався тільки раз,— мовив містер Сміт,— і мені здалося, що чув голоси. Можливо, приїхав містер Джонс?

— Ні.

— Дивпо. На прощання він сказав мені в митниці: «Ввечері зустрінемось у містера Брауна».

— Його могли зманили в інший готель.

— Я хотіла скупатися перед сніданком,— озвалася місіс Сміт,— але Жозеф саме чистив басейн. Він у вас до всього зугарний.

— Так, Жозефові ціни нема. До ленчу басейн буде готовий.

— А як жебрак? — спитав містер Сміт.

— Пішов ще до світанку.

— Сподіваюся, не голодний? — Він усміхнувся до мене, ніби хотів сказати: «Я жартую. Мені ж відомо, що ви сердечна людина».

— Жозеф потурбувався й про нього.

Містер Сміт узяв ще одну грінку і мовив:

— Ми з дружиною хочемо поїхати в посольство й розписатися в книзі відвідувачів.

— І добре зробите.

— По-моєму, цього вимагає чемність. А потім я, мабуть, вручу листа міністрові соціального добробуту.

— Я б спершу розпитався в посольстві, чи не сталося яких змін. Якщо, звісно, листа адресовано певній особі.

— Докторові Філіпо, як я пам'ятаю.

— Тоді неодмінно треба розпитатися... Тут усе міняється надто швидко.

— В такому разі мене, очевидно, прийме його наступник. Мета мого приїзду може зацікавити й міністра охорони здоров'я.

— Здається, ви не розказували мені...

— Я приїхав сюди як представник...— з гідністю промовив містер Сміт.

— Американських вегетаріанців,— докинула місіс Сміт.— Справжніх вегетаріанців.

— А хіба бувають несправжні?

— Авжеж. Трапляються й такі, що їдять яйця з зародками.

— Єретики й відступники вносили розбрат у кожний великий рух,— сумно сказав містер Сміт.

— А чого вегетаріанці хочуть досягти тут?

— Окрім поширення безкоштовної літератури — звісно, перекладеної на французьку мову,— ми хочемо відкрити в центрі столиці вегетаріанський пункт.

— Центр столиці — найзлиденніші квартали.

— Тоді в іншому відповідному місці. Бажано, щоб президент і хтось із міністрів були присутні на урочистому відкритті й покуштували наших вегетаріанських страв. Хай подадуть приклад народові.

— Але ж президент боїться залишати палац.

Містер Сміт чемно всміхнувся, вважаючи це безперечним перебільшенням. А місіс Сміт навіть розсердилась:

— Від містера Брауна годі сподіватися підтримки. Він не наша людина.

— Ні, ні, моя любя. Містер Браун просто жаргус. Мабуть, я подзвоню в посольство одразу після сніданку.

— Телефон не працює. Але я можу послати Жозефа з запискою.

— Ні, тоді ми поїдемо в таксі. Якщо ви дістанете.

— Жозеф дістане.

— Він у вас справді до всього зугарний,— різко мовила місіс Сміт, наче я був південним плантатором.

Я побачив Крихітку П'єра, що піднімався до готелю, і полишив їх.

— О, містере Браун! — вигукнув Крихітка П'єр.— Доброго, доброго ранку.— І помахав місцевою газетою.— Ось почитайте, що я про вас написав. Як ваші гості? Сподіваюся, добре спали? — Він збіг східцями нагору, вклонився столикові, за яким сиділи Сміти, й на повні груди вдихнув п'янке повітря Порт-о-Пренса, ніби був тут приїжджий.— Яка краса! — промовив він.— Дерева, квіти, затока, палац! — Потім хихикнув: — «Здала нам кожен красвид прекрасний». Містер Вільям Вордсворт.

Я був невен, що його принесло сюди не задля красиду, а пити дармовий ром було ще ранувато. Певне, йому хотілося винюхати дещо або ж самому про щось повідомити. Його настрої аж ніяк не свідчив про те, що новини будуть втішні. Крихітка П'єр завжди мав гарний настрої. Він ніби кинув жереб, яку з двох можливих позицій у Порт-о-Пренсі обрати — розсудливу чи ризиковану, сумувати чи веселитися. Монетка впала вниз головою Пані Дока, і Крихітка П'єр веселився на відчай душі веселощами шибеника.

— Дайте-но подивитись, що ви там написали.

Я розгорнув четверту шпальту, де завжди містилася сенсаційна хроніка, і прочитав, що серед значних пасажирів, які прибули вчора на «Медей», був високошановний містер Сміт, котрий мало не переміг на виборах 1948 року містера Трумена. Його супроводжує вельми елегантна і привітна дружина, що за щасливіших обставин стала б Першою леді Америки, окрасою Білого дому. В числі пасажирів був також шанований усіма власник інтелектуального центру Гаїті, готелю «Тріанон», що повернувся до Порт-о-Пренса з ділової поїздки в Нью-Йорк... Потім я перебіг очима повідомлення на першій шпальті. Міністр освіти викладав шестирічний план боротьби з неписьменністю на півночі Гаїті. Чому саме на півночі? Про це не говорилося. Можливо, він розраховував на добрячий ураган? 1951 року ураган «Хезел» провів успішну боротьбу з неписьменністю у внутрішніх районах країни — число жертв так і не було оголошено. Далі йшло повідомлення про те, що загін бунтівників порушив кордон із Домініканською республікою; їх відігнано геть, у полон взято двох, що мали при собі американську зброю. Якби президент не посварився з американською місією, зброю цю приписали б, можливо, чехам або кубинцям.

Я мовив:

— Кажуть, у нас буде новий міністр соціального добробуту.

— Не слід вірити чуткам, — озвався Крихітка П'єр.

— Містер Сміт має рекомендаційного листа на ім'я доктора Філіпо.

— То хай вижде кілька днів. Я чув, що доктор Філіпо в Кап-Гаїтєнні чи десь на півночі.

— Там, де точаться бої?

— Нічого серйозного там нема.

— А що за людина доктор Філіпо? — Мене поїмала цікавість: хотілось якомога більше знати про того, хто, скопавши в моєму басейні, став мені начеб далеким родичем.

— Людина з геть розшарпаними нервами.

Я згорнув газету і віддав йому.

— Чому ж ви не згадали про нашого приятеля Джонса?

— А так, Джонс... А хто він, власне, цей майор Джонс?

І я зрозумів, що Крихітка П'єр прийшов не з тим, щоб дати мені інформацію, а взяти її від мене.

— Наш попутник. Більше я нічого не знаю.

— Він каже, що він друг містера Сміта.

— Можливо, це й так.

Ніби ненароком Крихітка П'єр повів мене уздовж веранди, туди, де нас не могли бачити Сміти. Білі манжети далеко вилізли з рукавів на його чорні руки.

— Якщо ви будете зі мною щирий, — мовив він, — я зможу стати вам у пригоді...

— Щирий? А в чому?

— Щодо майора Джонса.

— Чого це ви звете його майором? Це йому зовсім не личить.

— Ви вважаєте, що він...

— Я нічого не знаю. Нічогосінько.

— Він хотів оселитись у вашому готелі.

— Але знайшов собі інше місце.

— Так. У поліції.

— За що?

— У нього знайшли щось заборонене в багажі. Не знаю, що саме.

— А Британському посольству про це відомо?

— Ні. Та їм і не варто втручатись. Такі справи мають іти своїм звичасм. Поки що з ним нічого лихого не вдіяли.

— А що б ви порадили, Крихітко П'єр?

— Тут, мабуть, якась помилка. Але ж ви знаєте, що таке честь мундира! Начальник поліції дуже гонористий... От якби містер Сміт поговорив з доктором Філіпо, а той з міністром внутрішніх справ... Тоді майор Джонс одбувся б невеличким штрафом за свою провину.

— А в чому ж полягає його провина?

— Це залежить від того, як дивитися...— ухилився од відповіді Крихітка П'єр.

— Але ж ви самі казали, що доктор Філіпо па півночі.

— Так. Тоді містерові Сміту краще звернутись до міністра іноземних справ.— Він задоволено помахав газетою.— Міністрові вже відомо, яка важна птиця містер Сміт, бо він неодмінно читав мою статтю.

— Я негайно поїду до нашого повіреного у справах.

— І дарма,— мовив Крихітка П'єр.— Підлеститись до пачальника поліції легше, ніж задовольнити національну гордість. Гаїтянські урядовці не зважають на протести іноземних громадян.

Майже таку саму пораду я дістав і од британського повіреного в справах. То був високий па зріст чоловік із запалими грудьми та хворобливим виразом на обличчі — він чимось нагадував мені Роберта Люїса Стівенсона. У словах його вчувалася нерішучість, примирення з крахом і гумор зламаной людини — зломилі його умови життя в столиці, а не підступні сухоти. А втім, і мужність його не зраджувала. Наприклад, він завжди носив у кишені чорні окуляри і надягав їх при зустрічі з тонтон-макутами, що ходили в них, як в уніформі,— для залякування. Він також збирав книжки про флору Карібських островів, але все пайкоштовніше одіслав до Англії, як і дітей, бо дім його міг ненароком спалахнути — для цього досить було каністри з гасом.

Повірений уважно вислухав мою розповідь про Джонсові злигодні та поради Крихітки П'єра. Мені здалося, що він анітрохи не здивувався б, коли б я розказав йому й про міністра соціального добробуту, що наклав на себе руки в мосму плавальному басейні, та про те, як ми позбулися трупа, але в душі був би вдячний мені, що я не втягнув його в цю халепу. Коли я замовк, він сказав:

— Я одержав телеграму з Лондона щодо Джонса.

— Капітана «Медсі» теж запитували про нього з контори пароплавства у Філадельфії. Але там нічого певного не говорилося.

— Мене теж, сказати б, тільки попереджають. Просто не радять надто йому допомагати. Я підозрюю, що в якомусь консульстві уже мали через нього неприємності.

— Але ж наш підданий у в'язниці...

— Це, звісно, занадто... Одначе не слід забувати — чи не так? — що поважні причини на те могли бути навіть

у цих пегідників. Я діятиму обережно, як мені радять у телеграмі. Почнемо з офіційного запиту.— Він простягнув руку через стіл і засміявся.— Ніяк не одвикну ханатися за телефонну трубку.

То був чудовий глядач — глядач, про якого мріє кожен актор, — розумний, уважний, охочий сміятись і не позбавлений критичного глузду. Він засвоїв цю науку, бачивши безліч вистав, у гарному чи поганому виконанні. Я чомусь пригадав слова своєї матінки за останньої нашої зустрічі: «Яку ж роль ти граєш тепер?» І я, здається, таки *грав* свою роль — роль англійця, стривоженого долею співвітчизника, поважного бізнесмена, що розуміє свій обов'язок і саме через те звертається до служителя монархії. На час я забув про сплетені ноги в машині марки «пежо». Він, звісно, не похвалив би мене за те, що я наставив роги членові дипломатичного корпусу. Такий сюжет був аж надто близький до фарсу.

Він сказав:

— Навряд, щоб мій запит багато зарадив. Міністр внутрішніх справ відповість, що все залежить від поліції. Можливо, навіть прочитає мені лекцію про розмежування завдань судової та виконавчої влади. Я не розповідав вам про свого кухаря? Це сталося, коли вас тут не було. Я запросив гостей на обід, а мій кухар десь зник. Нічого не купив і не зготував. Дружині довелося годувати гостей консервами, що їх ми призапасили про всяк випадок. Суфле з консервованого лосося не сподобалось вашому сеньйорові Пінеді.— Чому він сказав «вашому»? — Потім я дізнався, що кухаря забрали в поліцію. Звільнили його наступного дня, та було вже пізно. Бідолаху допитували, хто в мене буває. Я, звичайно, заявив протест міністрові внутрішніх справ. Сказав, що слід було попередити мене і я сам послав би його в поліцію в зручний для мене час. Міністр відповів навмання, що кухар мій гаїтянин, а з гаїтянами вони можуть чинити як завгодно.

— Але ж Джонс — англієць!

— Припустімо. Та тепер часи змінились, і наш уряд навряд чи пошле сюди фрегат. Я зроблю все, що від мене залежить, хоч, на мою думку, Крихітка П'єр дав вам добру пораду: спробуйте спочатку інші шляхи. Якщо вам не пощастить чогось досягти, я заявлю протест — завтра вранці. Мені чогось здається, що це не перша холодна, в яку потрапляє містер Джонс. Отож як би нам не пере-

старатись.— І я відчув себе мов той виконавець ролі короля, що його Гамлет застерігав не перегравати.

Коли я повернувся в готель, плавальний басейн був наповнений водою, садівник удавав, що згрібає граблями поодинокі листочки з поверхні, з кухні долинав голос кухаря — все було немовби як колісь. У мене навіть були гості, бо посеред басейну, ухилиючись од граблів, плавав містер Сміт у темно-сірих пейлонових трусах, які так надимались у воді, що зад його скидався на круп якоїсь допотопної тварини. Плавав він брасом, волі-поволі, і щоразу крєктав, хапаючи ротом повітря. Побачивши мене, містер Сміт став на дно — тепер він був схожий на химерну міфологічну істоту. Груди його були вкриті густою сивою вовною.

Я сів біля басейну і звелів Жозефові принести ромового пуншу та кока-кола. Мені стало млясо, коли містер Сміт пішов до сходинок у глибокий сектор — до того місця, де вмер міністр соціального добробуту. Я пригадав Холіруд у Шотландії й криваві плями після вбивства Ріцціо¹. Містер Сміт обтрусився і сів поруч мене. На балконі номера Джона Барімора з'явилася місіс Сміт і гукнула:

— Витрись, любчику, ти застудишся!

— Сонце вмить обсушить мене, любка,— озвався він.

— Накинь на себе рушника, а то опечешся.

Містер Сміт підкорився. Я сказав:

— Містер Джонс у поліції.

— Не може бути! Що він накоїв?

— Може, й нічого. Це для них не має значення.

— А він уже бачився з адвокатом?

— Тут це неможливо. Поліція не дозволить.

Містер Сміт суворо поглянув на мене.

— Поліція скрізь однакова. У нас в Америці теж таке трапляється, особливо на Півдні. Негрів кидають до в'язниць і не дозволяють брати адвокатів...

— Я був у посольстві. Вони не обіцяють великої допомоги.

— Ганьба! — вигукнув містер Сміт. Це стосувалося скорше позиції посольства, аніж обставин Джонсового арешту.

¹ Фаворит Марії Стюарт.

— Крихітка П'єр вважає, що в даному разі найкраще втрутитися вам. Можливо, піти до міністра закордонних справ...

— Я зроблю для містера Джонса все, що зможу. Тут, мабуть, якась помилка. А чому він гадає, що на мене зважать?

— Ви були кандидатом у президенти,— мовив я.

Тут до нас підійшов Жозеф із тацею.

— Я зроблю все, що зможу,— повторив містер Сміт, вступившись у свою склянку з кока-кола.— Мені містер Джонс дуже сподобався. От тільки ніяк не звикну називати його майором — зрештою, і в армії трапляються хороші люди. Як на мене, він типовий англієць. Ні, тут просто якась припра помилка.

— Мені б не хотілося, щоб у вас виникли неприємності з владою.

— Мене не залякати ніякими неприємностями,— відказав містер Сміт,— і ніякою владою.

3

Приймальня міністра закордонних справ містилася в одному з виставочних павільйонів неподалік од порту і статуї Колумба. Ми поминули музичний фонтан, що давно вже не грав, міський парк із гаслом Бурбонів: «Je suis le drapeau Haïtien, Uni et Indivisible. François Duvalier», підійшли до довжелезної споруди з бетону і скла й піднялися широкими сходами у величезний хол з фресками гаїтянських митців, заставлений зручними м'якими кріслами. Споруда ця мала не більше відношення до жебраків на майдані біля поштамту або мешканців злиденних кварталів, аніж палац Крістофа «Сан-Сусі», та руїни його виглядатимуть менш привабливо, коли срібна куля нарешті влучить ціль.

У холі було чоловік п'ятнадцять — самі буржуа, гладкі й пихаті. Жінки у святковому вбранні кольору електрик та ядучо-зеленого жваво сокотіли між собою, ніби за чашкою кави, і оглядали з ніг до голови тих, що заходили. Атмосфера цього холу, сповнена млявого цокотіння друкарських машинок, надавала гідності навіть тим, що приходили сюди як прохачі. Хвилини через десять після нас

з'явився у величі своїх дипломатичних привілеїв сенйор Пінеда. З сигарою в зубах, не дивлячись ні на кого і не питаючи дозволу, він поважно пройшов до дверей, що вели на одну з внутрішніх галерей.

— Там міністрів кабінет,— пояснив я.— Південноамериканські послы поки що *persona grata*¹. Особливо Пінеда. У нього в посольстві нема політичних біженців. Принаймні дотепер.

Ми чекали вже понад сорок хвилин, але містер Сміт не виказував нетерпіння.

— Тут, очевидно, вміють працювати,— зауважив він, коли після короткої розмови з чиновником два відвідувачі пішли.— Міністрів слід берегти.

Та ось у холі знову з'явився Пінеда, з такою ж сигарою, але вже новою. Етикетка не була зірвана, бо на ній красувалась його монограма. Цього разу він зволив помітити мене й вклонитись, і мені навіть здалося, що він зупиниться і заговорить. Це не пройшло повз увагу молодика, що проводжав його до сходів, бо той, повернувшись, одразу спитав, чого ми бажаємо.

— Потрапити до міністра,— сказав я.

— У нього зустріч з іноземними послами. Адже завтра він вилітає на сесію ООН.

— Тоді він повинен негайно прийняти містера Сміта.

— Містера Сміта?

— Ви не читали сьогоднішньої газети?

— У нас стільки справ...

— Містер Сміт прибув учора. Він кандидат у президенти.

— Кандидат у президенти? — недовірливо перепитав молодик.— Тут, на Гаїті?

— Він приїхав у справах, які обговорюватиме з вашим президентом. Отож йому хотілося б побачитись з міністром до його від'їзду в Нью-Йорк.

— Заждіть хвилинку, будь ласка.— Молодик подався до одної з кімнат і миттю вискочив назад із газетою в руках. Він постукав у двері міністра й зайшов.

— Містере Браун, ви ж знаєте, що я вже не кандидат. Той наш виступ давно скінчився.

— Тут не треба цього пояснювати, містере Сміт. Адже, зрештою, ви ввійшли в історію.— Дивлячись у його щирі

¹ Особа, якій виявляють довір'я (*лат.*).

ясно-блакитні очі, я зрозумів, що перебрав міри, і додав: — Такий виступ, як ваш, буде... буде... — Але й сам не знав, що буде. — Він так само реальний сьогодні, як і вчора...

Молодик знову постав перед нами — вже без газети.
— Ходімо, будь ласка...

Міністр аж надто люб'язно блиснув до нас зубами. Я побачив газету на краю стола. Міністрова долоня, подана нам, була велика, квадратова, рожева й волога. Він сказав бездоганною англійською мовою, що з величезною цікавістю прочитав про приїзд містера Сміта і вже не сподівався мати честь, бо завтра відлітає до Нью-Йорка... Від Американського посольства не надійшло жодних повідомлень, інакше б він неодмінно знайшов час...

— Оскільки президент Сполучених Штатів, — мовив я, — визнав за потрібне відкликати свого посла, містер Сміт вирішив зробити вам неофіційний візит.

Міністр сказав, що розуміє, і додав, звертаючись до містера Сміта:

— Як мені відомо, ви маєте намір відвідати президента?..

— Містер Сміт ще не просив прийняти його. Йому хотілося спершу зустрітися з вами — до вашої поїздки в Нью-Йорк.

— Я мушу заявити протест в ООН, — гордовито пояснив міністр. — Може, хочете сигару, містере Сміт? — Він розкрив шкіряну сигарницю, і містер Сміт узяв сигару. Я помітив, що етикетка на ній була з монограмою сеньйора Пінеди.

— Протест? — запитав містер Сміт.

— Наскоки з боку Домініканської республіки. Америка постачає бандитів зброєю. У нас є докази.

— Які?

— У двох полопених знайдено пістолети американського виробу.

— Їх продають по всьому світі.

— Мене обіцяє підтримати Гана. Сподіваюся, й інші африканські держави...

— Містер Сміт прийшов сюди в іншій справі, — втрутився я. — Його друга, що приїхав сюди разом з ним, заарештувала поліція.

— Американця?

— Англійця, на прізвище Джонс.

— А Британське посольство зробило запит? Це, власне, стосується міністра внутрішніх справ.

— Одне ваше слово, високоповажний добродію...

— Я не можу втручатися в чужі справи. Дуже шкодую. Містер Сміт зрозуміє мене.

Містер Сміт перервав нашу розмову з рішучістю, якої я від нього не чекав:

— Але ж ви можете з'ясувати, в чому його звинувачують!

— Звинувачують?

— Так.

— Звинувачення може й не бути. Ви принускаєте найгірше.

— Тоді навіщо його тримають у в'язниці?

— Мені про це невідомо. Мабуть, хочуть щось з'ясувати.

— Хай його викличуть у суд та випустять під заклад. Я ладен внести будь-яку суму в межах здорового глузду.

— Заклад? — перепитав міністр. — Заклад? — І повіс сигарою в мій бік. — Що таке заклад?

— Це своєрідний внесок державі, на той випадок, якщо звинувачений не з'явиться до суду в призначений час. Він може бути досить чималий.

— Ви чули, що таке Habeas Corpus¹? — спитав містер Сміт.

— Так, так. Звичайно. Хоч я вже й призабув латину. Вергілій, Гомер. Все часу не виберу...

Я пояснив містерові Сміту:

— Основу тутешнього судочинства становить Наполеонів кодекс.

— Наполеонів?

— Англосаксонські закони трохи різняться. Habeas Corpus — один із них.

— Але ж повинно бути якесь звинувачення!

— Так. Але з часом. — Я швидко заговорив до міністра по-французькому. Містер Сміт майже нічого не розумів, хоч його дружина дійшла вже до четвертого параграфа самовчителя Гюго. Я сказав: — Як би не сталося політичної помилки. Кандидат у президенти — близький друг цього Джонса. Вам не слід пастроювати його проти себе, а надто перед вашим від'їздом до Нью-Йорка. Ви ж

¹ Закон про недоторканність особи (лат.).

знаєте, як у демократичних країнах зважають на опозицію. Якщо справа не дуже серйозна, я радив би вам дозволити містерові Сміту побачення з його другом. Бо він ще... може подумати... що з ним, тобто з Джонсом... погано поводитись.

— Містер Сміт розмовляє по-французькому?

— Ні.

— Розумієте, поліція іноді перебирає міри. Мені не хотілося б, щоб у містера Сміта склалося погане враження про їхні методи.

— То, може, спершу послати туди довіреного лікаря — хай він... підготує там усе.

— Приховувати нам, звісно, нічого. Але арештовані часом не так поводяться. Я певен, що навіть у вашій країні...

— Отже, ми можемо сподіватися, що ви поговорите зі своїм колегою? І ще б я порадив: хай містер Сміт залишить вам невелику суму — певна річ, у доларах, а не в гурдах — як компенсацію за ушкодження, що їх міг заподіяти містер Джонс комусь із поліцаїв.

— Я зроблю все, що зможу. Якщо цією справою не зацікавиться президент... Тоді ми всі будемо безпорадні.

— Авжеж.

Над головою у нього висів портрет Папа Дока — Барона Суботи. Зодягнений у чорний поховальний фрак, він зиркав на нас з-під товстих скелець окулярів своїми короткозорими, безвиразними очима. Подейкували, що він любив особисто спостерігати, як конали в муках жертви тонтонів. Погляд, напевне, був такий самий. Як видно, смерть цікавила його з медичної точки зору.

— Дайте двісті доларів,— сказав я містерові Сміту.

Він вийняв з гамана дві банкноти. Я побачив, що в іншій переділці була фотографія дружини, закутаної в плед. Коли я поклав гроші на стіл, мені здалося, що міністр кинув на них зневажливий погляд, але, як на мене, містер Джонс більшого не був вартий. У дверях я обернувся й запитав:

— А доктор Філіпо тепер у місті? Мені хотілося поговорити з ним про каналізацію готелю. Хочу прокласти нову.

— Він, здається, на півдні, в Ле-Кеї. Там збираються будувати лікарню.— Яких тільки проектів не вигадували

на Гаїті! Кожен з них обіцяв зиск підрядчикам, поки зоставався на папері.

— Отже, ви нас повідомите?

— Авжеж, неодмінно. Хоч нічого певного обіцяти не можу.— Тепер голос його звучав трохи різко. Як я помітив, люди часто реагують на хабар у такий спосіб (хоч ці двісті доларів і не заслуговували на цю назву). Хабар одразу змінює стосунки між людьми. Той, хто його дає, до деякої міри втрачає свою вагу, а той, хто бере, дивиться на нього згори вниз, як жінка, що за неї вже заплачено. Може, я припустився помилки? Може, слід було залишити містера Сміта непевною загрозою? Шантаж завжди дає відчутну перевагу.

4

І все ж міністр дотримав слова: другого дня нам дозволили побачення з арештантом.

У поліційному відділку наймогутнішою персоною виявився сержант — могутнішою навіть за міністрового секретаря, що супроводив нас туди. Останній марно намагався піймати погляд того можновладця, і нам довелося чекати черги разом з іншими прохачами. Містер Сміт сидів зі мною під фотографіями розстріляних заколотників, що й досі вицвітали на стінах по кількох місяцях після страти. Містер Сміт позирнув на них і відвів погляд. У невеличкій кімнатці навпроти сидів високий негр у цивільному, задерши ноги на стіл, він пильно дивився на нас крізь темні окуляри. Може, винні були мої розшарпані нерви, але в усьому його вигляді я вбачав якусь нелюдську жорстокість.

— Він нас запам'ятає,— з усмішкою сказав містер Сміт.

Зрозумівши, що йдеться про нього, той натиснув кнопку дзвінка на столі, і до нього одразу зайшов поліцай. Не зрушаючи з місця й не одводячи погляду, негр сказав йому щось, і поліцай, глянувши у наш бік, щось відповів. Стеження тривало. Я одвертався, але чорні скельця раз у раз невідпорно притягували мій погляд. Вони скидалися на лінзи бінокля, що крізь них тонтон розглядав двох маленьких звіряток.

— Бридкий суб'єкт,— тихо мовив я. І раптом помітив, що містер Сміт витримує його погляд. Темні скельця не виказували, скільки разів тонтон змигнув, він міг навіть заплющити очі, щоб дати їм перепочинок, і все ж перемога зосталась за незворушним поглядом блакитних очей містера Сміта. Тонтон устав і зачинив двері.

— Браво! — вигукнув я.

— Я теж запам'ятаю його,— сказав містер Сміт.

— У ньому, очевидно, бунтують кислоти.

— Цілком можливо, містере Браун.

Ми просиділи ще з півгодини, перше ніж міністрів секретар привернув до себе увагу. В країнах, де правлять диктатори, міністри приходять і відходять, і в Порто-Пренсі міцно трималися на посадах тільки шеф поліції, провідир тонтонів та начальник палацової варті — отож лише вони могли забезпечити надійне становище своїм підлеглим. Сержант одіслав міністрового секретаря геть, наче хлопчиська на побігеньках, і ми пішли в супроводі капрала довгим коридором, куди виходили двері камер, з яких тхнуло звіринцем.

Джонс сидів на перекинутому відрі біля солом'яної мати. Все обличчя його було обліплене пластиром, а права рука забинтована. Його таки трохи опорядили, але шматок сирового м'яса під ліве око теж не завадив би. Двобортна жилетка з іржавою плямкою крові здавалася тут іще недоречнішою.

— О! — весело вигукнув він.— Кого я бачу!

— Ви що, чинили опір під час арешту? — запитав я.

— Така їхня версія,— жваво озвався він.— Сигарету маєте?

Я дав йому сигарету.

— Без фільтра?

— Іншої нема.

— Ну що ж, дарованому коневі... Я вже зранку відчув, що повернуло на краще. Опівдні дали поїсти гороху, а потім за мене взявся лікар.

— В чому вони вас звинувачують? — поцікавився містер Сміт.

— Звинувачують? — Це слово викликало в нього таке ж здивування, як і в міністра.

— Що ви накоїли, містере Джонс?

— Я б і не встиг чогось *накоїти*. Ще й митного огляду не пройшов.

— Але ж має бути якась причина? Може, вони прийняли вас за когось іншого?

— Поки що мені нічого до ладу не пояснили.— Віні обережно помацав око.— Вигляд у мене, мабуть, не тес...

— Оце і вся ваша постіль? — обурено спитав містер Сміт.

— Мені траплялося спати ще й не так.

— Де? Я не можу собі уявити, щоб...

Відповідь була непевна:

— Ну, на війні, знаєте... По-моєму, все лихо від рекомендаційного листа,— докинув він.— Ви попереджали мене, але я думав, що ви перебільшуєте — як і той скарбник на пароплаві.

— Хто його вам дав? — поцікавився я.

— Один чоловік із Леопольдвіля...

— А що ви робили в Леопольдвілі?

— Це було десь рік тому. Я ж багато мандрував по світу.

Мені здавалося, що перебування в камері для нього така сама звична річ, як і чекання по аеропортах під час далекого перельоту.

— Ми визволимо вас будь-якою ціною,— сказав містер Сміт.— Містер Браун розмовляв з вашим повіреним. Ми разом були у міністра іноземних справ. Навіть внесли за вас заклад.

— Заклад? — Джонс був куди розважливіший за містера Сміта.— Знаєте, чим ви можете справді допомогти мені, коли ваша ласка? За мною, звісно, не пронаде. Коли будете йти звідси, дайте сержантові двадцять доларів.

— Авжеж,— мовив містер Сміт.— Якщо ви вважаєте, що це зарадить...

— Ще й як! І ще одне. Мені треба залагодити справу з тим рекомендаційним листом. У вас є ручка й папір?

Містер Сміт подав йому те й те, і Джонс узявся писати.

— А конверт є?

— Ні, на жаль, немає.

— Тоді я викладу все інакше.— Він подумав трохи й запитав: — Як по-французькому фабрика?

— Usine.

— Іноземні мови мені завжди погано давалися, проте французьку я трохи зотямив.

— У Леопольдвілі?

— Віддайте ось це сержантові та попросіть віднести, куди вказано.

— А він зможе прочитати?

— Думаю, що зможе.— Джонс устав, віддав Смітові самошиску і ввічливо сказав, ніби одпускаючи нас: — Сердечно дякую, що навідали мене.

— У вас буде ще якесь побачення? — іронічно спитав я.

— Ні, сказати правду, горох починає діяти. У мене буде побачення з оцим відром...

— Яка мужність! — вигукнув містер Сміт, коли ми вийшли в коридор.— Це вона дала вам, англійцям, змогу вистояти у війні. Далекі, я таки визволю його звідси, навіть якщо мені доведеться йти до самого президента.

Я глянув на складений удвоє папірець. Ім'я адресата здалося мені знайомим. То був один із ватажків тонтонів. Я сказав:

— Не знаю, чи слід нам вплутуватись у цю історію.

— Ми вже вплуталися,— гордовито відказав містер Сміт, і я зрозумів, що він мислить високими категоріями, незбагненними для мене,— Людство, Справедливість, Право на щастя... Недарма ж він балотувався в президенти.

РОЗДІЛ П'ЯТИЙ

1

Другого дня сталося стільки подій, що я й забув про Джонса, зате містер Сміт, поза всяким сумнівом, ні на хвилину про нього не забував. О сьомій годині ранку я вже побачив його в басейні, де він мляво брѳохався туди й назад — од глибокого сектора до мілкого, що, як видно, допомагало йому думати. Після сніданку він сів писати листи, і місіс Сміт клацала їх двома пальцями на портативній «Короні», а потім Жозефа послали на таксі розвозити їх адресатам. Один лист — в Американське посольство, другий — новому міністрові соціального добробуту, про призначення якого повідомляв ранковий випуск часопису Крихітки П'єра. Як на його літа, містер Сміт виявляв дивовижну енергію, і я певен, що, не забуваючи

про Джонса, котрий сидів на відрі в поліційній камері, він водночас думав і про свій вегетаріанський центр, що мав позбавити гаїтян кислот та буяння пристрастей. Разом з тим містер Сміт був заклопотаний подорожніми нотатками, що їх він обіцяв своїй газеті — певна річ, демократичній, що боролася з сегрегацією і співчувала вегетаріанству. Напередодні він попрохав мене проглянути рукопис, чи не закралася десь яка помилка.

— Думки, що я їх тут висловлюю, звісно, особисті,— пояснив він з соромливою усмішкою першовідкривача.

Перше лихо спіткало мене ще до того, як я встав. Прибіг Жозеф і сказав, що труп доктора Філіпо виявлено і кілька чоловік покинули напризволяще свої домівки й поховалися у Венесуельському посольстві, серед них — начальник поліційного відділка, заступник начальника пошти і вчитель (які були їхні стосунки з колишнім міністром, ніхто й гадки не мав). Пішли чутки, що доктор Філіпо наклав на себе руки, проте, як пояснить його смерть влада, ніхто не знав,— можливо, скажуть, що це політичне вбивство, вчинене за завданням Домініканської республіки? Президент, як гадали, не тямився з люті. Дуже хотілось йому самому розправитися з доктором, що нібито якось дозволив собі після доброї чарки познущатися з медичного хисту Папа́ Дока. Я послав Жозефа на базар — розвідати все, що можна.

Другим лихом було те, що Анхел захворів на свинку,— він страшенно мучиться, писала Марта (а я не міг не побажати, щоб його ще дужче скрутило). Вона, мовляв, боїться залишити посольство — що, як він покличе її? — і тому не зможе приїхати, як завжди, до статуї Колумба. Але чому б мені не завітати в посольство — після такої довгої відсутності це виглядатиме цілком природно. Відтоді як скасовано комендантську годину, багато хто навідує їх,— правда, намагаючись не потрапляти на очі поліцаєві біля воріт, котрий щовечора о дев'ятій іде до кухні за своєю склянкою рому. Відвідувачі, як видно, торують шлях на той випадок, якщо доведеться прохати політичного притулку. В кінці записки Марта додала: «Луїс теж буде задоволений. Він часто тебе згадує»,— а втім, останні слова можна було витлумачити і так і сяк.

Жозеф знову прийшов до мене після сніданку — я саме читав статтю містера Сміта — і докладно розповів, як було знайдено труп доктора Філіпо; пригода ця була

відома у всіх подробицях якщо не поліції, то, в усякому разі, кожному на базарі. Із тисячі можливостей одна, цілком випадкова, привела поліцію до того місця, де, як сподівалися ми з доктором Мажіо, труп міг пролежати не один тиждень, і коли я вислухав Жозефа, мені годі було й думати приділяти належну увагу рукописові містера Сміта. Одному з поліцаїв на заставі нижче від готелю раптом упала в око селянка, що йшла вдосвіта на базар. Він не пропуская її, твердячи, ніби вона ховає щось під спідницею. Жінка згодилась показати йому, що там є, і вони пішли в покинутій садок астролога. До базару було далеко, жінці не хотілося гаяти часу, отож вона стала на коліна, задерла спідницю і раптом побачила мертві очі колишнього міністра соціального добробуту. Вона його одразу впізнала, бо ще до свого звеличення він приймав пологи у її дочки.

Під вікном мого кабінету стояв садівник, тому я вдав, що мене мало цікавить Жозефова розповідь, і перегорнув сторінку рукопису містера Сміта. «Ми з дружиною,— писав він,— з величезним жалем залишили Філадельфію після вечірки у містера і місіс Генрі С. Окс, новорічні прийоми яких, коли вони ще жили на майдані Ді Ленсі, в будинку № 2041, наші читачі добре пам'ятають. Одначе біль розлуки з любимими друзями скоро розвіявся після цілої низки приємних знайомств на пароплаві «Медей»...»

— Чого їх понесло в поліцію? — спитав я. Здавалося б, після такого відкриття обоє мали тікати й тримати язика за зубами.

— Вона страшенно заверещала... прибігли інші вартові.

Я перегорнув дві-три сторінки, надруковані місіс Сміт, і зупинився на прибутті «Медей» в Порт-о-Пренс. «Чорна республіка — так, але зі своєю історією, своїм мистецтвом і літературою. Я мовби зазирнув у прийдешнє, що чекає всі новоутворені африканські республіки, коли труднощі росту, що вони їх тепер долають, зостануться позаду.— Містер Сміт не хотів видатись песимістом.— Звичайно, багато ще треба зробити. Гаїті знало монархію, демократію і диктаторську владу, але не будемо рівняти диктатуру в країні кольорового населення з диктатурою білих. Історія Гаїті налічує всього-на-всього кілька століть, і, коли ми ще досі помиляємось, маючи за плечима два тисячоліття, то ці народи мають право на такі ж помилки та

висповки з них, може, навіть дійовіші від тих, що їх зробили ми. Тут є бідність, жебраки на вулицях, є й певні ознаки самочинства поліційної влади,— він таки не забув про Джонса, ув'язненого в камері,— та чи зустрінуть чорношкірого, що вперше потрапив до Нью-Йорка, так чемно і гостинно, як зустріли тут нас із місис Сміт?» Все це було написано ніби про якусь іншу країну.

Я спитав Жозефа:

— А що з трупом?

— Поліція хотіла забрати його, та холодильник у трупарні зіпсувався.

— Пані Філіпо знає?

— Так. Вони одвезли його в похоронну контору мосьє Еркюля Дюпона. Мабуть, зараз же її поховають.

Я почував себе зобов'язаним віддати останню шану докторові Філіпо — адже він помер у моєму готелі.

— Даси мені знати про все,— звелів я Жозефові і знову взявся до Смітового рукопису.

«Те, що мене, невідому особу, першого ж дня прийняв міністр іноземних справ, ще раз свідчить про виняткову люб'язність, яку виявляють тут до нас на кожному кроці. Міністр від'їздив до Нью-Йорка на сесію ООН, проте він не пошкодував для мене півгодини свого дорогого часу і, особисто зв'язавшись з міністром внутрішніх справ, дав мені змогу відвідати у в'язниці одного англіїця — теж пасажира «Медей», що в нього через якусь там бюрократичну тяганину, властиву і давнішим країнам, виникло невелике непорозуміння з владою. Я стежу за цією справою і певен, що все буде гаразд. Ось дві чудові якості, притаманні моїм чорношкірим друзям, чи то живуть вони в Нью-Йорку, де мають відносну свободу, чи в умовах неприхованої тиранії штату Теннесі,— це їхнє неухильне прагнення до справедливості та почуття людської гідності». Коли читаш прозу містера Черчілля, завжди чуєш промовця, що виступає під склепінням історичного наладу, а читаючи містера Сміта, я бачив перед собою лектора в залі провінційного містечка. Мене ніби оточували добропорядні літні жінки в капелюшках, що внесли по п'ять доларів на благодійну справу.

«Я з нетерпінням чекаю,— писав далі містер Сміт,— зустрічі з новим міністром соціального добробуту та бесіди з ним на тему, що її читачі нашої газети віддавна вже знають як справу мого життя,— йдеться про створення

вегетаріанського центру. На превеликий жаль, тепер у Порт-о-Пренсі немає колишнього міністра, доктора Філіпо, якому я привіз особистого листа від гаїтянського дипломата в ООН, та можу запевнити своїх читачів, що подолаю будь-які перепони і навіть, коли буде потрібно, дійду до самого президента. Я маю підстави сподіватись, що він співчутливо поставиться до цієї справи, — адже до того, як звернутися до політики, він здобув загальне визнання як лікар під час епідемії тифу в минулі роки. Подібно до прем'єр-міністра Кенії, містера Кеніати, президент Гаїті полишив слід і в антропології». («Слід» — це було надто м'яко сказано: я пригадав Жозефову зламану ногу).

Вдень містер Сміт соромливо зайшов до мене — вислухати мою думку.

— Тутешній владі стаття сподобається, — сказав я.

— Вони її не прочитають. Цю газету поширюють тільки в штаті Вісконсін.

— Не варто на це розраховувати. Тепер за кордон не так багато пишуть. Переверити все неважко.

— Ви хочете сказати, що листи розпечатують? — недовірливо спитав він, але тут-таки додав: — А втім, таке трапляється навіть і в Америці.

— На вашому місці я про всяк випадок вилучив би все, що стосується доктора Філіпо.

— Та я ж нічого поганого про нього не пишу...

— Тепер і це може їм не сподобатись. Річ у тім... що доктор Філіпо наклав на себе руки.

— Нещасний! — вигукнув містер Сміт. — Що ж його спонукало до цього?

— Страх.

— Він чимось завинив?

— Тут легко завинити... Він сказав щось несхвальне про президента.

Блакитні старечі очі ковзнули вбік. Містер Сміт волів не виказувати своїх вагань перед сторонньою людиною, такою ж білою, як і він, що репрезентувала расу роботодавців.

Він мовив:

— Я хотів би побачити його вдову. Може, їй треба чимось допомогти?.. Принаймні ми з дружиною пошлемо квіти на труну... — Хоч яка була його любов до чорношкірих, він жив серед білих і іншого світу не знав.

— Я б не радив вам цього робити.

— Чому?

Пояснювати йому було марно, а тут іще, як на те, зайшов Жозеф. Тіло вже повезли на петонвільське кладовище, та їх затримали на заставі перед готелем.

— Вони аж надто поспішають.

— Бо бояться,— пояснив Жозеф.

— Але ж тепер уже нічого боятися,— сказав містер Сміт.

— Крім спеки,— докинув я.

— Я приєднаюсь до процесії,— заявив містер Сміт.

— І не думайте!

І тут я пересвідчився, що його блакитні очі здатні спалахнути гнівом.

— Містере Браун, ви мені не наглядач. Ось я зараз гукну місіс Сміт, і ми з нею...

— Ви хоч її не беріть. Невже ви не розумієте небезпеки...

І саме на цьому слові до кабінету зайшла місіс Сміт.

— Якої небезпеки?

— Любонько, отой нещасний доктор Філіпо, що у нас до нього лист, наклав на себе руки.

— Чому?

— Важко сказати. Тіло везуть у Пстонвіль. Я вважаю, що ми з тобою мусимо приєднатися до процесії. Жозефе, будь ласка, s'il vous plaît, таксі.

— Про яку небезпеку ви кажете? — не вгавала місіс Сміт.

— Невже ви не розумієте, де ви? У цій країні все може статись.

— Любонько, містер Браун вважає, що мені слід піти самому.

— Я вважаю, що взагалі не треба йти — ні вам, ні місіс Сміт,— наполягав я.— Це буде безумство.

— Але ж ви знаєте од містера Сміта, що ми приїхали з листом на ім'я доктора Філіпо. Він друг одного нашого друга.

— Це сприймуть як політичну акцію.

— Ми цього ніколи не боялись. Любчику, у мене є чорна сукня... Почекай дві хвилини.

— Він не може чекати й одної,— зауважив я.— Послушайте.— Голоси з дороги долинали навіть до мого кабінету, але вони нічим не нагадували жалобної процесії.

Ні безладної музики селянських rompes funèbres, ні глосієння, ні добропристойності буржуазного поховального обряду. Там зчинилася сварка, всі кричали. І раптом над гамором голосів зметнувся зойк жінки. Я не встиг зупинити Смітів, вони кинулися стежкою вниз. Кандидат у президенти біг трохи попереду. Очевидно, цього вимагали правила етикету, адже місіс Сміт була куди прудкіша. Я подався за ними, проте не так хапливо й без будь-якої охоти.

«Тріанон» дав притулок докторові Філіпо, живому і мертвому, і ми все ще не позбулись його: біля самого в'їзду до готелю я побачив катафалк. Водій, як видно, здав назад, аби звернути з петонвільського шосе до міста. Один із тих бездомних голодних котів, що зграями вешталась по околиці, видерся на верх катафалка, наляканий цим втручанням, і стояв там, вигнувши спину дугою і тремтячи всім тілом, наче після удару струмом. Зігнати його ніхто не наважувався: гаїт'яни ладні були повірити, що в цю тварину вселилась міністрова душа.

Пані Філіпо, що з нею я колись зустрічався на якомусь прийомі в посольстві, стояла перед катафалком, перешкоджаючи водієві повернути. То була гарна смуглява жінка, якій навряд чи ще сповнилось сорок, і тепер вона стояла, простягнувши руки, наче незграбний патріотичний пам'ятник на честь давно забутої війни.

— Що сталося? — раз у раз запитував містер Сміт.

Водій катафалка — чорного, розкішного, інкрустованого емблемами смерті — дав сигнал. Я й гадки не мав, що у катафалків є клаксони. Двоє добродіїв у чорному з обох боків наносілися на водія; вони вийшли із старезного таксі, яке теж зупинилося при в'їзді до «Тріанона», а трохи вище, на шосе, що вело до Петонвіля, я побачив ще одне. В ньому, притиснувшись носом до віконця, сидів невеличкий хлопчик. Ото і вся похоронна процесія.

— Що сталося? — в розпачі повторив містер Сміт, і кіт фиркнув на нього з катафалка.

Пані Філіпо крикнула на водія:

— *Salaud! Cochon!*¹ — І позирнула на містера Сміта, наче кинула дві чорні квітки. Вона розуміла по-англійському. — *Vous êtes américain?*²

Вичерпавши чи не всі свої знання з французької мови, містер Сміт відказав:

¹ Негідник! Свиня! (Франц.)

² Ви американець? (Франц.)

— Oui ¹.

— Оцей cochon, оцей salaud, — пані Філіпо й далі заступала дорогу водієві, — хоче їхати назад у місто.

— Чому?

— Нас не пропускає горішня застава.

— Але чому, чому? — розгублено повторював містер Сміт, а двоє в чорному, полишивши таксі біля в'їзду до готелю, рішуче попростували до міста. Тепер на головах у них були циліндри.

— Вони вбили його, — вигукнула пані Філіпо, — і навіть не дають поховати, хоч у нас є місце на кладовищі.

— Тут якась помилка, — не вгавав містер Сміт. — Напевне якась помилка.

— Я веліла цьому salaud їхати навпростець. Хай собі стріляють. Хай уб'ють ще й жінку та його сина! — І додала з презирством, хоч і не до ладу: — Та в них, мабуть, і рушніці не заряджені.

— Мaman, maman! — гукнув хлопчик, що сидів у таксі.

— Chéri?

— Tu m'as promis une glace à la vanille.

— Attend un petit peu, chéri. ²

Я спитав:

— Отже, на першій заставі вас пропустили?

— Атож... Ну, зрозуміло, за невелику винагороду.

— А на горішній не беруть?

— Кажуть, їм дано наказ. Бояться.

— Тут якась помилка, — повторив я слова містера Сміта, щоправда, маючи на увазі інше — хабара.

— Ви ж тутешній... Навіть не віриться, що таке може бути! — Пані Філіпо знов обернулася до водія: — Рухай же нарешті. Повертай угору, salaud! — А кіт, нібито образили його, скочив на дерево, його кігті дряпнули по корі й зачепились. Зиркнувши на нас, він знову фиркнув і шугнув у куці бугенвілії.

Двоє в чорному неквапливо поверталися назад. Вигляд у них був пригнічений. А я тим часом встиг подивитися на труну — вона була розкішна, як і катафалк, та зверху

¹ Так (франц.).

² — Мамо, мамо!..

— Що тобі, любий?

— Ти ж обіцяла мені ванільного морозива.

— Підожди трохи, любий. (Франц.)

лежав один-єдиний вінок і одна візитна картка: похорон судився міністрові малолюдний, як і його смерть віддалік од усіх.

Двоє в чорному, що приєдналися до нас, видались мені блізнюками, хіба що один був трохи вищий на зріст чи, може, мав більший циліндр.

Він пояснив:

— Ми ходили на нижню заставу, пані Філіпо. Там кажуть, що везти труну назад не можна — тільки з дозволу влади.

— Якої влади? — спитав я.

— Міністра соціального добробуту.

Всі ми глянули на розкішну труну з мідяними дужками.

— *Ось* же міністр соціального добробуту, — мовив я.

— Від сьогодні вже інший.³⁶

— Ви пан Еркюль Дюпон?

— Я пан Клеман Дюпон. А ось це — Еркюль. — Той зняв циліндр і низько вклонився.

— Що тут діється? — запитав містер Сміт.

Я пояснив.

— Але ж це безглуздя! — втрутилася місіс Сміт. — Невже покійник має ждати, доки вони виправлять свою помилку?

— Боюся, що помилки не було...

— А що ж?

— Помста. За те, що він не дався їм живцем. — Я обернувся до пані Філіпо: — Вони скоро будуть тут. Неодмінно. Йдіть краще з дитиною до готелю.

— І залишити чоловіка серед дороги? Нізащо!

— То одішліть хоча б хлопчика. Жозеф дасть йому ванільного морозива.

Сонце стояло майже над головою, і скляний верх катафалка та мідяні прикраси труни відбивали його проміння. Водій вимкнув мотор, і ми відчули раптову тишу, що простяглась аж до самої околиці міста, де скауливі собака.

Пані Філіпо розчинила дверцята таксі і взяла хлопчика на руки. Він був чорніший за матір, а білки очей скидалися на два величезних яйця. Вона звеліла йому піти пошукати Жозефа, щоб той дав йому морозива. Та хлопчик не схотів іти.

— Місіс Сміт, — попрохав я, — одведіть його в готель.

Вона завагалась, потім сказала:

— Якщо тут передбачаються неприємності, я повинна бути поряд з пані Філіпо... Любчику, одведи його ти.

— І залишити тебе тут? — озвався містер Сміт. — Ні.

Я тільки тепер помітив двох водіїв таксі, що сиділи в затінку. І нараз, ніби подавши один одному знак, поки ми розмовляли, обидва схопилися на ноги. Один вивів свою машину з алеї, другий повернув на шосе. Хилитачись з боку на бік та скрегочучи гальмами, наче ветхі гоночні авто, вони помчали до Порт-о-Пренса. Ми чули, як їх спинили на заставі, потім мотори знову заторохкотіли й зрештою стихли вдалині.

Пан Еркуль Дюпон прокашлявся і сказав:

— Ви маєте рацію. Дитину одведемо ми з Клеманом.

Вони взяли хлопчика за руки, та він почав видиратись.

— Иди, *chégi*, — мовила мати. — Там тобі дадуть вазильного морозива.

— *Avec de la crème au chocolat?*

— *Oui, oui, bien sûr, avec de la crème au chocolat.*¹

Дивно то було видовище, коли вони простували втрьох під пальмами, поміж кущами бугенвілії, — два літніх близнюки в циліндрах і дитина. Готель «Тріанон» не посольство, та брати Дюпон, як видно, вважали, що й він може зійти за притулок — як володіння іноземця. Водії катафалка — ми зовсім про нього забули — раптом зіскочив на землю і собі подався слідом за ними.

— Що ж буде далі? — трохи перегодя спитав містер Сміт.

— Від нас це не залежить. Ми чекаємо. Ото і все.

— Кого?

— Та їх же.

Це нагадувало мені дитячі нічні страхи, коли потерпаєш, що з шафи може хтось вилізти. Нам не хотілося дивитись одне на одного і бачити в чужих очах свій власний кошмар, і ми розглядали крізь скло катафалка лискучу труну з мідяними дужками, що призвела до цього шарварку. А десь оддалік, звідтіля, де скавулив собака, до нас долинув гуркіт машини.

¹ — Із шоколадним кремом?

— Так, так, звичайно, з шоколадним кремом. (*Франц.*)

— Вони,— сказав я.

Пані Філіпо прихилилася чолом до бічної шиби катафалка, а машина тим часом поволі бралася на узвіз.

— А може, ви пішли б...— звернувся я до неї.— Нам усім краще було б піти звідси.

— Я вас не розумію,— мовив Сміт. Він узяв руку дружини і міцно стиснув її.

Машина спинилася біля нижньої застави — ми чули, як стугонів невимкнений мотор, потім повільно, на першій швидкості, поповзла нагору, і ось нарешті ми її побачили. То був довжелезний «кадилак» часів американської допомоги біднякам Гаїті. Він порівнявся з нами, і з нього вилізло четверо — всі у м'яких капелюхах і дуже темних окулярах. При боці в кожного був пістолет, та вийняв його з кобури тільки один і націлив не на нас. Він рушив до катафалка і взявся бити пістолетом шибу, неквапливо, методично. Пані Філіпо не ворухнулася, не мовила й слова, я теж не мав чим зарадити. Проти чотирьох пістолетів нічого не вдієш. Ми були свідками, та не існувало такого суду, що вислухав би наші свідчення. Висадивши шибу, тонтон почав збивати держаком уламки. Поспішати йому було нікуди, до того ж він не хотів, щоб хтось порізав руки об ті гостряки.

І раптом місіс Сміт кинулась уперед і схопила тонтон за плече. Він обернувся, і я впізнав його. Це був той самий, що його містер Сміт переміг поглядом у поліційному відділку. Він вивільнив з чіпких пальців місіс Сміт і завченим рухом, приклавши руку в рукавичці їй до лица, відштовхнув її од себе, та так, що вона одлетіла в куці. Мені довелося вхопити містера Сміта за попереk, щоб утримати на місці.

— Вони не сміють так поводитись з моєю дружиною! — гукнув він з-за мого плеча.

— Вони все сміють.

— Пустіть мене! — не вгавав він, силкуючись випручатися. Я зроду не бачив, щоб людина отак нараз змінилась.— Свиня! — крикнув він. То була, мабуть, його найстрашніша лайка, але тонтон не розумів по-англійському. Містер Сміт шарпнувся, і я замалим не випустив його. Він був доволі дужий як на свій вік.

— Якщо вас застрелять, нікому легше не стане.

Місіс Сміт сиділа в куцах. Либонь, уперше в житті вигляд у неї був розгублений.

Тонтони витягли труну з катафалка і понесли до машини. Тоді засунули її в багажник, але вся вона там не вмістилась, і їм довелося прив'язувати вільний кінець мотузом. Робили вони все спроквола, не хапаючись, бо почувалися в безпеці — за ними був закон. Пані Філіно припущено підійшла до них, і нам стало соромно за неї, — та хіба ж могли ми вибирати між приниженням і насильством? На нього зважилась тільки місіс Сміт. Пані Філіно благала, щоб їй теж дозволили поїхати. Я зрозумів це з її жестів, бо вона так тихо говорила, що годі було щось розібрати. Може, вона пропонувала їм викуп? За диктатури людині не належить ніщо, навіть мертвий чоловік. Тонтони захряснули дверцята перед самим її носом і поїхали нагору, а труна стирчала з багажника, наче ящик з фруктами, що їх везуть на базар.

Повернувши машину, тонтони знову під'їхали до нас. Місіс Сміт уже вилізла з куців, і ми стояли, наче винні школярі. Беспорядні жертви завжди мають такий вигляд — мов ті козли відпущення серед пустелі. Машинна зупинилась, і офіцер, — я міг лише здогадуватись про це, бо в них немає відмінних знаків: усі ходять у темних окулярах, м'яких капелюхах та з пістолетами при боці, — відчинив дверцята й підкликав мене. Я не герой і тому одразу скорився.

— Ви власник цього готелю?

— Так.

— Були вчора в поліції?

— Так.

— Іншим разом не витріщайтесь на мене. Я не люблю, коли на мене витріщаються. Хто отой стариган?

— Кандидат у президенти.

— Що? Який ще в біса кандидат?

— Кандидат у президенти Сполучених Штатів.

— Не жартуйте зі мною.

— Я не жартую. Ви, певно, не читали газет.

— А чого він сюди приїхав?

— Не знаю. Вчора він був у міністра закордонних справ. То, може, йому доповів? Його має прийняти президент.

— Нині в Америці немає ніяких виборів. Це я знаю напевне.

— Там президентів обирають не довічно, як у вас, а через кожних чотири роки.

— А чому він тут... біля цього ящика з падлом?

— Він ховає свого друга, доктора Філіпо.

— Я виконую наказ...

У голосі його забриніла непевність. Я зрозумів, чому тонтони ховають очі,— вони люди, але їм не можна виказувати свій страх, бо тоді кінець жахові, що його вони викликають у інших. Решта, трое, що сиділи в машині, дивилися на мене без жодного виразу, наче опудала.

Я сказав:

— У Європі ми багато таких повісили, що виконували накази. У Нюрнберзі...

— Мені не подобається, як ви зі мною розмовляєте,— озвався він.— Все якісь натяки. Це негоже. У вас служить такий Жозеф?

— Еге.

— Я добре його пам'ятаю. Мав з ним розмову.— Він дав мені час відчутти сказане.— Це ваш готель. Ви заробляєте тут собі на прожиток.

— Тепер уже не заробляю.

— Цей старий скоро поїде собі, а ви залишитесь.

— Даремно ви вдарили його дружину,— сказав я.— Що-що, а це він запам'ятає.

Тонтон хряпнув дверцятами, і «кадилак» поїхав униз по шосе. Труна, що не вмістилась у багажник, ще довго чорніла, аж поки машина зникла з очей. Знову запала тиша, і ми почули, як біля застави машина на мить спинилась, а потім одразу набрала швидкості й помчала до Порт-о-Пренса. Куди саме? Кому потрібне тіло колишнього міністра? Адже труп не піддає тортурам. Однак безглуздя буває страшніше від того, що робиться помірковано.

— Це хтозна-що. Просто хтозна-що,— нарешті обізвався містер Сміт.— Я подзвоню президентові. Я зажадаю, щоб цього негідника...

— Телефон не працює.

— Він ударив мою дружину.

— Мені не вперше, любий,— мовила місіс Сміт.— До того ж він мене просто одштовхнув. Пам'ятаєш Нешвіл? Отам мені довелося зазнати гіршого.

— Нешвіл — то інша річ,— відказав містер Сміт, і в голосі його забриніли сльози. Він любив людей за колір їхньої шкіри і так помилився.— Пробач мені, люба, я припустився таких виразів...

Він узяв дружину під руку, і ми з пані Філіпо пішли до готелю слідом за ними. Дюпони сиділи на веранді разом з хлопчиком. Усі троє їли ванільне морозиво з шоколадним кремом. Циліндри стояли біля них, наче коштовні попільниці.

Я сказав їм:

— Катафалк цілий. Тільки скло розбили.

— Недолюдки,— мовив мосьє Еркюль, а мосьє Клеман торкнув його за плече втішальним жестом поховальника.

Пані Філіпо була тепер цілком спокійна і не плакала. Вона підсіла до сина й допомогла йому впоратись з морозивом. Що було, те минуло, а хлопчик належав майбутньому. Я нараз відчув, що настане час,— хоч, може, й не так скоро,— коли цьому хлопчикові не дозволять нічого забути. Вона промовила лиш одну фразу, перше ніж сісти в таксі, що його дістав Жозеф:

— Знайдеться срібна куля, дайте час...

Дюпони поїхали в катафалку, і ми з Жозефом zostалися самі. Містер Сміт одвів місіс Сміт у номер Джона Барімора, щоб вона лягла відпочити. Він так упадав коло неї, що вона скорилася. Я спитав Жозефа:

— Навіщо їм мрець у труні? Боятися, щоб на його могилу не покладали квітів? Я в цьому сумніваюсь. Він був непоганою людиною, але й добра нікому не зробив. Водотяг для бідняків так і не пустили. Частина грошей напевне потрапила йому до кишені.

— Люди боятимуться, коли дізнаються про це. Вони боятимуться, що президент і їх забере, коли вони помруть.

— Ну й біс із ним! Шкіра й кістки — ось що від нас зостанеться. І взагалі — навіщо йому труни?

— Люди дуже темні,— мовив Жозеф.— Вони думають, що президент сховає доктора Філіпо в підвалі і звелить йому працювати вночі. Президент — великий вудуїст.

— Барон Субота?

— Так думають люди.

— Коли його охороняють стільки зомбі, то, виходить, вночі йому ніщо не загрожує? Вони ж надійніші за будь-яку охорону, навіть за тонтонів.

— Тонтони теж зомбі. Так кажуть темні люди.

— А ти, Жозефе, як думаєш?

— Я темна людина, пане,— відказав Жозеф.

Я пішов нагору, в номер Джона Барімора, і, піднімаючись сходами, думав про те, куди вони викинуть труп,— занедбаних котлованів чимало, й навряд чи хто помітить, що смороду в Порт-о-Пренсі стало трохи більше. Я постукав.

— Увійдіть,— гукнула місіс Сміт.

На комоді стояла портативна газова горілка, і містер Сміт кип'ятив на ній воду. Тут же чекали чашка з блюдцем і коробка з дріжджоліном.

— Я умовив місіс Сміт хоч раз не вживати барміну,— пояснив містер Сміт.— Дріжджолін добре заспокоює.

На стіні висіла велика фотографія Джона Барімора, що зневажливо дивився на нас, набундючившись іще дужче, ніж звичайно. Місіс Сміт лежала в ліжку.

— Як ви себе почуваєте, місіс Сміт?

— Чудово,— рішуче відказала вона.

— На обличчі жодного сліду,— з полегкістю мовив містер Сміт.

— Він мене штовхнув, ото і все. Скільки разів тобі треба казати?

— Жінок не штовхають.

— По-моєму, він навіть не встиг розгледіти, що я жінка. Правду кажучи, я ж його перша... зачепила.

— Ви хоробра жінка, місіс Сміт,— сказав я.

— Дурниці. Від мене за темними окулярами не сховаєшся.

— Коли її роздрочити, вона робиться мов тигриця,— зауважив містер Сміт, колоячи дріжджолін.

— Як ви збираєтесь висвітлити цей інцидент у своїй статті? — запитав я.

— Треба все добре обміркувати,— відказав містер Сміт. Він підніс ложечку дріжджоліну до рота.— Ще хвилинку, любонько. Хай трохи прохолоє. Що ж до статті, то, по-моєму, було б нечесно замовчувати цей випадок, але разом з тим мої читачі навряд чи зуміють дати йому належну оцінку. Місіс Сміт люблять і поважають у Віконсіні, але й там знайдуться люди, що використовують це для розпалювання расових пристрастей.

— Про цього поліція в Нешвілі ніхто й словом не згадав,— мовила місіс Сміт,— а це ж він набив мені синець під оком.

— Отож, зважаючи на це все,— закінчив містер Сміт,— я вирішив порвати свою статтю. Землякам дове-

деться почекати нашого звіту про поїздку — ото й тільки. Може, колись згодом, в одній із своїх лекцій, я згадаю про це, але неодмінно в присутності місіс Сміт — хай бачать, що нічого лихого з нею не сталося.— Він знову покуштував дріжджолін.— Ось тепер, любонько, здається, добре.

2

Того вечора мені не хотілось їхати в посольство. Я волів би й зовсім не знати, як живе Марта. Тоді, попрощавшись зі мною, вона зникла б у безвісті і я не згадував би про неї. Але тепер я достеменно знав, куди вона їде після наших побачень біля статуї Колумба. Перед очима мені поставав пишний хол і книга на ланцюжку, що в неї відвідувачі вписували свої прізвища, за холлом — вітальня з глибокими кріслами, канапами й блиском канделябрів, а в ній — величезний портрет генерала... як його там... їхнього більш-менш пристойного президента, забачивши якого, кожен гість, навіть я, почувався ніби на офіційному прийомі. Добре, хоч я не бачив її спальні.

Приїхавши о пів на десяту, я застав посла самого. Мені ще не траплялося бачити його в самотині — то була ніби зовсім інша людина. Він сидів на канапі й гортав «Парі-матч», наче дожидав черги в зубного лікаря. Я подумав, чи не взятися й мені за «Жур де Франс», та посол випередив мене і привітався. Потім одразу запропонував випити й закурити сигару... Йому, мабуть, таки самотньо! Що робити, коли нема прийомів, а дружина поїхала на побачення зі мною?.. Марта казала, що я йому подобаюсь,— думка про це допомогла мені відчутти в ньому людину. Вигляд у нього був стомлений, похмурий. Він переносив свою тушу до столика з пляшками і назад повільно, мов якийсь важений тягар.

— Моя дружина нагорі, читає моєму синові,— повідомив він.— Вона скоро зійде вниз, бо казала мені, що ви, можливо, приїдете.

— Я вагався, їхати чи ні. Вам рідко випадає побути ввечері удвох.

— Я завжди радий друзям,— проказав він і поринув у мовчанку. А я подумав: чи підозрює він про наші стосунки? Чи, може, знає достеменно?

— Я чув, що ваш хлопчик захворів на свинку.

— Так. Йому тепер дуже боляче. Тяжко дивитись на муки своєї дитини, правда ж?

— Мабуть, так. У мене не було дітей.

— А-а...

Я поглянув па портрет генерала. Мені слід було мати хоч якийсь привід до візиту — скажімо, щось пов'язане з культурою.

У генерала всі груди були в орденах, а рука лежала на держаку шаблі.

— Як там Нью-Йорк? — поцікавився посол.

— Він не змінився.

— Мені хотілося б побачити Нью-Йорк. Я був там лише в аеропорту.

— Може, з часом вас призначать у Вашингтон...— То був необережний комплімент: досить сумнівно, щоб йому надали такий пост, коли вже він у своєму віці — десь близько п'ятдесяти, як я гадав,— так довго засидівся у Порт-о-Пренсі.

— О ні,— серйозно відказав він.— Мені там не бути. Адже моя дружина німкеня.

— Я знаю. Але тепер, здається...

Він пояснив так, наче йшлося про щось цілком буденне:

— Її батька повісили в американській зоні. Під час окупації.

— Он як...

— А вони з матір'ю виїхали до Південної Америки, де жили їхні родичі. Марта була тоді ще зовсім мала.

— Але вона все знає?

— Ну звісно. Це ні для кого не таємниця. І навіть згадує його з ніжністю, хоч для такої кари були всі підстави...

Я подумав: чи зможе коли світ знову так легко линути в просторі, як років сто тому? Вікторіанці тримали свої таємниці під замком, але хіба тепер когось ними залякаєш? Адже Гаїті не виняток у теперішньому розважливому світі, це лише клаптик, навмання видертий із його буденності. Барон Субота бродить по всіх наших кладовищах. Мені пригадався «вішальник» на картах до ворожіння. Дивно, мабуть, усвідомлювати, що твого сина звать Анхел, а його діда повісили... А що б я сам відчував?..

Ми з нею не дуже береглись, і цілком могло статись, що й мій нащадок... теж був би онуком отому «вішальникові».

— Зрештою, діти не винні, — мовив посол. — Син Мартина Бормана — священик у Конго.

Але навіщо, дивувався я, розказувати мені таке про Марту? Рано чи пізно зброя проти коханки стає необхідна; він сам дав мені ніж, щоб у хвилину гніву я вдарив ним його дружину.

Лакей розчинив двері і впустив ще якогось гостя. Привіща я не розібрав, та, коли він, м'яко ступаючи по килиму, підійшов ближче, упізнав сірійця, що в нього ми з Мартою рік тому наймали кімнату. Він по-змовницькому всміхнувся до мене і вигукнув:

— Авжеж, я добре знаю містера Брауна! От тільки ще не чув, що ви повернулися. Як там Нью-Йорк?

— Що чути в місті, Гаміте? — звернувся до нього посол.

— У Венесуельському посольстві ще один втікач.

— Мабуть, скоро й до нас посунуть. У гурті, мовляв, і помирати не страшно.

— Сьогодні сталася жахлива подія, ваша честь. Вони не дали поховати доктора Філіпо і забрали його труп.

— Чув, чув. Та, по-моєму, це просто плітки.

— Це правда. Я сам усе бачив, — сказав я.

— Мосьє Анрі Філіпо, — доповів лакей, і в тиші, що запала у вітальні, до нас підійшов юнак, трохи накульгуючи, певно, після поліомієліту. Я впізнав його. То був небіж колишнього міністра — ми зазнайомилися з ним ще за давніх добрих часів. Він належав до невеличкого гуртка письменників і художників, що залюбки збиралися в «Тріаноні», і часто читав там свої вірші — гладенькі, мелодійні, трохи декадентські і старомодні, з відголосами Бодлера. Як це все тепер далеко! Єдине, що зосталось од тих часів, — ромовий пунш Жозефа.

— Ось і до вас перший втікач, — мовив Гаміт. — Я був майже певен, що ви прийдете сюди, мосьє Філіпо.

— О ні! — сказав юнак. — Я не за цим. Коли не помиляюсь, до тих, що просять політичного притулку, ставлять вимогу не брати участі в політичних акціях.

— Яку ж акцію ви хочете здійснити? — поцікавився я.

— Переплавити родинне срібло.

— Не розумію,— озвався посол.— Ось мої сигари, Анрі. Закурюйте — справжні гаванські.

— Моя люба тітонька тільки й говорить про срібну кулю. Але за одним пострілом можна й не поділити. Отож я й вирішив наробити їх багато. До того ж нам доведеться мати справу не з одним дияволом, а з трьома. Папа́ Док, проводир тонтонів і начальник палацової варти.

— Як добре,— зауважив посол,— що американська допомога здійснюється у вигляді зброї, а не мікрофонів.

— Де ви були сьогодні вдень? — спитав я Анрі.

— Їхав з Кал-Гаїтьєна і спізвився на похорон. Може, воно й на краще. Мене затримували на кожній заставі. Напевно, вважали мою тарадайку головним танком армії завойовників.

— Як там тепер?

— Тихо, надто тихо. У місті повно тонтонів. Коли бачиш таку силу темних окулярів, здається, що потрапив на Беверлі-Хіллз.

Тут зайшла Марта, і мене злість узяла, що вона спершу глянула на нього, хоч я й розумів, що необачно було б одразу звернутися до мене. Вона й привіталася до нього тепліше, ніж мені хотілося б.

— Анрі, я така рада, що ви тут. Дуже потерпала за вас. Побудьте з нами хоч кілька днів.

— Я повинен бути біля своєї тітоньки, Марто.

— Ведіть і її сюди, і дитину.

— Ще не час.

— Дивіться, щоб не було пізно.— Вона обернулася до мене з безвиразною усмішкою, що її мала про запас для других секретарів.— Поки і в нас не з'являться біженці, ми будемо вважатися третьорядним посольством, правда?

— Як ваш хлопчик? — Мені хотілося, щоб моє запитання було таке ж пусте, як її усмішка.

— Тепер йому трохи полегшало. Він хоче бачити вас.

— Чого б це раптом?

— Він любить бути з нашими друзями. Інакше він вважає, що ним нехтують.

Анрі сказав:

— Якби ми мали білих солдатів, як Чомбе! За останні сорок років ми, гаїтяни, билися тільки на ножах. Нам потрібно хоч кілька чоловік, що мають досвід партизанської війни. Гори на Гаїті такі ж високі, як і на Кубі.

— Але без лісів, так що ховатися ніде,— докинув я.— Їх перевели ваші ж селяни.

— І все ж ми довго трималися проти американської морської піхоти.— Він скрушно додав: — Я кажу «ми», хоч сам належу до молодшого покоління. Воно вчилоса живопису — адже вам відомо, що картини нашого Бенуа купує Музей новітнього мистецтва (хоч, звісно, коштують вони дешевше, ніж витвори європейських примітивістів). Наших письменників друкують у Парижі, а тепер вони й самі туди переїхали.

— А як ваші вірші?

— Вони були досить мелодійні, правда? Та під їхню музику прийшов до влади Доктор. Всі наші негативи склалися в цей величезний чорпий позитив. Я навіть голосував за нього. А ви знаєте, що я не вмю поводитися з кулеметом Брена... А ви вмєте стріляти з «брена»?

— Це не так важко. За п'ять хвилин навчитесь.

— То навчіть мене.

— Для цього насамперед потрібен «брен».

— Намалюйте мені на папері, покажіть на сірникових коробках, а справжній «брен» я, може, таки роздобуду.

— Я знаю одного чоловіка, що навчив би вас краще од мене, але тепер він у в'язниці.

І я розповів йому про майора Джонса.

— То його там били? — перепитав він задоволено.

— Били.

— Це добре, білі погано зносять биття.

— Здасться, йому хоч би що. У мене таке враження, що він уже звик до цього.

— Ви гадаєте, він має військовий досвід?

— Нібито воював у Бірмі, але це він сам так каже.

— А ви не вірите?

— Йому важко повірити до кінця. Одного разу, коли я розмовляв з ним, мені пригадалось, як я наймався на роботу в один з лондонських ресторанів — брехав, що служив у самого Фуке в Парижі, а сам тільки й чекав, що мене от-от заженуть на слизьке. Та цього не сталося. Я продав себе, наче зганджований товар, а ціну приколол на місце ганджу. Потім так само видав себе за знавця живопису, але й тут мене ніхто не піймав. Часом мені здається, що й Джонс веде таку саму гру. Яюсь я придивився до нього, коли ми їхали пароплавом,— це було вже

після нашої прощальної вечірки,— придивився їй подумав: а чи не комедіанти ми з тобою, друже?..

— Це можна сказати майже про кожного з нас. А я хіба не був комедіантом зі своїми віршами, від яких тхнуло Бодлеровими «Квітами зла»? Та ще видав їх своїм накладом на найкращому папері і розіслав у всі поважні французькі журнали. А цього робити було не слід. Мене одразу вивели на сухе. Жодного доброго слова піхто не сказав, окрім Крихітки П'єра. За ті гроші напевне можна було б купити кулемет Брена. (Це слово звучало в нього як заклинання — «Брен!»).

Посол сказав:

— Не варт занепадати духом. Давайте грати комедію разом. Ось мої сигари — закурюйте. А онде бар — пригощайтесь. У мене чудове віскі. Можливо, й Папа́ Док усього лиш комедіант.

— Е ні,— заперечив Анрі.— Він справжній. Страхіття завжди справжні.

— А хіба так уже погано бути комедіантом? — не вгавав посол.— Якби ми були добрими комедіантами, у світі пастав би хоч якийсь лад. Та ми нездари, ось у чім річ. Недолугі лицедії, хоч люди й непогані.

— К бісу! — вигукнула Марта по-англійському, наче зверталася тільки до мене.— Яка я вам комедіантка? — Всі ми про неї забули. Вона вдарила обома руками по спинці крісла і заговорила французькою мовою: — Що ви тут плещете дурниці! Ось мого хлопчика щойно вирвало. У мене руки й досі пахнуть блювотою. Він плакав од болю. А ви розігруєте якісь ролі! Я не граю, а роблю щось потрібне. Подаю йому миску, даю аспірин, витираю рота, кладу до себе в постіль...— І вона заплакала, стоячи за кріслом.

— Люба моя...— знічено мовив посол.

Я не міг навіть підійти до неї, глянути в обличчя: Гаміт не зводив з мене пасмішкуватих очей. Я пригадав простирадла в отій його кімнаті і подумав: чи не сам він їх міняв? Йому, як і песикові повії, було відомо багато дечого потаємного.

— Ви присоромили нас,— мовив Анрі.

Марта повернулася і пішла геть, але в неї зламався каблук, і, зачепившись за килим, вона мало не впала. Я наздогнав і підтримав її, хоч знав, що Гаміт стежить

за нами; та посол, навіть коли й завважив, то не дав того знаки.

— Скажи Анхелові, що я прийду за півгодини побажати йому на добраніч.

Я причинив за собою двері. Марта зняла туфлю й подала мені.

— Вже не приб'єш,— сказав я.— У тебе інших нема?

— Пар двадцять... Як ти гадасш, він щось підозрює?

— Можливо. Звідки мені знати?

— А так було б краще?

— Не знаю.

— Може, тоді не довелося б грати комедію?

— Ти ж не комедіантка, сама казала.

— То було зайве, правда ж? Але ваші балачки мене розлютили. Які ж ми всі нікчемні та жалюгідні, як ми себе жаліємо! Може, ми й справді всього лиш комедіанти, але навіщо так хизуватися цим? Я принаймні щось роблю, хіба ні? Хай і нічого корисного. До того ж я не приховую, що ти мені потрібен. Але й не вдавала, ніби полюбила тебе того першого вечора.

— Ти мене любиш?

— Я люблю Анхела,— уперто відказала вона, ідучи сходами нагору в панчохах.

Ми зайшли в довгий коридор з нумерованими кімнатами.

— У вас вистачить кімнат для втікачів.

— Еге ж.

— Давай зайдемо в котрусь із них.

— Це небезпечно.

— Не більш небезпечно, ніж у машині. І до чого критися, коли він знає...

— Він скаже: «В моєму домі?» — так само як ти сказав би: «В нашому «пежо»?» Чоловіки завжди міряють зраду своєю міркою. Тоді б теж було легше, коли б це сталося в чужому «кадилаку»?

— Навіщо гаяти час? Ми маємо аж півгодини.

— Ти обіцяв навідати Анхела.

— Тоді, може, потім?..

— Може... не знаю. Дай мені подумати.

Вона одчинила треті двері праворуч, і я опинився там, куди мені ніколи не хотілося потрапити,— в їхній спальні. Обидва ліжка були подвійні, і їх рожеві покривала,

мов величезні килими, заповнювали всю кімнату. Під стіною стояло високе дзеркало, отож він міг дивитись, як вона роздягається. Тепер, коли він починав подобатись мені, я не бачив, що перешкоджало б Марті любити такого чоловіка. Він був товстий, але ж деякі жінки люблять товстунів, так само як горбатих чи одноногих. Він дивився на жінку як на свою власність, але й це багатьом подобається.

Анхел спдів, прихилившись до двох рожевих подушок. Свинка не так уже й змінила його гладку пичку.

— Як ся маєш? — спитав я. Бо не вмів розмовляти з дітьми.

Очі в Анхела були карі й безвиразні, як і в батька; «вінцальник» не заповів йому саксонської блакиті. Тільки Марті.

— Я нездужаю,— відказав він з гідністю.

— Так-так.

— Ми спимо тут з *моєю* мамою. А *мій* тато спить у гардеробній. І спатиме там, доки в мене спаде жар. Сьогодні температура була...

Я поцікавився:

— А що це в тебе в руках?

— Фокус.— Він обернувся до матері: — А більше там нікого нема?

— Мосьє Гаміт і Апрі.

— Нехай і вони прийдуть до мене.

— А може, в них ще не було свинки? Вона ж зараз-лива...

— А в мосьє Брауна була?

Марта затпулась, і він помітив це, як адвокат, що веде перехресний допит.

— Була, була,— мовив я.

— А в карти мосьє Браун уміє грати? — нараз спитав він.

— Ні... Тобто не знаю,— відказала вона, немов боячись пастки.

— Я їх не люблю,— сказав я.

— А моя мама любить. Вона майже щовечора їздила грати — перед тим як ви поїхали до Нью-Йорка.

— Нам уже треба йти,— сказала Марта.— Тато прийде побажати тобі на добраніч.

Він простягнув мені свою іграшку.

— Ану спробуйте.

То була маленька заклена коробочка, а в ній блазень з двома западинками замість очей, куди треба було загнати дві крихітні кульки. Я вертів її так і сяк, одна кулька потрапляла в око, та коли я намагався загнати другу, випадала перша. Хлопчик стежив за мною зневажливо і неприємно.

— Пробач, нічого в мене не виходить.

— Вам не дуже хочеться,— сказав він.— Ану, спробуйте ще.

Я відчував, що час, який ми могли б перебути з Мартою вдвох, плине, мов пісок у пісковому годиннику, і Анхел, по-моєму, це розумів. Кляті кульки бігали одна за одною, не попадаючи на місце, а я все намагався змусити їх котитися, куди слід, та найменша похибка знову зводила все нанівець. Доводилося починати спочатку — тепер я тримав ту іграшку майже нерухомо, до краю напруживши всі свої нерви.

— Одну загнав,— сказав я.

— Цього замало,— не вгавав хлопчисько.

Я шпурнув йому іграшку.

— Гаразд. Покажи ти.

Він глянув на мене з підступною, злою посмішкою. Потім узяв коробочку і, підставивши під неї ліву руку, тримав майже не порушено. Одна кулька, ніби самотужки, полізла вгору, похиталась і вкотилась у западинку.

— Раз! — мовив він.

Друга кулька побігла до своєї ямки, проскочила мимо, але тут-таки повернулась і теж стала на місце.

— Два!

— А що в тебе у лівій руці?

— Нічого.

— Ану покажи.

Він розкрив кулак і показав мені маленький магніт.

— Тільки нікому не кажіть.

— А якщо скажу?

Це було схоже на сутичку дорослих за картярським столом. Він сказав:

— Якщо ви вмісте зберігати секрети, то і я теж...— Його карі очиці навіть не змигнули.

— Ну, гаразд,— сказав я.

Марта поцілувала його, збила подушки, звеліла лягти і ввімкнула нічник.

— Ти скоро повернешся? — спитав він.

- Коли підуть гості.
- А коли вони підуть?
- Звідки ж мені знати?
- Скажи їм, що я хворий. Мене знову може занудити. Аспірин не допоміг. Мені боляче.
- Лежи спокійно. Заплющ очі. Скоро прийде тато. Тоді й гості розійдуться, і я повернусь.
- А ви не сказали мені «на добраніч»,— докірливо мовив він до мене.
- Добраніч.— Я змусив себе покласти руку йому на голову та скуйовдити сухе, шорстке волосся. Потім од моєї руки довго тхнуло мишами.
- В коридорі я сказав Марті:
- Здається, навіть він знає...
- Хіба це можливо?
- А як розуміти те, що він сказав про секрети?
- Це така гра, всі діти нею бавляться.— Та мені важко було бачити в ньому дитину.
- Він таки сильно намучився,— сказала Марта.— Ти не вважаєш, що він добре поводитьсь?
- Авжеж, дуже добре.
- Як дорослий, правда?
- Так, так. Я теж про це подумав.
- Я взяв Марту за руку і повів по коридору.
- Хто спить у цій кімнаті?
- Ніхто.
- Я відчинив двері й потягнув її за собою.
- Ні. Невже ти не розумієш, що не можна?
- Мене не було три місяці, а після мого приїзду ми бачилися тільки раз...
- Я ж не гнала тебе до Нью-Йорка. Як ти не відчуваш, що мені сьогодні не до того? Ну, прошу тебе...
- Ти ж сама мене покликала.
- Мені просто хотілось побачити тебе. А не те, що ти думаєш.
- Виходить, ти мене не любиш?
- Не задавай таких запитань.
- Чому?
- Бо я теж можу про дещо спитати.
- Я зрозумів, що вона має рацію, розсердився, і бажання пропало.
- Скільки в тебе було амурів?
- Чотири,— не задумуючись відказала вона.

— Четвертий зі мною?

— Так, якщо ти вважаєш це амуром.

За багато місяців по тому, коли все скінчилось, я оцінив її одвертість. Вона не грала комедію. Вона щиро відповіла на моє запитання. Коли їй щось не подобалося, то не подобалося, коли вона була до чогось байдужа, то не казала навпаки. Я не зміг порозумітися з нею лише тому, що запитував її не про те, що треба, ото і все. Ні, вона не була комедіанткою. Вона зберегла наївну одвертість, і тепер я знаю, чому кохав її. Зрештою, єдине, що приваблює мене в жінці, окрім вроди, це те невиразне, що ми маємо на увазі, коли кажемо: «Вона хороша». Та, перша, в Монте-Карло, хоч і зрадила чоловіка з школярем, теж мала щирі наміри. Марта також зраджувала чоловіка, але мене вабило в ній не кохання (якщо вона й справді кохала мене), а її відданість своїй дитині, сліпа й жертвна. Коли поряд з тобою «хороша», ти можеш почуватися спокійно; то чому ж мені мало було цього, чому я завжди запитував не про те, що треба?

— А що, як тобі спинитися на мені? — спитав я, відпускаючи її.

— Хіба ж можна все передбачити?..

Я пригадую лиш один справжній лист від неї, окрім дидулок про побачення, написаних з умисною непевністю, на той випадок, якщо вони попадуть у чужі руки. Лист цей надійшов до Нью-Йорка, коли я нидів там, у відповідь на мій — очевидно, нещирий, сповнений ревностів і підозрінь. (На той час я вже завів собі дівчину, до якої ходив на 56-у вулицю, і вважав, що й Марта вдалася до такого ж способу, аби якось заповнити порожнечу.) Її лист був теплий, не докірливий. Мабуть, коли батька твого повісили за страхотливі злочини, не так відчуваєш всі інші прикроці та образи. Вона писала про Анхела, про його нахил до математики і про кошмари, що ввижаються йому ввісні. «Я тепер майже всі вечори з ним», а я подумав: «А що ти робиш, коли ти не з ним, з ким тоді коротаєш вечірні години?» Марно було переконувати себе, що вона з чоловіком або в казино, де я вперше її побачив.

І раптом, — ніби вона знала, про що я подумаю, — дали йшли приблизно такі слова: «Можливо, статеве життя людини і є найсерйознішою перевіркою. Якщо ми її витримуємо, якщо виявляємо милосердність до тих, кого любимо, і не відштовхуємо тих, кого зрадили, то навіть

вимірювати, чого в нас більше — доброго чи поганого? Та ревності, недовіра, жорстокість, мстивість, взаємні звинувачення... це крах. Все зло саме в цьому, навіть коли ми жертви, а не кати. Добродесність не є виправданням».

Тоді ці слова здалися мені претензійними, нещирими. Я був злий на себе й на неї. Тому порвав листа, хоч він був такий теплий і до того ж єдиний. Мені здавалося, ніби Марта вичитує мені за те, що я вчащаю на 56-у вулицю, — та звідки їй було знати? Ось чому серед усіх моїх безглузких реліквій — прес-пап'є з Майами, квиток до казино в Монте-Карло — не залишилося й цидулки з її почерком. І все ж я добре пам'ятаю його — круглий, дитячий, а от голос Мартин уже забув.

— Що ж, — мовив я, — коли так, то ходімо вниз.

Кімната, в якій ми стояли, була холодна й необжита, картини, що висіли на стінах, мабуть, вибирав якийсь діловод посольства.

— Іди сам. Я не хочу бачити їх.

— То зустрінемося біля статуї, коли йому полегшає?

— Гарзд, біля статуї.

І коли я вже нічого більше не сподівався, вона раптом обняла мене.

— Бідолашний мій! Оце то повернувся додому!

— Ти тут не винна.

Вона сказала:

— Ну йди сюди. Йди мерщій.

Відтак лягла на ліжко й потягла мене до себе, а я почув голос Анхела:

— Тату, тату!

— Не звертай уваги...

Вона зігнула поги в колінах, і я нараз пригадав труп доктора Філіпо під трампліном у басейні. Пологи, любовці, смерть — які ж вони подібні своїми позами!.. І я відчув, що нічого не можу, анічогісінько, і білий птах не прилетів рятувати мою чоловічу гордість. Натомість за дверима почулися кроки посла, що піднімався сходами пагору.

— Не бійся, — мовила Марта. — Він сюди не заїде. — Та не посол був винен. Я підвівся, і вона сказала: — Пробач. Це я нерозумно придумала.

— То біля статуї?

— Ні, я придумую щось ліпше. Клянуся тобі. — Вона вийшла перша й гукнула: — Луїсе!

— Що, любя? — Він визирнув із спальні, тримаючи в руці оту Анхелову забавку.

— Я тут показую містерові Брауну горішні кімнати. Він каже, що у нас вистачить місця для втікачів.— У її голосі не вчувалось ані найменшого фальшу, трималася вона цілком певимушено, і я пригадав, як її розсердила наша розмова про комедіантів, хоч у цю хвилину сама була неперевершеною комедіанткою. Я зіграв свою роль значно гірше: мій голос пролунав глухо, виказуючи хвилювання:

— Мені вже час,— сказав я.

— Ще ж зовсім рано,— заперечила Марта.— Ви так давно у нас не були, правда, Луїсе?

— У мене побачення,— відповів я, навіть не підозрюючи, що кажу правду.

3

Той довжелезний день іще не скінчився: до півночі залишалась ціла година — трохи не вічність. Я сів у машину і поїхав обережною дорогою, геть поритою ковдобинами. Перехожих було мало: люди, певно, ще не звикли до того, що комендантську годину скасовано, або просто боялися паразитися на засідку. Праворуч тяглися дерев'яні будиночки: вони, мов на блюдечках, тулилися на обгороджених клаптиках з поодинокими пальмами та смужками води, що вилискували, наче брукхт на звалищі. Вряди-годи в мерехтінні свічки я бачив голови, що хилились над склянками рому, немов біля труни. Подекуди боязко лунала музика. Посеред дороги витанцьовував якийсь старий, і мені довелося загальмувати. Він підбіг і захихотів, дивлячись на мене крізь скло,— знайшовся ж у Порто-Пренсі хоч один, що нічого не боїться! Я не розумів його креольської говірки і поїхав далі. Ось уже два роки я не був у матусі Катрін, та сьогодні мені конче знадобились її послуги. Неміч мучила мене, паче прокляття, і щоб позбутись його, потрібне було втручання чаклуни. Я пригадав дівчину з 56-ї вулиці, відтак знехотя подумав про Марту, і згадка про неї знову збудила в мені злість. Якби вона поступилася, коли я хотів, то цього б тепер не було.

Перед закладом матусі Катрін дорога розгалужувалась: шосе, коли можна так його назвати, раптом уривалось (чи то не вистачило грошей, чи комусь не дали хабара), а ліворуч відходила Південна магістраль, майже непридатна до їзди, хіба що для джипів. Тут не знати чому була застава — адже з півдня ніякого нападу не чекали. Поки мене обшукували — ретельніше, ніж звичайно, — я стояв перед величезним плакатом: «США — Гаїті. Спільний п'ятирічний план. Будівництво Головної південної магістралі». Та американці поїхали собі, і від усього того плану лишилася тільки оця вівіска над калюжами смердючої нетечі, канавами, купами каміння та кістяком екскаватора, що його так і покинули в болоті.

Коли мене відпустили, я звернув праворуч і підїхав до закладу матусі Катрін. Довкола панувала така тиша, що я завагався, чи вилазити з машини. Для любощів тут був призначений довгий низький будинок, схожий на стайню, з благоденними переділками між стійлами. Світилося тільки в головному приміщенні, де матуся Катрін приймала гостей і подавала винівку, та сьогодні там не танцювали, не було чути музики. На якусь хвилюку я піддався спокусі зберегти вірність Марті і мало не поїхав. Але недуга моя затягла мене надто далеко, та ще по такій дорозі, отож, розваживши, що відступати пізно, я обережно прокрався темним двором до освітлених вікон, хоч і ненавидів себе. Ставити машину впритул до стіни було перозумно, бо я одразу ж потоював у темряві і наштовхнувся на джип з вимкненими фарами, в якому хтось спав. Знову я мало не повернув назад, бо в Порт-о-Пренсі не так уже й багато джипів, що не належать тонтон-макутам, а коли ці дияволи розважаються з дівчатами матусі Катрін, іншим клієнтам робити там нічого.

Та, гнаний люттю на самого себе, я пошкандибав далі. Матуся Катрін почула шум і вийшла назустріч з газовою лампою. Обличчя у неї було як у доброї негритянської нянечки з фільму про американський Південь, а фігурка тоненька, тендітна і колись, мабуть, дуже гарна. Обличчя матусі Катрін цілком відповідало її вдачі: я не знав лагіднішої жінки у всьому Порт-о-Пренсі. Вона твердила, що всі її дівчата з шляхетних родин і що вона тільки допомагає їм заробляти на дрібні витрати, і їй майже вірили, бо всі дівчата були добре вишколені й на людях поводитися чудово.

Гості теж мусили триматися в шорах, поки не відходили до стійла, і, споглядаючи парочки, що танцювали в залі, можна було подумати, що ти на вечірці з нагоди закінчення навчального року в монастирській школі. Три роки тому матуся Катрін хоробро кинулась рятувати одну з своїх дівчат від якогось садиста. Я сидів тоді над склячкою рому і раптом почув, як у стійлі — так ми називали ті комірчини — заверещала жінка. Перше ніж я встиг отямитись, матуся Катрін вхопила сікач і, піднявши всі вітрила, помчала туди, наче маленький «Месник», що рушив проти цілої армади. Супротивник матусі Катрін, удвічі більший за неї, до того ж під доброю чарою, був озброєний ножем. (Як видно, він мав у кишені фляжку з ромом, бо господиня ніколи не пускала дівчаток з п'яними). Угледівши її, він повернувся й дременував геть, а потім я побачив матусю Катрін крізь віконце кухні: вона тримала дівчину на колінах, наче малу дитину, й щебетала їй щось по-креольському, а та спала, прихилившись до її худенького плеча.

Матуся Катрін пошепки застерегла мене:

— У нас тонтони.

— Порозбирали всіх дівчат?

— Ні. Але ваша зайнята.

Я не був тут уже два роки, а вона все пам'ятала, і що дивно — та дівчина й досі була тут, а їй, либонь, скоро мало сповнитись вісімнадцять. Я не сподівався її зустріти, але чомусь відчув досаду. В такому віці тримаєшся давніх друзів навіть у борделі.

— Люті?

— Та наче ні. Вони охороняють якусь важну птицю. Він тепер з Тін-Тін.

Я хотів поїхати геть, але злість на Марту сиділа в мені, як зараза.

— Зайду. Пити хочеться. Дайте мені рому з кока-кола.

— Кока-кола нема.— Я забув, що американська допомога скінчилась.

— Тоді рому з содовою.

— Є ще кілька пляшок фруктової,

— Гаразд. Несіть з фруктовою.

Біля дверей на стільці спав тонтон; темні окуляри впади йому на коліна, і без них він видавався зовсім плохим. Сірі фланелеві штани були розстебнуті — не вистачало

гудзика. У вітальні стояла тиша. Я побачив чотирьох дівчат у білих платтях з широкими спідницями. Вони смоктали крізь соломинки орапжад і мовчали. Одна взяла свою склянку й подалася геть, у своїй пишній спідниці, що колихалась на ходу,— достоту бронзова статуетка Дегá.

— Гостей немає?

— Побачили тонтонів і роз'їхались.

Я увійшов, і з-за столика під стіною на мене втупився, наче я від учорашнього дня так і не позбувся його очей, той самий тонтон, що був у поліції, а потім розбивав скло в катафалку. Його м'який капелюх лежав поряд на стільці, а на шиї була смугаста краватка-метелик. Я вклонився і пішов до іншого столика. Він наганяв на мене страх, і я став гадати, яку ж тоді персону, ще значнішу від цього бундючного офіцера, задовольняє зараз Тін-Тін? Хотілося, заради неї, щоб то принаймні був не такий мерзотник, як цей.

Він сказав:

— Виходить, де я, там і ви.

— Я не прагну лізти у вічі.

— А чого вам знадобилося тут?

— Склянку рому з фруктовою.

Матуся Катрін увійшла з тацею.

— А ти ж казала, що фруктової нема.

Я помітив на таці поряд із склянкою порожню пляшку від содової. Тонтон узяв мій ром і покуштував.

— Таки фруктова. Даси йому з содовою. А вся фруктова, що в тебе є, потрібна буде моєму другові, коли він повернеться.

— У барі темно, мабуть, переплутали пляшки...

— Треба розбиратись, де важні клієнти, а де...— він затпувся, але вирішив не бути надто грубим,—...менш важливі. Можете сісти,— сказав він мені.

Я ступнув убік.

— Тут. Сідайте ось тут.

Я скорився.

— Вас затримали на перехресті? — запитав він.— Обшукали?

— Так.

— А тут, біля дверей? Тут вас зупинили?

— Так, матуся Катрін.

— А мій вартовий?

— Він спав.

— Спав?

— Так.

Я не вагався. Нехай топтони погризуться між собою. Та офіцер нічого не сказав і не кинувся до дверей. Він, як і перше, свердлив мене очима крізь чорні скельця своїх окулярів. Певне, він щось надумав, але мені про це знати було зась. Матуся Катрін принесла мені іншу склянку. Коли я сьорбнув, ром знову мав присмак фруктової води. Матуся Катрін була хоробра жінка.

Я мовив:

— Ви сьогодні аж падто пильні.

— Я охороняю поважного іноземця. Задля його безпеки треба вжити всіх можливих заходів. Він попросив, щоб його повезли сюди.

— А в маленької Тін-Тін йому безпечно? Чи, може, й там поставлено варту, капітане? Я не помилився чином?

— Я капітан Конкасер. А ви, я бачу, дотепник. Що ж, дотени хороша річ. Вони мають певний політичний підтекст і правлять за продухвину імпотентам та боягузам.

— Ви кажете, сюди приїхав поважний іноземець? А сьогодні вранці мені здалося, що ви їх не любите.

— Сам я просто зневажаю білих. Мені гидка їхня шкіра. Але тих, од кого є користь державі, ми терпимо.

— Державі чи Докторові?

Він процитував з ледь помітною іронією:

— Je suis le drapeau Haïtien, Uni et Indivisible.— Потім сьорбнув трохи рому.— Звісно, серед білих трапляються й пристойніші. От хоч би французи — у нас з ними одна культура. Я схилився перед генералом де Голлем. Президент звернувся до нього з посланням — пропонує, щоб нас прийняли до Європейського товариства.

— І дістав відповідь?

— Це не так скоро робиться. Треба ж обговорити всі умови. Ми розуміємось на дипломатії. Не робимо дурниць, як американці... і англійці.

Мене бентежило прізвище Конкасер. Десь я вже чув його. Може, він узяв собі псевдонім, як це роблять іноді диктатори?

— Де є Третя сила, там знайдеться місце й для Гаїті,— мовив капітан.— Ми надійна твердиня проти комуністів. Тут у них нічого не вийде. Селяни нас підтримують.

— Або бояться.— Я знову припав до склянки; ром допомагав мені зносити цю хвальбу.— Щось довго нема вашого іноземця.

— Він давно не мав жінки, сам мені казав.— І раптом капітан визвірився на матусю Катрін: — Сервіс! Де ваш сервіс? Чому ніхто не танцює?

— Твердиня вільного світу,— мовив я.

Дівчата підвелися з-за столу, одна з них накрутила патефон, і вони почали танцювати — повільно, з старосвітською манірністю. Спідниці-дзвони колихалися в такт музиці, відкриваючи стрункі смугляві ніжки. Всі лагідно всміхались і тримали одна одну ледь-ледь на віддалі. Вони були гарненькі і всі схожі, наче голуби. Сидячи отак і дивлячись на цих дівчаток, важко було повірити, що вони продаються. Як і всі люди.

— А хочете, я пригощу вас жінкою? — спитав він.— Оп та, маленька, з квіткою у косах, Луїза. Вона й не дивиться в наш бік. Боїться, щоб я не приревнував. А хто ж ревнує putain¹? Дурниці!.. Я скажу їй, і вона вас гарненько обслужить.

— Мені цього не треба.— Я зрозумів його щедрий жест: шпурнути білому putain, наче кістку собаці.

— Тоді чого ви сюди приїхали?

Запитання було цілком слушне. Я здобувся на сяку-таку відповідь:

— Ну... Мабуть, розхотілось...— А сам дивився на дівчат, гідних кращого, ніж оцей сарай, стойка з пляшками та рекламні плакати кока-кола на стінах.

Я запитав:

— А ви не боїтесь комуністів?

— О, вони не становлять небезпеки. А почнуть ворухитись, американці висадять десант. Правда, в Порто-Пренсі є кілька чоловік. Але ми знаємо всіх до одного. Вони поводяться сумирно. Збираються, читають Маркса. А ви комуніст?

— Та що ви! Я ж власник «Тріанона» й залежу од американських туристів. Я капіталіст.

— Тоді ви наш,— сказав він, і це була найбільша люб'язність з його боку.— Звісно, якщо не брати до уваги кольору шкіри.

— Чи не занадто ви мене ображаєте?

¹ Повія (франц.).

— Але ж колір шкіри од вас не залежить.

— Я не про шкіру. Не вважайте мене своїм. Коли в капіталістичній державі розводиться стільки мерзоти, дивіться, щоб самі капіталісти від неї не одвернулись.

— Не одвернуться, поки матимуть свої двадцять п'ять відсотків зиску.

— Трохи людяності теж не завадило б.

— Ви говорите, наче католик.

— Можливо. Але як такий, що втратив віру. А ви не боїтесь, що капіталісти теж зневіряться?

— Їхня віра — гроші. Вони зберігають її до скону і передають дітям.

— А цей ваш іноземець — лояльний капіталіст?

Поки Конкасер бряжчав скалками льоду в склянці, я пригадав, де чув його прізвище. Про нього розповідав мені Крихітка П'єр — з захопленням і жахом. Це він, виявляється, перевіз труби й екскаватори у гірське селище на схилі Кенскоффа, як тільки американці відкликали свого посла й інженерний персонал, і почав там роботи за власним безглуздим проектом. Все воно, звичайно, скоро луснуло, бо робітники порозбігалися в кінці першого ж місяця, оскільки їм не платили. Подійкували, що в капітана виникла якась неприємність з шефом тонтон-макутів, котрий розраховував на свій шмат пирога. Отож на схилі Кенскоффа як пам'ятник Конкасеровій дурості так і zostалися чотири цементові стовпи і основа, що геть порепалась од сонця й дощу. А може, поважний іноземець, котрий бавиться у стійлі з Тін-Тін,— це фінансист, що погодився виручити його? Та якому обачному ділкові зайдє в голову позичати гроші в цій країні, де не залишилось жодного туриста,— вкладати їх у штучну ковзанку на схилі Кенскоффа?

— Нам потрібні фахівці, навіть коли вони білі,— озвався Конкасер.

— Імператор Крістоф обходився без них.

— Ми прогресивніші за Крістофа.

— Штучна ковзанка замість палацу?

— Мені набридли ваші теревені,— сказав він, і я зрозумів, що перебрав міри. То була його пекуча болячка, і мені стало трохи моторошно. Якби у нас з Мартою все вийшло як слід, цей вечір скінчився б зовсім інакше. Я спав би собі у власному готелі, і мені начхати було б на політику й на владу, що розбенцує людей. Капітал

вийняв револьвер і поклав на стіл перед себе, поряд із склянкою, а його підборіддя уперлося в смугастий комір сорочки. Він сидів і похмуро мовчав, ніби розмірковуючи, чи не час уже вліпити мені кулю між очі.

Зайшла матуся Катрін, стала позад мене й подала нам ще по склянці рому. Вопа сказала:

— Ваш друг уже понад півгодини у Тін-Тін. Пора вже...

— Скільки захоче, стільки й буде,— відказав капітан.— Це значна людина. Дуже значна.— В кутиках його рота, наче отрута, пінилася слина. Він доторкнувся до револьвера і мовив: — Штучна ковзанка — це сучасно.— Я зрадів, коли він узяв нарешті склянку.— Штучна ковзанка — це шик, вищий клас.

Матуся Катрін не вгавала:

— Ви ж заплатили за півгодини.

— На моєму годиннику півгодини ще не минуло. До того ж ти нічого не втрачаєш — інших гостей нема.

— А містер Браун?

— Ні, пехай іншим разом,— сказав я.— Хіба ж можна — після такого гостя...

— Тоді чого ж ви тут стовбичите? — запитав капітан.

— Хочеться пити. До того ж цікаво: на Гаїті тепер рідко побачиш іноземця. Він фінансує вашу ковзанку?

Капітан зиркнув на револьвер, та слухна хвилина вже минула. Од неї zostалися тільки сліди, мов після недавньої хвороби: червоні жилки на жовтих білках та перекосена смугаста краватка-метелик.

Я сказав:

— Навряд чи вам захочеться, щоб такий важний гість сподибав тут труп білого. Це може зашкодити вашим справам.

— Можна й згодом...— похмуро мовив він, і раптом дивна усмішка перетнула його лице, наче тріщина в цементовій основі тої ковзанки,— усмішка люб'язна, навіть піддеслива. Він устав, а я обернувся й побачив Тін-Тін, всю в білому й теж усміхнену, мов наречену на порозі церкви. Та не одне до одного вони всміхалися, а важному гостю, що вів її під руку. То був містер Джонс.

— Джонсе! — гукнув я.

Сліди побоїв ще не зійшли з його лица, але тепер усі вони були акуратно заліплені пластиром.

— Невже це ви, Брауне? — Він підійшов до столика й міцно стиснув мою руку. — Як приємно знову побачити старого друга! — мовив він, наче ми здибалися на зустрічі однополчан, що не бачились од минулої війни.

— Ми ж тільки вчора бачились, — сказав я і помітив, як він зніяковів, та ненадовго: адже йому все було наче за розвагу.

— Ми з містером Брауном разом приїхали на «Медей», — пояснив він капітанові Конкасеру. — А як ся мас містер Сміт?

— Так само, як і вчора, коли навідував вас. Він за вас дуже тривожиться.

— За мене? Чого б це? — спитав Джонс. — Пробачте. Я не познайомив вас з моєю приятелькою.

— Ми з Тін-Тін давні знайомі.

— От і чудово. Сідайте, любонько, зараз чогось вип'ємо. — Він підсунув їй стільця, потім узяв мене за лікоть, одвів убік і сказав півголосом: — Знаєте, все те вже минулося.

— Дуже радий за вас.

Пояснення його було малозрозуміле:

— Лист допоміг. Я на нього розраховував і тому не дуже потерпав. То було обопільне непорозуміння, отож я волів би, щоб тутешні дівчата не знали про це.

— Вони б вам тільки поспівчували. А хіба *він* не знає?

— Ну звісно, але йому наказано мовчати. Завтра я б вам про все розповів, а сьогодні закортіло трохи розважитись. То ви знайомі з Тін-Тін?

— Так.

— Приємна дівчина. Я радий, що вибрав її. Капітан накидав мені оту, з квіткою.

— Навряд чи ви помітили б якусь різницю. Заклад матусі Катрін розрахований на вибагливих клієнтів. А що у вас спільного з ним?

— Та так, одна справа...

— Невже ковзанка?

— Ні. Яка ще ковзанка?

— Будьте обережні, Джонсе. Він небезпечний.

— Не турбуйтеся. Я стріляний горобець.— Повз нас проходила матуся Катрін; на таці був ром і пляшка фруктової — очевидно, остання,— і Джонс налив собі склянку.— Завтра мені дадуть машину. Коли отримаю її, заїду до вас.— Він помахав рукою Тін-Тін і капітанові.— Мені тут сподобалось. Я, так би мовити, щасливо приземлився.

Я вийшов з вітальні, відчуваючи в роті солодкий присмак фруктової води; мимохідь труснув за плече вартового — чому не зробити послугу людині? Потім навпомацки подибавав до своєї машини, та, почувши за собою чийсь кроки, сахнувся вбік. Чи не капітан вирішив захистити честь свого катка? Та це була всього лиш Тін-Тін.

— Я збрехала, що мені треба faire ripi¹.

— Як ся маєш, Тін-Тін?

— Добре, а ти?

— Ça marche².

— Давай посидимо трохи в твоїй машині. Вони скоро поїдуть. Той англієць tout-a-fait épuisé³.

— Ні, я втомився. Поїду вже. А він добре з тобою поведився, Тін-Тін?

— Так. Він мені сподобався. Дуже сподобався.

— Чим же це?

— Він насмішив мене...

Цю саму фразу мені довелося почути згодом, за інших обставин, коли вона прозвучала для мене тривожним сигналом. Багато дечого навчився я протягом свого безладного життя, а от смішити людей не вмію.

¹ За малим (франц.).

² Живу собі (франц.).

³ Зовсім виснажився (франц.).

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

На деякий час Джонс десь запропав, зник з очей, мов тіло колишнього міністра соціального добробуту. Що сталося з трупом, ніхто так і не дізнався, хоч Кандидат у президенти ще довго намагався дошукатись істини. Він навіть пішов до нового міністра, що прийняв його швидко і вельми люб'язно. Зусиллями Крихітки П'єра містер Сміт уже мав славу «Труменового суперника», а про Трумена міністр дещо чув.

То був опецькуватий, гладкий чоловік, що не зпачому носив на вилозі значок американського студентського товариства; зуби його — величезні, білі й рідкі —

скидалися на надіроби, заготовлені для куди більшого цвинтаря. Через стіл од нього так тхнуло, наче одна з могил лишилася пезакопана. Я супроводжував містера Сміта, щоб у разі потреби бути за перекладача, проте міністр вільно розмовляв по-англійському з помітним американським акцентом, що деякою мірою виправдовував отой студентський значок. (Згодом я довідався, що свого часу він був посильним в Американському посольстві. Його кар'єру можна було б вважати яскравим прикладом заслуженого піднесення, якби між цими двома посадами він не був правою рукою шефа тонтонів, полковника Грасія, що його прозивали Гладким Грасія).

Містер Сміт вибачився, що вручає міністрові рекомендаційного листа, адресованого докторові Філіпо.

— Бідолаха! — мовив міністр, і'я подумав, що, може, він викладе нам офіційну думку про його смерть.

— Що з ним скоїлось? — з гідною подиву одвертістю запитав містер Сміт.

— Про це ми, очевидно, ніколи не дізнаємось. Він був такий відлюдькуватий... і мушу вам сказати, професоре, що його грошові звіти виявились досить заплутаними. Ота історія з водотягом на вулиці Дезе...

— Ви вважаєте, що він наклав на себе руки?

Я мало знав містера Сміта. Заради справедливості він міг вдатися навіть до хитроців, бо не хотів дочасно розкривати свої карти.

— Цілком можливо. А може, й став жертвою народного гніву. У нас, гаїтян, свої методи розправи з тиранами.

— Хіба доктор Філіпо був тираном?

— Люди з вулиці Дезе жорстоко розчарувались у своїх сподіваннях мати воду...

— Виходить, водотяг таки пустять? — втрутився я.

— Це одне з перших моїх завдань.— Міністр повів рукою, вказуючи на шухляди картотеки.— Хоч, як бачите, турбот у мене вистачає.— Я помітив, що ручки шухляд геть поіржавіли: «турботи» ті мало кого турбували.

Містер Сміт знову завдав несподіваного удару:

— Отже, доктор Філіпо пропав?

— Авжеж. Як повідомлялося у ваших військових звітах: «пропав безвісти, вважати загиблим».

— Та я ж був на його похороні! — сказав містер Сміт.

— На чому?..

— На похороні.

Я стежив за міністром. Він і оком не змигнув. Тільки гавкнув — це, як видно, мало означати сміх (мов французький бульдог, подумав я) — і промовив:

— Ніякого похорону не було.

— Його перепинили.

— Важко навіть собі, професоре, уявити, яку безсომну пропаганду поширюють наші вороги.

— Я не професор, і я бачив труну на власні очі.

— В ній було каміння, професоре... даруйте, містере Сміт.

— Каміння?

— Точніше, цегла з Дювальєвіля, де ми будуємо прекрасне нове місто. Крадена цегла. Я б залюбки показав вам Дювальєвіль якось уранці, коли у вас випадє вільна часинка. Хочемо втерти носа бразильцям.

— Але там була його дружина.

— Сердешна! Її безчесно ввели в оману. Трунарів заарештовано.

Я поставив йому дві «п'ятірки» — за вміння брехати та вислизати з рук. Містер Сміт на якийсь час угамувався.

— Коли їх судитимуть? — спитав я.

— Слідство затягнеться. Це дуже заплутана справа.

— Виходить, те, що кажуть люди, неправда? Нібито пєбіжчик у палаці й працює там уночі як зомбі.

— То все водуїстські брехні, містере Браун. Хвалити бога, наш президент очистив країну від цих варварів.

— Тоді він зробив те, чого не змогли єзуїти.

Містер Сміт нетерпляче перебив нас. Він зробив для доктора Філіпо все, що міг, і тепер волів подбати про свою місію. Йому не хотілося дратувати міністра пустими розмовами про зомбі та водуїстів. Той слухав його дуже люб'язно і весь час водив олівцем по папері. Але це не означало, що він неуважний, бо з-під олівця один за одним виходили знаки відсотків та плюси — міпусів я не помітив.

Містер Сміт говорив про будинок, що в ньому можна було б розмістити ресторан, кухню, бібліотеку та лекційну залу. Ділянку він хотів якнайбільшу — для подальшого будівництва. Колись можна буде відкрити навіть театр і кіно; його товариство готове вже сьогодні надсилати наукові фільми, і він сподівається, що не за горами той час, коли розквітне ціла школа вегетаріанської драматургії — звісно, за наявності театру.

— А тим часом,— докинув він,— ми зможемо вдаватися до Бернарда Шоу.

— Грандіозний проєкт,— сказав міністр.

Містер Сміт явив на Гаїті вже тиждень. Він бачив, як забрали труну з тілом доктора Філіпо; я водив його у найзлиденніші квартали міста. А того ранку, незважаючи на мої застереження, він пішов на пошту по марки. Я загубив його в натовпі, а коли розшукав, то побачив, як його взяли в облогу каліки-жебраки. Двоє намагалися вперти йому брудні, пошарпані конверти з давно недійсними марками, інші одверто жebraли. Один, зовсім безногий, підліз до нього і, розв'язавши та витягнувши шнурки, наготувався чистити йому черевики. Решта, помітивши збіговисько, сунула туди пробоем. Якийсь молодик з проваллям замість носа нагнув голову й таранив нею собі дорогу. Безрукий тицяв догори рожевими цурпалками, демонструючи іноземцеві своє каліцтво. То була цілком звичайна картина на пошті, хіба що іноземці тепер траплялися дуже рідко. Мені довелося продиратись силою, і раптом мій кулак наштотхнувся на щось туге й неживе, мов гума. Я одкинув його і відчув бридоту до самого себе за те, що зневажив людське страждання. У мене навіть майнула думка: а що сказали б на це святі отці з колежу Пречистої діви? Он як глибоко сидять забобони, що ними напихають нас у дитинстві. Минуло хвилин п'ять, доки я визволив містера Сміта, але шнурки його пропали. Довелося купити нові в Гаміта, перш ніж з'явитись на очі міністра соціального добробуту.

Містер Сміт говорив далі:

— Мати зиск з нашого вегетаріанського центру ніхто не збирається, та, за моїми розрахунками, ми можемо найняти бібліотекаря, діловода, бухгалтера, кухаря, кількох подавальників, а згодом і служниць при кіно. Разом десь чоловік із двадцять. Фільми демонструватимемо наукові, безкоштовно. Що ж до вистав... ну, та не будемо забігати так далеко наперед. Всі вегетаріанські наїдки постачатимуться за собівартістю, а література безкоштовно.

Я слухав і дивувався. Дійсність його ніби й не обходила. Навіть пригода на пошті не затьмарила перспектив. Гаїтян, позбавлених кислот, злиднів і бурханія пристрастей, чекало мирне споживання горіхових котлеток.

— Ось де, мабуть, найліпше буде влаштувати наш центр,— мовив містер Сміт,— у вашому Дювальєвілі. Я не

ганю сучасної архітектури — аж ніяк. Нові ідеї потребують нових форм, а я привіз до вашої республіки саме таку ідею.

— Що ж, це можна, — озвався міністр. — Там є ще вільні ділянки. — На папері з'являлись усе нові плюси. — Фонди у вас, певно, чималі.

— Я вважав, що спільно з вашим урядом...

— Ви ж розумієте, містере Сміт, у нас держава не соціалістична. Ми за вільну ініціативу. Отож на будівельний підряд треба влаштувати торги.

— Цілком резонно.

— Кому віддати перевагу, вирішить уряд. Справа не лише в екопомії коштів. Треба враховувати стиль забудови Дювальєвіля. І, звичайно, головну увагу слід звернути на дотримання санітарних вимог. Тому я вважаю, що ваш проект передусім має розглянути міністерство соціального добробуту.

— Чудово! — мовив містер Сміт. — Виходить, я матиму справу з вами.

— Потім ми дамо його на обговорення у скарбниці. І в митній управі, оскільки митниця відає імпортом.

— Не стануть же обкладати митом продовольчі товари.

— Але фільми...

— Наукові фільми?

— Ось що, давайте поговоримо про це потім. Спочатку треба дістати ділянку... і домовитись про ціну.

— А ви не думаєте, що уряд захоче надати нам її безкоштовно? Адже все будівництво здійснюватиметься нашим коштом. Земля тут, здається, не така вже й дорога.

— Земля належить не урядові, а народові, містере Сміт, — докірливо мовив міністр. — Хоч, як ви згодом самі переконаєтесь, для сучасного Гаїті нема нічого неможливого. Коли б мене, приміром, спитали, то я сказав би, що внесок за ділянку має дорівнювати вартості будівництва.

— Але ж це безглуздя, — заперечив містер Сміт. — Земля і будівництво зовсім різні речі.

— Звісно, з поверненням після завершення робіт.

— Отже, ділянка нічого не коштуватиме?

— Нічогісінько.

— Тоді навіщо ж попередній внесок?

— Щоб гарантувати робітників. Адже не раз уже траплялося так: іноземці починають будівництво, а потім

кидають, і робітники залишаються ні з чим. Для бідних сімей це трагедія. А в нас на Гаїті ще багато бідних.

— Може, бапківська гараптія...

— Готівка — то найпевніша річ, містере Сміт. Гурд ось уже півстоліття тримається на сталому рівні, але нам потрібні й долари.

— Доведеться зробити запит. Я не певен, що наш комітет...

— Зробіть, містере Сміт, та не забудьте написати, що наш уряд всіляко підтримує прогресивні задуми.— Він підвівся, даючи зрозуміти, що розмову закінчено, а його вишкірені величезні зуби випромінювали впевненість у обопільному задоволенні. Він навіть обійняв містера Сміта за плечі, немовби стверджуючи тим, що справа прогресу — їх загальна справа.

— А як же з ділянкою?

— Вибирайте, містере Сміт, там є з чого вибрати. Хочете біля собору? Чи ближче до колежу? Або до театру? Беріть будь-яку ділянку, аби тільки ваша будова не порушила гармонії Дювальєвіля. Яке то прекрасне місто! Ось побачите. Я сам його вам покажу. Завтра я матиму багато справ. Делегації — одна за одною. Та воно й не дивно — ми ж з вами в демократичній країні! А от у четвер...

В машині містер Сміт сказав:

— Здається, він таки зацікавився.

— Еге ж, але з внеском поспішати не раджу.

— Його ж повернуть.

— Лише після забудови.

— А що то за історія з цеглою в труні? Як ви гадаєте, це правда?

— Ні.

— Але ж, зрештою, — мовив містер Сміт, — ми не бачили тіла доктора Філіпо. Ніколи не слід судити поспіхом.

2

Кілька днів після мого візиту до посольства від Марти не було жодної звістки, і це почало непокоїти мене. Вкотре вже я перебирав у пам'яті обставини нашої останньої зустрічі: чи не сказали ми одне одному чогось надто

прикрого,— але нічого так і не пригадав. Коли ж нарешті отримав скупу цидулку, вона заспокоїла й розсердила мене: Анхел видужує, біль минув, якщо я хочу, можна зустрітися біля статуї. Я приїхав і зрозумів, що нічого не змінилось.

Але навіть у цій незмінності і в її ніжності я шукав, до чого б причепитися. Ну звісно ж — тепер вона має вільний час і на любовці!..

— Не можна далі жити в машині,— сказав я.

— Я й сама про це думала,— озвалася вона.— Ми запащаємо себе, отак криючись. Їдьмо до «Тріанона» — тільки так, щоб не натрапити на твоїх пожильців.

— Сміти на той час уже вляжуться.

— Але про всяк випадок візьмемо обидві машини... Я можу сказати, що приїхала за дорученням чоловіка. Ти їдь попереду. Даю тобі п'ять хвилин фори.

Я думав, що вечір мине у сварці, аж раптом двері, в які я так довго стукав, самі одчинились. Але й переступивши поріг, я не заспокоївся: ач яка вона завбачлива, певне, їй таке не первина.

Під'їхавши до готелю, я здивувався: Сміти ще не лягали. Я почув брязкіт ложечок, консервних бляшанок і лагідні голоси. Сміти влаштувались на веранді і саме готувались споживати дріжджолін та пивні дріжджі. Мені часом спадало на думку: а про що вони говорять, коли зостаються удвох? Пригадують мипулі бої? Я виліз із машини і вирішив постояти трохи та послухати.

— Ти вже поклала дві ложечки, любов'ю,— долинув до мене голос містера Сміта.

— Та де! Не може бути.

— А покуштуй, то побачиш.

Запала мовчанка, і я зрозумів, що він мав рацію.

— Я часто думаю,— сказав він,— що сталося з тим бідолахою, котрий спав у басейні. Того вечора, коли ми приїхали. Пам'ятаєш, люба?

— Ще б пак! І дарма я не пішла тоді вниз. Другого дня я питала Жозефа, та, по-мосму, він брехав.

— Не брехав, любов'ю. Просто не зрозумів.

Я пішов нагору, і Сміти привіталися до мене.

— Ви ще не спите? — зопалу спитав я.

— Містер Сміт засидівся пад листами.

Я міркував, як вирядити їх з веранди, доки приїде Марта.

— Вам час лягати... Завтра міністр повезе вас у Дювальєвіль. Виїдемо вдосвіта.

— Дарма,— відказав містер Сміт.— Дружина не поїде. Я не хочу, щоб вона мучилась у таку спеку.

— Якщо ти можеш, то я теж...

— Я мушу, люба. А тобі нема потреби. Краще починаєш підручник Гюго.

— Але вам теж не завадить виспатись,— наполягав я.

— Я сплю мало, містере Браун. Пригадуєш, любонько, нашу першу ніч у Нешвілі?

Як часто вони згадують цей Нешвіл! Може, тому, що там сталась їхня найвизначніша битва.

— А знаєте, кого я бачив сьогодні? — спитав мене містер Сміт.

— Ні.

— Містера Джонса. Він виходив з урядового палацу з якимось товстуном в уніформі. Вартові віддали честь. Я, звісно, не думаю, що то вони вітали містера Джонса.

— Йому, як видно, повелося,— мовив я.— З в'язниці та в палац. Це навіть ліпше, ніж з рубленої хати в Білий дім¹.

— Я завжди відчував, що містер Джонс неабихто. Я радий, що він досяг успіху.

— Аби лиш не на чужий кошт.

Навіть од цього натяку на критику вираз обличчя містера Сміта рішуче змінився (він узявся нервово колотити ложечкою свій дріжджолін), і я ледве стримався, щоб не розповісти йому про телеграму, яку отримав капітан «Медей». Чи не слід усе-таки вважати вадою безмежну віру людини в непогіршість усього сущого?

Мене виручив шум мотора, і за хвилину на веранді з'явилася Марта.

— А-а! Чарівна місіс Пінеда! — з полегкістю вигукнув містер Сміт. Він устав і заметушився, припрошуючи її до столу.

Марта кинула на мене розпачливий погляд і мовила:

— Вже пізно. Я не можу затримуватись. Чоловік прохав мене передати...— І, вийнявши з сумочки конверта, тицьнула його мені в руку.

— Випийте хоч віскі,— мовив я.

¹ Мається на увазі президент США Авраам Лінкольн.

— Ні, ні. Я справді поспішаю.

Місіс Сміт мовила трохи сухо, а може, мені тільки так здалося:

— Не тікайте, місіс Пінеда, якщо це через нас. Ми йдемо спати. Ходімо, любий.

— Ні, мені таки конче треба. Адже у мене син хворий на свинку.— Вона надто детально все пояснювала.

— На свинку? — перепитала місіс Сміт.— Шкода, місіс Пінеда. Тоді зрозуміло, чому ви так поспішаєте.

— Я проводжу вас до машини,— сказав я.

Ми доїхали до повороту на шосе і там зупинились.

— Я щось вчинила не так? — спитала Марта.

— Не варто було давати конверт, надписаний мою рукою.

— Я розгубилась. До того ж у сумочці іншого не було. Навряд чи вона помітила.

— Вона помічає все! Не те що її чоловік.

— Пробач. Що ж тепер робити?

— Підждемо, доки вони вляжуться.

— А потім доведеться скрадатись повз їхній номер... а раптом відчиняться двері, і місіс Сміт...

— Вона ж нагорі.

— Тоді неодмінно здибаємо їх на сходах. Ні, я не можу.

— Ще одна зустріч собаці під хвіст,— сказав я.

— Любий, того вечора, як ти повернувся... там, біля басейну... я так хотіла...

— Вони в тому самому номері, з вікнами на басейн.

— Можна сховатися під деревами. І ліхтарі вже не світять. Навіть місіс Сміт нічого не добачить у темряві.

Важко було пояснити їй, чому я так опирався, і, аби хоч якось виправдатись, сказав:

— Там москити...

— Біс із ними.

Останньої зустрічі ми посварилися, бо вона не хотіла поступитися. Тепер настала моя черга. І я подумав із злістю: її дім, бач, не можна сквернити, а мій?..

Ми вилізли з машини і, обережно ступаючи, пішли до басейну. У Баріморовому номері світилося, за москітною сіткою майнула тінь. Ми лягли в канавку під пальмами, ніби покійники в спільну могилу, і мені пригадалася ще одна смерть — Марсель, що висів на люстрі. Нам з нею не набреде в голову померти через кохання.

Ми посумуємо, розлучимось і знайдемо щось нове. Адже ми граємо комедію, а не трагедію. Між дерев блимали світлячки, і в їхньому мерехтінні виникав світ, у якому жодної ролі для нас не було. Ми ж не кольорові, ми надто далеко від батьківщини. Я лежав непорушно, як мертвий міністр.

— Що з тобою, любий? Ти сердишся?

— Ні.

— То не хочеш мене,— боязко мовила вона.

— Не тут. І не тепер.

— Я тоді завинила перед тобою. Мені так хотілося заглядати свою провину.

Я пояснив:

— Я не казав тобі, що сталося того вечора... Чому я одіслав тебе з Жозефом...

— Мені здалося, ти хотів приховати мене від Смітів.

— У басейні лежав мертвий доктор Філіпо. Он там, де падає місячне світло.

— Його вбили?

— Він сам перерізав собі горло. Щоб не датися в руки тонтонів.

Вона трохи одсунулась.

— Я тебе розумію... Боже, який жах тут діється. Ну просто кошмар...

— У цій країні тільки кошмари й реальні. Реальніші навіть од містера Сміта з його вегетаріанським центром. І від нас із тобою.

Ми тихо лежали в спільній могилі, і я любив її так, як ніколи й піде — ні в «пежо», ні в кімнаті над Гамітовою крамничкою. Обійми не створювали такої близькості, як слова.

— Я заздрю тобі й Луїсові,— сказала вона.— Ви хоч вірите в щось. Маєте якісь пояснення...

— Які там пояснення... Ти думаєш, я ще вірю?

Вона мовила:

— Мій батько теж вірив.— (Це вперше вона згадала його при мені).

— У що? — спитав я.

— В бога реформації. Він був лютеранин. Побожний лютеранин.

— Добре, що він хоч у щось міг вірити.

— А в Німеччині люди теж переріzáли собі горло, рятуючись від його суду.

— Що ж, нічого дивного — таке життя. Жорстокість — як прожектор, що його промінь шастає туди-сюди. Іноді вдається на хвилину схватись од нього. Ось як ми з тобою під пальмами.

— Замість того, щоб якось діяти?

— Еге ж.

Вона сказала:

— Тоді краще вже, як мій батько.

— Ні.

— Ти знаєш про нього?

— Твій чоловік розповідав.

— Він хоч не був дипломатом.

— І не власником готелю, що залежить од туристів?

— А що тут поганого?

— Капіталіст, що тільки й мріє про те, як знову гребти долари.

— Ти говориш, як комуніст.

— Мені іноді хотілося б бути комуністом.

— Але ж ви обидва католики — ти і Луїс...

— Так, ми пройшли з ним єзуїтську школу. Вміємо мислити логічно, павіть розуміємо, яку роль граємо...

— Тепер?

Ми довго ще лежали, обійнявшись. І мені здається, що кращої миті й не знали. Ми з нею вперше подарували одне одному щось більше, ніж любовці.

3

Другого дня ми поїхали в Дювальєвіль — містер Сміт, я та міністр із тонтон-макутом за кермом; останній мав завдання чи то охороняти нас, чи то стежити за нами, чи, може, просто полегшити нам переїзд через численні застави, бо на шосе, що вело на північ, як гадали майже всі в Порт-о-Пренсі, рано чи пізно мали з'явитися танки з Санто-Домінго. Я ще подумав, чи зарадить щось проти них отака зачухана охорона.

Сотні жінок прямували до столиці на базар. Вони їхали, сидючи боком на своїх bougriques¹, дивилися на поля обабіч дороги і не звертали на нас жодної уваги. Ми були

¹ Віслиюки (франц.).

не з їхнього світу. Повз нас мчали автобуси з червоними, жовтими й синіми смугами. В країні могло не вистачати їжі, зате барви були всюди: на схилах гір — темно-голубі, на морі — мінливі, зелені. Зелений колір скрізь впадав у вічі: ядуча, з чорними смугами зелень сізально, блідо-зелене листя бананів з жовтавою облямівкою — у тон піску на обмілинах. Барви так і буяли на цій землі. Велика американська машина, що обігнала нашу на карколомній швидкості, геть засипала нас порохом. Лише він був тут зовсім безбарвний. Міністр вийняв з кишені червону хусточку і протер очі.

— Salauds! — вилаявся він.

Містер Сміт нахилився до мене й прошепотів:

— Ви не бачили, хто проїхав?

— Ні.

— По-моєму, там сидів Джонс. А може, я обізнався. Вони так швидко промчали...

— Навряд,— сказав я.

На голій рівнині поміж горами й морем ми побачили кілька білих будиночків, бетонований спортивний майданчик і велетенську арену для півнячих боїв, що здавалася в порівнянні з цими сірниковими коробочками справжнім Колізеєм. Все густо припало порохом, і, коли ми вилізли з машини, від подуву вітру нас огорнув справжній смерч, віщуючи наближення грози. Увечері той порох перетвориться на грузьке болото. Я дивувався, де ж тут можна роздобути хоч цеглину, що ними нібито напхали труну доктора Філіпо, коли тут скрізь сіре царство бетону.

— Це що, грецький амфітеатр? — зацікавився містер Сміт.

— Ні, тут убивають півнів.

Губи в нього сіпнулися, та він переміг біль. Коли почуваш біль, значить, щось навколо тебе не гаразд.

— А тут безлюдно,— мовив він.

Міністр соціального добробуту з гордістю сказав:

— Ось на цьому місці мешкало кількасот бідняків. Тулилися в мазанках, і їх довелось знести.

— А куди ж вони поділись?

— Певно, переїхали в місто. Дехто пішов у гори. До родичів.

— А коли будівництво закінчиться, вони повернуться?

— Що ви! Ми поселимо тут вищі верстви...

За ареною височіли чотири будиночки з крилами, як у прибитих метеликів: вони нагадували будівлі нової бразильської столиці, коли дивитись у телескоп з другого боку.

— А там хто житиме? — спитав містер Сміт.

— То для туристів.

— Для туристів? — здивувався містер Сміт.

Звідси навіть моря не було видно, та й взагалі нічого, окрім велетенської арени, бетонованого майданчика, пороку, дороги та скелястого схилу гори. Біля однієї з сірникових коробочок сидів на твердому стільці сивий негр, а напис у нього над головою свідчив, що він мировий суддя. Цей негр — єдина жива істота у нас на виду — очевидно, мав неабиякі знайомства, коли так хутко дістав сюди призначення. Ніде не було ані знаку якихось робіт, хоч на майданчику стояв бульдозер без колеса.

— Для тих, що приїдуть оглядати Дювальєвіль. — Міністр підвів нас до одного з будиночків. Він нічим не відрізнявся од сірникових коробочок, за винятком отих крил, що, безперечно, опадуть у сезон дощів. — Ну от, скажімо, цей. Їх будували за проектом нашого найкращого архітектора, і я гадаю, що він цілком підійшов би для вашого центру. Не доведеться починати на порожньому місці.

— Мені хотілося б щось більше.

— В такому разі беріть увесь блок.

— А як же туристи? — втрутився я.

— Збудуємо ще, отам, трохи далі, — мовив міністр, показавши рукою на протилежний кінець тої висушеної пустки.

— Трохи далеченько від світу, — лагідно мовив містер Сміт.

— Ми поселимо тут п'ять тисяч чоловік. Для початку.

— А де ж вони працюватимуть?

— Перебазуємо сюди промислові підприємства. Наш уряд надає великого значення децентралізації.

— А де буде собор?

— Он там, за бульдозером.

З-за рогу велетенської арени для півнячих боїв виринула ще одна постать. Виявляється, мировий суддя був тут не єдиним обивателем. Нове місто встигло вже роздобутися на свого жebraка. Він, очевидячки, спав десь на осонні і прокинувся од наших голосів. Може, подумав, що мрія архітектора таки збулася і в Дювальєвіль

приїхали туристи. Хоч він і не мав ніг, а тільки довженні руки, проте посувався до нас, мов коник-хитавка. Та ось він запримітив темні окуляри й револьвер нашого водія і враз спинився. Хитання змінилось одноманітним бурмотінням. Він засунув руку під зотлілу сорочку, вишляв невеличку дерев'яну фігурку і простягнув нам.

Я зауважив:

— Вже маєте й жебраків.

— Це не жебрак, а художник,— пояснив міністр.

Він наказав щось водієві, і той підійшов до каліки й узяв у нього фігурку. То була напівгола жінка, нічим не відмінна од тих, що десятками стояли у сірійських крамничках, марно чекаючи на довірливих туристів.

— Дозвольте зробити вам подарунок,— мовив міністр і тицьнув фігурку містерові Сміту, що, видимо, розгубився.— Взірець гаїтянського мистецтва.

— Треба йому заплатити,— мовив той.

— Навіщо? Про нього піклується держава.— І рушив до машини, підтримуючи під лікоть містера Сміта, що спотикався на ковдобинах.

Жебрак захитався з боку на бік і щось розпачливо забурмотів. Слів я не розібрав, бо він страшенно гугнявив.

— Що він каже? — спитав містер Сміт.

Міністр нічого не відповів.

— Згодом,— сказав він,— тут буде справжній центр мистецтва, де художники матимуть змогу жити й відпочивати та черпати натхнення від природи. Гаїтянське мистецтво славиться по всьому світі. Багато американців поповнюють свої колекції картинами наших митців. Їх виставляють у Музеї сучасного мистецтва в Нью-Йорку.

Містер Сміт не вгавав:

— Як ви собі хочете, а я таки заплачу йому.

Він одкинув геть дбайливу руку міністра соціального добробуту і метнувся назад. Відтак видобув з кишені пачку доларів і простягнув жебракові. Той з острахом витріщився на нього, не ймучи віри своїм очам. Водій порвався був до них, та я перепинив його. Містер Сміт нахилився і втиснув гроші жебракові в руку. Хитаючись з усіх сил, той мерщій подався до арени: певне, мав там якийсь лігво і хотів сковати гроші.

Лице водія перекривилось од люті, ніби його обікрали. Він ухопився за кобуру, щоб порішити хоч одного художника, та містер Сміт уже став на лінії вогню.

— Непоганий виторг,— вдоволено усміхнувся він.

Мировий суддя встав і стежив за всім од свого будинокка — виявилось, що він просто велетень. Навіть представив до очей долоню, аби краще бачити прети сонця. Ми посідали в машину й мовчали. Нарешті міністр запитав:

— Ну, а тепер куди?

— Додому,— коротко відповів містер Сміт.

— Може, показати вам місце, де буде колеж?

— Ні, я вже надивився. Якщо ви не проти, то я во-лів би поїхати додому.

Я обернувся. Довгоногий суддя щодуху гнався через майданчик, а бідолашний каліка з останніх сил хилитався до арени; він нагадував мені краба, що поспішає до своєї норі. До арени лишалося всього ярдів двадцять, та де йому було встигнути! Коли я знову обернувся, завіса пороху, збита нашою машиною, вже запнула Дювальєвіль. Я нічого не сказав Смітові, і він щасливо усміхався, що зробив добру справу, і, мабуть, переповідав собі в думці всю ту пригоду, уявляючи, як радітиме місіс Сміт, коли почує про неї.

Коли проїхали кілька миль, міністр сказав:

— Звичайно, будівництво туристського блока — це парафія міністра громадських робіт, та й з міністром туризму теж слід домовитись, але це мій особистий приятель. Коли хочете все полагодити зі мною, то я сам потурбуюся, щоб вони обидва були задоволені.

— Задоволені? — перепитав Сміт. Хоч жебраки на пошті й не вплинули на нього, та Дювальєвіль, як мені здалося, зняв з очей полуду.

— Я хочу сказати,— міністр дістав з-позад себе сигари,— що вам навряд чи захочеться брати участь у довгих і нудних переговорах. Я й сам міг би викласти ваші міркування своїм колегам. Візьміть двійко сигар, професоре.

— Дякую. Я не курю.— Зате водій курив. Побачивши у дзеркальце, що діється позаду, він одхилився і вхопив дві сигари. Одну закурив, а другу застромив у нагрудну кишеню.

— Мої міркування? — перепитав Сміт.— Якщо хочете — ось вони. Цей ваш Дювальєвіль ніяк не назвеш центром прогресу. Надто вже він далеко...

— То ви воліли б дістати ділянку в столиці?

— Мені доведеться переглянути свій проект.— Це було сказано з такою рішучістю, що навіть міністр не знайшов чим крити.

4

І все ж містер Сміт не хотів капітулювати. Можливо, коли він з дружиною ще раз пережив події минулого дня, ота допомога каліці знову збудила в ньому надію — надію на те, що йому все-таки вдасться стати в пригоді людям. А може, то місіс Сміт зміцнила його віру, одкинувши геть сумніви (рішучості справжнього бійця у ній було більше, ніж у ньому). Він почав переглядати свої найсуворіші висновки ще тоді, коли ми під'їжджали до «Тріанона». Його вперто гризла думка про те, що він, може, в чомусь несправедливий. Він попрощався з міністром соціального добробуту стримано, але чемно і подякував за «цікаву екскурсію», одначе на сходах раптом обернувся до мене.

— Пам'ятаєте, як він сказав? «Вони будуть задоволені». Я, мабуть, не так зрозумів його слова. Це мене обурило, але ж він, очевидно, не те мав на увазі...

— Саме те, можете бути певні, хоч вийшло воно аж надто одверто.

— Мушу вам сказати, що Дювальєсвіль не справив на мене очікуваного враження, але ж навіть і Бразілія не зовсім тес.. хоч у них ліпша техніка й спеціалісти. А загалом такі починання слід вітати, хоч як би вони завершувались.

— По-моєму, тутешні люди ще не визріли для вегетаріанства.

— Мені теж так здавалось, але, може...

— Може, спершу треба мати доволі грошей, щоб наїстися м'яса?

Він глянув на мене з докором.

— Ми обговоримо це з місіс Сміт.

І залишив мене самого — принаймні доти, доки я зайшов до контори й побачив там британського повіреного в справах. Жозеф уже встиг пригостити його своїм ромовим пуншем.

— Який колір! — сказав гість, піднісши бокал проти світла.

— Це від гренадину.

— Я їду у відпустку, — обернувся до мене повірний. — На тому тижні. Прийшов з вами попрощатися.

— Ви не пошкодуєте, що поїхали звідси.

— Ні, тут цікаво, — заперечив він. — Є місця ще гірші.

— Можливо, в Конго. Але там швидше вмирають.

— Все ж я радий, що, від'їжджаючи, не залишу співвітчизника за ґратами. Втручання містера Сміта допомогло.

— Навряд чи це його заслуга. Мені здається, що Джонс і сам вплив би звідти повним ходом.

— Цікаво, як йому це вдається? Мене вже запитували про нього...

— Як і містер Сміт, він приїхав сюди з рекомендаційним листом, і я підозрюю, що лист теж був адресований не тому, кому слід. Його, мабуть, одібрали в порту, а Джонса засадили в холодну. Гадаю, що його адресат був військовим...

— Він з'явився до мене позавчора ввечері. Я вже збирався спати.

— А я не бачив його від того вечора, як його випустили. Здається, його приятель, капітан Конкасер, вважає мене небезпечним. Адже я був свідком того, як вони перенесли похорон доктора Філіпо.

— У мене таке враження, що Джонс має якісь ділові стосунки з тутешнім урядом.

— А де він оселився?

— Йому надали номер у «Креольській віллі». Ви ж знаєте, що її конфісковано? Після від'їзду американців там розмістили польську місію. Єдину, що була тут за останній час. Але й поляки швидко поїхали. У Джонса машина з водієм, одначе, по-моєму, той водій одночасно і конвоїр. Адже він тонтон-макут. Ви не знаєте, які в Джонса можуть бути справи з урядом?

— Хто його зна. Та хай не ловить гав. Коли сідаєш за стіл з Бароном, треба брати найдовшу ложку.

— Я йому сказав приблизно те саме. Але, по-моєму, він і сам не дурний. Ви ж знаєте, що він був у Леопольдвілі?

— Так. Чув колись від нього.

— Це з'ясувалося випадково. Він був там за часів Лумумби. Я запитував Лондон. Здається, виїхати звідти

йому запропоував наш консул. Та це ще нічого не означає — звідти багатьох тоді виряджали. Консул видав йому квиток до Лондона, а він зійшов у Брюсселі. Та, звісно, й це не свідчить проти нього... А до мене, як я гадаю, він прийшов, щоб довідатися, чи можемо ми надати політичний притулок. На випадок якихось ускладнень. Я відповів, що ні. Не маємо ми таких прав.

— То йому щось загрожує?

— Анічогісінько. Поки що він просто розглядається довкола. Як Робінзон Крузо, що виліз на високе дерево. Та його П'ятниця не викликає в мене симпатії.

— А хто це?

— Його водій. Гладкий, як сам Грасія. У нього повен рот золотих зубів. Мабуть, він їх колекціонує. Адже можливостей для цього вистачає. Я б радив вашому приятелю Мажію зняти золоту корону й покласти в сейф. Золоті зуби завжди привертають до себе хижі погляди.— І він допив свій пунш.

Того дня до мене занадились гості. Ледве встиг я натягти трусики та пірнути в басейн, як з'явився ще один відвідувач. Саме перед цим я ледве поборов у собі відразу до води, а коли побачив молодого Філіпо, вона знову наринала на мене — адже юнак стояв над тим місцем, де його дядечко спливав кров'ю.

— Мосьє Браун!

— Що, Філіпо?

— Я зробив, як ви радили, мосьє Браун,— відвідав Джонса.

Я вже й забув про ту розмову.

— Навіщо?

— Хіба ви не пам'ятаєте? Відносно «брена».

Він таки заслуговував на увагу, а я вважав отой «брен» просто поетичним символом, щось на зразок пілона в моїх власних юнацьких віршах.

— Він мешкає в «Креольській віллі» разом з капітаном Конкасером. Учора ввечері я виждав, доки Конкасер піде, але Джонсів водій лишився. Отой, із золотими зубами, що покалічив Жозефа.

— То це він? А звідки ви знаєте?

— Ми все примічаємо. Ведемо облік. У нашому списку вже їх чимало. Мушу признатися, що й мій дядечко туди потрапив. За водотяг на вулиці Дезе.

— Думаю, що то не лише його провина.

— Я теж. Тому й наголос, щоб його записали в інший список — список жертв.

— Сподіваюсь, ви ховаєте ті списки як слід?

— У всякому разі, копії переправляємо через кордон.

— Як же вам вдалося побачити Джонса?

— Я заліз через вікно в кухню, а звідти чорним ходом піднявся нагору. Постукав у двері й сказав, що маю доручення від Конкасера. Джонс лежав у ліжку.

— Ви його, мабуть, налякали?

— Мосьє Браун, ви знаєте, що ці двоє затівають?

— Ні. А ви?

— Я не певен. Здогадуюсь, але не певен.

— Про що ж ви з ним говорили?

— Я просив у нього допомоги. Сказав, що самими наскоками з-за кордону Доктора не повалиш. До того ж повстанці не мають військових навичок, не мають кулеметів Брена. Я розповів йому, що сімом повстанцям вдалося захопити казарму, бо в них були автомати. А він запитав: «Навіщо ви все це мені розкажете? Може, ви провокатор?» Я відповів, що ні, сказав, що, коли б ми не мовчали стільки років, Папа Док нізащо не сидів би тепер у палаці. А Джонс мені на це: «Я був у президента».

— Він був у президента? — здивовано перепитав я.

— Так. І я йому вірю. Вони з Конкасером щось затівають. Він сказав мені, що Папа Док цікавиться зброєю і навчанням військ не менше, ніж я. Армія ж геть розвалилась. Хоч і користі од неї не було. А зброя, що їм дали американці, іржавіє, бо вони не вміють її зберігати. Одне слово, він сказав, щоб ми не турбували його даремно, якщо наші умови не будуть вигідніші від президентових.

— А які президентові умови, він не сказав?

— Я зазирнув у папери в нього на столі, щось схоже на креслення якоїсь будівлі, та він сказав: «Не чіпайте. Це для мене важливі документи». Потім запропонував мені випити й додав: «Треба ж якось заробляти собі на життя. А ви що робите?» Я відповів: «Досі писав вірші. А тепер хочу дістати «брена». І військова підготовка теж мене цікавить». А він: «І багато вас таких?» Я пояснив, що справа не в кількості. Коли б у тих сімох та було сім кулеметів Брена...

— Не сподівайтесь од «брена» чудес, Філіпо. Стрічку в ньому іноді заїдає. Та й срібна куля може не влучити. Ви повертаєтесь назад до водуїзму, Філіпо.

— А чому б ні? Може, дагомейські боги саме те, що нам тепер потрібне.

— Ви ж католик. Вірите в розум.

— Водуїсти теж католики, а світові, в якому ми живемо, якраз і бракує розуму. То, може, їхній бог війни навчить нас боротися.

— А більше Джонс нічого не казав?

— Ні. Сказав тільки: «Ет, дарма! Пийте віскі, друзяко!» Та пити я не став. Я опустився вниз парадними сходами, щоб потрапити на очі тому водієві. Хай бачить...

— Ви ризикуєте — а що, як Джонса запитають про вас?

— Оскільки «брена» в мене немає, то єдине, що я здатен робити, це сіяти зневіру, — ось моя зброя. Коли вони перестануть вірити Джонсові, може, щось і вийде... — В голосі його забриніли сльози — сльози поета за втраченим світом чи сльози дитини, що їй не хочуть дати кулемет Брена?..

Я поплив до мілкого сектора, аби не бачити, як він плаче. У тому світі, що його втратив я, була хоч гола дівчина в басейні, — а в нього що? Я пригадав вечір, коли він читав нам свої учнівські вірші — мені, Крихітці Червові та одному модерному літераторові, що вважав себе гаїтянським Керуаком¹; був у нашому товаристві ще літній художник, що вдень сидів за кермом вантажної машини, а ввечері брав у свої мозолясті руки пензля і займався живописом в американському художньому центрі, де йому давали фарби й полотно. На веранді стояла його остання картина — корови на луці, але не такі, яких я бачив на Пікаділлі, і свиня з обручем на шиї серед зеленого бананового листя, затіненого хмарами, що завжди висіли над Кенскоффом. Було в тій картині щось таке, чого бракувало свого часу мосму студентові.

Давши молодому Філіпо час угамувати сльози, я виїшов з басейну.

¹ Популярний американський письменник.

— А де той юнак, що написав роман «La route du Sud»¹?

— Він тепер у Сан-Франціско. Його завжди туди вабало. Йому пощастило втекти після того побою в Жакмелі.

— Мені оце пригадався вечір, коли ви читали нам вірші...

— Я не сумую за тими днями. Було в них щось несправжнє. Туристи, танці, статист в уборі Барона Суботи. Барон Субота — хіба ж це розвага для гостей?

— Вони приїздили на Гаїті з грошима.

— А хто їх бачив, ті гроші? Папа́ Док, треба віддати йому належне, навчив нас жити без грошей.

— Приходьте в суботу обідати, Філіпо, я познайомлю вас з туристами — єдиними тепер на Гаїті.

— Ні, в суботу я маю справи.

— Будьте хоч обережні. Вже б краще вам знову писати вірші.

Він сьйнув зубами в лиховісній посмішці.

— Вірші про Гаїті написані раз і назавжди. Ви їх знаєте, мосьє Браун.— І проказав:

Quelle est cette île triste et noire? C'est Cythère,
Nous dit-on, un pays fameux dans les chansons,
Eldorado banal de tous les vieux garçons.
Regardez, après tout, c'est une pauvre terre².

Нагорі рипнули двері, і один із тих «зневіренних» виїшов на балкон номера Джона Барімора. Містер Сміт зняв з бильця свої трусики й виглянув у сад.

— Містере Браун! — гукнув він.

— Слухаю вас.

— Я радився з дружиною. Вона каже, що я поквапився з висновками. Каже, самої підозри мало, щоб так судити про міністра.

— Он як?

— То ми залишаємось і таки спробуємо щось зробити.

¹ «Дорога на Південь» (франц.).

² Журливий чорний острів... Заповітний край.

Поетами оспіваний надміру,

Облудне Ельдорадо всіх зневіренних.

Та гляньте ближче — пекло то, не рай. [Бодлер] (франц.).

Тієї суботи я запросив доктора Мажію на обід, щоб познайомити його з подружжям Смітів: хай знають, що не всі гаїтяни — політики або кати. Крім того, я не бачився з ним відтоді, як ми ховали труп, і він міг ще, чого доброго, подумати, ніби я уникаю його з боягузтва. Саме перед тим, як він приїхав, вимкнули струм, і Жозеф узявся світити гасові лампи. Він надто підтягнув гніт, і, коли спалахнуло полум'я, тінь доктора Мажію чорним привидом майнула на веранді. Мої гості привіталися з підкресленою чемністю, і на мить здалося, що ми знову потрапили в дев'ятнадцяте століття, коли гасові лампи світили м'яко та спокійно, а наші пристрасті — так принаймні заведено думати — не бурхали так, як нині.

— Я шанувальник містера Трумена,— сказав доктор Мажію,— в тих його намаганнях, що стосуються внутрішнього життя вашої країни, одначе, прошу мене пробачити, ніяк не можу бути прихильником війни в Кореї. У кожному разі, я вважаю за честь познайомитися з його суперником.

— Я був не дуже небезпечним суперником,— признався містер Сміт.— Між нами були суперечності не тільки щодо війни в Кореї, хоч я, звісно, засуджую будь-які війни, незалежно од тих виправдань, що їх висувають політики. Я виступив проти нього в ім'я вегетаріанства.

— Я й не знав,— сказав доктор Мажію,— що на виборах точилися суперечки з приводу вегетаріанства.

— На жаль, лиш в одному штаті.

— Ми зібрали десять тисяч голосів,— озвалася місіс Сміт.— Ім'я мого чоловіка стояло у виборчому бюлетені.

Вона розкрила свою сумочку і, пошукавши серед паперових серветок, видобула звідти бюлетень. Як і всі свропейці, я мало розумів механіку американських виборів: знав тільки, що там змагаються двоє або щонайбільше троє кандидатів і що виборці голосують хто за кого. Я й гадки не мав, що у виборчих бюлетенях більшості штатів ім'я кандидата не значиться, бо голоси віддають за виборних, які потім обирають президента. Проте штат Вісконсін вписав містера Сміта у свої бюлетені, а над його ім'ям був чорний квадрат із емблемою, що скидалась на головку капусти. Мене здивувала кількість партій, що

брали участь у виборах: навіть соціалісти розкололися на дві групи, а на менш значні пости висували своїх кандидатів ліберали й консерватори. Доктор Мажіо теж, видимо, розгубився. В Англії виборча система не така складна, а на Гаїті ще простіша. Ті, хто дорожив життям, у дні виборів на Гаїті сиділи вдома, навіть за відносно спокійних часів, до приходу Папа́ Дока.

Американський бюлетень переходив з рук у руки, а місіс Сміт не спускала його з очей, наче то була стодоларова банкнота.

— Вегетаріанство дуже цікава ідея,— зауважив доктор Мажіо.— От тільки не знаю, чи годиться воно для всіх ссавців. Приміром, леви — навряд, щоб вони здатні були жити самою травою.

— У місіс Сміт був бульдог-вегетаріанець,— похвалився містер Сміт.— Правда, його довелося привчати.

— І впливати на нього силою волі,— докинула місіс Сміт, ніби викликаючи доктора Мажіо на суперечку.

Я розповів йому про вегетаріанський центр та нашу поїздку в Дювальєвіль.

— У мене був якось пацієнт з Дювальєвіля. Він там працював,— здається, на будівництві арени для півнячих боїв,— і раптом його звільнили, бо комусь із тонтонів треба було влаштувати туди свого родича. Мій пацієнт вчинив страшенну дурницю. Він надумав розчулити тонтонів своєю бідністю, а ті вліпили йому одну кулю в живіт, а другу в литку. Я врятував його, проте він так і лишився калікою і тепер жебрачить біля пошти. Я не радив би вам будуватися в Дювальєвілі. Там погана амбіансе¹ для вегетаріанства.

— Невже тут зовсім немає закону? — обурено спитала місіс Сміт.

— Тонтони — ось тутешній закон, а це слово означає «перевертні».

— І релігії теж нема? — запитав містер Сміт.

— Що ви! Ми народ релігійний. Державна віра у нас — католицька. Архієпископ у вигнанні, папський пунцій не повернувся з Рима, а президента відлучили од церкви. В народі всі водуїсти, хоч водуїзм обклали такими податками, що й він уже ледь животіє. Колись президент був переконаним водуїстом, та після відлучення не

¹ Обстановка (франц.).

може брати участі в ритуалах — для цього спершу потрібно причащатися за католицьким обрядом.

— Та це ж дикунство! — вигукнула місіс Сміт.

— Не мені про це судити. Я не вірю ні в християнського бога, ні в дагомейських богів. Водуїсти ж вірять у все потроху.

— А в щось ви таки вірите, докторе?

— Я вірю в економічні закони.

— Релігія — опіум для народу? — шпигонув я його.

— Я не знаю, де про це сказано у Маркса, — несхвально обізвався він, — і чи сказано взагалі. Та оскільки ви католик за походженням, як і я, то вам не завадило б прочитати в «Капіталі» те, що Маркс писав про реформацію. Він вважав, що на тій стадії розвитку суспільства монастирі відігравали позитивну роль. Релігія може бути чудовим терапевтичним засобом проти таких психічних явищ, як меланхолія, відчай, страх. Не забувайте, що опіум застосовують у медицині. Я не проти опіуму. Ну і, звісна річ, не проти водуїзму. Яким самотнім почувався б мій народ, коли б єдиною силою в цій країні був Пала Док.

— Та це ж поганська віра! — не вгавала місіс Сміт.

— Найкраща терапія для гаїтян. Американська морська піхота намагалася знищити водуїзм. Чимало сил доклали до цього і єзуїти. Проте обряди виконуються й тепер — досить лише знайти багача, здатного заплатити хунганові й внести відповідний податок. Хоч я не радив би вам дивитися на таке.

— Її не залякаєш, — відказав містер Сміт. — Побачили б ви, як вона трималась у Нешвілі!

— Я певен у мужності місіс Сміт, проте з погляду вегетаріанців...

Місіс Сміт суворо спитала:

— Ви комуніст, докторе Мажіо?

Я сам не раз хотів запитати його про це, тому мені було цікаво, що він відповість.

— Я вірю в майбутнє комунізму.

— Я питаю, чи ви комуніст?

— Не треба, любонько, — втрутився містер Сміт. — Це не наша справа... — Він спробував відвернути її увагу на інше: — Дай я піділлю тобі трохи дріжджів.

— Комуністи тут поза законом, місіс Сміт. Одначе відтоді, як американці припилили допомогу Гаїті, нам

дозволяють вивчати теорію. *Пропаганду* ідей заборонено, але на праці Маркса і Леніна це не поширюється — як бачите, грань досить виразна. Отож я можу повторити, що вірю в майбутнє комунізму. Це філософський світогляд.

Я був уже трохи напідпитку, тому бовкнув:

— Так само, як Анрі вірить у майбутнє кулемета Брена.

Доктор Мажіо сказав:

— Від мучеництва людей не втримаєш. Треба лише прагнути, щоб жертв було якомога менше. Якби за часів Нерона поруч мене був хтось із християн, я спробував би врятувати його од лева. І сказав би: «Живи собі зі своєю вірою, навіщо вмирати за неї?»

— Вельми боязка рада, докторе,— мовила місіс Сміт.

— Я не згоден з вами, місіс Сміт. На Гаїті та й в інших місцях західної півкулі ми живемо в затінку, що падає од вашої великої та багатой країни. Треба мати неабиякі мужність і терпіння, щоб не схилити голови. Я в захваті од кубинців, але мені хотілося б так само вірити в їхній здоровий глузд... ну і, певна річ, в їхню перемогу.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

1

Я не сказав їм під час обіду, що багач, здатний запластити, знайшовся і що вночі, далеко в горах, відбудеться водуїстська церемонія. Жозеф приховував це і звирився мені, лише сподіваючись, що я одвезу його машиною. Якби я відмовився, то він, безперечно, пішов би пішки, ледве тягнувши свою скалічену ногу. Було вже за північ, ми проїхали кілометрів дванадцять і, висівши з машини за Кенскоффом, почули дріб барабанів, глухий, як згасаючий пульс. Ніби душна ніч, що залягла там, ледве перводила віддих. Попереду бовваніла самотна хижа під соломою. У дверях мёрехтіли свічки і щось біліло.

То був перший і останній водуїстський обряд, який я побачив. В минулі роки я, як господар готелю, не раз спостерігав водуїстські танці, що їх виконували для туристів. Людині, вихованій у католицькій вірі, дивитись на них

неприємно — це все одно, що показувати таїнство святого причастя в балетній виставі на Бродвеї. І цього разу я поїхав тільки заради Жозефа, і найдужче закарбувались у моїй пам'яті не обряди, а обличчя Анрі Філіпо, що сидів по той бік ритуального кола,— обличчя світліше й молодше, аніж чорні обличчя навколо. Заплющивши очі, він натхненно вслухався у заклик барабанів, таємничий і пастирливий, що його вибивали дівчата в білому. Нас розділяв стовп, що стримів серед хижі, наче антена для притягнення богів. На ньому висів гарапник — пам'ятка вчорашнього рабства — і обов'язкове тепер фото Папа́ Дока, що символізувало рабство сьогоденне. Мені пригадалася відповідь молодого Філіпо на мій докір: «Може, дагомейські боги саме те, що нам тепер потрібне». Він зневірився в урядах, у мені, в Джонсі — в нього немає «брена», і ось він сидить, і слухає заклик барабанів, і жде, коли до нього прийдуть сила, мужність і рішучість. Навколо невеличкої жаровні серед долівки було виписане попелом плетиво — звернення до котрогось із богів. Кого ж кликали вони: життєрадісного спокусника жінок Лєгбу, сумирну діву Ерзюлі, опікунку любові і цноти, Огуна Ферайля, заступника воїнів, чи Барона Суботу в чорному сурдуті й чорних окулярах, що чигав на душі померлих? Хунган знав кого, знав і багач, що заплатив за ритуал, а втаємничені, мабуть, уміли читати знаки в тому плетиві.

Обряд тривав уже кілька годин, але ще не сягнув апогею, і тільки обличчя молодого Філіпо не давало мені задрімати під одноманітний спів та гук барабанів. Серед молитов маленькими оазисами траплялися знайомі слова: «*Libera nos a malo...*» «*Agnus dei...*» Повз нас, похитуючись, процилювали хорогви з іменами святих. «*Rapem nostrum quotidianum da nobis hodie*»¹. Я глянув на годинник і побачив, що тьмяні світні стрілки вже наблизилися до третьої.

З бічної кімнати вийшов хунган з кадилом, але те, чим він махав перед нашими очима, було не кадилом, а півнем із зв'язаними ногами. Крихітні дурні оченята витріщились на мене і зникли за хороговою святої Люсі. Обійшовши коло, хунган узяв голову півня в рот і з хрускотом

¹ Позбав нас од лукавого... Агнець божий... Хліба нашого щоденного дай нам на сьогодні (лат.).

одкусив її; шівень затінав крильми, а голова вже валялася на долівці, мов частина зламаної іграшки. Хунган нахилився, стиснув пальцями перекушену шию, мов тюбик із зубною пастою, і покропив попелясте плетиво іржавою кров'ю. Коли я глянув, як зносить делікатний Філіпо релігію свого народу, його не було на місці. Я й сам пішов би, та не міг покинути Жозефа, а Жозеф не міг покинути священного ритуалу.

Що далі заходила ніч, то голосніше лунали барабани. Щось готувалось у кімнаті, де був олтар і де під рекламним плакатом кока-кола та дощечкою з випаленою молитвою стояв хрест. Невдовзі звідти посунула процесія. Спочатку мені здалося, що несуть труп, завинутий з головою у поховальний саван, з-під якого, погойдуючись, звисала чорна рука. Хунган улякнувся перед жаровнею і роздмухав огонь. Труп покладали поряд, і, взявши ту чорну руку, він тицьнув її в полум'я. Тіло смикнулось, і я зрозумів, що то жива людина. Може, неофіт і крикнув — я цього не чув за гуком барабанів та співом жінок, проте запах горілої шкіри почув. Тіло винесли, а на його місці з'явилося друге, потім третє. Коли нічний вітер вдирався в хижу, на мене пашіло жаром. Останнім внесли, як видно, малого хлопчину — в ньому й трьох футів не було, — і хунган тримав його руку трохи вище над вогнем: мабуть, він був чоловік не жорстокий. Коли я знову позирнув далі проти себе, Філіпо сидів на місці, і мені пригадалося, що одна рука з тих, на вогні, була світліша, наче в мулата. Не може бути, щоб вона належала Філіпо, переконував я себе. Книжечка його віршів була видана в елегантній обкладинці. Як і я, він виховувався в єзуїтів, учився в Сорбонні; я згадав, як він читав мені Бодлера біля плавального басейну. Якщо Філіпо справді був одним з неофітів, яка це перемога для Папа Дока, з ласки якого країна тоне все глибше. Відблиски полум'я осяяли фотографію, прибиту до стовпа, — величезні окуляри, погляд спрямований униз, ніби на долівці лежить труп, готовий до розтину. Колись він був лікарем і успішно боровся з тифом, навіть заснував Етнологічне товариство. Я, з мосю єзуїтською влучкою, міг цитувати латинські тексти незгірш від хунгана, що закликав тепер богів Дагомеї. «Corruptio optimi»¹.

¹ Розбещення найдобросніших (лат.).

Та не солодка Ерзюлі явилася нам тієї ночі, хоч на якусь мить здалося, що дух її торкнувся жінки, котра сиділа поруч Філіпо: вона підвелась і, затуливши обличчя руками, хитнулася в один бік, потім у другий. Хунган підійшов і рвучко опустив їй руки. Адже не богиню кохання кликав він сьогодні. Взявши жінку за плечі, він штовхнув її на місце. І ледве встиг обернутися, як у коло вбіг Жозеф.

Він рухався по колу, закативши очі під лоба так, що тільки блимали білки, і простягав руки, наче просив милостиню. Він припадав на свою скалічену ногу, і здавалось, от-от повалиться додолу. Всі подалися вперед, пильно стежачи за ним, ніби дожидаючи якогось знамення божого. Барабани змовкли, співи теж, лише хунган промовляв якісь древні слова, давніші, може, навіть од латинських. Жозеф зупинився і став наслухати, спрямувавши погляд поверх гарапника, що висів на стовпі, поверх ненависного обличчя Папа Дока, — до стріхи, де шурхотів у соломі шур.

Хунган підійшов до Жозефа. В руці у нього був червоний шарф, і він пакинув його Жозефові на плечі. Огуна Ферайля впізнали. Хтось вибіг наперед з мачете¹ і вклав його в задерев'янілі пальці Жозефа, ніби він був статуєю, якій не вистачало останньої деталі.

Статуя ожила. Вона звільна підняла праву руку з мачете, виписала нею широке півколо, і люди пригнули голови, боячись, що мачете полетить через усю хижку. Жозеф знову пустився бігцем; він махав мачете, рубав, колов; люди з передніших рядів сахнулись назад, у хижі зчинилася колотнеча. Жозеф перестав бути собою. Спливаючи потом, утупивши перед себе чи то невидючі, чи то п'яні очі, він орудував своїм мачете — де й поділось його каліцтво! Та ось він зупинився, підняв покинуту кимось пляшку і надовго припав до неї, а відтак знову забігав по колу.

Я бачив, як Філіпо zostався сам на лаві: всі інші одійшли назад. Юнак стежив за Жозефом, нахилившись уперед, а той підбіг до нього, вимахуючи мачете, схопив за волосся, і я злякався, що заріже його. Та він підвів голову Філіпо і взявся лити з пляшки просто йому в горлянку. Віскі цебеніло юнакові з рота, наче з ринви. Пляшка впа-

¹ Великий ніж, що ним рубають цукрову тростину.

ла додолу. Жозеф закрутився, мов навіжений, і теж упав. Загримотіли барабани, заспівали дівчата. Огун Ферайль явився і зник.

Троє чоловіків, серед них молодий Філіпо, понесли Жозефа в задню кімнату. Та з мене було досить. Я вийшов у душну ніч, що пахла димом і дощем. Не для того ж я покинув езуїтів, щоб стати жертвою якогось африканського бога. В хижі знову маяли хорогви, лунали ті самі співи. Я пішов до машини, сів за кермо і став дожидати Жозефа. Якщо він так прудко гасав по хижі, то хай добирається сюди сам. Пустився дощ. Я підняв скло і знову сидів у задусі, а хмари, наче з вогнегасника, поливали хижу дощем. Шум зливи перекрив навіть барабани, і мене поїняла така самотність, як у готелі чужого міста після похорону друга. Про всяк випадок я мав у машині пляшку віскі; я на хвильку припав до неї, а невдовзі крізь завісу дощу побачив і поховальну процесію.

Ніхто не спинився біля моєї машини — плакальщики обійшли її з обох боків. Мені вчулося, ніби десь заторокотів мотор — Філіпо, мабуть, теж приїхав машиною, та її не видно було за дощем. Даремно я поїхав на цей похорон, даремно оселився в цій країні — я був тут чужий. Моя мати завела собі чорного коханця, вона була часткою цього життя, а я вже давно втратив здатність відчувати себе часткою будь-чого. Я виглянув з машини — мені здалося, що Філіпо кликав мене знадвору. Ні, то мені тільки здалося.

Жозефа все не було, і я поїхав сам. Додому повернувся десь о четвертій — спати було вже ніколи, отож я відразу почув, коли через дві години до самої веранди підїхали тонтони й почали гукати мене.

2

Очолював загін капітан Конкасер, і, поки його підлеглі провадили обшук, він тримав мене на мушці пістолета. З кімнат долинали грюкання дверей, буфетних стулків і брязкіт битого скла.

— Що ви шукаєте? — запитав я.

Він лежав у шезлонгу, тримаючи на колінах пістолета, націленого на мене, а я сидів на твердому стільці з

прямою спинкою. Сонце ще не зійшло, проте він був у темних окулярах. Мені хотілося перевірити, чи вони не заважають йому цілитись, та я вирішив не чіпати лиха. Відповіді на моє запитання годі було сподіватися. Небо в нього за плечима зарожевіло, пальми стали чорними і ніби виступили з темряви. Я сидів на твердому стільці з ідальні, і мене нещадно кусали москити.

— А може, ви *когось* шукаєте? Політичних втікачів тут нема. Ваші люди зчинили такий гуркіт, що й мертвого розбудять. А у мене в готелі гості,— докинув я з цілком законною гордістю.

Капітан пересунув пістолета й ворухнув ногами — може, його дошкуляв ревматизм? Раніше дуло дивилося мені в живіт, тепер було спрямоване в груди. Конкасер позіхнув, одкинув голову, і я подумав, що він спить, та окуляри ховали очі. Я підвівся, і він тут-таки звелів:

— *Asseyez-vous* ¹.

— У мене затерпли ноги. Я хочу трохи розім'ятись.— Тепер дуло цілилось мені в голову. Я запитав, не слідиваючись на відповідь: — Що ви там з Джонсом затіваєте? — Та, на мій превеликий подив, він відповів:

— А що вам відомо про полковника Джонса?

— Майже нічого.— Я завважив, що Джонс дістав підвищення.

З кухні долинув ще дужчий гуркіт. «Певне, ламають плиту»,— подумав я. Конкасер мовив:

— Тут був Філіпо.— Я не знав, кого він має на думці — дядька чи небожа. А він провадив далі: — Перше ніж приїхати сюди, він був у полковника Джонса. Навіщо йому знадобився Джонс?

— Не знаю. Чому ви не спитаєте самого Джонса? Він же ваш приятель.

— Ми використовуємо білих, коли нам потрібно. Ми їм не довіряємо. Де Жозеф?

— Не знаю.

— Чому його нема?

— Не знаю.

— Вночі ви кудись їздили з ним?

— Так.

— І вернулися самі?

¹ Сідайте (*франц.*).

— Так.

— Ви зустрічалися з бунтівниками.

— Дурниці!

— Мені нічого не варт пристрелити вас. Залюбки зробив би це. За опір під час арешту...

— Не сумніваюся. Досвіду вам, гадаю, не бракує.

Мені стало моторошно, та я боявся виказати йому свій страх — тоді він зовсім зірветься з цепу. Як кожний собака, він був безпечніший, поки гавкав.

— А за що мене арештовано? — спитав я. — В посольстві схочуть знати.

— Сьогодні о четвертій був напад на поліційний відділок. Одного вбито.

— Напад?

— Так.

— Чудово!

— А ви не храбріться. Видно ж, що боїтеся. Гляньте на свою руку. — Я вже двічі витирив спітнілу долоню об пілкаму.

Я силувано засміявся.

— Просто тут задушно. А сумління в мене чисте. О четвертій я вже був у ліжку. А що інші поліцаї? Повтікали?

— Так. Повтікали й кинули зброю. Це їм так не минеться.

Тонтони посунули з кухні й інших приміщень. Дивно було бачити в світанковому присмерку людей у темних окулярах. Капітан Конкасер моргнув одному з них, і той зацідив мені в зуби й розбив губу.

— Опирався під час арешту, — сказав капітан. — Треба, щоб лишилися сліди. А потім, коли схочемо, покажемо ваш труп британському повіреному. Як там його? У мене нема тями на ці кляті прізвища.

Я відчув, що нерви мої починають здавати. Адже до сніданку воля спить навіть у героях, а я ніколи не був хоробрий. Отож мусив триматися за стілець, щоб не впасти в ноги капітанові. Тоді кінець. Розчавити таку гниду нічого не варт.

— То знаєте, що там сталося? — озвався капітан. — Вартового придумали. Певне, він спав. Його гвинтівку забрав якийсь кульгавий, а револьвера — метис. Потім вдерлися в те приміщення, де спала решта...

— І дали їм повтікати?

— Моїх людей вони постріляли б. А з поліцією ще церемоняться.

— У Порт-о-Пренсі, либонь, чимало кульгавих.

— А де Жозеф? Він мав почувати тут. Філіпо впізнали, і його теж нема вдома. Коли ви бачилися з ним востаннє? Де?

Він знову моргнув тонтонові, і той копнув мене ногою в лятку, а другий вихопив з-під мене стільця, і я, хоч-не-хоч, опинився біля капітанових ніг. Черевики у нього були жахливі — червоно-руді. Я розумів, що треба негайно підвестись, а ні — то амба, але нога страшенно боліла, і я не знав, чи зможу стати на неї. Становище було дурне — я сидів на підлозі, мов пияка на вечірці. Всі чекали, що я робитиму. Встану — знову повалять. Може, на їмніх вечірках саме так розважаються? Я пригадав Жозефа з переламаною ногою. Ні, сидіти все-таки безпечніше. Проте я встав. Праву ногу пронизав біль. Щоб не впасти, я прихилився до бильця веранди. Капітан Конкасер пересунув пістолета, одначе не дуже поспішав. Йому ж бо зручно було лежати в шезлонгу. І поводився він так, наче був тут господар. А може, саме за цим і прийшов...

Я сказав:

— То про що ви мене питали?.. Ага! Вчора ми їздили з Жозефом на водуїстську відправу. Філіпо теж був там. Але ми з ним не розмовляли. Я поїхав, не дїждавшись кінця.

— Чому?

— Мені стало гидко.

— Вам гидка релігія гаїтянського народу?

— Кожному своє...

Тонтони ступнули до мене. Їхні темні окуляри дивилися на капітана. Хоч би побачити вираз їхніх очей! Мене лякала непевність. А капітан тим часом сказав:

— Ач як боїтеся! Навіть у штани напудили.— Я відчув, що воно справді так. Мокро й тепло. Він домігся свого, отож ліпше вже було мені zostаватися на підлозі.

— Вріж йому ще,— наказав капітан.

— Dégoultant,— почув я чийсь голос.— Tout-à-fait dégoûtant¹.

¹ Гидко... Так гидко, що далі нікуди (франц.).

Я здивувався не менше від тонтонів. У словах цих, вимовлених з виразним американським акцентом, бриніли пристрасть і сила «Бойового гімну Республіки» місіс Джулії Ворд Хау. В них зріли грона гніву і громовицею падав караючий меч. Вони й спинили занесену наді мною руку супостата.

Місіс Сміт виступила з протилежного боку веранди, за спиною в капітана Конкасера, і йому довелося змінити позу. Дуло відхилилося, і я відсунувся далі од тонтонного кулака. На місіс Сміт була старосвітська нічна сорочка, з тих, що їх носили ще за часів колонізації, а заціпнуте металевим бігуді волосся надавало їй чудного вигляду — мов на якій кубістській картині. Вона незворушно стояла в сірому світанковому світлі й нищила тонтонів гострими словами із самовчителя Гюго. Вона казала, що bruit horrible¹ розбудив її чоловіка, звинувачувала їх у lâcheté² за те, що вони б'ють беззахисну людину, вимагала відповіді, з якої речі вони сюди з'явилися і чи є в них повноваження. Але тут лексикон Гюго підвів її:

— Montrez-moi votre³... повноваження. Votre повноваження, où est-il? ⁴ — Таємниче чужоземне слово вразило тонтонів куди дужче, ніж слова знайомі.

Нарешті капітан Конкасер здобувся на відповідь:

— Мадам...

Її злющі короткозорі очі вп'ялися в нього.

— А! То це ви? Я вас пам'ятаю. Ви молодець проти овець... — У самовчителі не знайшлося потрібних слів, і вона честила його по-англійському. Відтак рушила просто на нього, геть забувши всю ту премудрість, що її так тяжко опановувала. — Як ви посміли вдертися сюди з револьвером? Дайте його мені! — І простягнула руку, наче хотіла забрати рогатку в хлопчика-пустуна. Хоч капітан не зрозумів ані слова, значення цього жесту до нього дійшло. Ніби ховаючи улюблену цяцьку від розгніваної матері, він хутко запхав пістолета в кобуру і застібнув її. — Встати, коли я з тобою розмовляю, чорнопикий! — І тут же скаменувалася, ніби цей відголос нешвільського расизму обік їй язик: — Ви ганьбите свою расу!

¹ Страшний шарварок (франц.).

² Боягузтво (франц.).

³ Покажіть мені ваше... (Франц.).

⁴ Де воно? (Франц.).

— Хто ця жіпка? — розгублено запитав мене капітан Конкасер.

— Дружина Кандидата в президенти. Ви з нею вже зустрічалися.

По-моєму, він тільки тепер пригадав похорон доктора Філіпо і те, що тоді сталось. Він неначе втратив ґрунт під ногами. Тонтони дивилися на нього крізь темні окуляри і ждали команди, та її не було.

А місіс Сміт знову опанувала словник Гюґо. Видно, добряче попрацювала, поки ми з її чоловіком їздили в Дювальєвіль.

— Ви шукав. Ви не знайшов. Ви може йти.— Коли не зважати на певідповідність дієслівних форм, ці вислови було цілком узято з другого параграфа Гюґо.

Капітан Конкасер вагався.

Місіс Сміт марно намагалася вжити умовний спосіб, та він і так зрозумів, що вона хотіла сказати:

— Якщо ви зараз же не підете, я покличу чоловіка.

І капітан здався. Він забрав своїх підлеглих, і за хвилину вони вже їхали назад до шосе, ще дужче сигналячи й силувано сміючись, щоб хоч якось приховати свою поразку.

— Хто він такий?

— Один із Джонсових нових друзів,— відказав я.

— При першій же нагоді поговорю з містером Джонсом. З яким пристанеш, такий сам станеш. У вас кров на губах. Ходімте, я промию вам рану лістерином. Ми з чоловіком завжди возимо з собою флакон лістерину.

3

— Тобі болить? — запитала Марта.

— Ні, тепер не дуже.

Чи не вперше ми були з нею зовсім самі і в такому мирі й злагоді. За москітною сіткою на вікні спальні поволі згасав день. Коли я пригадую ті надвечірні години, мені здається, що ми наблизились тоді до обітованого краю — там чекали пас молоко і мед, а наші посланці верталися до нас, згинаючись під вагою виноградних грон. Яким же фальшивим богам ми поклонялися тоді? Що ще мали зробити, крім того, що робили?

Уперше Марта приїхала до «Тріанона» з власного почину. Вперше ми спали з нею в мосму ліжку. Сон той тривав усього півгодини, та відтоді я піколи вже не спав так міцно. Прокинувся од дотику її губ: мої ясна ще не загоїлись.

— Я отримав листа від Джонса,— мовив я.— Дуже перепрошує. Він сказав Конкасерові, що вважає таке поводження зі своїм приятелем особистою образою. Погрожував порвати з ним стосунки.

— Які стосунки?

— А хто його знає. Запрошує винити з ним сьогодні. О десятій. Я не поїду.

В сутінках ми ледве бачили одне одного. Щоразу, як Марта починала говорити, я думав: «Ось зараз вона скаже, що їй уже час». Луїс поїхав до Південної Америки з доповіддю своєму міністерству закордонних справ, та залишився Анхел. Я знав, що вона запросила на чай його приятелів, але ж чай — це ненадовго. Смітів не було — ще одна зустріч з міністром соціального добробуту. Він зволив, щоб вони приїхали самі, і місіс Сміт узяла з собою самовчитель Гюго.

Та ось грюкнули двері, і я сказав:

— Певно, Сміти повернулись.

— Ну й нехай собі...— Вона поклала руку мені на груди і тяжко зітхнула.— Як я стомилась!

— А втома присмна чи ні?

— Ні.

— Чому? — Запитання було нерозумне, зважаючи на обстановку, та я хотів почути від неї те, що не раз кавав сам.

— Стомилася, бо ніколи не можу побути сама. Стомилася від людей. Від Анхела.

— Від Анхела?

— Сьогодні я подарувала йому велику коробку з фокусами й крутиголовками. На цілий тиждень вистачить. От якби провести весь цей тиждень з тобою.

— Тиждень?

— Я розумію. Тижня мало, правда? Тепер у нас не просто амури.

— Я відчув це ще в Нью-Йорку.

— Еге ж.

Десь віддалік почувлися постріли.

— Знову когось убивають,— мовив я.

— Ти хіба не чув?..— Долгнуло ще два постріли.— Не чув про страти?

— Ні. Крихітка П'єр давно в мене не був. Жозеф теж зник. Нема кому приносити новини.

— За напад на поліційний відділок з в'язниці взято двох арештантів, і їх сьогодні розстріляють на кладовищі.

— Поночі?

— Це справить дужче враження. Поставлять юпітери й телекамеру. Приведуть школярів. Так звелів сам Папа Док.

— Тоді треба почекати, доки всі розійдуться.

— Еге ж. Тільки отак воно нас і стосується. А загалом ми до цього не причетні.

— Так. Повстанців із нас з тобою не вийшло б.

— А з твого Жозефа й поготів. З його ногою...

— Або з Філіпо без «брена». Може, він носить на грудях томик Бодлера для захисту від куль?

— Отож не суди мене за те, що я німкенья...

Кажучи це, вона пересунула руку, і мене знову поїняло бажання, і я не став допитуватись, що означають її слова. Тим більше, що Луїс сидів собі в Південній Америці, Анхел розгадував крутиголовки і навіть Смітів близько не було. Я впивався молоком її грудей та медом її лона і ступнув на мить в обітований край, але жар надії скоро згас, і Марта знову заговорила, наче плин її думок і не уривався.

— Як це по-французькому, коли люди виходять на вулиці?

— Моя мати, здається, виходила, якщо медаль Опору не подарував їй коханець.

— Мій батько теж вийшов раз, у тридцятому році, і став воєнним злочинцем. Будь-яка дія небезпечна, правда ж?

— Так, ми допевнилися цього на їхньому прикладі.

Час було вдягатись і йти вниз. Сходинка за сходинкою ми знову спускалися до Порт-о-Пренса. Двері до кімнати Смітів були розчинені, і місіс Сміт побачила нас. Містер Сміт сидів, тримаючи капелюха на колінах, а її рука лежала в нього на потилиці. Зрештою, вони теж були коханці.

— Ну от,— мовив я,— коли ми йшли до машини.— Вони нас побачили. Ти злякалась?

— Ні. Стало легше,— відказала Марта.

Я повернувся в готель, і місіс Сміт гукнула мене із своєї кімнати. Я був майже певен, що зараз мене судитимуть за перелюбство, як отого з Сейлема. А чи не доведеться Марті носити червону літеру на грудях? Не знати чому, я вважав, що коли Сміти вегетаріанці, то мають бути й пуританами. Та, як видно, любовні пристрасті не належали до тих, що їх спричиняють кислоти, а Смітам не властиве було почуття ненависті.

Я знехотя піднявся нагору й застав їх у тій же позі. Місіс Сміт сказала з несподіваною зверхністю, ніби вона вгадала мої думки і обурилась:

— Дуже шкода, що я не змогла привітатися з місіс Пінедою.

Я відповів:

— Вона дуже поспішала до сина.

Місіс Сміт і оком не змигнула.

— Мені б хотілося ближче заізнатися з нею,— сказала вона.

Чому я думав, що вона милосердна тільки до кольорових? Може, тому мені й здалося, ніби вона не схвалює моєї поведінки, що я сам почував себе винним? А може, вона з тієї породи жінок, які, раз простивши, прощають усе життя?

Вона погладила містера Сміта по голові.

Я сказав:

— Ще встигнете. Місіс Пінеда ще приїде сюди.

— Ми завтра від'їжджаємо. Містер Сміт у відчаї.

— Щось не гаразд з вегетаріанським центром?

— Тут усе не гаразд.

Він поглянув на мене, і в його бляклих старечих очах забриніли сльози. І чого це йому надало займатися політикою?

— Ви чули постріли? — спитав він.

— Так.

— Ми бачили, як туди вели школярів. Чи ж міг я подумати... коли ми з дружиною брали участь у рейсі свободи...

— Річ не в кольорі шкіри, любчику.

— Авжеж. Я знаю.

— А що було в міністра?

— Прийом був дуже короткий. Він теж поспішав на церемонію.

— На яку ще церемонію?

— Ту, що на кладовищі.

— Він знає, що ви їдете?

— Так, так, я вирішив це... ще раніш... Міністр, виявляється, все обміркував і дійшов висновку, що я не такий уже й наївний, інакше кажучи — шахрай, незгірший за нього. Що, як видно, я приїхав сюди не викидати гроші, а наживатись. І став пояснювати мені, як це робиться. Головне — ділити все не навпіл, а на три частки. Третій — хтось із тих, що відають суспільними роботами. Як я зрозумів, мені пропонують сплатити вартість будівельного матеріалу, але далеко не всю, бо решту буде покрито з спільного зиску.

— А звідки він візьметься?

— Уряд гарантує певну платню робітникам. Ми наймемо їх за нижчими розцінками, а в кінці місяця звільнимо. На два місяці все стане, а потім ми наймемо інших робітників. Гарантована платня за ті два місяці піде в наші кишені, за винятком того, що сплачено за матеріал, а комісійні — міністрові суспільних робіт. Здається, саме про нього йшлося. Він виклав усе це з неабиякою гордістю і навіть додав, що, може, врешті, ми й збудуємо наш центр...

— Як на мене, то виходить латка на латці.

— Мабуть, усе латалося б з нашого зиску.

Місіс Сміт мовила голосом, повним скорботи і ніжності:

— Містер Сміт їхав сюди з такою надією...

— Ти теж, моя люба.

— Кожна пригода — до мудрості дорога, — сказала місіс Сміт. — Ще не все втрачено.

— Вчитися краще замолоду. Пробачте, містере Браун, але нам хотілося б, щоб ви правильно зрозуміли наш від'їзд. Нам жилося у вас дуже добре.

— А я радий був мати таких гостей. Ви поїдете на «Медей»? Вона буде тут завтра.

— Ні, ми не хочемо її чекати. Я залишив вам нашу адресу. Завтра ми летимо до Санто-Домінго і пробудемо там кілька днів — місіс Сміт хоче відвідати могилу Колумба. Наступним пароплавом мають привезти деяку літературу. Переадресуйте її нам назад, коли ваша ласка.

— Мені дуже шкода, що все так вийшло. Але знаєте, містере Сміт, навряд чи вам вдалося б заснувати тут ваш центр.

— Тепер я й сам це розумію. Ми, певно, здасмося вам трохи комічними, містере Браун?

— Не комічними,— цілком щиро відказав я,— а героїчними.

— Що ви! Ми зовсім не з того тіста зліплені. Пробачте, містере Браун, але нам час лягати. Я надто втопився за цілий день.

— У місті було так гаряче й парко,— пояснила місіс Сміт і знову обережно торкнулася його волосся, наче то була хтозна-яка коштовна річ.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

1

Наступного дня я повіз Смітів до аеропорту. Крихітки П'єра там не було, хоча від'їзд Кандидата в президенти безумовно заслуговував на увагу преси — за винятком хіба фінальної сцени біля поштамту. Містер Сміт попросив мене зупинитися посеред площі, і я подумав, що він хоче сфотографувати її. Та він вийшов із машини, тримаючи в руках жінчину сумочку, і його одразу ж оточили жебраки. Зі сходів поштамту до нас кинувся поліцай. Містер Сміт одкрив сумочку і став розкидати довкола гроші — долари й гурди без розбору.

— Що ви робите! — вигукнув я.

Кілька жебраків так завили, що в мене морозом сипнуло поза шкірою. Я побачив Гаміта, який здивовано спостерігав усе те, стоячи при дверях своєї крамнички. У промінні призахідного сонця калюжі й болото навколс здавалися червоними, мов латерит. Останні папірці вилетіли з Смітових рук, і поліцаї посунули на натовп одбирати здобич. Двоногі дубасили одноногих, дворукі хапали безруких і кидали об землю. Хапливо тягнучи містера Сміта до свого «хамбера», я побачив Джонса. Він сидів у машині з тонтоном за кермом і вигляд мав якийсь прибитий, збентежений, чи не вперше в житті розгублений. Містер Сміт мовив:

— Ну, любонько, гадаю, вони не розтринькають цих грошей, як я розтринькав би?

Я посадив їх у літак, пообідав у самотині й поїхав на «Креольську віллу» — мені хотілося побачити Джонса.

Його водій сидів унизу, розвалившись на стільці. Він підозріливо зиркнув на мене, але пропустив. Десь на другому поверсі хтось сердито вигукнув: «La volonté du diable!»¹, — і, блиснувши в сяєві люстри золотим перцем, повз мене пробіг якийсь негр.

Джонс привітався зі мною, ніби з шкільним товаришем після багатьох років розлуки, але в тоні його вчувалася зверхність — адже відтоді товариші немовби помінялися місцями.

— Заходьте, друзяко. Радий вас бачити. Пробачте за розгاردіяш. Ось тут, у кріслі, вам буде зручно. — І справді, крісло було тепле: ще не вистигло після спалаху люті того, що допіру сидів у ньому. На столику були розкидані три колоди карт, повітря синє од сигарного диму, а з перекинутої попільниці недокурки попадали на підлогу.

— Хто цей ваш приятель? — спитав я:

— З державної скарбниці. Не вміє гідно програвати...

— Джін-раммі?

— Навіщо збільшувати ставки, коли ти й без того виграєш? Та хіба можна суперечити такій персоні? І ось виходить винувий туз — бац! Чистісінькі дві тисячі у мене в кишені. Правда, він заплатив гурдами, а не доларами. Що питимете?

— Віскі є?

— Чого в мене тепер нема... А як відносно сухого мартіні?

Я залюбки випив би віскі, та йому кортіло похвалитися своїм багатством, отож довелось погодитися.

— Тільки щоб був дуже сухий.

Він розчинив шафу і вийняв звідти шкіряний подорожній поставець — у ньому пляшечки джину, вермуту, чотири металевих шкалики й міксер. То була дуже коштовна річ, і він побожно поставив її на неприбраний стіл, ніби аукціонер, що показує якийсь раритет. Я не втримався:

— Від Еспрі?

— Та щось ніби схоже... — швидко відказав він і взявся готувати коктейль.

¹ Лихий попутав! (Франц.)

— Йому, мабуть, незатишно тут — так далеко од «W-1»¹.

— То дарма — йому довелося й гірші місця бачити. Відбув зі мною всю бірманську кампанію.

— І не дістав жодної подряпини?

— Я віддавав його обновити.

Джонс пішов шукати лимон, і я роздивився поставець. На віку, зсередини, стояла марка Еспрі. Повернувшись з лимоном, Джонс перехопив мій погляд.

— Піймали мене, друже! — засміявся він. — А таки від Еспрі. Просто я не хотів хизуватися перед вами, ото й тільки. Одначе з ним була ціла історія...

— Розкажіть.

— Спершу покуштуйте коктейль.

— Чудово!

— Цей поставець я виграв у заклад. Наш командир мав саме такий, і я страшенно йому заздрив. Призначать, було, в бойову охорону, і ти собі мрієш: от би мати таку штуковину, та щоб у міксері бряжчали скалочки льоду. Було там двоє шмаркачів з Лондона — далі Бонд-стріт носа не потикали. Обоє з грошима. Вони мені спокою не давали, усе дражнили цим поставцем. Яюсь у нас не було води, і вони стали мене під'юджувати — знайди та знайди. А якщо знайду, то хтось із них привезе мені з відпустки такий поставець. Не пам'ятаю, чи казав я вам, що в мене винятковий нюх на воду...

— Це коли у вас цілий рій загубився?

Джонс глипнув на мене поверх склянки і, певно, прочитав мої думки.

— Ні, іншим разом... — відказав він і хутко змінив тему. — Як там Сміти?

— Ви бачили, що коїлось біля пошти?

— Еге.

— То був останній внесок американської допомоги. Вони сьогодні одлетіли. Прохали передати вам вітання.

— Шкода, що я мало з ними бачився. У ньому щось таке є... — І, на мій подив, додав: — Він нагадав мені батька. Не лицем, звісно, а отою своєю добрiстю, чи що.

— Розумію. А я свого батька й не пам'ятаю.

— Одверто кажучи, я теж не дуже...

— Мабуть, нам просто хотілося б мати саме такого.

¹ Фешенебельний район Лондона.

— Оце точно, друже. Пийте мартіні, поки холодний. Я завжди почував, що в нас зі Смітом є щось спільне. Ми з ним одного поля ягоди.

Я слухав і дивувався. Що може бути спільного між святим і пройдою? Джонс закрив поставець і взявся витирати його — так само обережно, як місіс Сміт гладила чоловіка по голові, — і я подумав: може, наївність?

— Мені страшенно прикро за ту історію з Конкасером, — сказав Джонс. — Я його попередив: якщо він ще хоч раз зачепить когось із моїх друзів, хай на мене не розраховує.

— Будьте з ним обережні.

— Я їх не боюся. Надто вже я їм потрібен. Ви знаєте, що в мене був молодий Філіпо?

— Так.

— Ви уявляєте собі, щоб я міг би зробити для нього? Вони це добре розуміють.

— Ви маєте «брена» на продаж?

— Я маю себе, друже. Це ліпше од «брена». Повстанці потребують лише одного — досвідченого ватажка. Згадайте: ясної днини Порт-о-Пренс видно з домініканського кордону.

— Домініканці ніколи не візьмуться до зброї.

— Можна й без них обійтися. Дайте мені п'ятдесят гаїтян, що пройшли місячне навчання, і Папа Док втече, літаком до Кінгстона. Недарма я воював у Бірмі! Я багато передумав. Роздивився карту. Недавні наскоки в районі Кап-Гаїтьєна — просто безумство. Хіба ж так це робиться? Мені тепер ясно, де слід зробити фальшивий виступ, а де вдарити по-справжньому.

— Чому ви не дійшли згоди з Філіпо?

— Хотів, дуже хотів. Та в мене тепер інше на оці — таке випадас раз у житті. Загребу купу грошви, якщо тільки вийду сухим із води.

— Куди?

— Що «куди»?

— Куди вийдете?

Він весело засміявся.

— Куди завгодно, друже. Одного разу я мало не доскочив свого — в Стенлівілі, — та довелося мати справу з дикунами, і вони злякалися.

— А тут іще не злякалися?

— Тут люди освічені. Їх можна дурити як хочеш.

Поки Джонс наливав мартіні, я міркував, що він затіває. Одне було ясно — жилось йому тепер куди ліпше, ніж у поліційній камері. Він навіть розповнів.

— Що ви замислили, Джонсе? — спитав я навропець.

— Закладаю основу майбутнього добробуту, друже. Чому б і вам не пристати до мене? Операція буде недовга. Я вже ось-ось ухоплю бичка за хвіст, але компаньйон мені не завадив би. Про це я й хотів поговорити з вами вчора, та ви чомусь не прийшли. Тут можна покласти до кишені чверть мільйона. А може, й більше, якщо не здадуть нерви.

— А що має робити компаньйон?

— Щоб усе залаштувати, мені треба поникати по країні, а тут залишити надійну людину, на яку я можу покласти.

— А Конкасерові ви не довіряєте?

— Я жодному з них не довіряю. І не тому, що вони чорношкірі... Подумайте, друже, чверть мільйона! Хіба ж тут можна ризикувати? Деякі витрати, звісно, будуть — тисяч десять, гадаю, вистачить, — а решту поділимо між собою. Адже з готелем у вас справи кепські, правда? А ви подумайте лишень, що можна збудувати на вашу частку. В Карибському морі є острови, які тільки й ждуть, щоб до них докласти рук: пляж, готель, невеличкий аеродром... Ви можете стати мільйонером, друже.

Мабуть, завдяки своєму сзуйтському вихованню я пригадав, як сатана, піднявшись на гору над пустелею, показував усі царства світу. От тільки чи справді він міг їх обіцяти, чи то був тільки грандіозний блеф? Я обвів поглядом номер «Креольської вілли», сподіваючись побачити царські престולי й символи влади. В кутку стояв програвач, що його Джонс, очевидно, купив у Гаміта — наврод чи варт було везти такий на «Медеї». Поряд — цілком до речі — лежала платівка Едіт Піаф «Je ne regrette rien»¹; інших особистих речей майже не було — ніщо не свідчило про те, що йому вдалося отримати хоч сякий-такий аванс за взяті на себе зобов'язання. Та й які то були зобов'язання?

— Ну, то що, друже?

— Ви ж мені навіть не пояснили, в чім річ.

¹ Я пі про що не шкодую (франц.).

— Хіба ж можна без згоди?

— А як я можу дати її, не знаючи, на що йду?

Він глянув на мене через стіл, закиданий картами; щасливий винувий туз лежав лицем догори.

— Отже, йдеться про довір'я, еге ж?

— Безумовно.

— Якби нам довелося бути в одній частині на війні, друже... Там люди довіряли один одному.

— А в якому підрозділі ви були?

Він теж без вагання відповів:

— П'ятий корпус. Сімдесят сьома бригада.

Відповідь була на диво точна. Вернувшись додому, я перевіряв її по книжці про війну в Бірмі, що її залишив у «Тріаноні» хтось із пожильців, та навіть і тоді не повірив йому до кінця: адже така книжка могла бути і в нього. Проте я даремно сумнівався, бо він таки справді там побував.

— Які сподівання ви покладаєте на свій готель?

— Майже ніяких.

— Покупця на нього ви тепер не знайдете. До того ж його можуть у вас відібрати. Скажуть, що використовуєте нерухоме майно не так, як треба, і відберуть.

— Цілком можливо.

— Тоді в чім же річ, друже? Якась жінка? — Очі, мабуть, виказали мене. — То ви уже не в тому віці, коли зберігають вірність. А подумайте, що можна мати за сто п'ятдесят тисяч! — Я завважив, що винагорода помітно збільшилась. — Можна поїхати геть од Карібського моря. Є такий острів Бора-Бора, чули? Майданчик для літаків і невеличкий готель... А які там дівчата! Ви таких зроду не бачили — народились від американців двадцять літ тому. Кращих і в матусі Катрін не знайдеш.

— А що ви зробите на свої гроші?

От не думав, що карі очиці Джонса, схожі на мідяні гудзики, можуть набирати мрійливого виразу, та його так дійняло, що вони аж зволожились.

— Уподобав я тут, друже, одну місцинку неподалік: кораловий риф з білим пісочком, що з нього будують замки, а позаду пологий схил і трава, наче килим, справжнісінький рай. Ідеальні умови для гольфа. Я збудую там гольф-клуб, гарненькі котеджі, в кожному душ, і не буде ліпшого клубу на всьому Карібському морі. Знаєте, як я його назву? Сагіб-Хаус.

— Не туди ж ви запрошуєте мене в компаньйони.

— Мрія не терпить компаньйонів. Виникнуть незгоди. А в мене все розмічено до крихти.— Я подумав, чи не ті креслення бачив у нього Філіпо.— Мені довгенько довелося брести туди, та вже недалеко. Я навіть бачу, де буде дев'ятнадцята виямка.

— Ви любите гольф?

— Сам я не граю. Не було коли навчитися. Та мені люба ця гра. Підшукаю собі показну господиню для готелю. Гарну на вроду, добре виховану. Спочатку думав підібрати кількох лялечок, та потім розважив, що в такому клубі їм не місце.

— І все це ви надумали ще в Стенлівілі?

— Я двадцять років мрію про це. Та вже скоро все осягну. Ще по мартіні?

— Ні, мені час.

— Там буде довга стойка з коралів, а бар я назву «Безлюдний острів». Бармена пошлю на виучку до самого Рітца. Крісла замовлю дерев'яні — звісно, з подушками, щоб зручно було сидіти. На завісах будуть виткані папуги, а біля вікна стоятиме телескоп, націлений на вісімнадцяту виямку.

— Ми ще поговоримо про ваш клуб.

— Я нікому про нього не розповідав, хіба що своєму служці у Стенлівілі, коли обмірковував подробиці, та тому шмаркачеві все було байдуже.

— Дякую за мартіні.

— Я радий, що вам сподобався мій поставець.— Коли я обернувся від порога, він знову обережно витирив його.— Отже, до скорої зустрічі. Аби тільки ви погодилися в принципі...

2

Я не мав охоти вертатися в порожній «Тріанон», од Марти теж за цілий день не було ні слова, отож я подався в казино. Та від того пам'ятного вечора, коли ми вперше зустрілися там з Мартою, його годі було впізнати. Туристи роз'їхались, а з мешканців Порт-о-Пренса мало хто наважувався виходити на вулицю поночі. Грали тільки за одним столом з рулеткою, і сидів там лиш один гравець —

Італійський інженер Луїджі, якого я трохи знав: він працював на міській електростанції. Утримувати казино за таких умов було не під силу жодній приватній компанії, отож його фінансував уряд. Кожний вечір давав лише збитки, одначе збитки ті обчислювались гурдами, а їх можна було надрукувати скільки завгодно.

Круп'є сидів похмурий — певне, розмірковував, з яких коштів дістане свою платню. Навіть два нулі поспіль не давали ніякого зиску банкові, а двох вигравів en plein було б досить, щоб він збанкрутував на весь вечір.

— Щастить? — спитав я Луїджі.

— Сто п'ятдесят гурдів, — озвався він. — Совість не дозволяє покинути цього бідолашу. — І в наступному заході виграв ще п'ятнадцять.

— Пам'ятаєте, як тут грали раніше?

— Ні. Мене тут ще не було.

Електрику заощаджували, і ми сиділи в печерній темряві. Я грав без цікавості, ставлячи фішки в перший ряд, і теж почав вигравати. Круп'є геть почорнів з лиця.

— Так і хочеться поставити все на червоне — хай би він хоч трохи ожив, — сказав Луїджі.

— А якщо виграєте?

— Тоді ходімо в бар. Вони там добре деруть шкуру.

Ми взяли віскі, бо замовляти ром було б надто жорстоко. Мені, звісно, не слід було пити віскі після мартіні — я й так уже відчував...

— Та це ж містер Джонс! — пролунало з протилежного кінця зали, і, обернувшись, я побачив скарбника з «Медєї».

— Не Джонс, а Браун, — поправив я.

— Загребли банк? — весело запитав він.

— Нема чого гребти. А я гадав, що ви не наважитесь так далеко заходити в місто.

— Я не керуюся власними порадами, — відказав він і підморгнув. — Спочатку зазирнув був до матусі Катрін, та в моєї дівчини саме жіночі неприємності, і вона буде тільки завтра.

— А інші вам не подобаються?

— Я полюблюю їсти з одної тарілки. Як там містер і місіс Сміт?

— Сьогодні одлетіли. Дуже розчаровані.

— Отож-то. Даремно він сюди поїхав. Були якісь труднощі з візою?

— Аж ніяк. Ми дістали її за три години. Я ніколи ще не бачив тут такої оперативності. Певне, хотіли швидше його здихатись.

— З політичних міркувань?

— Мабуть, міністерство соціального добробуту визнало його ідеї небезпечними.

Ми випили, потім подивилися, як Луїджі програв кілька гурдів, щоб заспокоїти сумління.

— Як ся має ваш капітан?

— Жде не дідждеться, поки виїдемо звідси. Бачити не може цього міста. Лютий, як чорт; може, в морі подо-
бришає.

— А той у шоломі? Прибув у Санто-Домінго?

Досить мені було згадати своїх попутників, як одразу ж мене огорнув сум — може, тому, що тоді я востаннє почував себе спокійно і востаннє на щось сподівався. Я їхав до Марти і вірив, що все може бути по-іншому.

— В шоломі?

— Не пригадуєте? Він ще читав вірша на нашій вечірці.

— Ах, той бідолаха. Прибув щасливо — прямо на кладовище. Розрив серця в дорозі.

Ми вшанували пам'ять Бакстера хвилиною мовчання, а тим часом кулька бігала, брязкаючи по жолобу, задля самого Луїджі. Він виграв ще кілька гурдів і, безнадійно махнувши рукою, встав з-за столу.

— А Фернандес? — поцікавився я. — Той негр, що плакав.

— Неоціненний чоловік. Усі турботи взяв на себе, — відказав скарбник. — Він, виявляється, гробар. Єдине, в чому він сумнівався, — це щодо віри небіжчика. Та врешті поховав його на протестантському кладовищі, бо знайшов у нього в кишені календар, що віщував майбутнє. Якогось старого...

— Старого Мура?

— Еге ж.

— Цікаво, що Бакстер міг там вичитати для себе?

— Я дивився. Нічого особливого. Бура, що завдасть великих руйнувань. Тяжка хвороба в королівській родині та ще натяк на те, що сталеві акції неодмінно підскочать у ціні.

— Ходімо, — сказав я. — Порожнє казино гірше від порожньої могили.

Луїджі міняв свої фішки, і я теж підійшов до каси. Надворі, як звичайно, відчувалося душевне передгроззя.

— На вас чекає таксі? — спитав я скарбника.

— Ні. Він зажадав, щоб я розплатився.

— Вони не люблять затримуватись пізно. Я одвезу вас на пароплав.

У парку за спортмайданчиком засвічувались і гасли велетенські букви: «Je suis le drapeau Haïtien, Uni et Indivisible. François Duvalier» («F» перегоріло і виходило «françois Duvalier»). Ми поминули статую Колумба й підїхали до «Медеї». Сходні були освітлені, біля них стояв поліцай. На місток теж падало світло з капітанської каюти. Я глянув на палубу, де нещодавно сидів у шезлонгу й дивився, як повз мене шастали пасажирки, що виходили на вранішній моціон. Тепер «Медея» (вона була сама в порту) здавалася зовсім крихітною. Тільки відкрите море надавало їй величезного й гордого вигляду. Під ногами у нас рипів жужіль, на зубах теж хрумтіло.

— Ходімте до мене, вип'ємо по останній.

— Ні. Коли піднімусь, мені захочеться лишитися. Що ви тоді робитимете?

— Капітан запитає вашу візу.

— Ось він перший запитає її,— показав я на поліцай.

— Ми з ним добрі знайомі.

Скарбник показав жестом, як перехиляють чарчину, і кивнув пальцем у мій бік. Поліцай усміхнувся.

— Бачите? Не заперечує.

— Все одно не піду,— сказав я.— Годі вже пити.— Та сам тупцявся біля сходнів.

— А містер Джонс? — запитав скарбник.— Де він подівся?

— У нього все гаразд.

— Він мені сподобався.— Цей непевний Джонс, якому ніхто не довіряв, умів подобатись людям.— Він казав мені, що народився під сузір'ям Терезів — у жовтні, і я перевірю...

— У Мура? Що ж ви там вчитали?

— Артистичний нахил. Честолюбність. Успіхи в літературі. А в майбутньому — якась важлива прес-конференція генерала де Голля та грози в Південному Уелсі.

— Він казав мені, що має зажити чверть мільйона.

— Літературою?

— Навряд. І запрошував мене в спілку.

— То й ви розбагатієте?

— Ні. Я відмовився. Хоч і в мене була така мрія. Колись я розповім вам про свою пересувну галерею. То була найамбітніша моя мрія, та довелось її зректися. І ось я тут — власник готелю. Невже мені доведеться зректись і його?

— Ви вважаєте його своєю опорою?

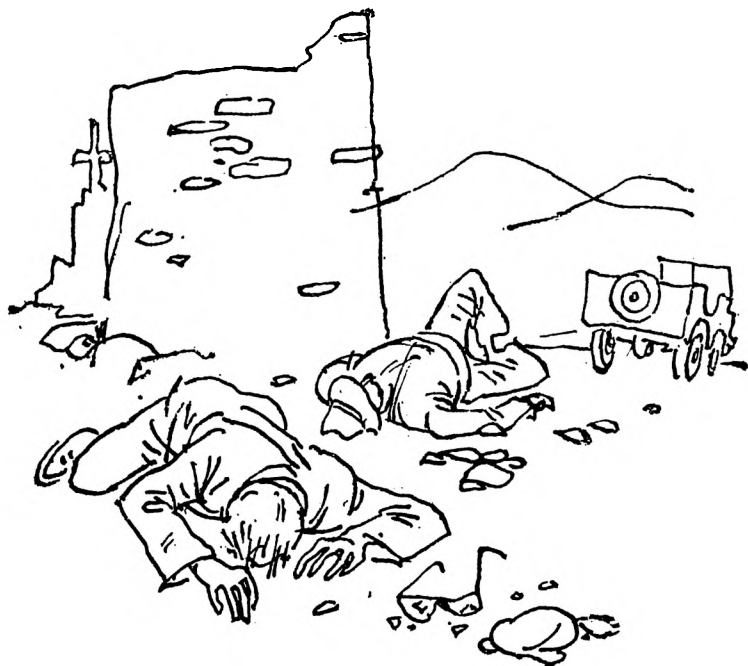
— Більш надійної я ніколи не мав.

— Коли містер Джонс забагатіє, ви пожалкуєте, що не кинули цю свою опору.

— Може, він дасть мені позичку, аби я міг якось про-триматись, доки наїдуть туристи?

— Так, він людина по-своєму щедра. Дав мені добрі чайові, хоч і конголезькою валютою, яку банк не бере. Ми, певно, простоїмо тут ще й завтра цілий день. Приїздіть з містером Джонсом.

Над схилом Петонвіля почали спалахувати блискави-ці; врізаючись у землю, їхні леза подеколи вихоплювали з ночі силует пальми чи обриси даху. Насувалася гроза, і в її гомоні мені вчувались дитячі голоси, які співуче втурували панотцеві. Ми попрощалися.

РОЗДІЛ ПЕРШИЙ

1

Мені не спалося: блискавиці спалахували й гасли — рівномірно, як світляна реклама Папа́ Дока, і лише коли дощ на хвильку вщухав, крізь москітну сітку на вікні проходило трохи повітря. Я лежав і думав про багатство, обіцяне Джонсом. А що, як і справді зайти з ним у спілку — чи покине тоді Марта свого чоловіка? Та її стримував не достаток, а Анхел. Подумки я переконував її, що він буде задоволений, коли вона забезпечить його на цілий тиждень крутиголовками та пісочним печивом. Потім я задрімав і побачив себе хлопчиком, що укляк

перед вівтарем у капличці колежу в Монте-Карло. Священик ішов уздовж рядів і роздавав пісочне печиво, а мене обминув. Тоді я встав і подався геть довгим проходом, що нараз перетворився на величезну клітку, де, прикуті ланцюгами до хрестів, рядами стояли папуги. Хтось гучно кликав мене:

— Брауне! Брауне! — Та я не був певен, що то гукають до мене, і не оглядався.— Брауне! — Тут я прокинувся і зрозумів, що голос долинає з веранди.

Я встав і підійшов до вікна, але крізь сітку нічого не міг розгледіти. Внизу почувлися кроки, і знову той самий голос, але вже під іншим вікном, гукнув:

— Брауне!

Я ледве дочув його крізь лопотіння дощу. Відтак намацав ліхтарика і зійшов наниз. У конторі взяв про всяк випадок мідяну труну з літерами «R. I. P.» — іншої зброї під рукою не було. Відчинивши бічні двері, я посвітив ліхтариком. Промінь упав на доріжку, що вела до басейну. І тут із-за рогу вигулькнув Джонс.

Він змок до рубця, обличчя було в патьоках бруду. Під піджаком він щось ховав од дощу.

— Погасить ліхтарика й пустить мене в дім. Мерщій.— Він пішов за мною до контори і вийняв сховану річ. То був поставець. Він обережно поклав його на стіл і легенько погладив, як улюблену кицьку.— Кінець. Я прогорів. Я простягнув руку до вимикача.

— Не треба. З дороги можуть побачити.

— Звідти не видно,— сказав я і ввімкнув світло.

— Все-таки прошу вас, друже, якщо можна... В темряві воно безпечніше...— Він вимкнув світло.— Що це у вас в руці?

— Труна.

Він голосно сапав, і на всю кімнату тхнуло джином.

— Треба рятуватись, будь-що...

— А що сталося?

— Вони почали копати. Опівночі мені подзвонив Конкасер. Я й гадки не мав, що той клятий телефон працює. Раптом затріщав біля самого вуха — перелякав на смерть. А доти все мовчав.

— Його, мабуть, ввімкнули, коли вселяли туди поляків. Це ж урядовий готель для НОВ¹.

¹ Найвизначніші особи.

— В Імхалі ми прозивали їх «найвизначнішими ослами»,— сказав Джонс і мляво посміхнувся.

— Якби ви дозволили ввімкнути світло, я б знайшов чогось випити.

— Ніколи, друже. Треба тікати звідси. Конкасер дзвонив з Майамі. Його послали туди щось винюхати. Поки що він нічого не підозрює, але дуже здивований. А вранці, коли з'ясується, що я зник...

— Куди?

— Отож-то й воно, що «куди», друже.

— «Медея» стоїть у порту.

— Оце те, що треба.

— Зараз я одягнуся.

Він поплентався за мною, мов пес, залишаючи на підлозі мокрі плями. Як зараз бракувало порад і допомоги місіс Сміт — адже вона була високої думки про Джонса. Поки я вдягався, йому довелося змиритися з освітленням, хоч і слабким; він нервово походжав якнайдалі од вікна.

— Не знаю, що ви там затівали,— мовив я,— та, коли йшлося про чверть мільйона, вони конче мали доскіпуватись.

— Я все передбачив. Навіть хотів сам поїхати з ним до Майамі.

— Та вас не пустили.

— Не втримали б, якби я мав компаньйона. Я розраховував завершити все за тиждень-два. Коли б знав, що так обернеться, раніше звернувся б до вас.

Я завмер з одною ногою в холоші.

— То ви хотіли зробити з мене підсадну качку?

— Ні, друже, ні, ви перебільшуєте. Я неодмінно дав би вам знак сховатися в Британському посольстві. Коли б у цьому виникла потреба. Та її б не виникло. Їхній посланець телеграфував би, що все гаразд, і дістав свій шмат, а потім ви приєднались б до нас.

— Скільки ж ви збирались дати йому? Хоч це тепер не має значення.

— У мене все було розписано. Ви, друже, дістали б свою пайку повною мірою.

— Якби вцілів.

— Вціліти завжди можна.— Він обсихав, і до нього поверталася звична самовпевненість.— Невдачі траплялися в мене й раніш. Я був так само близько до виграшу і в Стенлівілі.

— Якщо ви взялися за довіз зброї, то дуже прогадали. Вони вже навчені.

— Як це «навчені»?

— Торік з'явився тут один, що заготував їм на півмільйона зброї, оплаченої в Майамі. Та американська розвідка не дрімала, і все луснуло. Долари, звісно, zostалися в кишені довізника. Скільки було тієї зброї, так ніхто й не знає. Тепер їх на цей гачок не спіймаєш. Отож, перше ніж їхати сюди, вам слід було гарненько все розвідати.

— У мене був трохи інший задум. І взагалі, справа не в зброї. Хіба я схожий на людину, що має такі капітали?

— А де ви взяли рекомендаційного листа?

— В друкарській машинці. Там, де їх здебільшого й беруть. А от щодо розвідки ви маєте рацію. Я заадресував його не тому, кому слід. Хоч морочив їх довгенько.

— Ну, я готовий.

Я подивився на нього. Бідолаха стояв у кутку, мнучи в руках шнур од настільної лампи. Карі очі, не зовсім охайно підстрижені вусики, безбарвна сіра шкіра...

— А навіщо я ризикую заради вас? Знову все окопиться на мені.

Я вивів машину, не вмикаючи фар, і ми повільно поїхали до міста. Джонс сидів, пригнувшись, і насвистував для хоробрості. Здається, щось ніби «В середу після війни», яку співали 1940 року. Перед заставою я ввімкнув світло. Думав, що вартовий спить, та намарне.

— Ви проходили тут? — запитав я.

— Ні, прокрався стороною.

— Тепер обшуку не минути.

Та вартовий був такий сонний, що не с хотів турбувати себе. Він закульгав через дорогу й підняв шлагбаум. Великий палець у нього на нозі був обмотаний брудним бинтом, а крізь дірку в сірих фланелевих штанях просвічував зад. Ми поїхали далі — повз поворот до Марти, повз Британське посольство.

Тут я загальмував. Біля посольства було тихо — якби тонтони знали про Джонсову втечу, то виставили б варту перед воротами.

— Може, заїдемо сюди? — спитав я. — Тут вам буде досить безпечно.

— Не варто, друже. Я їм доволі насолив, навряд щоб вони мені зрадили.

— У Папа Дока буде гірше. Тут у вас найбільші шанси на порятунок.

— Я маю свої причини, друзяко...— Він замовк, і я подумав, що зараз він у всьому зізнається, проте...— О боже! — вигукнув він.— Я ж забув свій поставець. Там, у конторі, на столі.

— Хіба це так важливо?

— Я дуже люблю його, друзяко. Він завжди зі мною. Мені з ним фартить.

— Коли так, то я завтра привезу його вам... То що, поткнемося на «Медею»?

— А посольство залишимо на крайній випадок.— І він знову взявся насвистувати — цього разу, здається, «Солов'їний спів»,— та справа не клеїлась.— Подумати лишень! Скільки ми з ним лиха спізнали, а я забув...

— І всього-на-всього раз ви ото виграли заклад?

— Заклад? Який заклад?

— Ви ж казали, що виграли його в заклад.

— Хіба? — Він помовчав.— Друзяко, ви так через мене ризикуєте, що я вже викладу вам усе, як на духу. Я його вкрав...

— А Бірма — це теж побрехеньки?

— Ні, там я справді був. Слово честі.

— Де ви його вкрали? В Еспрі?

— Не своїми руками, звичайно.

— Знову кмітливість?

— Я працював тоді... в одному місці... І скористався чеком фірми, а підпис поставив свій. Щоб не сісти за підробку. Просто позичив на деякий час. Знаєте, коли я угледів цей поставець, то вже жити без нього не міг, адже точнісінько такий був у нашого командира...

— Виходить, у Бірмі він з вами не був?

— Так, тут я трохи вигадав, але в Конго таки справді був.

Біля статуї Колумба я вийшов з машини — поліцаї вже, певно, звикли, що мій «хамбер» завжди стовбичить тут поночі, хоч і не сам,— і рушив попереду Джонса розвідати дорогу.

Все обійшлося легше, ніж я чекав. Поліцаї на причалі ми не побачили, до того ж і сходні були спущені — для тих, що затримались у матусі Катрін. Може, він вирішив обійти свою ділянку, а може, пішов до вітру. Нагорі стояв вахтовий, але, побачивши, що ми білі, пропустив нас.

Ми піднялись на горішню палубу, і Джонс пожвавішав, а то вже й зовсім був підупав після свого зізнання. Проходячи повз салон, він мовив:

— А пам'ятаєте нашу вечірку? Гарно було, правда ж? А Бакстера з сюрчком?.. «Та спатиме Лондон і Трафальгар-сквер...» Аж не віриться, що є на світі такі люди.

— Його вже нема. Помер.

— От бідолаха!.. Проте це падає йому ще більшої гідності, чи не так? — докинув він трохи сумовито.

Ми пішли до капітанської каюти. Я не чекав приємності від наступної розмови з капітаном, знаючи його ставлення до Джонса після каблограми з Філадельфії. Досі все йшло добре, але ж так не могло довго тривати. Я постукав і одразу ж почув хрипкий і сурорий голос:

— Увійдіть.

Добре, що ми хоч не розбудили його. Він напівлежав у ліжку в довгій сорочці і в окулярах з товстими скельцями — його очі блиснули крізь них, наче скалочки кварцу. В руках у нього була книжка. Я побачив, що то роман Сіменона, і трохи посмілішав: отже, ніщо людське йому не чуже.

— Містер Браун! — вигукнув він, мов стара леді, що її зненацька застукали в номері готелю, і, достоту як стара леді, мимоволі запнув на собі сорочку.

— І майор Джонс, — весело озвався Джонс, вигулькнувши у мене з-за спини.

— А, містер Джонс... — невдоволено мовив капітан.

— Сподіваюсь, у вас знайдеться місце для одного пасажира? — спитав Джонс з тією ж непереконливою жвавістю. — І шнапсу, гадаю, вистачить?

— Для пасажирів — так. А ви хіба пасажир? О такій порі... У вас, мабуть, і квитка немає...

— У мене є гроші, капітане.

— А віза?

— Пуста формальність — я ж іноземець.

— Цієї формальності дотримуються всі, крім злочинців. Певне, у вас якісь неприємності, містере Джонс?

— Так. Можете вважати мене політичним втікачем.

— Тоді чому ви не попросили притулку в Британському посольстві?

— Я вважав, що на любій старенькій «Медей» мені буде затишніше. — Це вже відгонило мюзик-холлом, і, мабуть, тому він повторив: — На любій старенькій «Медей».

— Ви ніколи не були тут бажаним гостем, містере Джонс. Надто вже часто про вас запитують.

Джонс глипнув на мене, та чим я міг зарадити?

— Капітане,— сказав я,— ви ж знаєте, як тут поводиться з арештантами. Зрештою, нема правил без винятків...

Довга нічна сорочка, вишита, либонь, грізною капітановою дружиною, чомусь скидалась на мантию; він споглядав нас із високості свого ліжка, наче з суддівського крісла.

— Містере Браун,— відказав він.— Я мушу зважати на своє службове становище. Ми повертаємося сюди щомісяця. Невже ви гадаєте, що в мої літа компанія надасть мені якесь інше судно? Навіщо ж ви підбиваєте мене на таке?

— Пробачте. Я про це не подумав,— озвався Джонс так лагідно, що здивувався не тільки я, але й капітан. Тому, коли він заговорив знову, голос його звучав трохи вибачливо:

— Не знаю, чи маєте ви сім'ю, містере Джонс, а я людина сімейна...

— Ні,— признався Джонс,— у мене нікого нема. Нікогісінько. Коли не брати до уваги деяких хвостиків, що їх лишаєш по собі то тут, то там. Ви маєте рацію, капітане. Мною можна пожертвувати. Доведеться шукати чогось іншого...— Він трохи подумав і раптом сказав: — Я міг би зайцем, якби ви заплющили очі...

— В такому разі я змушений буду передати вас поліції у Філадельфії. Чи вам потрібно це, містере Джонс? Мені здається, вони там мають до вас деякі запитання.

— То все пусте. Так, невеличкий боржок.

— Особистий?

— Ну що ж, як добре подумати, то це не зовсім мені підходить.

Мене дивував спокій Джонса: начеб він сам себе судив і розбирав якусь заплутану справу із двома експертами в суді лорд-канцлера.

— Отже, вибирати майже нема з чого,— тверезо підсумував він.

— Тоді я знову порадив би вам звернутися до Британського посольства,— проказав капітан тоном людини, що не терпить заперечень.

— Можливо, ви маєте рацію. Одначе я колись посварився з консулом у Леопольдвілі, а вони всі одним миром

мазані — лише про свою кар'єру й думають. Сюди, мабуть, теж уже доповіли. От притичина! Ви справді мусите передати мене поліцаям у Філадельфії?

— Так, мушу.

— Виходить, хоч круть-верть, хоч верть-круть...— Джонс обернувся до мене.— То, може, нам піти в якесь інше посольство, де на мене ще не наклепали?

— Є певні дипломатичні правила,— відказав я.— Чужі посольства не можуть надавати політичного притулку. До того ж вам довелося б сидіти там, аж поки на Гаїті зміниться уряд.

Хтось затулав ногами по трапу. В двері постукали. Джонс затамував віддих.

— Увійдіть!

У дверях з'явився помічник капітана. Він анітрохи не здивувався, побачивши нас, ніби присутність сторонніх у капітанській каюті була звичайним явищем. Тоді заговорив до капітана по-голландському, а той поставив йому якесь запитання. Помічник щось відповів і кивнув у бік Джонса. Капітан обернувся до нас. Як видно, втративши надію провести вечір у товаристві Мегре¹, він поклав книжку і сказав:

— Там офіцер з трьома поліцаями. Вони хочуть піднятися на борт.

Джонс тяжко зітхнув. Мабуть, саме в цю хвилину Сагіб-Хаус, вісімнадцята виямка та бар «Безлюдний острів» пішли в небуття. Капітан дав якесь розпорядження помічникові, і той пішов.

— Мені потрібно одягнутися. — Капітан соромливо похитався на краю ліжка, ніби статечна німецька фрау, і важко спустився вниз.

— І ви дозволите їм зійти на борт? — вигукнув Джонс.— Де ж ваша гордість? Адже це голландська територія!

— Містере Джонс, я прошу вас піти до вбиральні й посидіти тихо. Цим ви полегшите справу.

Я одчинив дверцята в кутку каюти і пхнув туди Джонса. Він підкорився з неохотою.

— Я тут ніби в пастці, — сказав він. — Мов щур який...— І тут-так поправився: — Себто мов кролик.— Він

¹ Герої детективних романів Сіменона.

благально глянув на мене. Я, мов дитину, посадив його на унітаз.

Капітан натягнув штани і заправив у них нічну сорочку. Потім накинув зверху кітель.

— Невже ви дозволите їм робити обшук? — запитав я. Та капітан не встиг відповісти, бо в двері загреюкали.

Я знав цього офіцера. Він був велетенського зросту й нічим не кращий за тонтона — так само любив давати волю рукам; багато перебитих щелеп у Порт-о-Пренсі засвідчували силу його кулаків. Рот у нього був повен золотих зубів, не інакше як чужих; він хизувався ними, мов індіанин скальпами. Обкинувши нас зухвалим поглядом, він зневажливо мовив до мене:

— Вас я знаю.

Опецькуватий капітан, до того ж босий, мав перед ним доволі безпорадний вигляд, проте рішуче сказав:

— А я вас не знаю.

— Що ви робите тут серед ночі? — спитав мене поліцай.

Капітан звернувся до помічника по-французькому, щоб усі зрозуміли:

— Хіба я не звелів вам забрати в нього зброю?

— Він не дав, сер. І відштовхнув мене.

— Не дав? Відштовхнув? — Капітан випростався на весь зріст і сягнув негрові майже до плеча. — Я дозволив вам піднятися на борт за однієї умови. Тут лише я можу мати при собі зброю. Ви вже не на Гаїті.

Це трохи збентежило поліцай і збило з нього пиху. Він обвів поглядом каюту.

— *Pas à Haïti?*¹ — І, побачивши все незнайоме: грамоту в рамці за врятування потоплюючих на морі, фото похмурої білої жінки з волоссям сталевого кольору, карафу з якимось напоєм, знімок амстердамських капалів, скutih кригою, — розгублено перепитав: — *Pas à Haïti?*

— *Vous êtes en Hollande*², — владно мовив капітан і простягнув руку. — Віддайте мені пістолета.

— Я виконую наказ, — жалібно мовив здоровило. — Службовий обов'язок.

— Мій помічник поверне вам зброю, як тільки ви залишите судно.

— Я шукаю злочинця.

¹ Не на Гаїті? (Франц.)

² Ви в Голландії (франц.).

— На моєму судні ви не шукатимете.

— Він приїхав сюди саме на вашому судні.

— Я за це не відповідаю. Ну... дайте сюди пістолета.

— Я повинен зробити обшук.

— Обшуки робіть на березі, а не тут. Я сам відповідаю за все, що діється на судні. Якщо не віддасте пістолета, я викличу команду і роззброю вас, а тоді звелю викинути геть.

Поліцай здався. Він одстєбнув кобуру і віддав пістолета, не спускаючи очей з суворого обличчя капітанової жінки.

— От тепер я можу відповісти на будь-яке ваше запитання,— мовив капітан.— Що ви хочете знати?

— Ми хочемо знати, чи перебуває на судні злочинець. Ви його знаєте — його прізвище Джонс.

— Ось список пасажирів. Якщо ви вмісте читати...

— У списку його не буде.

— Я ходжу цим рейсом десять років і суворо дотримуюсь букви закону. Пасажира поза списком у мене бути не може. І без візи — теж. Він має візу на виїзд?

— Ні.

— Тоді даю вам слово, лейтенанте, що він не поїде цим судном.

Почувши свій чин, поліцай заговорив лагідніше:

— Може, його ховають тут... без вашого відома.

— Вранці, перед відходом, я звелю обшукати пароплав і, якщо знайдемо його, висаджу на берег.

Поліцай завагався.

— Якщо він не тут, то в Британському посольстві.

— Там для нього відповідніше місце,— сказав капітан і простягнув пістолета помічникові.— Віддасте йому на березі.— Він одвернувся, і чорна поліцаєва рука повисла в повітрі, наче риба в акваріумі.

Ми мовчки чекали, доки помічник вернувся й доповів, що лейтенант поїхав; тоді я випустив Джонса. Він почав дякувати:

— Ви трималися чудово, капітане.

Той глянув на нього зневажливо й брідливо.

— Я сказав йому правду. Якби я знайшов вас на судні, то справді висадив би на берег. Дуже радий, що не довелося брехати. Цього я не пробачив би ні собі, ні вам. Прощу вас залишити судно, щойно мине небезпека.— Він зняв кітель, витяг з-під штанів поли сорочки, і ми вийшли.

Я перехилився через поруччя і глянув на поліцая, що вже повернувся на свій пост. То був мій учорашний знайомий, а лейтенант зі своїми підлеглими справді зник.

— У Британське посольство їхати пізно,— мовив я.— Там, мабуть, уже виставили посилену варту.

— Куди ж тоді?

— Хто його зна, одначе з пароплава треба піти. Якщо ми залишимося тут до ранку, капітан дотримає слова.

Нас зарятував скарбник, що підскочив, мов ужалений, коли ми зайшли до нього в каюту (він саме лежав на спині із славною усмішкою на обличчі).

— Містер Браун може спокійнісінько зійти на берег, поліцей уже знає його. А містерові Джонсу застається одне — він мусить перетворитися на жінку.

— А де ж узяти вбрання? — спитав я.

— Ми маємо дещо для наших вечірок — костюм іспанської сеньйорити та убір селянської дівчини з Волендаму.

Джонс розгублено мовив:

— А мої вуса?

— Доведеться зголити.

Іспанський костюм до танців та святковий убір голландської селянки здалися нам надто пишними. Довелося взяти лиш необхідне, відкинувши волендамський чіпець і дерев'яні сабо, іспанську мантильку та численні спідниці від обох уборів. Тим часом Джонс тяжко мучився над вусами — голитися йому довелося без гарячої води. Хоч як це дивно, без вусів він став якийсь пристойніший, ніби досі був зодягнений не в ту уніформу. Тепер я ладен був вірити в його подвиги на війні. А ще чудніше, що після такої жертви він із захопленням взявся готуватися до маскараду.

— А рум'ян і губної помади у вас немає? — спитав він, та косметики в скарбника не знайшлося, і він мусив задовольнитися пудрою «Ремінгтон», що її вживають перед голінням. Чорна волендамська спідниця, іспанська кохтинка в блискітках і мертвно-блідий од пудри вид.— Коли сходитимемо вниз,— звернувся він до скарбника,— ви поцілуєте мене. Щоб поліцей не побачив обличчя.

— А чому б вам не поцілуватися з містером Брауном?

— Він же повезе мене додому. Це буде недоречно. Треба все розіграти так, ніби ми втрьох добряче потішилися.

— Як це «добряче»?

— В шаленому вирі пристрастей.

— Ви не заплутаєтесь у спідниці? — запитав я.

— Що ви, друже, — заперечив він. І таємниче додав: — Мені не вперше. Звісно, не за таких обставин...

Джонс спустився сходнями, тримаючи мене під руку. Спідниці були такі довгі, що йому довелося підбирати їх ззаду, як то робили вікторіанські леді, переходячи брудну вулицю. Вартовий аж рота роззявив од несподіванки: він не знав, що на борту жінка, та ще й така. Джонс повів у його бік карими очима, які дуже вигравали од накинutoї на голову шалі — стали виразисті й сміливі, щойно з ними перестали конкурувати вуса. Ступивши на причал, він обійняв скарбника і геть вимастив йому обличчя пудрою до гоління. Поліцай байдужно спостерігав усе те — як видно, Джонс був не першою жінкою, що полишала «Медею» о такій порі, до того ж Джонс навряд чи міг припасти до вподоби клієнтові матусі Катрін.

Ми пішли попідручки до моєї машини.

— Ви надто вже задираєте спідницю, — попередив я Джонса.

— Я ж вам не святенниця, друже.

— Поліцай помітить ваші черевики.

— У такій темряві?..

Я не сподівався, що все так удасться. Кроків позаду чути не було, машина стояла на тому ж місці, біля неї ніхто не крутився; ніччю заволоділи спокій і Колумб. Поки Джонс вмощувався із своїми спідницями, я сидів і думав.

— Яюсь мені довелося грати Боадіцею, — сказав він. — У водевілі. Розважав друзів. Серед них був навіть член королівської родини.

— Королівській родині?

— Лорд Маунтбетен. Ото були часи... Зробіть ласку, заберіть ногу. Ви наступили мені на спідницю.

— Куди ж ми тепер поїдемо?

— Хто його зна. Мій адресат сховався у Венесуельському посольстві.

— Там найбільша варта. У них тепер чи не половина генерального штабу.

— Мене задовольнило б і скромніше товариство.

— Навряд, щоб вас там прийняли. Ви ж не політичний утікач.

— А те, що я обдурив Папа́ Дока, не можна вважати Опором?

— Такому гостеві, мабуть, ніхто не зрадіє. Ви про це не думали?

— Але ж ніхто й не вижене, коли вже я влізу в якесь посольство.

— Дехто може й вигнати.

Я ввімкнув стартер, і ми поїхали в напрямку міста. Перед кожним поворотом я чекав, що ось-ось назустріч нам вискочить інша машина, та в Порт-о-Пренсі було пусто, мов на цвинтарі.

— Куди ми їдемо?

— В єдине місце, куди я можу вас одвезти. Посла тепер немає.

Коли ми стали підніматися нагору, я відчув полегкість. Перед знайомим поворотом застави не було, а поліцай біля посольства тільки побіжно зазирнув у машину. Мене він добре знав, а Джонс у сутіні зійшов за жінку. Тривогу ще не зчинили — Джонс був усього-на-всього злочинець, а не патріот. Мабуть, лише попередили застави й надіслали тонтонів до Британського посольства. Після облави на «Медей» і, звичайно, в моєму готелі вони, очевидячки, розважили, що здобич од них не втече.

Я звелів Джонсові сидіти в машині, а сам пішов до воріт. У посольстві ще не всі спали, бо в одному з вікон світилося. Проте мені довелося дзвонити кілька разів, доки десь у глибині почувся звук ходи — важкої, повільної, розміреної. Дзявкнув собака, що дуже здивувало мене, адже в цьому будинку я ніколи їх не бачив. Потім чийсь голос — певно, швейцарів — запитав:

— Хто там?

— Я хочу бачити сеньйору Пінеду. Скажіть, що це мосьє Браун. Нагальна справа.

Кладнувши замок, одсунули засувку, потім зняли ланцюжок, та виявилось, що то не швейцар. На порозі, мружачи короткозорі очі, стояв сам посол. Він був у сорочці без галстука. Я вперше побачив його не в параді. Поряд із ним стояло бридке цуценя.

— Ви хочете бачити мою дружину?.. Вона спить.— Помітивши його втомлені ображені очі, я зрозумів: він знає геть усе.— Ви хочете, щоб я її розбудив? Вона з моїм сином. Обоє сплять.

Моя відповідь була вкрай безглузда:

— Я не знав, що ви повернулися.

— Прилетів вечірнім рейсом.— Він підняв руку до того місця, де мала бути краватка.— Маю стільки всяких справ... Треба переглянути деякі папери, знаєте ж, як воно...— Він ніби виправдовувався переді мною і слухняно показував свій паспорт: національність — людина; особливі прикмети — рогоносець.

Я засоромлено сказав:

— Ні, ні, не будить її. У мене, власне, справа до вас..

— До мене? — На мить мені здалося, що зараз він у розпачі кинеться геть і зачинить двері. Може, подумав, що я говоритиму про те, чого йому не хотілося чути.— А не можна подождати з цим до ранку? Вже так пізно. До того ж у мене стільки роботи...— Він шаснув рукою по сигарницю, але її при ньому не було. Мабуть, хотів тицьнути мені кілька сигар, як ото тицяють гроші, аби я відчепився. Потім жалісно мовив: — Що ж, заходьте, коли це так нагально.

Я сказав:

— Вашому цуцикові я не сподобався.

— Дон-Жуанові? — Він шикнув на те жалюгідне створіння, і воно заходилося лизати йому черевика.

— Я прийшов не сам,— мовив я і дав знак Джонсові.

Посол дивився на Джонсову появу з розпачем і недовірою. Він, мабуть, і досі думав, що я хочу йому звіритись і, чого доброго, зажадаю розриву шлюбу. А яку ж тоді роль має відіграти оця «вона»? Свідки, чи няньки, що її приставлять до Анхела, чи, може, вона призначена йому замість дружини? В страшному сні можливе й не таке, а все те для нього, напевне, мало чим різнилося від нічного привида. З машини висунулись спочатку величезні черевики на грубій гумовій підшві, шкарпетки в чорно-червону смужку, потім рясні оборки чорної спідниці і, нарешті, голова й плечі, закутані шаллю, та густо напудрений вид з кокетним поглядом карих очей. Джонс тріпнувся, мов горобець, що викупувався в поросі, й подріботів до нас.

— Це містер Джонс,— відрекомендував я.

— Майор Джонс,— поправив мене Джонс.— Дуже радий познайомитись, ваша честь.

— Він просить політичного притулку. Його переслідують тонтони. У Британське посольство вже не поткнешся — там посилена варта. Я думав, що, може... хоч він і не з Південної Америки... Йому загрожує смертельна небезпека...

Поки я говорив, обличчя посла проясніло. Це вже була політика, і тут він почувався мов риба у воді.

— Заходьте, майоре, заходьте. Щиро вітаю вас. Мій дім до ваших послуг. Зараз я покличу мою дружину. Вам нададуть одну з моїх кімнат.

Заспокоївшись, він сипав присвійними займенниками, наче конфетти. Потім узяв двері на всі запори і машинально подав руку Джонсові, щоб вести його в дім. Джонс учепився за нього і, мов поважна матрона вікторіанської доби, велично посунув через хол. Гидке цуценья плуталось йому під ногами, пильно приплюхуючись до спідниць.

— Луїсе!..— Марта стояла на сходах і зачудовано дивилася на нас.

— Люба,— сказав посол,— дозволь тебе познайомити — це містер Джонс. Наш перший втікач.

— Містер Джонс?

— Майор Джонс,— поправив той, підносячи шаль над головою, ніби то був капелюх.

Марта прихилилася до бильця і зайшлася сміхом. Я побачив крізь виріз сорочки її груди і подумав, що Джонсові їх теж видно. Він посміхнувся до неї і сказав:

— Звісно, майор жіночої армії.— І я пригадав Тін-Тін, що на моє запитання, чим їй так сподобався Джонс, щиро відповіла: «Він розсмішив мене».

2

Спати вже було ніколи — ніч майже минула. Біля «Тріансна» мене спинив той самий поліційний офіцер, що піднімався на борт «Медеї», і запитав, де я був.

— Ви ж самі знаєте,— відказав я, і, щоб помститися, він обшукав мою машину з особливою доскіпливістю. Дурень, та й годі.

Я пошукав у барі чогось випити, та дечка на лід у холодильнику були порожні, а на полиці стояла єдина пляшка фруктової води. Я добре присмачив її ромом і сів на веранді зустрічати схід сонця — москіти давно вже перестали турбувати мене: я був для них надто черствий і протухлий. Готель здавався порожнім, як ніколи; мені, мов старої рани, не вистачало кульгавого Жозефа, адже я, хоч, мабуть, і підсвідомо, завжди відчував легкий біль, бачивши,

як він шкутильгає з бару на веранду і нагору та вниз сходами. Кроки його я завжди впізнавав, — то в яких же гірських нетрях вони лунають тепер? Чи, може, він давно вже лежить неживий серед кам'яних брил отого гаїтянського хребта? Звук його ходи був чи не єдиний, до якого я мав час звикнути. Мене поймав жаль до самого себе, солодкий, як Анхелове улюблене печиво. А чи міг би я відрізнити по ході Марту від інших жінок? Навряд; і навіть до ходи рідної матері я не мав часу звикнути, як вона покинула мене на отців Пречистої діви. А мій справжній отець? У моїй дитячій пам'яті нічого не зосталось. Вважалося, що він помер, та чи то правда? В наш час старі люди заживаються на світі. Хоч мене, власне, він не дуже цікавив, і я ніколи не мав охоти знайти його чи хоч побачити надгробок, на якому, можливо, але не напевне, викарбуване прізвище Браун.

І все ж брак цікавості з'яв у мені порожнечою там, де її не мало бути. Слід би заткати її хоч чим-небудь, як ото лікар затикає дірявого зуба пломбою. Жоден святий отець не міг замінити мені батька, та й не було такого місця на землі, що стало б мені рідним. Я вважався громадянином князівства Монако — ото й тільки.

Пальми почали виступати з облудної темряви, і я пригадав інші пальми — там, біля казино, на штучному узбережжі, де навіть пісок був не свій, а привезений. Легенький вітрець ворухнув пірясті галузки, схожі на клавіші фортеціано, вони западали одна по одній, ніби їх торкався піаніст. Чому я опинився саме тут? Тільки тому, що від матері надійшла листівка, яка могла й загубитися — шанси на це були навіть більші, ніж у будь-якому казино. Є люди, що від самого народження нерозлучні зі своєю країною і, навіть полишаючи її, відчують свій зв'язок з нею. А є й такі, що їх нізащо не одірвеш від їхнього графства, міста чи села. Я ж не відчував ніякого зв'язку з сотнею — чи скільки їх там — квадратних кілометрів навколо садів та бульварів Монте-Карло — міста транзитного, де ніхто не затримується. Тому мені й миліша була оця злиденна країна тортур, куди я потрапив з примхи долі.

Сад узявся першими барвами: спочатку густо-зеленою, потім нараз пурпуровою. Скороминущість — така й моя прикмета. Моє коріння ніколи не вросло в землю досить глибоко, щоб я визнав її рідною чи віднайшов на ній стале й надійне кохання.

РОЗДІЛ ДРУГИЙ

1

Пожильців у мене більше не було; коли поїхали Сміти, кухар, що славився своїми суфле, зовсім зневірився і перейшов до Венесуельського посольства, де принаймні були втікачі, щоб їх годувати. А я варив собі яйця, одкривав консерви чи ділив гаїтянську трапезу з єдиною, що зосталась у мене, покоївкою та садівником; подеколи обідав у подружжя Пінеда, проте рідко, бо присутність Джонса дратувала мене. Анхел уже ходив до школи, що її заснувала дружина іспанського посла, і вдень Марта, не криючись, приїздила й ставила машину в мій гараж. Вона вже не боялась розголосу, а може, її поступливий чоловік махнув на нас рукою. Ми годинами зоставались у моїй спальні — любилися, розмовляли, але надто часто й сварились. Навіть через оте паршиве цуценя.

— Коли бачу його, мене аж нудить,— сказав я одного разу. — Достоту щур або мокриця. Навіщо він його купив?

— Мабуть, самотно йому одному.

— У нього ж є ти.

— А коли він мене бачить?

— То, може, й мені його пожаліти?

— А чом би й ні?..

Вона перша встигала помітити далеку грозову хмаринку і хутко відвертала мою увагу, а після ніжних і палких обіймів сварка звичайно згасала, як от і тепер. Іншого разу вона заговорила про мою матір та свою дружбу з нею.

— Дивно, еге ж? Мій батько — воєнний злочинець, а вона — героїня Опору.

— Ти справді віриш у це?

— Так.

— А я вважав ту медаль лише сувеніром кохання. Так само як і хрестик, що його знайшов разом з нею у скарбничці, бо моя матінка ніколи не була надто побожна. Вона і сзуїтам мене віддала тільки на те, щоб розв'язати собі руки.

— Ти навчався в сзуїтів?

— Так.

— Авжеж, тепер я згадала. А мені чомусь здавалося, що ти просто... ніхто.

— Я і є ніхто.

— Так, але я думала, що ти ніхто протестантське, як от я.

Мені здалося, що в повітря злетіли різноколірні гумові кулі: своя барва для кожної віри — і навіть для безвір'я.

— Я іноді вважала, що ти комуніст, але й серед них ніхто.

Ганяти щиглями барвисті кулі було весело й цікаво, та коли котрась із них падала на землю, серце стискав чужий біль — ніби на очах у тебе розчавило собаку.

— От доктор Мажіо — комуніст, — мовила вона.

— Я йому заздрю. Людині пощастило — вона має переконання. А в мене все це лишилося в каплиці Пречистої діви. Хоч сзүйти навіть сподівалися були, що я віддам себе служінню богів.

— Може, ти *prêtre manqué*¹?

— Не смійся, люба. Ось поклади руку сюди. Тут ніякої теології нема.

Голублячи її, я дурив себе — кидався в насолоду, наче самогубця на брук.

Що примусило нас після цього короткого бурхливого спалаху знову заговорити про Джонса? Мені в пам'яті все перешлуталось, стільки довгих надвечірніх годин ми пробули з Мартою, стільки палких обіймів спізнали, стільки було незгод і суперечок — ото ж усе воно стало ніби прелюдією до нашої останньої сварки. Одного разу вона раптом почала збиратися додому раніше, ніж звичайно, і на мого запитання, чому вона їде так рано, — адже Анхел був іще в школі, — відповіла:

— Я обіцяла Джонсові. Він хоче навчити мене грати в джін-раммі.

Минуло щось із десять днів, відколи Джонс завдяки мені потрапив під її дах, і, коли вона це сказала, мене вперше поїняли ревності, наче дрож, що передує лихо-манці.

— Мабуть, дуже цікава гра. Вона тобі миліша за любовці?

— Любий, скільки ж можна! Мені не хочеться зобидити Джонса. Він такий приємний гість. І Анхел його любить. Вони весь час граються вдвох.

¹ Невдалий священник.

А ще якось сварка почалася через інше. Марта раптом спитала, щойно розімкнулись наші тіла, що таке «мураха».

— Маленька комашка. А що?

— Джонс кличе так нашого песика, і той радо відгукується на це ім'я, хоч його звать Дон-Жуан.

— Зараз ти мені скажеш, що ваш паршивий песик теж любить Джонса.

— Ще й як! Більше, ніж Луїса, хоч той сам годує його, навіть Анхелові не дозволяє. І все ж досить Джонсові гукнути: «Мурахо!»...

— А тебе він як гукає?

— Не розумію...

— Ти теж, мов песик, біжиш на його поклик, щоб грати з ним у джін-раммі.

— Це ж було три тижні тому. Один-єдиний раз.

— У нас тільки й розмов, що про цього негідника.

— Ти ж сам привів його до нас.

— Я не сподівався, що він стане таким другом вашої родини.

— Любий, він іноді смішить нас, ото й тільки.— Годі було вигадати щось гірше для мене.— Тут тепер так сумно...

— Тут?

— Ти перекручуєш кожне моє слово. Я хочу сказати — в Порт-о-Пренсі, а не з тобою в ліжку.

— Двомовність завжди викликає непорозуміння. Мені слід було б вивчити німецьку мову. А Джонс розмовляє по-німецькому?

— Навіть Луїс не розмовляє. Любий, коли я потрібна тобі, я просто жінка, а коли ти сердишся, одразу стаю німкенею. Як жаль, що Монако ніколи не було сильною державою.

— Було, та англійці знищили його флот. Розправилися з ним, як з вашим люфтваффе¹.

— Коли ви розбили його, мені було всього десять років.

— Я його не розбивав, а сидів собі в міністерстві й перекладав на французьку агітаційні листівки проти Віші.

— Джонс воював куди цікавіше.

— Он як?

¹ Військова авіація (нім.).

Чому вона так часто згадувала його — по своїй простоті чи він таки не сходив їй з думок?

— Він був у Бірмі,— провадила вона далі.— Бився з японцями.

— Це він сам тобі казав?

— Він так цікаво про все це розповідає.

— Такий вояк міг би стати в пригоді тутешньому Опові, одначе він злигався з урядом.

— Тепер він їх розкусив.

— А може, вони його? Він розповідав тобі про загублений рій?

— Так.

— І про свій особливий нюх на воду?

— Еге ж.

— Я іноді просто дивуюсь, чому його не поставили командувати бригадою.

— Любий, що з тобою?

— Отелло теж заворожив Дездемону своїми історіями. Відомий трюк. Було б і мені розповісти тобі, як мене цькували в *народі*, тоді, може, ти мала б і до мене співчуття.

— В якому ще народі?

— Дарма, це я так.

— Коли в посольстві заговорять про щось нове, це вже неабищо. Перший секретар нічого й знати не хоче, окрім черепак. А другий обожнює Сервантеса — все, крім «Дон Кіхота», що його, як він каже, написано лиш задля реклами.

— Либонь, згодом і бірманська війна обридне.

— Джонс хоча б не повторюється, як інші.

— Він розповідав тобі про свій поставець?

— Авжеж! Любий, ти не знаєш, який він. Добрий і послужливий. Пам'ятаєш, у нас тече міксер? Так от, Джонс подарував Луїсові свій поставець, хоч він йому такий дорогий. Чудова річ, куплена в Лондоні, у Еспрі. Джонс сказав, що це єдине, чим він може віддячити за нашу гостинність. Ми погодились, але з умовою, що потім повернемо, а він дав гроші лакеєві, щоб той зробив у Гаміта гравірований напис. Тепер нічого не вдієш. А напис який чудний: «Луїсові й Марті від вдячного Джонса». Саме прізвище. Без імені або ініціалів. Мов який французький актор.

— Зате є *твоє* ім'я.

— І Луїсове. Любий, мені пора...

— Скільки часу ми згаяли на теревені про Джонса.

— І ще скільки згаємо. Папа́ Док не хоче дати йому охоронної грамоти. Навіть щоб дістатися Британського посольства. Від уряду щотижня надходять протести. Вони вважають Джонса кримінальним злочинцем, хоч це просто вигадки. Він хотів працювати на них, та молодий Філіпо відкрив йому очі.

— Він так пояснює?

— Він намагався перешкодити постачанню зброї тон-тонам.

— Непогано придумано.

— Значить, він справді політичний втікач.

— Хитрюга він, от і все.

— Всі ми якоюсь мірою хитрюги — чи не так?

— Ти ладна за нього хоч у бійку!

І раптом мені привиділось щось неймовірне: вони обоє в ліжку. Марта гола, як оце тепер, а Джонс у тому своєму жіночому вбранні, з напудреною пикою, і його чорна спідниця задерта до пояса.

— Любий, ти знову про те саме...

— Яке безглуздя! І я, дурень, сам звів тебе з цим шахраєм! Тепер він сидітиме у вас до скону чи доти, доки хтось підстереже Папа́ Дока з срібною кулею. Скільки часу кардинал Мідсенті сидить уже в Американському посольстві в Будапешті? Дванадцять років? Джонс біля тебе цілими днями...

— Але ж не так, як ти.

— Йому вряди-годи теж потрібна жінка — знаю, бо сам пересвідчився. А я можу бачити тебе лише під час обіду чи за коктейлем, та й то на прийомах другого розряду.

— Ти ж тепер не за обіднім столом.

— Він переліз через мур. Раює в квітучому садку...

— Тобі слід би стати письменником. Тоді б ми всі перетворилися на героїв твоїх книжок. І жоден не міг би сказати, що він зовсім не такий, заперечити тобі. Любий, ти пас вигадуєш, невже сам цього не розумієш?

— Добре, що я вигадав хоча б це ліжко.

— Нам навіть розмовляти з тобою не можна, еге ж? Ти й слухати не хочеш, якщо наші слова не відповідають образіві, накинутому нам тобою.

— Якому ще образіві? Ти жінка, яку я кохаю, оце і все.

— Атож, визначено чітко: жінка, яку ти кохаєш.

Вона рвучко підвелась і почала одягатися. Стиха вилаялась: «Merdel»¹, коли підв'язка не одразу зашпинула панчошу, потім заплуталась у сукні, рвучко стягла її через голову й знову надягнула — все робила так, ніби в будинку спалахнула пожежа. Другу панчошу вона пасилу розшукала.

Я мовив:

— Я таки знайду якийсь спосіб викурити вашого гостя. І то скоро.

— А мені все одно. Аби лиш його порятувати.

— Одначе Анхел скучатиме без нього.

— Так.

— І Мураха.

— Так.

— І Луїс.

— Луїсові з ним весело.

— А тобі?

Вона сердито встромила ноги в туфлі й нічого не сказала.

— Заживемо з тобою мирно, коли він щезне. Не доведеться тобі розриватися між двома.

Вона докірливо глянула на мене, потім підійшла і взяла мою руку в обидві свої, ніби я був дитиною і не розумів, що кажу, та все ж і дитину слід було зупинити, щоб не повторювала негідних слів.

— Любий, не можна так. Невже ти не розумієш? Для тебе нічого не існує, крім власних уявлень. Ні мене, ні Джонса. Ми для тебе такі, якими ти нас придумав. Ти справжній беркліанець. Відолаивного Джонса зробив спокусником, а мене повією. Навіть у материну медаль не віриш! Мати теж грає у тебе якусь фальшиву роль. Любий, спробуй зрозуміти, що ми існуємо і поза твоєю уявою, що ми не лише такі, якими ти нас малюєш. До того ж чомусь завжди тільки чорною фарбою.

Я намагався заспокоїти її поцілунками, та Марта вильїнилась і вже біля дверей промовила в порожній коридор:

— В безрадісному світі ти живеш. Мені шкода тебе. Так само, як і мого батька.

Я довго лежав і думав, що спільного в мене з воєнним злочинцем, на совісті якого стільки безіменних жертв.

¹ Чорт! (Франц.).

Світло фар шугнуло між пальмами і жовтим метеликом злетіло мені на лице. Коли воно згасло, я нічого не міг розгледіти — тільки щось чорне й велике сунуло до веранди. Одного разу мене вже бито, і я не мав охоти скуштувати ще. Я гукнув у темряву:

— Жозефе, це ти?

Та, звісно, Жозефа в домі давно не було. Задрімавши над склянкою рому, я зовсім забув про це.

— Що, Жозеф повернувся?

Я відчув полегкість, почувши голос доктора Мажію. Повільно, з величезною гідністю зійшов він побитими приступками на веранду, ніби то були мармурові сходи палацу, а він сенатором з іншого краю, нареченим громадянином Римської імперії.

— Я спав і геть про все забув. Чим вас пригостити, докторе? Я тепер сам собі кухар, та омлет — штука нехитра.

— Ні, ні, я не голодний. Можна поставити машину в гараж, на випадок, коли хтось прийде?

— Так пізно сюди ніхто не заглядає.

— Хто зна. А раптом...

Коли він вернувся, я знову запропонував підхартитись, та Мажію відмовився.

— Мені захотілося до гурту, ото й тільки.— Він сів у тверде крісло з прямою спинкою.— Колись я часто був тут у вашої матінки — за кращих часів. А тепер, як тільки сяє сонце, відчуваєшся так самотно.

Сяйнула блискавка, віщуючи нічну зливу. Я одсунувся трохи далі, під дашок.

— А ви не зустрінатесь зі своїми колегами? — спитав я.

— З якими колегами?.. А-а... Тут ще лишилося кілька старих, як от я, що сидять, мов шурі, по домівках. За останні десять років три чверті лікарів повтікали звідси, купивши візи. Тут здебільшого купують не патент, а право на виїзд. Якщо ви слочете звернутися до гаїтянського лікаря, то краще шукати його в Гані.

Він довго мовчав. Йому потрібне було товариство, а не розмова. Пустився дощ, і великі краплини лопотіли в бассейні, який знову стояв без води; ніч була така темна, що

я не бачив обличчя доктора Мажіо — лише кінчики пальців, що лежали на бильцях крісла, мов дерев'яний орнамент.

— Учора вночі, — сказав доктор Мажіо, — мені привиділось казна-що. Задзвонив телефон... Подумайте лишень — телефон! Скільки років минуло відтоді, як я востаннє чув його? Мене викликали до лікарні — нещасливий випадок. Я приїхав і дуже зрадів: так чисто було в палаті, а сестри всі такі молоденькі й привітні (тепер їх теж нема, поїхали в Африку). Назустріч мені вийшов мій молодий колега, на якого я свого часу покладав великі надії — тепер він виправдовує їх у Браззавілі. Він доповів, що кандидата опозиції (як дивно це сьогодні звучить!) на політичному мітингу побили хулігани. Пошкоджено ліве око. Я взявся оглядати потерпілого, та око було ціле, зате вилицю розсічено до кістки. Мій колега повернувся і сказав: «Біля телефону начальник поліції. Хуліганів заарештовано. Президент хоче знати наслідки вашого огляду. А ось квіти — їх надіслала дружина президента...» — Доктор Мажіо тихо засміявся в темряві. — Такого ще ніколи не було. Навіть за нашого президента Естіме. Фрейдистські нездійснені поривання так чітко не виявляються уві сні.

— Сон не зовсім марксистський, докторе Мажіо. Звідки в ньому кандидат опозиційної партії?

— Може, це марксистський сон про далеке прийдешнє. Коли держави одінуть і залишаться тільки місцеві вибори. В окрузі Гаїті.

— Мене здивувало, що «Капітал» стоїть у вас на видноті. Це ж, мабуть, небезпечно?

— Я вже казав вам: Папа Док розмежовує філософію і пропаганду. Вікно на Схід він триматиме одчиненим, доки американці знову почнуть постачати йому зброю.

— Вони нізащо цього не зроблять.

— Закладаю десять проти одного, що через кілька місяців стосунки налагодяться і до нас знову повернуться американський посол. Ви забули: Папа Док — бастион проти комунізму. Тут не повториться Куба. Є, звісно, й інші причини. Ті, хто захищає Папа Дока у Вашингтоні, водночас захищають американські інтереси. У них тут скрізь парові млини, на яких мелють низькосортну імпортову пшеницю на сіре борошно для нашого народу. Аж дивно, як добряче можна наживатися на найбідніших — навіть

особливо вигадувати не доводиться. Крім того, не забувайте про величезні афери з м'ясом. Нашим бідакам м'ясо, як і тістечка, ніколи й не снилось, отож їм 'байдуже, що все його збувають в Америку, а там заплющують очі, що воно нестандартне, адже його переробляють на консерви й пересилають слаборозвиненим країнам за угодами про американську допомогу. Американський народ нічого не втратить, якщо припиниться ця торгівля, зате це добре відчує той вашінгтонський політик, що кладе собі в кишеню по центу з кожного фунта.

— Вас не лякає майбутнє?

— Ні, не лякає і не може лякати. Одначе розв'яже всі наші проблеми не американська піхота. Ми знаємо з гіркого досвіду, що це таке. Якщо вони висадяться... хто зна, може, я битимусь на боці Папа́ Дока. Він принаймні гаїтянин. Атож, ми повинні робити все своїми руками. Ми занедбана околиця, що плаває поблизу берегів Флориди, і американці нам не допоможуть — ні зброєю, ні грошима, ні порадами. Кілька років тому ми спізнали вартість їхніх порад. Тут була група Опору, що мала зв'язок з одним співчувальником в Американському посольстві; їй обіцяли всіляку підтримку, та всі дані про неї потрапляли в ЦРУ¹, а звідтіля — прямисінько до Папа́ Дока. Уявляєте, що сталося з тими людьми? Державний департамент піклується про спокій у Карібському морі.

— А комуністи?

— У нас міцніша організація, і ми далекоглядніші, та можете не сумніватися, що за найменшої спроби здійснити переворот на Гаїті висадиться морська піхота і Папа́ Док залишиться при владі. На думку Вашингтона, становище у нас цілком стабільне, хоч не зовсім сприятливе для туризму, але з туристами скрізь сама морока. Дехто з них аж надто багато бачить і набридає своїм сенаторам листами. Вашого містера Сміта дуже стривожили розстріли на кладовищі. Між іншим, зник Гаміт...

— Що з ним сталося?

— Гадаю, він десь ховається, хоч машину його знайшли неподалік од гавані.

— Гаміт мав чимало друзів серед американців.

— Проте він гаїтянин. А з гаїтянами можна чинити як завгодно. Трухильйо ще в мирний час перебив на річці

¹ Центральне розвідувальне управління США.

Массакр двадцять тисяч наших селян, що прийшли туди на збирання тростини — чоловіки, жінки, діти. І ви гадаєте, Вашингтон надіслав йому хоч один протест? Він ще замалим не двадцять років жирів з американською допомогою.

— На що ж ви покладаєте надії, докторе Мажіо?

— Можливо, на палацовий переворот. Папа Док носив звіди не потикає, до нього можна дістатись тільки в палаці. А потім, перше ніж на його місце сяде Гладкий Грація, я сподіваюсь, наш народ влаштує чистку.

— На повстанців надії мало?

— Вони, бідолахи, не вміють воювати. Ідуть на фортеці, вимахуючи гвинтівками, якщо пощастить їх роздобути. Може, вони й герої, та спершу треба навчитись, як жити, а не вмирати. Ви думаєте, Анрі Філіпо засвоїв хоча б азбуку партизанської війни? А ваш нещасний каліка Жозеф? Їм дати б когось із військовим досвідом, тоді, можливо, через рік або два... Ми не менш відважні, ніж кубинці, хоча місцевість у нас надто сувора. Ліси геть вирубано, доводиться жити в печерах і спати на камінні. І ще одна перепона — вода...

І, ніби виправдовуючи його песимізм, на землю ринув справжній потоп. Ми навіть не чули один одного. Я пішов у бар, приніс звідтіля дві склянки рому і поставив між доктором та собою. Ми сиділи мовчки, доки злива трохи вщухла.

— Дивак ви,— озвався нарешті доктор Мажіо.

— Чому?

— Слухаєте мене, як столітнього діда, що розповідає про сиву давнину. Мені здається, вам усе байдуже, але ж ви живете тут.

— Я родом з Монако. Це те саме, що нізвідки.

— Якби ваша матінка дожила до сьогодні, їй було б не байдуже. Вона, певне, пішла б у гори.

— Без будь-якої користі?

— Атож, без користі.

— Разом із коханцем?

— Він, безумовно, не пустив би її саму.

— Я, мабуть, удався в батька.

— А хто він був?

— Не маю уявлення. Щось таке ж безлике, як і місце мого народження.

Дощ повільно вщухав, уже чути було, як окремі краплини лопотять по листю пальм та кущів, по цементові плазального басейну.

— Я беру все, як воно є,— сказав я.— Так чинить те-пер увесь світ. Людині треба якось жити...

— А чого ви прагнете, Брауне? Я знаю, як відповіла б на це ваша матінка.

— Як?

— Вона висміяла б мене, що я сам не можу відповісти. Жити так цікаво. А їй було цікаве геть усе, навіть смерть.— Доктор Мажіо підвівся й підійшов до краю веранди.— Щось причулося. Гра уяви. Всім нам не по собі поночі... Я справді любив вашу матінку, Брауне.

— А її коханець... Що він собою являв?

— Йй було хороше з ним. А ви чого хочете від життя, Брауне?

— Я хочу, щоб мій готель не стояв порожній, щоб у ньому все було, як колись. До Папа Дока. Жозеф пораять-ся за стойкою, в басейні повно дівчат, з шосе звертає машина за машиною; і хай лунають усі оті легковажні звуки: брязкання льоду в бокалах, сміх у кущах, ну і, звісно, шелест доларів...

— А ще?

— А ще, мабуть, тіло до любощів. Його потребувала й моя матінка.

— А потім?

— Хто його зна... Хіба цього мало на той окрасць життя, що мені лишився?. Мені вже скоро шістдесят.

— Ваша матінка була католичка.

— Не така вже й побожна.

— Я зберіг віру хоча б у несхибність економічних законів, а ви свою втратили.

— Втратив? Може, я ніколи її й не мав. Адже будь-які переконання — це пута, хіба не так?

Кілька хвилин ми сиділи мовчки з порожніми склянками в руках. Нарешті доктор Мажіо сказав:

— Я отримав звістку від Філіпо. Він тепер у горах поблизу Ле-Кея, та думає податися на північ. З ним ще два-надцятеро, в тому числі й Жозеф. Гадаю, хоч решта не каліки. І двох кульгавих задосить. Філіпо хоче приєднатися до партизанів біля домініканського кордону — їх, кажуть, там чоловіка тридцять...

— Ціла армія! Сорок два бійці!

- Кастро мав дванадцять.
- Але ж Філіпо — не Кастро.
- Він хоче створити в прикордонні базу для підготовки повстанців. Папа́ Док вигнав селян на віддаль десяти кілометрів, отож є надія коли не на прихід добровольців, то хоча б на збереження таємниці... Йому потрібен Джонс.
- Чого це раптом?
- Він вірить у нього.
- Краще б роздобув собі кулемет Брена.
- Зброю можна взяти в бою. Та спершу потрібно навчитися вбивати.
- Звідки ви все знаєте, докторе Мажіо?
- Іноді їм доводиться звірятися навіть нам.
- Кому це вам?
- Комуністам.
- Просто дивно, як ви досі вціліли.
- Якби не було комуністів — а всіх нас занесено до списків ЦРУ,— Папа́ Дока перестали б вважати твердинею вільного світу. Ну і ще, очевидно, тому, що я непоганий лікар. Адже він теж не святий і може колись захворіти...
- От якби ви могли перетворити свій стетоскоп на смертоносну зброю!..
- Я й сам думав про́ це. Та, мабуть, він мене переживе.
- У французькій медицині дуже вживані всілякі свічки та *riquies*¹.
- Спершу їх випробовують на інших, на тих, чия життя менше важить.
- То ви справді вважаєте, що Джонс... Та він же здатний лише смішити жінок.
- Джонс набув досвіду в Бірмі. Адже японці були хитріші за тонтонів.
- Так, так, він любить цим похвалитися. Кажуть, у посольстві його слухають мов зачаровані. От він і співає, відробляє харчі.
- Не сидіти ж йому там довіку.
- Сконати на порозі він теж не захоче.
- То можна влаштувати йому втечу.
- Навряд чи він піде на такий ризик.
- А хіба мало він ризикував, водячи за ніс Папа́ Дока? Не треба його недооцінювати лиш через те, що він

¹ Уколи (франц.).

хвалько. Такого легко зтягти в пастку. Змусити відкрити свій козир...

— Ви мене не так зрозуміли, докторе Мажіо. Я теж болив би витягти його звідти, як і Філіпо.

— Але ж ви самі привели його туди.

— Не зваживши всіх «за» і «проти».

— Як це?

— То інша матерія... А тепер я ладен на все, аби лиш...

Почулася чиясь хода. Мокре листя шурхотіло під ногами й тріскотіли шкаралупи кокосових горіхів. Ми мовчки чекали... У Порт-о-Пренсі в такий час ніхто не ходить. Я подумав, чи є в доктора Мажіо револьвер. Та це ж не в його натурі. Під пальмами, біля повороту, невідомий спинився і гукнув:

— Містере Браун!

— Я.

— Присвітити нема чим?

— А хто це?

— Крихітка П'єр.

Я раптом відчув, що доктора Мажіо поруч уже нема. Дивно навіть, як тихо міг дересуватись цей огрядний чолові'яга, коли виникала потреба.

— Зараз присвічу. Я тут сам.

Пробравшись навпомацки в бар, я взяв ліхтарика, завіттив його і побачив, що кухонні двері відчинені навстіж. Я виїс на веранду лампу, і Крихітка П'єр зійшов нагору хисткими приступками. Уже кілька тижнів ця надто примітна й сумнівна фізіономія не показувалась мені на очі. Піджак його був геть мокрий, і він повісив його на стілець. Я налив йому рому і мовчки ждав, що він скаже,— після заходу сонця він звичайно не з'являвся.

— У мене зламалася машина,— сказав він,— і я пересидів у ній зливу. Щось сьогодні світла довго не дають.

Я машинально спитав — з цього тепер починалися майже всі розмови в Порт-о-Пренсі:

— Вас обшукали на заставі?

— У таку зливу? На біса вартовим мокнути не знати чого.

— Давно ми з вами не бачилися, Крихітко П'єр.

— Я мав багато справ.

— Здається, матеріалу для вашої хроніки тепер не густо?

Він хихикнув у темряві:

— Щось знайти завжди можна. Сьогодні в мене пам'ятний день, містере Браун.

— Чи не одружились ви часом?

— Ні, ні. Ану вгадайте.

— Дістали велику спадщину?

— У Порт-о-Пренсі? Ні, містере Браун, сьогодні я купив стереопроектор.

— Вітаю. І добре грає?

— Платівок я ще не купив, тому не можу сказати. Замовив Гамітові Жюльєт Греко, Франсуаз Арді, Джоні Холідея...

— А я чув, що Гаміта вже тут немає.

— Чому? Що сталося?

— Він зник.

— Оце вперше ви здивували мене новиною,— сказав Крихітка П'єр.— Звідки ви знаєте?

— Я не виказую своїх джерел.

— Він надто часто ходив у посольства. Це було не обачно.

Ввімкнули світло, і я вперше побачив Крихітку П'єра зляканого й похмурого, поки він встиг опанувати себе й знову заговорити з притаманною йому грайливістю:

— Виходить, з платівками доведеться пождати...

— У мене є кілька, можу позичити. Придбав колись для гостей.

— Я був сьогодні на аеродромі,— сказав Крихітка П'єр.

— Хтось прилетів?

— Так... Прилетів. Я навіть не чекав такої зустрічі. В Майамі іноді затримуються довше, ніж треба, а його давненько тут не було. До того ж усі оті неприємності...

— Хто ж це?

— Капітан Конкасер.

Тепер я зрозумів, яким вітром занесло Крихітку П'єра — справа не лише в стереопроекторі. Він хотів попередити мене про щось.

— І в нього неприємності?

— Вони загрожують усім, хто так чи інакше стикається з майором Джонсом. Капітан аж кипить. В Майамі з ним повелися надто круто — кажуть, навіть дві доби відсидів у поліції. Уявіть собі! Капітан Конкасер у холодній! От він і шукає жертву.

— Кого?

— Майора Джонса.

— Він у безпеці. Сховався в посольстві.

— От хай і сидить, доки зможе. Та скажіть, щоб не вірив жодним охоронним грамотам. Одначе хто його зна, як подивиться на це новий посол...

— Новий посол?

— Подейкують, ніби президент заявив урядові сеньйора Пінеди, що той уже не *persona grata*. А може, й брешуть. Дозвольте глянути на ваші платівки. Доц перестав, треба йти.

— Де ви залишили свою машину?

— На узбіччі, нижче від застави.

— Я одвезу вас додому.

Я вивів свого «хамбера» і, ввімкнувши фари, побачив доктора Мажію, що сидів у своїй машині. Ми не озвались один до одного ані словом.

3

Залишивши Крихітку П'єра біля хижі, що її він називав своїм домом, я поїхав до посольства. Вартовий зупинив машину, зазирнув усередину і лиш тоді відчинив ворота. Я подзвонив, лунко дзвякнуло цуценя, а відтак почувся впевнений голос Джонса:

— Цить, Мурахо, цить.

Вони сиділи втрьох: посол, Марта і Джонс. У сімейному колі, подумав я. Посол із Джонсом грали в джін-раммі — навряд чи треба казати, що останній вигравав. Марта сиділа в кріслі і щось шила. Ніколи раніше я не бачив її з голкою в руці; здавалося, Джонс приніс із собою злагоду в цей дім. Мураха вмовився біля його ніг, ніби саме він був тут господарем.

Пінеда, невдоволено зиркнувши на мене, сказав:

— Пробачте, ми тільки закінчимо партію.

— Ходім до Анхела,— озвалась Марта.

Коли ми були вже па сходах, я почув голос Джонса: «*J'arrête à deux*»¹.

З площадки ми повернули ліворуч, у кімнату нашої неготи, і Марта поцілувала мене. Я переказав їй слова Крихітки П'єра.

¹ Спичаю на двійці (*франц.*).

— Ні,— мовила вона.— Ні. Не може бути.— А відтак додала: — Останніми днями Луїс якийсь збентежений.

— А коли це так?

— Тоді новому послові однаково доведеться залишити Джонса. Не вижене ж він його.

— Я думаю не про Джонса, а про нас.— Тим часом мозок мені свердлила думка: чи стане жінка називати мужчину на прізвище, якщо вона спить із ним?

Марта сіла на ліжку і втупилася в стіну, ніби стіна раптом посунулась до неї.

— Я не вірю,— мовила вона.— Не хочу вірити.

— Колись це мало статися.

— Я завжди думала... Анхел підросте і зрозуміє...

— А мені скільки тоді буде?

— Ти теж думав про це,— дорікнула вона.

— Так, думав, і чимало. Тому й поїхав у Нью-Йорк, щоб продати готель. Мені потрібні були гроші, щоб податися за тобою, хоч куди б вас послали. Та тепер його ніхто вже не купить.

— Любий, ми з тобою якось усе владнаємо, а от Джонс... од цього залежить, жити йому чи вмерти.

— Якби ми були молодші, то перед нами теж стояла б ця дилема — жити чи вмерти. Та тепер... «Люди вмирили, й черви пожирали їх, та не кохання в тім винне»¹.

Джонс гукнув знизу:

— Ми скінчили!.. — Голос його вдерся в кімнату, наче незваний гість.

— Ходімо,— мовила Марта.— Та нічого їм не кажи, поки не знатимем напевне.

Пінеда сидів зі своїм бридким цуценям на колінах і гладив його, а воно ледве терпіло і всім своїм еством поривалося до Джонса, що підраховував виграш.

— У мене на тисячу двісті очок більше,— сказав він.— Завтра вранці пошлю по пісочне печиво для Анхела.

— Ви його розпестите,— сказала Марта.— Купіть щонебудь собі, на згадку про нас.

— Наче я коли-небудь зможу вас забути,— мовив Джонс і глянув на неї так, як оте цуценя, що сиділо на колінах у посла: сумно, зволожено і водночас трохи театрально.

¹ Шекспір, «Як вам це сподобається».

— Ваша служба інформації погано працює,— зауважив я.— Гаміт зник.

— Я нічого не чув,— озвався Пінеда.— Що сталося?

— Крихітка П'єр каже, що в нього було надто багато знайомих серед іноземців.

— Ти повинен втрутитися,— сказала Марта чоловікові.— Гаміт зробив нам стільки послуг.— Я пригадав одну з них: кімнатка, залізне ліжко, бузкове покривало, тверді стільці попід стінами. То були найбільш мирні часи, що їх ми провели вдвох.

— А що я можу? — мовив Пінеда.— Міністр внутрішніх справ візьме од мене дві сигари і ввічливо скаже, що Гаміт — громадянин Гаїті.

— Був би тут мій загін,— вихопився Джонс,— і я прочистив би їхню поліцію, як добрячою дозою проносного.

Годі було й сподіватися слухнішої нагоди. Недарма доктор Мажіо сказав: «Хвалька легко затягти в пастку». Тим часом Джонс дивився на Марту, як хвацький молодик, що так і жде, аби його погладити по голівці, і я уявив собі їхні сімейні вечери, коли він розважав їх своїми побрехеньками про Бірму.

— Поліцаїв тут вистачає,— мовив я.

— З півотною солдатів я міг би захопити всю країну. У японців он яка сила була, та й воювати вони вміли...

Марта рушила до дверей, але я затримав її.

— Не йдіть, прошу вас.

Вона потрібна була як євдок. Отож Марта зосталась, а Джонс, нічого не відаючи, просторікував далі:

— Правда, в Малайї вони попервах таки дали нам чосу. Бо ми ще й гадки не мали про партизанську війну, та потім навчилися.

— Вінгейт...— підбадьорливо докинув я, щоб він часом не спинився напівдорозі.

— Вінгейт найбільше відзначився, хоч треба віддати належне й іншим. Я теж маю чим пишатися.

— У вас гострий нюх на воду,— нагадав йому я.

— Цього не треба було вчитися. Я ще в дитинстві...

— Жаль, що ви мусите сидіти тут без діла,— перебив я. Джонсові дитячі спогади були мені ні до чого.— Тим часом люди в горах тільки й ждуть, щоб їх навчили воювати. Правда, у них є Філіпо.

Ми з ним ніби виконували дует.

— Філіпо! — вигукнув Джонс.— Та він же нічого в

цьому не тямить, друже. Ви хіба не знаєте, що він був у мене? Просив допомоги. Навіть пропонував...

— І ви не спокусилися? — запитав я.

— Кортіло, що й казати. Як згадаєш оті славні часи в Бірмі, то аж сум бере. Ви мене, звісно, розумієте. Але ж я був зв'язаний з тутешнім урядом. Хіба розберешся одразу, хто чим дихає? Я, може, й невинна душа, та зі мною треба по правді. А я їм повірив. Якби знав тоді все, що знаю тепер...

Я подумав: а як він пояснив свою втечу Марті й послові? Мабуть, добряче прикрасив історію, що її розповів мені тієї ночі.

— Шкода все-таки, що ви не дійшли згоди з Філіпо.

— Мені теж, друже, шкода. Я, звісно, не хочу применшувати його чеснот. Філіпо — мужній юнак. Дайте мені нагоду — і я зроблю з нього першорядного вояка. Стой напад на поліційний відділок — це ж просто школярство. Мало не всім дали втекти, та й зброя майже не захопили...

— А коли б випала така нагода?..

Найнедосвідченіша миша не кинулася б так необачно на запах сиру.

— О, тепер я блискавкою метнувся б...

— То, може, допомогти вам видобутися звідси... щоб приєднатись до Філіпо?

Він озвався не вагаючись, бо на нього дивилася Марта:

— Тільки натякніть, друже. Тільки натякніть...

Мураха скочив йому на коліна і лизнув лице, ніби прощаючись з героєм. Джонс кинув якийсь дотеп — йому й невтямки було, що пастка заклапнулася, — Марта засміялась, а я потішився думкою, що їхнім веселоцям настав кінець.

— Тоді приготуйтеся, — сказав я.

— Я хоч зараз готовий, друже. Тепер у мене вже й поставця нема... — Він не побоявся цієї згадки — такий був певний щодо мене...

Доктор Мажіо сидів у моєму кабінеті в цілковитій темряві, хоч струм уже ввімкнули. Я мовив:

— Спіймався на гачок. Та ще й як легко!

— Ви, як я бачу, дуже раді, — озвався він. — Та що це, зрештою, дасть? Один у полі не воїн.

— Ні, я радію з іншого приводу.

Доктор Мажіо розгорнув на столі карту, і ми детально вивчили шосе, що вело на південь, до Ле-Кея.

— Якщо я повертатимусь сам, ніхто й не знатиме, що в мене був пасажир.

— А якщо машину обшукають?

— Зараз обміркуємо й це. Треба взяти перепустку в поліції та вигадати мету поїздки.

— Перепустку візьмете на понеділок, на дванадцяте число,— сказав Мажіо. Щоб отримати відповідь Філіпо, йому потрібен був майже тиждень.— Місяця вже не буде, і це для вас на краще. Джонса залиште на кладовищі, ось тут, під Акеном, а самі поїдете далі, в Ле-Кей.

— А якщо тонтони знайдуть його там раніше, ніж Філіпо...

— Ви доїдете туди десь над північ, а потемки на кладовище ніхто не ходить. Якщо Джонса там застукать, вам будуть непереливки. Вони примусять його говорити.

— Нічого іншого, мабуть, не придумати.

— Мені не дадуть перепустки, а то б я сам...

— Не турбуйтеся. У мене свої рахунки з Конкасером.

— Ми всі маємо до нього рахунки... Ну, принаймні хоч на одне ми можемо покластися.

— На що?

— На погоду.

4

В Ле-Кеї була католицька місія й лікарня, і я надумав сказати, що маю одвезти туди богословські книжки та пакунок з ліками. Але моя вигадка була не така вже й потрібна: для поліцаїв важила тільки честь мундира. Щоб дістати перепустку в Ле-Кей, досить було просидіти певний час біля стойки поліційної управи, під фотографіями розстріляних повстанців, у смороді звіринця й паркій задуші розжареного, мов піч, дня. Двері до кімнати, де ми з Смітом уперше побачили Конкасера, були зачинені. Може, він уже впав у неласку і хтось порухувався з ним замість мене?

За хвилину до того, як вибило першу, мене покликали, і я підійшов до поліцаєв, що сидів за столом. Він став

записувати численні подробиці про мене й мою машину: геть усе, починаючи від місця мого народження — Монте-Карло — й кінчаючи кольором мого «хамбера». Підійшов сержант і глянув йому через плече.

— Ви з глузду з'їхали,— сказав він мені.

— Чому?

— В Ле-Кей можна дістатися лише джипом.

— Велика південна магістраль,— мовив я.

— Сто вісімдесят кілометрів багнукою та ковдобинами.

Навіть джипом швидше, ніж за вісім годин, не доїдете.

Вдень до мене приїхала Марта. Коли ми лежали з нею поряд, відпочиваючи, вона сказала:

— Джонс узяв твої слова за правду.

— Мені цього й треба.

— Ніби ти не знаєш, що далі першої застави вас не пустять.

— Ти так за нього турбуєшся?

— Не кажи дурниць,— мовила вона.— Мабуть, коли б я навіть їхала назавжди, ти зіпсував би й останню хвилину.

— Ти їдеш?

— Колись таки поїду.

— А мене хоч попередити?

— Не знаю. Може, забракне духу.

— Я поїду за тобою.

— Справді? Ото буде в мене почет — чоловік, Анхел, та ще й коханець.

— Добре, хоч Джонса не буде.

— Хтозна. Може, ми повезем його контрабандою в дипломатичній сумці. Луїсові він подобається більше, ніж ти. Він каже, що Джонс чесніший.

— Джонс? Чесніший? — Я намагався засміятися, та після палких обіймів у горлі мені геть пересохло.

І як це було вже не раз, ми сперечалися про Джонса до сутінок, навіть обійматися більше не хотілось — предмет суперечки глушив бажання.

— Мені дивно,— сказав я,— чому всі такі прихильні до нього. І ти, і Луїс. Навіть містерові Сміту він подобався. Мабуть, шахраї імпонують чесним людям, а злочинці — невинним, так само як біляві полюбляють чорнявих і навпаки.

— Хіба я невинна?

— Так.

— Одне ти вважаєш, що я сплю з Джонсом.
— Це різні речі.
— Ти справді поїдеш за мною, коли нас відкличуть звідси?
— Звичайно. Якщо дістану грошей. Колись у мене був готель. Тепер залилася тільки ти. То ви такі їдете? Ти щось приховуєш?
— Я — ні. А Луїс, може, й приховує.
— І навіть тобі не каже?
— Певно, боїться засмутити мене, не те що ти.
— А він часто спить з тобою?
— Ти гадаєш, я така вже неситна, еге ж? І ти, і Луїс, і Джонс — усі мені потрібні, — сказала вона, проте на моє запитання так і не відповіла. Пальми й бугенвілії стали зовсім чорні, пустився дощ — великі краплі, важкі, мов кавалки масла. Їх відділяла одну від одної задушлива тиша, а потім сяйнула блискавка, і з гір покотився гуркіт зливи. Водяні стовпи гатило в землю, мов підпори збірного будинку.

Я мовив:

— Отакої ночі я приїду по Джонса.
— Як же ти провезеш його через застави?
Я повторив те, що казав Крихітка П'єр:
— У зливу там не затримують.
— Але ж тебе підозріватимуть, коли з'ясується, що...
— Я покладаюся на Луїса й на тебе. Заткайте рота Анхелові й отому цуценяті. Щоб воно не скавулило на весь будинок, шукаючи Джонса.
— Ти боїшся?
— Шкодує, що в мене нема джипа, от і все.
— Чому ти за це берешся?
— Я не люблю Конкасера і його зграю. Не люблю Папа Дока. Не можу терпіти, коли мені лізуть між ноги серед вулиці, шукають зброї. А ще отой труп у басейні... раніш я жив іншими спогадами... Вони катували Нізоєфа. Вони занапали мій «Тріанон»...
— А яка користь буде там від Джонса, коли він брехун?
— Можливо, що не такий уже й брехун. Адже Філіпо йому вірить. Може, він і справді воював з японцями.
— Брехун не погодився б їхати, еге ж?
— Просто йому захотілось похизуватися перед тобою.
— Моя думка для нього не багато важить.

— Тоді як це пояснити? Він розповідав тобі про гольф-клуб?

— Так, але задля цього не йдуть на смерть. Він таки хоче їхати.

— Ти цьому віриш?

— Він попрохав назад свій поставець. Сказав, що це талісман. Він з ним у Бірмі не розлучався. Обіцяв віддати, коли партизани візьмуть Порт-о-Пренс.

— Я бачу, він мрійник,— задумливо мовив я.— Може, у нього теж невинна душа.

— Не сердься, але я поїду сьогодні трохи раніш,— благально мовила вона.— Я обіцяла зіграти з ним у джін-раммі, поки Анхел повернеться із школи. Він такий добрий до Анхела. Грається з ним у війну, навчає способів рукопашного бою... Хтозна, чи буде ще час на джін-раммі. Ти розумієш мене, правда? Я хочу бути ласкава до нього.

Коли вона поїхала, мене не так мучила лють, як важка втома — чи не найбільше від самої себе. Невже я не здатен на довір'я? Та досить було налити собі віскі й почути настирливу тишу, як лють повернулася: вона була протиотрутою від страху. Я сидів і думав: чи можна вірити німкені, дочці вішалника?

5

Через кілька днів я отримав листа від містера Сміта — він ішов з Санто-Домінго в Порт-о-Пренс понад тиждень. «Ми мали намір побути тут деякий час, роздивитись, відвідати могилу Колумба. І кого б, ви гадали, ми тут здибали?» Я міг відповісти, навіть не перегортаючи сторінки. Звісно, містера Фернадеса. Він був на аеродромі, коли вони прилетіли. («Чи не доводиться йому за своїм ґахом чергувати там, ніби кареті швидкої допомоги?» — подумав я). Містер Фернадес стільки цікавого їм показав, що вони вирішили зостатися ще. Словник містера Фернадеса помітно збагатився. На «Медеї» він був прибитий горем, тому й розчулився на прощальній вечірці: його мати була тяжко хвора, але вже одужує. У неї виявилася фіброма, а не рак, і тепер, завдяки місіс Сміт, вона споживає вегетаріанську їжу. Містер Фернадес вважає, що в Санто-Домінго можна заснувати вегетаріанський центр. «Мушу визнати,— писав далі містер Сміт,— що тут цілком спокійно,

хоч і велика бідність. Місіс Сміт зустріла тут одну свою приятельку з Вісконсіна». Він прохав переказати привіт і побажання успіхів майорові Джонсу, а меї дякував за допомогу й гостинність. Містер Сміт був приємний і вихований чоловік, і мені його дуже бракувало. В каплиці колежу в Монте-Карло ми щонеділі молилися: «Dona nobis pacem»¹, та навряд чи хто міг згодом сказати, що молитву його почуто. Містерові Сміту не треба було благодати собі спокою та миру. Він таким народився: не крижина, а мир і спокій були в його серці.

Того ж дня, надвечір, у стічній канаві на околиці Порт-о-Пренса знайшли тіло Гаміта.

Я поїхав до матусі Катрін (а чому б і ні, коли Марта з Джонсом?), та того вечора жодна з дівчат не наважилась вийти з дому. Звістка про Гаміта облетіла вже все місто, і вони боялися, що Баронові Суботі не вистачить одного труна для тризни. Пані Філіпо з дитиною приєдналася до втікачів у Венесуельському посольстві; тривога панувала всюди. (Ідучи повз будинок Марти, я помітив, що там тепер двоє поліцаїв). На заставі поблизу «Тріанона» мене обшукали, хоч знову пустився дощ. «Чим пояснити таку активність? — подумав я. — Може, це пов'язане з поверненням Конкасера. Адже він мусить якось довести свою лояльність».

В «Тріаноні» на мене чекав служка доктора Мажіо з запрошенням на обід. Обідній час уже минув, і ми поїхали під гуркіт грому. Цього разу машину не зупинили — злива розгулялась, і вартовий сидів, скоцюрбившись, під укриттям із старих мішків. З пірамідальної сосни біля будинку доктора Мажіо капало, наче з парасольки; доктор сидів, дожидаючи мене, у своїй вікторіанській вітальні, з карафкою портвейну на столику.

— Ви чули про Гаміта? — спитав я. Скланки стояли на вишиваних бісером серветочках, що захищали столик з пап'є-маше.

— Так... Бідолаха.

— Чим він перед ними завинив?

— Він був зв'язковим Філіпо, але так і не заговорив.

— А другий зв'язковий — ви?

Він налив портвейн у склянки. Я не люблю цього вина, проте випив: мені було все одно — аби пити. Доктор

¹ Даруй нам мир (лат.).

Мажіо не відповів на моє запитання, і я поставив йому ще одне:

— Звідки ви знаєте, що Гаміт мовчав?

Відповідь була вичерпна:

— Адже я ще тут.

Мадам Фері, що доглядала його госпуду й куховарила, зазирнула в двері і запросила нас до столу. Вона була вся в чорному з білим очіпком на голові. Дивна поява в домі марксиста, проте, як я чув, у перших ільюшинських реактивних літаках були тюлеві завіски й поліровані серванти. Як і присутність мадам Фері, вони навівали почуття надійності.

Ми їли напрочуд смачний біфштекс з картопляним пюре, трішки заправлений часником, і пили чудовий кларет — ліпший навряд чи можна було знайти на такій відстані од Бордо. Доктор Мажіо переважно мовчав, та його мовчанка здавалась мені такою ж значливою, як і слова. Наприкінці обіду він сказав:

— До нас повертається американський посол.

— Невже?

— І скоро почнуться дружні переговори з Домініканською республікою. Нас знову зрадили.

Стара принесла каву, і він замовк. Я не бачив його обличчя за скляною накривкою на воскових квітах. Чомусь здавалося, що по обіді ми приєднаємось до інших членів Браунінгського товариства для обговорення «Сонетів з португальської». Гаміт лежав у каналі, далеко звідси.

— Може, хочете кюрасо, а якщо віддасте перевагу бенедиктинові, то і його ще є трішки.

— Хай буде кюрасо.

— Принесіть кюрасо, мадам Фері.

І знову запала мовчанка, що її порушував тільки гуркіт грому. Я дивувався, навіщо Мажіо покликав мене, і лише коли стара принесла кюрасо й знову вийшла, причина з'ясувалась.

— Я дістав відповідь од Філіпо, — сказав доктор Мажіо.

— Добре, що він написав вам, а не Гамітові.

— Він сповіщає, що ждатиме наступного тижня в умовленому місці. Три ночі поспіль, починаючи з понеділка.

— На кладовищі?

— Так. Ночі тепер темні.

— А якщо не буде дощу?

— Хіба таке можливе, щоб о цій порі три ночі не було дощу?

— Воно так. Але моя перепустка чинна ліше на понеділок.

— Пусте. Поліцаї не вміють читати. Джонса ви залишите там, а самі поїдете. Якщо ж вас раптом запідозрять, я дам вам знати в Ле-Кей. Ви зможете втекти рибальським човном.

— На бога, я зовсім не хочу жити десь на чужині. Все моє життя тут.

— Вам слід поминути Пті-Гоав, доки вщухне злива, інакше вашу машину обшукають. Далі аж до Акена боятися нічого, а там ви вже будете один.

— Ех, якби мені джип!

— Еге ж, якби...

— А що робити з вартою біля посольства?

— Хай це вас не турбує. Під час зливи вони питимуть ром у кухні.

— Треба попередити Джонса, хай готується, а то як би він не спасував.

— Я прошу вас не ходити в посольство до від'їзду. Завтра я сам піду — мене викликають до Джонса. В його віці свинка досить небезпечна. Звісно, медикові такий інкубаційний період видався б надто довгим, та прислуга на цьому не знається. Отож бідолаху треба ізолювати й дати йому спокій... Ви встигнете повернутися з Ле-Кей ще до того, як виявлять втечу.

— А ви, докторе?

— Я ж лікуватиму його, і моя машина весь час буде на видноті. Оце й є наше алібі.

— Сподіваюся, Джонс виправдає пані з вами турботи.

— Я теж на це сподіваюся, атож.

РОЗДІЛ ТРЕТІЙ

1

Другого дня я отримав цидулку від Марти, в якій вона сповіщала, що Джонс захворів і що доктор Мажію побоюється ускладнень. Вона сама доглядає хворого і тому не скоро зможе вислизнути з дому. Усе це було написано

з таким розрахунком, що цидулка може потрапити в чужі руки, та я все-таки розізлився. Далєбі, певже не можна було хоч натякнути на наше кохання? Адже небезпека загрожувала не лише Джонсові, але й мені, а от тішитися її товариством ці останні дні випадало тільки йому. Я уявляв собі, як вона сидить у нього на ліжку і він смішить її, як ото смішив Тін-Тін у стійлі в матусі Катрін. Настала й минула субота, потім зайшла неділя. І я вже хотів лиш одного — щоб усе воно пивидіше скінчилось.

В неділю, коли я читав, сидячи на веранді, до готелю під'їхав у джипі капітан Конкасер. Я позаздрив на його джип. Гладкий водій з золотими зубами, приставлений колись до Джонса, сів поряд із ним, вискалившись, наче мавпа під час пологів у зоопарку. Конкасер не вийшов з машини; обидва дивились на мене крізь темні скельця окулярів, а я на них, хоч у мене не було їхньої переваги: я не бачив, як вони моргають.

Це тривало досить довго, й нарешті Конкасер сказав:

— Кажуть, ви їдете в Ле-Кей.

— Так.

— Коли?

— Та, мабуть, завтра.

— Перепустка у вас короткотермінова.

— Знаю.

— День туди, день назад і ночівля в Ле-Кейі.

— Так.

— Мабуть, нагальна справа, що не боїтеся такої дороги...

— Я про це доповів у поліції.

— Філіпо в горах поблизу Ле-Кейя і ваш Жозеф теж там.

— Ви поінформовані краще од мене. Та це належить вам за посадою.

— Ви тут сам?

— Так.

— Ні кандидата в президенти, ні пані Сміт. Навіть британський повірений у відпустці. Страшнуvато буvас вночі?

— Я вже звик.

— Ми простежимо ваш маршрут, на кожній заставі будемо зупиняти. Доведеться вам доповісти, де й коли ви були...— Він сказав щось водієві, і той зареготав.—

Я кажу йому, що або він, або я поспитаємо вас про дещо, коли хоч в одному місці затримаєтесь.

— Так, як Жозефа?

— Саме так. Як ся має майор Джонс?

— Погано. Підчепив свинку од сина посла.

— Кажуть, скоро приїде новий посол. Правом на при-
становище не слід зловживати. Майорові Джонсу краще
перейти до Британського посольства.

— Можна йому сказати, що він отримає охоронну
грамоту?

— Так.

— Гаразд, але це потім, коли він одужає. Я не пам'я-
таю, хворів я на свинку чи ні, тож не хочу ризикувати.

— Ми з вами заприятелюємо, містере Браун. Мені
здається, цей майор Джонс так само, як і мені, стоїть вам
кісткою поперек горла.

— Можливо. Та я все-таки сповіщу його про охоронну
грамоту.

Вони здали назад, ламаючи куці бугенвілії з такою ж
насолодою, з якою ламали людям руки й ноги, повернули
і поїхали. Лише їхній приїзд і порушив сонливий плин
недільного дня. Як виняток, струм вимкнули в точно за-
значений час, і злива ринула зі схилів Кенскоффа, ніби її
пустили за хронометром. Я намагався читати оповідання
Генрі Джеймса «Благословенна місцина» з дешевенького
збірника, що його хтось забув у готелі; мені не хотілося
думати, що завтра понеділок, одначе нічого не виходило.
«Бурхливий потік нашої доби»,— писав Джеймс, і я диву-
вався, яке скороминуще порушення сталого вікторіансько-
го миру та спокою могло викликати в ньому таку тривогу.
Можє, його лакей зажадав розрахунку?.. «Тріанон» став
підвалиною мого життя, надійнішою навіть, ніж господь
бог, що його слугою хотіли зробити мене отці з колежу
Пречистої діви; свого часу я досяг у цьому більшого успі-
ху, ніж з отою своєю картинною галереєю, що складалася
з самих підробок; до того ж він був тепер для мене деякою
мірою і родинним склепом. Я відклав геть «Благословенну
місцину» і, взявши лампу, пішов нагору. Цілком можливо,
подумав я, що, коли авантюра з Джонсом лусне, це буде
моя остання ніч у «Тріаноні».

Картини, що висіли колись над сходами, були спродані
або повернені власникам. У моєї матінки вистачило глуз-
ду купити одразу ж по приїзді сюди полотно Іполіта, і я

беріг його, відмовляючись продати американцям, наче рятівний страховий поліс. Зосталась у мене й картина Бенуа, на якій бував ураган «Хезел» 1954 року — сіра здіблена річка, що несла кудись дивний збір предметів: дохлу свиню догори черевом, стілець, конячу голову та ліжко з квітами на спинках; на березі двоє — солдат і священник, обидва моляться, а дерева нахилилися всі в один бік. На першому поверсі висіла картина Філіпа Огюста — карнавальний похід чоловіків, жінок і дітей у яскравих машкарах. Вранці, коли сюди зазірало сонце, створювалося враження, що їм весело, що барабанщики й сурмачі ось-ось заграють веселого марша. Та досить було підійти ближче, і ставало видно, які бридкі ці маски, а люди, виявляється, оточували труп у савані; тоді примітивно-яскраві кольори тьмяніли, ніби од грозових хмар, що насувалися з Кенскоффа, і здавалось, ось-ось загримить грім та лине дощ. Хоч де б у мене висіла ця картина, не раз думалося мені, я завжди відчуватиму, що Гаїті близько, завжди чутиму кроки Барона Суботи на кладовищі, навіть якщо воно буде десь під Тутінг-Беком.

Спочатку я зазирнув у номер Джона Барімора. З його вікон нічого не було видно, місто поглинула темрява, лише в президентському палаці мерехтіло світло та ще низочка ліхтарів позначала порт. На тумбочці біля ліжка лежала книжка про вегетаріанство, що її залишив містер Сміт. Я подумав, як багато він возить їх для розповсюдження, і глянув на напис, чітко виведений на форзаці: «Любий, незнаний мені читачу, не закривай цю книжку, а погортай її перед сном. У ній велика мудрість. Твій невідомий друг». Я ще раз позаздрив його переконаності — чистій і наполегливій. Прописні літери викликали спогад про гіддеонівську біблію, що є в кожному номері американських готелів.

Поверхом нижче була кімната моєї матері (тепер — моя спальня), а серед номерів, замкнених на ключ і давно вже безлюдних, — кімната Марселя й та, що я спав у ній своєї першої ночі в Порт-о-Пренсі. Я пригадав дзеленчання дзвоника, і могутню чорну постать в яскраво-червоній піжамі із монограмою на кишені, і те, як він сказав тоді сумно й винувато: «Це вона мене кличе».

Я зайшов в обидві ті кімнати, спершу в одну, потім в другу, — і там нічого вже не лишилося від далекого минулого. Меблі замінили, стіни паново пофарбували, навіть

площу кімнат урізали під ванни, що геть вкрилися пилюкою, бо гарячої води в кранах не було. Зайшовши до спальні, я сів на величезне материне ліжко. І хоч відтоді минуло вже стільки років, я анітрохи не здивувався б, побачивши на подушці червоне золото тіціанівського волосся. Та й від неї нічого не лишилося, крім того, що я зберіг. На столику біля ліжка стояла шкатулка, в якій вона ховала свої неймовірні прикраси. Я спродав їх Гамітові майже за безцінь, і тепер там лежала тільки ота медаль Опору та ще поштівка з руїнами фортеці, а на ній кілька рядків — усе, що лишилося від нашого листування: «Рада була б побачитись, якби ти завітав у наші краї», — і підпис, що його я спочатку прочитав як «Манон», та прізвище, походження якого вона так і не встигла пояснити: «Графиня де Ласко-Вільє». В шкатулці була також цидулка, написана її рукою, та адресована не мені. Я знайшов її в Марселевій кишені, коли вийняв його із зашморгу. Не знаю, чому я не знищив її, чому перечитував кілька разів — адже вона лише збурювала в мені почуття, що я безбатченко. «Марселю, я знаю, що я стара і, як ти кажеш, трохи акторка. Та прошу тебе, прикидайся! Прикидаючись, ми тікаємо від того, що є насправді. Прикидайся, що я люблю тебе, як коханка, що ти любиш мене, як коханець. Ніби я вмерти за тебе ладна, а ти — за мене». Я знову перечитав ту записку: було в ній щось зворушливе... До того ж Марсель таки помер через неї; виходить, він не був комедіантом. Смерть — свідчення щирості.

2

Марта зустріла мене із склянкою віскі в руці. Вона була в полотняній сукні золотавого кольору, що широко одкривала плечі.

— Луїса нема вдома. Я несучу віскі Джонсові.

— Дай я однесу. Зараз віскі йому не зашкодить.

— Невже ти по нього? — спитала вона.

— По нього. Злива тільки почалась, а коли вартові втечуть до кухні...

— Ну яка з нього буде користь там, у горах?

— Якщо все, що він каже, правда, то буде, ще й чимала. На Кубі один такий...

— Скільки можна повторювати те саме? Торочиш, мов папуга. Мені набридло. Тут не Куба.

— Нам з тобою буде краще, коли він поїде.

— Це все, що тобі потрібно?

— Можливо.

Трохи нижче плеча в неї був синець. Намагаючись говорити жартівливо, я спитав:

— Де це ти так?

— Що?

— Та ось — синець.— Я торкнувся його пальцем.

— А, це! Не знаю. В мене така шкіра, що завжди синці.

— Від джін-раммі?

Вона поставила склянку і, відвернувшись од мене, сказала:

— Випий. Тобі теж не зашкодить.

Наливаючи собі віскі, я промовив:

— Якщо вдасться виїхати з Ле-Кея рано-вранці, то в середу десь над першу я повернусь. Приїдеш? Анхел буде в школі.

— Можливо. Там побачимо.

— Ми вже кілька днів не були вкупі.— І додав: — Джін-раммі скінчилось, тобі не доведеться поспішати.— Марта повернулась, і я побачив, що вона плаче: — Що з тобою?

— Я ж тобі казала. У мене завжди синці.

— А хіба я що? — Дивно впливає на нас почуття страху: воно посилює дію адреналіну й примушує людину напускати в штани; у мене воно викликало бажання завдавати біль. Я спитав: — Тобі, мабуть, шкода розлучатися з Джонсом?

— А чом би й ні? Ти завжди бідкаєшся, що самотній у «Тріаноні». А я самотня тут. Я самотня з Луїсом, коли ми мовчки лежимо, кожен у своєму ліжку. Я самотня з Анхелом, коли він приходить із школи й примушує мене розв'язувати за нього нудні задачі. Так, мені приємно, що Джонс живе у нас,— приємно чути, як він розважає всіх своїми недолугими дотепами, приємно грати з ним у джін-раммі. Так, я буду скучати за ним. Буду, буду.

— Більш, ніж за мною, коли я їздив до Нью-Йорка?

— Ти ж мав повернутись. Принаймні казав, що повернешся. А тепер я навіть не знаю, чи справді ти повернувся.

Я взяв обидві склянки і пішов нагору. Та на сходах згадав, що не знаю, в якій кімнаті Джонс. Я стиха погукав:

— Джонсе, де ви?

— Я тут.

Він сидів на ліжку зодягнений, навіть у гумових чоботях.

— Я почув ваш голос ще знизу,— сказав він.— Отже, час настав, друже?

— Так. Ось вищий.

— Це можна.— Він покривився.

— У мене в машині є ще пляшка.

— Я готовий. Луїс дав мені рюкзак.— І він почав перелічувати свої речі, загинаючи пальці.— Пара черевиків, штани, дві пари шкарпеток, сорочка на зміну... А! Ще поставець... На щастя. Знаєте, його подарували мені...— І затнувся. Може, пригадав, що вже розповів мені правду.

— Ви, як я бачу, сподіваєтесь, що операція не затягнеться,— виручив я його.

— Не можу ж я мати при собі більше, ніж мої солдати. Дайте час, і я налагоджу постачання.— Оце вперше він заговорив, як справжній військовий, і мене поймав сумнів, чи не клепає я на нього.— Ви нам допоможете, друже. Коли в нас буде зв'язок.

— Не треба загадувати так далеко наперед. Нехай спершу доїдемо.

— Я вам такий вдячний.— Знову він здивував мене.— Переді мною одкриваються такі можливості. Хоч я ледве живий од страху, ніде гріха діти.

Ми мовчки сиділи поруч, пили віскі, дослухалися до грози. Я був певен, що в останню мить Джонс почне опиратись, і навіть трохи розгубився, коли він раптом перебрав ініціативу на себе:

— Ну, їхати — то їхати. З вашого дозволу, я попрощаюся з господинею.

Коли він повернувся, біля рота в нього червоніла помада: слід обіймів з незграбним поцілунком повз губи чи обіймів з незграбним поцілунком у щоку — хтозна, як вона в них було. Він мовив:

— Поліцаї засіли в кухні, цмулять ром. У дорогу!

Марта відчинила надвірні двері.

— Ідіть ви перший,— сказав я Джонсові, намагаючись знову забрати ініціативу.— А в машині зараз же приїтьсья.

Ступивши за двері, ми одразу змогли до рубця. Я повернувся до Марти попрощатись і навіть теєер не втримався, щоб не спитати:

— Ти й досі плачеш?

— Ні,— озвалася вона.— Це дощ.— І я побачив, що вона каже правду. Дощові патьєки збігали їй по обличчю й по дверях, біля яких вона стояла.— Чого ж ти ждеш?

— Невже я не заслужив поцілунка, як він? — спитав я, і вона торкнулася губами моєї щоки. Я відчув її байдужість і дорікнув: — Адже я теж ризикую...

— Так, але подумай, навіщо ти це робиш,— відказала вона.

І раптом ніби хтось інший, ненависний мені, заговорив, перше ніж я встиг його спитати:

— Ти спала з Джонсом?

Якби грім, що вдарив саме в цю мить, заглушив моє запитання, я б ніколи більше не повторив його. Марта стояла, прихилившись до дверей, ніби чекала на розстріл, і чомусь я уявив собі її батька перед стратою. Чи кинув він з шибениці виклик своїм суддям? Чи були гнів і зневага на його обличчі?

— Ти весь час про це допитуєшся,— мовила вона,— кожної нашої зустрічі. Ну що ж. Ось моя відповідь: так. Тобі ж хотілося почути саме це? Так, я спала з Джонсом.

Та найгірше було те, що я й повірив і не повірив їй.

3

Помишувши поворот до закладу матусі Катрін, де починалась Південна магістраль, ми помітили, що у вікнах темно,— а може, світла не було видно за запоною дощу. Я вів машину із швидкістю двадцять миль на годину — вів навмання, хоч це була найбільш упорядкована ділянка. Шосе прокладали під керівництвом американських шляховиків, згідно із гучним п'ятирічним планом, та американці поїхали, і за сім миль від Порт-о-Пренса бетон кінчався. В цьому місці була застава, і коли світло фар вихопило з темряви порожній джип біля будки вартових, я здригнувся: отже, і тонтони тут. Я натиснув на газ, проте з будки ніхто не вийшов — як видно, їм теж не хотілося мокнути. Якийсь час дослухався, чи за нами не

женуться, але нічого не чув, крім лопотіння дощу. Велика магістраль перетворилася на поганенький путівець; кабу-таючи по камінні, розбризкуючи ковбані, машина робила тепер заледве вісім миль. Нас так кидало, що й говорити було несила.

Під колесами заскреготіло каміння, і мені здалося, що зламалась вісь.

— Де ваша випивка? — озвався Джонс.

Діставши пляшку, він хильнув і передав мені. Навіть хвилиної неуважності було досить, щоб машину занесло і задні колеса загрузли в багнюці. Ми мучились хвилини двадцять, перше ніж змогли рушити далі.

— Не спізнимось? Встигнемо доїхати? — запитував Джонс.

— Навряд. Вам, певно, доведеться ховатись десь до темряви. Про всяк випадок я прихопив для вас сендвічі.

Джонс гмукнув.

— Оце життя! Давно мріяв про таке.

— А мені здавалось, що вам воно не первина.

Він знову замовк, мабуть відчувши, що виказав себе. Дорога раптом стала кращою. Дощ помітно вщухав, та ми сподівались, що він не перестане, доки ми не проскочимо чергову заставу. Далі, до самого цвинтаря під Акеном, можна буде їхати спокійно.

Я запитав:

— Ну, як Марта? Ви заприятелювали з нею?

— Чудова жінка, — стримано мовив він.

— У мене таке враження, що вона до вас не байдужа.

Вряди-годи поміж пальмами поблискувало море, ніби хтось там засвічував сірника, і це була недобра ознака: погода поліпшувалась. Джонс запевнив:

— Ще й як заприятелювали!

— Я вам навіть трохи заздрив, та, може, вона вам не до смаку? — Я ніби здирав бинт з живої рани: що повільніше тягнеш, то болячіше, а рвонуті одразу не вистачало духу, до того ж треба було стежити за дорогою.

— Друзяко, — вів своєї Джонс, — мені всі жінки до смаку, та Марта — це щось особливе.

— Вона — німкеня, ви знаєте?

— О, ці фройляйн уміють кохатися.

— Незгірш від Тін-Тін? — Я проказав це зовсім байдуже, ніби мене цікавила лиш теорія.

— Тін-Тін зовсім іншого гатунку, друзяко. — Ми наче

два студенти-медики вихвалялись один перед одним своїм досвідом. Потім я надовго замовк.

Попереду був Пті-Гоав, знайомий мені ще від кращих часів. Я пам'ятав, що поліція містилась там обіч шосе. Вся моя надія була на те, що дощ не вщухне і поліцаї сидітимуть у помешканні, а варту не виставлять. Світло моїх фар обмацувало вогкі хижі над дорогою: глиняні стіни геть потріскались, солом'яні покрівлі розшарпані, все залите дощем, ніде ні світлинки, ні живої душі, навіть калік не видно. Могили в маленьких двориках і ті видавались надійнішими за людські оселі. Мерцям надавали кращі покої, ніж живим,— то були двоповерхові будиночки з нішами, куди на поминки ставили їжу й свічки. Я не міг приділити уваги розмові, поки ми не проскочимо Пті-Гоав, до того ж лячно було ставити чергове запитання. У довжелезному дворі, повз який ми їхали, рядами стояли хрести, а між ними снувалося щось дуже схоже на біляве жіноче волосся.

— Господи, що це? — спитав Джонс.

— Супать сізаль.

— Під таким дощем?

— Хтозна, де тепер господар. Може, його розстріляли, а може, сидить у тюрмі. Або втік у гори.

— Жаске видиво. Наче в Едгара По. Всюди ввижається смерть, навіть гірше, ніж на кладовищі.

На головній вулиці Пті-Гоава нам ніхто не зустрівся. Ми поминули якийсь заклад під назвою «Йо-Йо-клуб», потім велику вивіску «Пивниця матусі Мерлан», пекарню мосьє Брута й гараж мосьє Катона — цей чорний народ речно шанував пам'ять кращої республіки — і, виїхавши з містечка, знову покабутали вибоїстою дорогою.

— Проскочили,— мовив я.

— Тепер недалеко?

— І половини не проїхали.

— Тоді я, мабуть, виш'ю ще.

— Пийте скільки завгодно. Та краще б залишити на потім.

— Ні, треба впорати, поки зі мною нема моїх солдатів. На всіх не вистачить.

Я теж хильнув для хоробрості, та все ж не наважувався поставити запитання руба.

— А з чоловіком — з ним ви теж заприятинились?

— Ще б пак. Я ж у нього нічого не вкрав.

— Оп як?

— Вона з ним більше не спить.

— Звідки ви знаєте?

— Так, здогадуюсь,— ухильно мовив він і знову припаз до пляшки.

Я мусив стежити за дорогою. Ми рухались тепер із черепашачою швидкістю, машина кидалась між камінням, наче кінь на гонах з перешкодами.

— Було б нам їхати джипом,— сказав Джонс.

— А де його взяти в Порт-о-Пренсі? Позичити в тонтопів?

За роздоріжжям море зосталося в нас позаду. Ми повернули в глиб країни і стали підніматися в гори. Каміння змінилося латеритом, і тепер наш рух гальмувала лише грязюка, що налипала на колеса. Це вимагало од мене не менших зусиль. Ми їхали вже три години — було десь над першу годину ночі.

— Тепер вартові навряд чи трапляться,— мовив я.

— Але дощ перестає.

— Вони бояться заходити в гори.

— «Звідти прийде допомога мені...» — продекламував Джонс. Віскі почало даватися взнаки.

Я не міг більше терпіти й запитав:

— А як вона в ліжку — приємна?

— Чу-до-ва,— промовив Джонс, і я стиснув кермо, щоб не зацідити йому у вухо. Після цього я надовго замовк, та Джонс нічого не завважив. Він солодко заснув, прихилившись до дверцят, тих самих, що до них прихилилася Марта. То був янгольський сон немовляти. Може, й справді в нього невинна душа, як у Сміта, тому вони й сподобалися так один одному? Я потроху охолов: дитина розбила цяцьку, то чого ж казиритися? Джонс на якусь мить прокинувся й запропонував змінити мене за кермом, та становище було й так надто напружене.

І тут моя машина зовсім пустилася духу — може, я відволікся, а може, їй саме бракувало цього останнього поштовху, щоб сконати. Кермо рвонулось у мене з рук після добрячого юзу, ми налетіли на каменяку й стали: передня вісь навпіл, одну фару рознесло вщент. Тепер кінець — ні в Ле-Кей я не дотягну, ні в Порт-о-Пренс повернутися не зможу. Хоч-не-хоч, а доведеться ночувати в товаристві Джонса.

Він розплющив очі й мовив:

— Мені снилося... А чому ми стоїмо? Приїхали?

— Передня вісь зламалася.

— А ще далеко... туди?

Я глянув на спідометр.

— Кілометрів зо два, а може, й зо три.

— Що ж, доведеться пішки...

Джонс узявся витягати свого рюкзака, а я, не знати навіщо, замкнув машину й поклав ключі до кишені: годі було сподіватись, що знайдеться на Гаїті майстерня, де зможуть полагодити мого «хамбера», та ніхто й не поїде по нього такою дорогою. Перекинуті автомобілі й автобуси часто траплялись на дорогах навколо Порт-о-Пренса; я навіть бачив одного разу аварійний фургон, що лежав на боці, і в цьому було щось неприродне. Ніби рятувальний човен розбився об скелі.

Ми пішли пішки. Я взяв з собою електричний ліхтарик, та користі від нього було мало; гумові чоботи Джонса весь час роз'їжджались в багнюці. Була вже третя година ночі, дощ перестав.

— Якщо вони кинуться за нами,— мовив Джонс,— то застукати нас нічого не варт. Самі перед очі ліземо, та ще й присвічуємо: ось ми де!

— Навряд щоб нас стали переслідувати.

— А той джип, що ми бачили по дорозі?

— В ньому ж нікого не було.

— Хтозна... Може, нас помітили з будки.

— Іншої ради нема. Без ліхтарика ми й кроку не ступимо. А машину на такій дорозі ми почусмо за кілька миль.

Я посвітив обабіч, але побачив лише купи каміння та мокрі куці.

— Щоб нам ненароком не проминути кладовища й не припхатися простісінько в Акен.

Джонс тяжко сапав, і я хотів узяти його рюкзак, та він не дав.

— Я трохи не в формі,— пояснив він.— Ото й тільки.— А через кілька кроків озвався знову:— Я вам допіру наговорив казна-чого. Мені іноді бракує точності.

Як на мене, це було надто м'яко сказано, та й не зрозумів я, чим викликано його признання.

Нарешті ліхтарик вихопив із темряви те, що я шукав: цвинтар праворуч од дороги, що тяглася вгору схилом. Він скидався на місто, збудоване карликами: ряд за рядом

будиночки з сірого вапняку, деякі вищі, впорівень з нами, а інші — зовсім приземкуваті, і немовля туди не покладені. Я присвітив ліворуч, де, як мені казали, стояла зруйнована хижа, проте, коли призначася побачення, помилки неминучі. Хижа мала стояти осібно біля повороту, але я нічого там не побачив, крім пологого схилу.

— Не той цвинтар? — спитав Джонс.

— Не може бути. До Акена ж зовсім недалеко.

Ми пішли далі і біля останнього повороту справді побачили хижку, хоч, як мені вдалося розгледіти, не таку вже й зруйновану. Нам не залишалось нічого іншого, як увійти. Коли там хтось і є, то він злякається не менше, ніж ми.

— Ех, якби мені револьвер, — зітхнув Джонс.

— І добре, що його нема. Зате ж ви вмієте навкулачки. — Він щось промимрив, і мені вчулось «одвик».

Я штовхнув двері. Хижа була порожня. Крізь дірявій дах видніло досвітнє небо.

— Ми спізнались, — мовив я. — Він, очевидно, вже був і пішов.

Джонс сів на рюкзак і відсапувався.

— Пізно виїхали.

— Раніше не можна було. Ми ж дожидалися грози.

— Що ж тепер робити?

— Коли розвидниться, я піду до машини. Аварія на такій дорозі не дивина, і мене ніхто не запідозрить. Удень між Пті-Гоавом і Акеном ходить автобус, може, мені пощастить сісти на нього чи на якийсь інший, що йде в Ле-Кей.

— Як у вас усе просто, — позаздрив Джонс. — А мені що робити?

— Пересидите тут до ночі, — сказав я і зловтішно додав: — Ви ж тепер знову в джунглях. — Відтак визирнув із хижи: темно й тихо, навіть собак піде не чути. — Щось мені тут не подобається. Заснемо й нічого не почуємо. Патрулі іноді з'являються й тут або якийсь селянин забреде, йдучи на ярмарок. Що йому варт виказати двійко білих?

— Вартуватимем по черзі, — сказав Джонс.

— Ні, краще піти спати на кладовище. Туди ніхто не поткнеться, окрім Барона Суботи.

Ми пішли через дорогу, передізли невисокий мур і вийшли на вуличку карликового містечка, де будиночки сягали нам до плеча. Джонсів рюкзак заважав іти, і ми

піднімалися схилом дуже довго. В глибині кладовища було безпечніше і навіть знайшовся будиночок, вищий од навколишніх. Ми поставили пляшку в нішу і сіли, прихилившись до нього.

— Дарма,— мовив Джонс за звичкою, траплялося й гірше.— І я подумав: у яке пекло йому треба вскочити, щоб змінити тон?

— Якщо серед могил з'явиться циліндр,— сказав я,— знайте, що то Барон.

— Ви вірите в зомбі? — спитав Джонс.

— Не знаю. А ви вірите в привиди?

— Не треба про це, друже, давайте краще вип'ємо.

Почувся шурхіт, і я засвітив ліхтарика. Промінь ковзнув по могилах і натрапив на котячі очі, що блиснули, мов два гудзики. Кіт скочив на будиночок і дременув геть.

— Може, не треба світити, друже?

— Якщо тут хто і є, то він побоїться йти на світло. Завтра вранці ви тут схоронитесь.— Вираз був не дуже вдалий, коли зважити на оточення.— Навряд чи хто сюди забреде, хіба з покійником...— Джонс знову припав до пляшки, і я попередив: — Зосталося зовсім мало, а у вас попереду цілий день.

— Марта налила мені в поставець. Ніколи ще не зустрічав такої турботливої жінки.

— І такої приємної в ліжку?

Запала мовчанка. Мабуть, він пригадав якісь подробиці, подумав я. Та він сказав:

— Друже, тепер гра серйозна.

— Яка гра?

— В солдатики. Мені стало зрозуміло, чого людям хочеться висповідатись. Смерть — то не жарти.

— І багато у вас гріхів на душі?

— У кожного їх доволі. Та мені потрібен не священик і не господь бог.

— А хто ж?

— Та хто завгодно. Якби замість вас тут був собака, то я б і йому висповідався.

На біса мені його сповідь? Не хочу я знати, скільки разів він спав з Мартою!

— А Мурасі ви не сповідались?

— Не було причини. Тоді гра ще не зайшла так далеко.

— Собака хоч зберіг би все в таємниці.

— Мені байдуже, що там казатимуть після моєї смерті, та я не хочу залишати по собі стільки брехні...

Я почув, як кіт дереться на дах будиночка, ввімкнув ліхтарик і присвітив йому в очі. Та він спокійнісінько взявся гострити пазури. Джонс узяв рюкзак і видобув сендвіча. Він одламав половину й кинув котові, але той одскочив убік, наче в нього пожбурили каменем.

— Даремно ви так розкидаєтесь,— мовив я.— Потім доведеться сидіти надголодь.

— Він же, бідолаха, голодний.— Другу половину сендвіча Джонс поклав у рюкзак, і ми всі троє — я, він і кіт — надовго замовкли. Перший озвався Джонс.

— Я страшений брехун, друже...— знову завів він своєї.

— Це для мене не новина.

— От хоч би про Марту... Я ж усе вигідав. Вона з тих жінок, яких я й торкнутися не смію.

Було то правда чи він просто намагався накинути мені нову, пристойнішу брехню? Може, щось у моєму тоні вказало мене, і він відчув до мене жаль? Ось до чого я докотився — вікликав жаль у Джонса! А він провадив далі:

— Про жінок я завжди ляпаю казна-що.— І силувано засміявся.— Досить мені було злягтися з Тін-Тін, як вона стала в мене світською дамою, окрасою гаїтянської аристократії. Отаке й плів, коли було кому. А насправді не мав ніколи жодної жінки, що їй би не заплатив... чи не пообіцяв заплатити. Бо часом просто доводилося тікати.

— Марта сама призналася, що спала з вами.

— Не може бути! Я вам не вірю.

— Ще й як може. Це були її останні слова, коли ми прощались.

— Я й гадки не мав...— похмуро мовив він.

— Про що?

— Про те, що вона ваша коханка. Знову моя брехня на мені ж таки окошилася. Ви їй не вірте. Це вона спересердя сказала, бо вам довелося їхати через мене.

— Або з досади, що я вас забираю.

У темряві, де кіт нарешті натрапив на шматок сендвіча, зашурхотіло.

— Тут справді наче в джунглях,— мовив я.— Будете почувати себе як дома.

Знову почулося булькання віскі, а відтак Джонсів голос:

— Друзяко, ні в яких джунглях я не був... Окрім хіба зоопарку в Калькутті.

— І в Бірмі не були?

— Ні, в Бірмі таки був. Майже. За п'ятдесят миль од кордону. В Імпхалі — головним агентом по театральному обслуговуванню військових частин. Тобто не зовсім головним... Одного разу до нас приїздив навіть Ноел Кауард ¹,— додав він з гордістю й полегкістю: це таки було, отже, не гріх і похвалитись.

— І як ви з ним — заприятелювали?

— Ні, навіть не мав нагоди порозмовляти.

— А в армії ви служили?

— Ні, не взяли. Я плоскостопий. Вони дізналися, що я завідував кінотеатром у Шілонгу, і призначили мене на цю посаду. Я носив уніформу, але без нашивок. Належав до АТО ²,— додав він з незрозумілою пихою.

Я повів ліхтариком по навколишніх могилах і сказав:

— Якого ж біса ми сюди забилися?

— Забрехався я, еге ж?

— Ви вскочили в добрячу халепу. І вам не страшно?

— Я мов той пожежник під час першої пожежі.

— Вашій плоскій стопі не сподобаються круті схили.

— Я маю спеціальне взуття. Ви ж не розкажете їм, друзяко? Адже я вам щиро зізнався.

— Вони й без мене швидко все зрозуміють. То ви і з «бреном» не вмієте поводитись?

— Його в них нема.

— Надто пізно ви заговорили. Назад нам уже не вернутися.

— А я й не хочу назад. Ех, друзяко, якби ви знали, що то за життя було в Імпхалі! Завелись у мене там деякі приятелі — я водив їх до дівчат, а потім вони попрощаються, і катма. Був серед них один на прізвище Чартерз — нюхом чув воду на віддалі...— І раптом він затнувся.

— Знову брешете,— мовив я, наче сам був хтозна-який правдивий.

— Ні, не зовсім. Коли я про це почув, мене ніби погукали на справжнє прізвище.

— А ви хіба не Джонс?

¹ Англійський актор.

² Асоціація театального обслуговування.

— За метрикою Джонс, я сам бачив,— ухилився він од прямої відповіді.— Так от, коли він про це розповів, то я відчув, що теж зможу, якщо трохи потрениуюсь. Бо це давно вже сиділо в мені. Бувало, звелю писареві сховати кілька склянок з водою, діждусь, поки схочеться пити, і нюхаю. Виходило, правда, не завжди, але ж, знаєте, вода з крана зовсім не те.— Раптом він мовив:— Треба дати спочинок ногам.— З його рухів я здогадався, що він стягує з себе гумові чоботи.

— А як ви потрапили в Шілонг?

— Я народився в Асамі. У мого батька була там чайна плантація — так принаймні казала мати.

— Довелося повірити їй на слово?

— Та він же поїхав до Англії ще до мого народження.

— А ваша мати була індіанка?

— Наполовину, друже, — уточнив він, як видно, надаючи цьому чималой ваги.

Я ніби здибав брата, якого досі не знав: Джонс і Бранун — прізвища майже тотожні, як і наше становище. Обидва ми були безбатченки, хоч і від законного шлюбу, — моя мати завжди це наголошувала. Обох нас кинули у воду — хай собі потонуть або випливають, і ми борсались, пливли один одному назустріч хтозна-звідки, щоб нарешті здибатись на гаїтянському цвинтарі.

— Ви мені подобаєтесь, Джонсе, — мовив я. — Якщо пожертвуєте мені оту половину сендвіча, я не відмовлюсь.

— Прошу, друже. — Він понишпорив у рюкзаку, тоді намацав у темряві мою руку.

— Ну, а що було далі? — спитав я.

— Після війни я поїхав у Європу — отам довелось мені скуштувати лиха. Ніяк не міг знайти собі діла до душі. В Імпхалі, знаєте, теж таке бувало, що навіть не раз думав: ет, хоч би японці добряче нас поскубли. Тоді начальство озброїло б і цивільних, таких як от я, і всіх писарів з інтендантства, і кухарів. Адже я тоді носив уніформу, а цивільні теж іноді відзначаються на війні, правда? До того ж я стільки всього знав — слухав, придивлявся, вивчав... Своє покликання завжди чуєш, хоч і не можеш віддатись йому, хіба не так? А мені чим доводилось займатися? Дурною писаниною, перевіркою путівок та перепусток для всякої акторської дрібноти — приїзд містера Кауарда був єдиною видатною подією. Крім того,

турбувався про «дівчаток». Старі кобили — от яке назвисько їм більше пасувало. Моя канцелярія геть просмерділася гримом і потом.

— І вони забивали дух води?

— Атож. Умови для тренування були негодящі... Я все ждав, коли мені випаде нагода,— додав він, помовчавши, і я подумав, що, може, все своє неодоладне життя він прагнув чесності, чогось справжнього і, мов дитина, що все робить навпаки, сподівався повернути до себе увагу правдивих і порядних людей.

— Ось тепер вам випала нагода,— мовив я.

— Завдяки вам, друже.

— А я вважав, що ваша мета — отой гольф-клуб.

— Так. Це була моя друга мрія. Адже її завжди треба мати про запас, чи не так? Якщо перша не здійсниться...

— Мабуть, що так.— Я, приміром, мріяв розбагатити. А ще?.. Та мені не хотілося повертатися в те далеке минуле.— Раджу вам трохи поспати. Вдень буде небезпечно.

І, згорнувшись калачиком, ніби немовля в материній утробі, він миттю заснув — достоту як Наполеон. І я подумав: може, в ньому приховані й інші якості великого полководця? Згодом він розплющив очі й зауважив:

— Благословенна місцинка.— І знову заснув. А я нічого благословенного в ній не побачив і зрештою теж задрімав.

Години через дві мене щось розбудило. На мить здалося, що їде машина. Та звідки їй було взятися в таку рань? Уривки сну, що й досі тримав мене в своїх обіймах, дали пояснення цим звукам: я нібито вів свого «хамбера» кам'янистим дном якоїсь річки. Отож я лежав і дослухався, дивлячись у сіре вранішнє небо. Зі всіх боків нас оточували надгробки. Скоро покажеться сонце. Час іти до машини... Я збудив Джонса:

— Годі спати.

— Я трохи пройдуся з вами.

— Ні, ні. Лиш підведете мене. Поки не стемніє, тримайтеся щонайдалі від дороги. Селяни скоро йтимуть на базар. Досить їм угледіти білого, як миттю донесуть.

— То й на вас донесуть.

— У мене є виправдання: розбита машина. Доведеться вам перебути день у товаристві kota, а ввечері йдіть до хижки та ждіть Філіпо.

Джонс подав мені руку. В денному світлі всі почуття, що пойняли мене вночі, швидко розвіялись. Я пригадав Марту, і, ніби прочитавши мої думки, Джонс сказав:

— Передайте мос вітання Марті, коли побачитесь. І Луїсові з Анхелом...

— А Мурасі?

— Мені було хороше в них. Наче в рідних.

Я пішов на дорогу повз ряди могил. Ішов, не ховаючись, бо ніколи не мав навичок макі¹. А сам усе думав: начебто Марті й ні до чого брехати, а втім, хтозна... Напроти цвинтарного муру стояв джип, але я усвідомив це не одразу. Потім зупинився. Роздивитися, хто за кермом, я не міг, але вже знав, що буде далі.

— Стій! Ані руш! — просичав Конкасер.

Він виліз з машини, за ним — гладкий водій з золотим зубами. Навіть у присмерку на ньому темні окуляри — все, що належало йому замість уніформи. В груди мені вперся автсмаат старого взірця.

— Де майор Джонс? — пошепки запитав Конкасер.

— Джонс? — голосно перепитав я. — Звідки мені знати. В мене зламалася машина. До того ж я маю перепустку в Ле-Кей. Вам про це відомо.

— Тихше. Я одвезу вас і майора Джонса до Порт-о-Пренса. Живцем. Президента це більше потішить. Мені трсба помиритися з президентом.

— Що за дурниці! Ви ж бачили мою машину. Я їду...

— Звісно, що бачив. За цим і приїхав. — Раптом його автомат смикнувся вбік. Та що мені з того: водій також тримав мене на мушці. — Ближче, — звелів Конкасер. Я ступнув уперед, але він сказав: — Не ви. Майор Джонс.

Я озирнувся й побачив у себе за спиною Джонса. В руці його була недопита пляшка віскі.

— Ідіот! — вигукнув я. — Куди вас понесло?

— Пробачте, але я думав, що вам теж захочеться випити, поки ви ждете...

— В машину! — наказав мені Конкасер, а сам підійшов до Джонса і вдарив його по обличчю. — Шкура!

— Нам обом вистачило б, — мовив Джонс, і Конкасер ударив його ще раз. Водій дивився на них. Вже трохи розвиднілось, і в його вискаленій пащеці виблискували золоті зуби.

¹ Французькі партизани.

— Сідайте поряд зі своїм приятелем,— звелів Конкасер і рушив до джипа, тимчасом як водій тримав нас на мушці.

Коли постріл лунає поруч, його майже не чути. Отож я лише за вібрацією збагнув, щб діється. А надто коли побачив, як Конкасер упав горілиць, ніби од невидимого стусана; тут-таки повалився додолу й водій; уламок цвинтарного муру злетів у повітря й гепнувся на дорогу. Із хижі вибіг Філіпо, за ним кульгав Жозеф. У них були такі самі старезні автомати.

Великі окуляри Конкасера чорніли на дорозі. Філіпо розчавив їх підбором, і труп покірливо зніс цю наругу.

— Водія я подарував Жозефові,— мовив Філіпо.

А той схилився над тонтоном і видавав у нього з рота золоті зуби.

— Треба забиратися звідси мерщій,— сказав Філіпо.— В Акені, певно, чули постріли. Де майор Джонс?

— Він повернувся на цвинтар,— відповів Жозеф.

— Мабуть, пішов по свій рюкзак,— озвався я нарешті.

— Хай поквапиться.

Я пішов між могилами до того місця, де ми з Джонсом перебули ніч. Джонс стояв навколішки біля надгробка, і обличчя його, звернене до мене, було землисто-сіре. Його нудило, і він сказав:

— Ви вже даруйте. Оце вперше в житті побачив, як убивають... Не кажіть їм про це, друже.

РОЗДІЛ ЧЕТВЕРТИЙ

1

Я довго їхав уздовж дротяної огорожі, поки знайшов ворота. Містер Фернандес добув мені в Санто-Домінго невеличку спортивну машину напрокат із знижкою — чи не надто легковажну для моєї мети; крім того, я заручився рекомендаційним листом од містера Сміта. Я виїхав із Санто-Домінго десь після полудня, а тепер сонце вже схилилося до заходу. В той час Домініканська республіка ще обходилася без застав на дорогах, і все було тихо й мирно; військова хунта ще не загарбала влади, а американська

піхота не висадила на узбережжі. Половину дороги я їхав широкою магістраллю, що нею попутні й зустрічні машини мчали зі швидкістю сто миль на годину. Після Гаїті тут по-справжньому відчувався мир і спокій, і здавалося, що Гаїті десь ген далеко, а не за дві-три сотні кілометрів. Мене ні разу ніхто не зупинив для перевірки.

Біля воріт я спинив машину. Негр у шоломі й синій спецівці запитав через дріт, кого мені треба.

— Містера Шюлер-Вілсона, — відказав я.

— Перепустку, — зажадав він, і я ніби знову потрапив на Гаїті.

— Мене ждуть.

Негр пішов на прохідну й зняв трубку (я вже й забув, що існують справні телефони). Потім відчинив ворота, дав мені жетона, звелівши приколоти його до вилоги, і послав до наступного перепуску. Я довго їхав берегом гладенького моря. Поминув майданчик для літаків з високим флюгером, тоді причал без єдиного суденця. Все було вкрите червоним пилом. Та ось дорогу знову перетнув шлагбаум, і до мене підійшов інший негр у шоломі. Він глянув, чи є в мене жетон, спитав прізвисьце й кудись зателефонував. Потім звелів зачекати.

— Що тут у вас, Пентагон? — спитав я. — Чи штабквартира ЦРУ?

Він промовчав. Очевидно, йому було заборонено розмовляти. Та добре, хоч зброї при собі не мав... З'явився мотоцикліст — білий і теж у шоломі. Я не знав іспанської, а він жодного слова не розумів по-англійському, тому подав знак їхати за ним. Ще кілька кілометрів дорогою, прокладеною в червоному пісковіку, — і ми опинилися біля правління — цілого блоку квадратних будинків з бетону й скла, на перший погляд зовсім безлюдних. Далі був розкішний парк — оазис для пересувних будиночків, де бігали діти в іграшкових скафандрах космонавтів. З кухонь визирали жінки, що поралися біля плит, на мене війнуло кухонними пахощами. Зупинились ми біля високого будинку, суціль із скла, з широченними сходами й терасою, уставленою шезлонгами. На верхній сходинці стояв дебелий і високий чоловік з невиразним обличчям, виголений до мармурового блиску. Він скидався на мера, що вийшов проголосити даровану місту свободу.

— Містер Сміт?

— Містер Шюлер-Вілсон?

Він неприязно глянув на мене. Може, я не так вимовив його прізвисьце чи йому не сподобалась моя спортивна машина?

— Хочете кока-кола? — похмуро спитав він і жестом показав на шезлонг.

— А віскі не можна?

Це аж ніяк не звеселило його.

— Піду гляну, чи є,— і зник у надрах велетепської будівлі, залишивши мене самого. Я відчув, що пропстився. Можливо, віскі подавали тільки директорам компанії та визначним політичним діячам. Я ж був усього-навсього претендент на місце завідувача тутешньої їдальні. Однак він усе-таки повернувся з пляшкою віскі в одній руці та з кока-кола в другій.

— Містер Сміт писав вам про мене...— Я замалим не назвав містера Сміта Кандидатом у президенти.

— Так. А де ви з ним познайомились?

— Він мешкав у моєму готелі в Порт-о-Пренсі.

— Все збігається.— Він ніби перевіряв факти, щоб допевнитись, чи не бреше котрийсь із нас.— Ви вегетаріанець?

— Ні.

— Річ у тім, що наші хлопці найдужче любляють біфштекси з смаженою картоплею.

Я ковтнув віскі, що загубилося в содовій воді, а він не зводив з мене очей, ніби шкодував за кожною краплею. Отож я почав думати, що дістати тут роботу годі й сподіватися.

— Досвід у цьому ділі маєте?

— Що вам сказати?.. Ще місяць тому я був власником готелю на Гаїті. Колись працював у «Трокадеро» в Лондоні...— І докинув звичну побрехеньку: — Навіть і в самого Фуке у Парижі.

— А рекомендації у вас є?

— Самому собі їх, здається, не пишуть. Я ж багато років тримав готель.

— Ваш містер Сміт трохи дивак?

— Мені він подобається.

— Його дружина казала, що він висував свою кандидатуру на президента. Од вегетаріанців.— Містер Шюлер-Вілсон засміявся — злісно й похмуро, ніби звір, що от-от випустить пазури.

— Таким чином він пропагував свою ідею.

— Я не люблю пропаганди. Нам тут щоразу підкидають усілякі листівки. Щоб збити з пуття наших робітників. Та ми їм добре платимо. Годуємо як слід. Що примусило вас виїхати з Гаїті?

— Я допоміг утекти одному англійцеві. На нього полювали тонгон-макути.

— Хто такі тонгон-макути?

Мені дивно було почути це запитання так близько від Порт-о-Пренса, хоч у тих газетах, що їх читав містер Шюлер-Вілсон, про тонгонів, певне, давно не згадували.

— Таємна поліція,— відказав я.

— Як же ви вислизнули?

— Мені допомогли його друзі.

— А хто вони?

— Повстанці.

— Тобто комуністи?

Він допитував мене так, ніби я сватався на агента ЦРУ, а не на завідувача їдальні. Це мене роздратувало, і я відрубав:

— Повстанці не завжди комуністи, поки життя не змушує їх до цього.

Мій тон, видимо, потішив містера Шюлер-Вілсона. Він самовдоволено посміхнувся, ніби своїми хитрими запитаннями видобув з мене те, що я намагався приховати.

— А ви зух,— мовив він.— І готель у вас був, і служили десь там у Парижі. Боюсь, вам у нас не сподобається. Звичайна кухня, ось і все.— Він устав, даючи зрозуміти, що розмову закінчено. Поки я допивав своє віскі, він не зводив з мене нетерплячих очей, а відтак сказав: — Дуже радий був з вами зазнайомитись.— Проте руки не подав.— Жетон віддасте при виїзді.

Я знову поїхав повз майданчик для літаків та причал. Біля воріт віддав жетона. Це нагадало мені іміграційний пункт на аеродромі в Айдлуайді, де забирають дозвіл на виїзд.

2

І ось я на околиці Санто-Домінго, в готелі «Амбасадор», де зупинився містер Сміт. Оточення в нього було не зовсім відповідне — принаймні так мені здалося. Я звик бачити його сутулу постать, лагідне й чесне обличчя та

скуйовджену сиву голову в оточенні бідноти. А тут, у цьому просторому, розкішному холі, сиділи люди, в яких за поясом були гаманці, а не пістолети, і коли хто з них і мав темні окуляри, то лиш на те, щоб захистити очі від сліпучого сонця. Навколо клацали однорукі грабіжники — автомати, а з казино долинали вигуки круп'є. Всі тут, навіть містер Сміт, були люди грошовиті. Убозтво сюди й носа не потикало, воно ховалося десь у місті. Із плавального басейну прийшла дівчина в барвистому халаті поверх бікіні. Вона запитала порт'є, чи не приїхав містер Гохструдель-молодший.

— Точніше, містер Вілбур К. Гохструдель.

Порт'є відповів:

— Ні, ще не приїхав, та ми чекаємо на нього.

Я послав служку по містера Сміта, а сам знайшов незайняте крісло й сів. За сусіднім столиком пили пунш, і мені пригадався Жозеф. Тутешній пунш був куди гірший від нашого, і я враз засумував.

Філіпо залишив мене при собі тільки на добу. Він тримався чемно, хоч і трохи стримано, та це вже був зовсім інший юнак. Колись я годівся на те, щоб слухати його вірші, а от до військових справ мене визнано застарим. Тепер йому потрібен був Джонс, і він ходив за ним, наче джура. В цьому гірському притулку ховалося ще дев'ятеро, та з їхніх розмов можна було подумати, що Джоне командує принаймні батальйоном. Він поведився розумно — здебільшого мовчав, хоч, прокинувшись тієї ночі, я почув його слова: «Вам треба показати себе. Тримайтеся ближче до кордону, щоб про вас заговорили газети. Тоді й вимагайте визнання». Невже, сидячи в своїй норі поміж скель (а нору ту, як я дізнався, треба було щодня міняти), вони вже уявляли себе урядом? У них було три старезних автомати, захоплені у поліції, які, очевиднож, починали свою службу ще за часів Аль-Капоне¹, дві гвинтівки з першої світової війни, дробовик, два револьвери, а в одного — лише мачете. Джонс напучував їх тоном досвідченого вояка: «Треба вдаватися до хитроців. Одного разу ми добряче одурили японців...» З гольф-клубом у нього нічого не вийшло, зате тут він був на сьомому небі. Слухачі присунулись ближче, хоч і слова не розуміли з його

¹ Відомий американський гангстер 30-х років.

балаканини, та їм, мабуть, здавалося, що в табір прийшов справжній проводир.

Другого дня мене одіслали в супроводі Жозефа — ми мали спробувати перейти домініканський кордон. Мою машину й трупи тонтонів, мабуть, давно виявили, отож на Гаїті мені вже було не жити. Без кульгавого Жозефа повстанці могли обійтися, до того ж він дістав ще одне завдання. Філіпо розраховував, що мені пощастить перескочити міжнародну автостраду, яка розділяла обидві республіки; правда, по обидва боки її стояли гаїтянські й домініканські вартові, та йому хотілося знати, чи справді гаїтянська варта залишає на ніч свої пости, боячись нападу. Селян із прикордонної зони виселили, однаке подеювали, що в горах діяла група душ із тридцяти, і Філіпо хотів налагодити з нею зв'язок. Якщо Жозеф повернеться, він принесе потрібні дані, а якщо ні — то ним можна й пожертвувати радніше, аніж ким іншим. Крім того, вони, очевидно, брали до уваги, що мені, старому, легше буде встигати за кульгавим. Зоставшись зі мною наодинці, Джонс запевнив:

— Я їх не покину, друже.

— А гольф-клуб?

— Хай уже на старість... після того, як візьмемо Порт-о-Пренс.

Наша подорож була довга й важка і тяглася одинадцять днів: дев'ять із них ми скрадалися, перебігали з місця на місце й замітали сліди, а в останні два — нетямилися з голоду. Я навіть зрадив, коли, спустившись нарешті з сірої та голої гори, ми побачили в сутінках домініканський ліс. Кордон ніби поділяв життя і смерть: на тому боці — буйна зелень, а на цьому — саме каміння. Гірський кряк був один, але дерева не наважувались ступити на пісню, злиденну землю Гаїті. Посеред схилу бовванів гаїтянський пост — кілька обшарпаних будок, а метрів за сто, по той бік дороги, стримів форт, схожий на замок в іспанській частині Сахари. Ще перед сутінками гаїтянська варта покинула кордон, не оставивши на посту жодного чоловіка. Ми стежили, як вони дибають до якогось сховку, потім я попрощався з Жозефом, сказавши щось про його ромовий пуш, і сповз жолобом вузького ручая до того, що гучно звалося міжнародним шосе, хоч насправді було лиш трохи краще за оту славлену Південну магістраль, що нею ми їхали в Ле-Кей. Вранці домініканці посадили мене на

військовий ваговоз, що приставляв у форт продукти, і я опинився в Санто-Домінго, брудний, обідраний, з сотнею гурдів у кишені (вони тут не ходили) та з п'ятдесятьма американськими доларами одною банкнотою, зашитою про всяк випадок у підкладку штанів. Завдяки їм я дістав номер у готелі, вимився й поспав, перше ніж іти до Британського консульства просити грошей і експатріації — але куди?

Від цього приниження мене врятував містер Сміт. Трапилося так, що він саме їхав кудись з містером Фернандесом і побачив, як я розпитував негра, де те консульство. Я попросив підвезти мене туди, та він і слухати не схотів: справи, мовляв, можна відкласти й на потім, — а коли ми поснідали, раптом заявив, що мені зовсім не личить шукати там співчуття і прохати грошей, коли в нього скільки завгодно американських акредитивів.

— Адже я перед вами в боргу, — закінчив він, хоч я не міг пригадати нічого такого: він-бо сповна розплатився зі мною за готель і навіть годувався власним дріжджоліном. Та він закликав на допомогу містера Фернандеса, і той сказав: «Так», — а місіс Сміт сердито докинула: коли я вважаю, що містер Сміт може залишити друга в біді, то не завадило б мені побувати з ними в Нешвілі...

Дожидаючи містера Сміта в холі готелю «Амбасадор», я думав, яка величезна різниця між ним і містером Шюлер-Вілсоном.

Містер Сміт спустився сам. Він перепросив за місіс Сміт: у неї урок іспанської з містером Фернандесом, уже третій.

— Почули б ви, як вони сокотять, — мовив він. — У місіс Сміт рідкісний хист до мов.

Я розповів йому про свою зустріч з Шюлер-Вілсоном:

— Він вирішив, що я комуніст.

— Чому?

— Адже за мною гналися тонтони. Згадайте: Папа Док — оплот проти комунізму. Цікаво, як президент Джонсон поставився б до французького Опору? Там теж були комуністи. Моя мати боролася вкупі з ними — добре, що я хоч не сказав про це містерові Шюлер-Вілсону.

— Не розумію, якої шкоди може завдати комуніст на посаді завідувача їдальні. — Містер Сміт сумно глянув на мене. — Мені соромно за такого співвітчизника.

— У Нешвілі вам, мабуть, не раз доводилось таке перечувати.

— То зовсім інша річ. Там була просто пошесть. Я навіть жалів їх. Але закони гостинності у нас ще поважають. Коли людина просить притулку, ми не питаємо, які її політичні погляди.

— Я сподівався, що зможу повернути вам борг...

— Я не бідняк, містере Браун. А знаєте що? Візьміть у мене ще тисячу доларів.

— Що ви? Я не маю чим гарантувати таку позичку.

— Коли це вас так турбує, то дайте мені заставного листа на «Тріанон». Готель у вас чудовий.

— Та ж він тепер і ламаного шеляга не вартий. Вони вже, мабуть, конфіскували його.

— Становище може змінитися.

— Я спробую влаштуватися в іншому місці. На овочевій плантації під Монте-Крісті потрібен завідувач робітничої столовки.

— Не можна вам так занепадати, містере Браун.

— Мені траплялося ще й не так занепадати. Коли не заперечуєте, я знову скористаюся вашим ім'ям... Там теж порядкують американці.

— Містер Фернандес казав, що йому потрібен компаньйон, бажано з англосаксів. У нього добре підприємство — невеличке, але прибуткове.

— Я ніколи не прагнув стати трунарем.

— Це теж важлива галузь соціального обслуговування, містере Браун. І до того ж надійна — ніколи не знає криз.

— Ні, я спершу спробую в тій столовці. Тут у мене більше досвіду. А якщо вже не вийде...

— Ви знаєте, що тут місіс Пінеда?

— Місіс Пінеда?

— Ота чарівна жінка, що приїздила до вас у готель. Невже не пам'ятаєте?

Мені справді неначе геть усе вилетіло з голови.

— Що вона робить у Санто-Домінго?

— Її чоловіка перевели до Ліми. Вона зуинилася тут на кілька днів зі своїм хлопчиком. Забув, як його звать...

— Анхел.

— Так, так. Приємний малюк. Ми з дружиною любимо дітей. Може, тому, що своїх не мали. Місіс Пінеда дуже зраділа, коли довідалась, що ви тут, хоч увесь час турбу-

валася про майора Джонса. Може, пообідаємо завтра всі разом, і ви розповісте їй про нього.

— Я ще вдосвіта маю виїхати в Монте-Крісті. Адже місце не ждатиме. Скажіть місіс Пінеді, що я напишу їй все, що знаю про Джонса.

3

Цього разу я їхав джипом, узятим напрокат зі знижкою, знову ж таки з допомогою містера Фернандеса. Та мені не судилося потрапити в Монте-Крісті, і я так і не відаю, чи визнали б мене гідним бути завідувачем робітничої столовки. Я виїхав десь о шостій і до сніданку був уже в Сан-Хуані. До Еліас-Пінаса дорога була цілком пристойна, а от міжнародна автострада — може, тому, що на цій ділянці курсував тільки рейсовий автобус та зрідка проїжджали військові ваговози,— виявилася придатною хіба що для корів та віслуків. На заставі біля Педро-Сантани мене затримали — не знати чому. Лейтенант, якого я примітив ще тоді, коли переходив кордон, допитував якогось товстуну, з одягу — городянина, що розіклав перед ним безліч дешевих ювелірних прикрас. Гроші перейшли із рук у руки, і лейтенант підійшов до мене.

— В чому річ? — запитав я.

— В чому річ? Ні в чому.— Він розмовляв по-французькому не гірше, ніж я.

— Ваші солдати не дають мені проїхати.

— Про вас же турбуємось. По той бік стрілянина... А ми вже десь зустрічались...

— Я перейшов звідти місяць тому.

— А, пригадую. Скоро, мабуть, ще прийдуть такі, як ви.

— Часто це буває?

— За вами перейшли щось із двадцятаро партизанів. Тепер вони в таборі під Санто-Домінго. Я думав, що вже нікого не лишилося.

Як видно, йшлося про загін, з яким хотів зв'язатися Філіпо. Я згадав їхню розмову з Джонсом і те, як повстанці захоплено слухали Джонсові теревені.

— Мені треба бути в Монте-Крісті завидна.

— Краще повертайтеся в Еліас-Пінас.

— Ні, я почекаю тут, якщо не заперечуєте.

— Будь ласка.

У мене була в машині пляшка віскі, і я пригостив лейтенанта. Товстун спробував зацікавити і мене якимись сережками, запевняючи, що вони з сапфірами й діамантами. Лейтенант купив у нього годинник, а сержант — два разки намиста.

— Обидва одній жінці? — спитав я.

— Дружині, — підморгнув він.

Настав полудень. Я сидів у затінку і думав, що мені робити, коли я не влаштуюся в ту столовку. Лишалось тільки піти в компаньйони до містера Фернандеса. Невже і я колись надягну чорний сурдут?

Може, ті, що походять з Монте-Карло, де ніхто не пускає коріння, мають перевагу над рештою, бо вони легко ставляться до життя. Як і всі люди, ми, отакі вічні мандрівники, свого часу шукали притулку в релігії або політиці, та зрештою поборолі цю спокусу. Ми не віримо ні в що, хоч і схиляємось перед Мажіо та Смітами — тими, хто віддає себе цілком заповітній меті, захоплюємось їхньою мужністю, вірністю своїй ідеї, але ж саме нас, несміливих і нестійких, тягне за собою світ добра і зла, розуму й глупоти, байдужності й омани. Ми, підкорені ним, не маємо вибору — просто живемо, «кругообіг з Землею долаючи, мов дерево, скеля і камінь»¹.

Ці міркування захопили мене й навіть трохи заспокоїли моє сумління, що його не знати навіть збудили в мені ще замолоду отці з колежу Пречистої діви. Та сонце палило немилосердно, і мені довелося тікати у вартівню, з її важким, задушним повітрям, вузькими залізними ліжками, схожими на ноші, фотографіями дівчат на стінах і пам'ятками з дому — з багатьох рідних домівок. Там і знайшов мене лейтенант.

— Скоро поїдете, — сказав він. — Онде їх ведуть.

Кілька домініканських солдатів ішли ланцюжком один за одним, тримаючись затінку дерев. Гвинтівки були на ремнях, а в руках вони несли зброю тих бідолах, що спустилися з гаїтянських гір і тепер брели за конвоєм, насилу переставляючи ноги, — брели розгублені, паче провинні діти. Негри були мені незнайомі, та позаду них я побачив Філіпо: голого до пояса, з рукою на перев'язі. Порівнявшись зі мною, він сердито гукнув:

¹ З англійського поета В. Вордсворта (1770—1850).

— Забракло набоїв! — хоч, по-моєму, навіть не впізнав, хто перед ним, — просто побачив білого, що, як йому здалося, докірливо дивився на нього.

Позаду йшли двоє з ношами. На них лежав Жозеф. Очі його були широко розплючені, та він уже не бачив країни, в яку його несли.

Один з носіїв спитав мене:

— Ви знаєте його?

— Так. Він готував чудовий ромовий пунш.

Вони похмуро глянули на мене, і я зрозумів, що не так слід було вшанувати покійника (у містера Фернандеса це вийшло б краще).

У вартівні Філіпо всадовили на стілець і дали закурити. Лейтенант доводив йому, що перевезти їх зможуть лише завтра і що лікаря тут немає.

— У мене зламана рука, — сказав Філіпо. — Та це дурниця. Просто зірвався зі скелі. Можна й подождати.

Лейтенант лагідно мовив:

— Ми приділили вам добре помешкання. Під Санто-Домінго. В колишній божевільні.

Філіпо засміявся:

— В божевільні! Авжеж... — І раптом заплакав, затуливши руками обличчя.

Я підійшов до нього.

— У мене тут машина. Якщо лейтенант дозволить, вам не доведеться так довго чекати.

— Емілія поранено в ногу.

— То візьмемо і його.

— Я не хочу кидати своїх. Хто ви такий? А-а... Тепер я вас упізнав. У мене все переплуталось.

— Вам обом потрібен лікар. Чого тут сидіти? Ви ждете ще когось звідти? — Я подумав про Джонса.

— Там більше нікого нема.

Я пригадав, скільки їх прийшло.

— Всі загинули?

— Так.

Я намагався всадовити їх обох щонайзручніше, а рента стояла біля машини зі скибками хліба в руках і дивилася на нас. Їх було шестеро, та ще мертвий Жозеф, що лежав у затінку на ношах. Вигляд у всіх був приголомшений, наче вони видобулися з лісової пожежі. Ми рушили, двоє помахали нам, а інші байдужно дожовували хліб.

— А Джонс... загинув? — спитав я.

— Мабуть, що так.

— Після поранення?

— Ні, ноги зрадили.

Все це доводилося просто витягати з нього. Спершу я думав, що йому хочеться все забути, та він просто був заклопотаний іншим.

— Джонс виправдав ваші сподівання?

— Він був прекрасною людиною. Завдяки йому ми стали дещо розуміти. От тільки часу не вистачило. Хлопці полюбили його — він так смішив їх.

— Він же не розмовляв по-тутешньому.

— А навіщо йому були слова?.. Скільки їх там, у тій божевільні?

— Щось із двадцятєро. Ті, що ви їх шукали.

— Коли дістанемо зброю, знову повернемося в гори. Я сказав, щоб підбадьорити його:

— Так, звісно...

— Хоч би знайти його тіло й поховати як слід. Я поставлю камінь там, де ми переходили кордон, а коли сконає Папа́ Док, поставлю такий самий на місці загибелі Джонса. Хай туди приїде британський посол, а може, і хтось із королівської родини.

— Аби тільки Папа́ Док не пережив нас.

За Еліас-Пінасом ми звернули на рівну дорогу до Сан-Хуана. Я запитав:

— То він усе ж таки довів?..

— Що?

— Що здатен очолити загін партизанів.

— Він довів це ще на війні з японцями.

— Так, так. Я й забув.

— Він був винахідливий чоловік. Знаєте, як йому вдалося обдурити Папа́ Дока?

— Еге.

— А знаєте, що він чув воду на віддалі?

— Справді?

— Атож. Хоч води ми й без того мали донесочучу.

— А стріляв він добре?

— Зброя у нас була зовсім негодяща, застаріла. Мені довелося навчати його. Стріляв він не дуже, сам казав, що пройшов усю Бірму з тростинкою. Зате командувати, вести за собою людей умів, як ніхто.

— А що з ним сталося?

— Ми вийшли до кордону на з'єднання з тією групою і наразились на засідку. То не його вина. Двоє полягли на місці. Жозефа поранило. Треба було мерщій тікати. Та нас затримував Жозеф. Він помер на останньому перевалі.

— А Джонс?

— Він не міг іти. Засів в одній «благословенній місцині» — це він сам так висловився. Сказав, що затримає їх, поки ми добудемося до шосе. Вони близько не підходили — боялись. Він обіцяв, що потім піде за нами, хоч я знав, що цього не буде.

— А чому?

— Він казав мені, що не може покинути Гаїті.

— Як це?

— Нібито залишив там своє серце.

Я пригадав каблограму, надіслану капітанові «Медей» з Філадельфії і вказівку, що її отримав наш повірений у справах. Як видно, за Джонсом було щось поважніше, ніж викрадення поставця в магазині Еспрі.

А Філіпо вів далі:

— Я дуже полюбив його. Навіть хочу написати про нього англійській королеві...

4

Над Жозефом та іншими вбитими (всі троє були католики) відправили месу, а в ній шанобливо згадали й Джонса, хоч ніхто не знав, якої він віри. Я прийшов до францисканської церкви разом із містером та місіс Сміт. Людей було мало. Відчувалося, що світ за межами Гаїті ставився до нас цілком байдуже. Філіпо привів з божевільні свій невеличкий загін, а в останню хвилину зайшла Марта з Анхелом. Месу правив гаїтянський священник-утікач. Був там, звісно, і містер Фернандес, що виконував свої звичні обов'язки у звичній обстановці й тримався з неабиякою гідністю.

Анхел поводив себе гарно і навіть здався мені начебто не таким гладким. Я й сам дивувався, чого він мене так колись дратував, а стежачи очима за Мартою, що стояла попереду, не міг збагнути й того, чому ми надавали такої ваги нашому краденому коханню. Тепер я розважив, що все воно було породженням Порт-о-Пренса, з його темрявою

і жахами, комендантською годиною і вимкненими телефонами, а над усе — зграєю тонтон-макутів, у темних окулярах, сваволею і насильством. Як деякі вина, наше кохання не могло ні визріти, ні витримати перевезення.

Священик був зовсім юний, як і Філіпо, і такий самий світлий метис. Він виголосив коротке казання на слова апостола Фоми: «Ходіть до Єрусалима та поляжемо разом з ним».

— Церква живе в миру, вона частка мирських страждань, і хоч Христос засудив учня свого, що відтяв вуха рабові первосвященика, серця наші з тими, кого людські муки спонукають до насильства. Церква проти насильства, та байдужість вона осуджує ще дужче. На насильство може штовхнути кохання, а від байдужості цього годі чекати. Перше є виявом недосконалості милосердя, друге — довершений взірець себелюбства. В час страху, сум'яття та непевності простота й відданість одного апостола підказали йому слухну раду. Хоч він учинив недобре, однак ліпше помилитись, як святий Фома, аніж пристати до легкодухих і холодних серцем. Ходіть ж до Єрусалима та поляжемо разом з ним!

Містер Сміт сумно хитав головою: проповідь не подобалася йому, адже в ній бурхали пристрасті, що їх породжували кислоти.

Я бачив, як Філіпо, а за ним інші повстанці підходили до причастя. Чи сповідали вони гріх насильства і чи священик вимагав у них каяття? Після закінчення меси я опинився поряд із Мартою та Анхелом. Очі його були заплакані.

— Він дуже любив Джонса, — пояснила Марта. Потім узяла мене за руку й одвела до притвору. — У мене погані новини...

— Знаю. Луїса перевели до Ліми.

— Хіба це погано? У нас з тобою все скінчилося, хіба ні?

— Чому? Джонса ж нема.

— Він більше важив для Анхела, ніж для мене. Тоді я дуже розлютилась. Якби не Джонс, що на ньому ти зганяв свою злість, ти підшукав би когось іншого. Тобі хотілося все обірвати. Не спала я з ним! Можеш повірити. Я любила його, та зовсім інакше...

— Тепер я вірю тобі.

— А тоді не повірив би...

Виходить, вона не зраджувала мене. Яка іронія! Проте це мене анітрохи не турбувало. Я навіть шкодував, що в них нічого не вийшло.

— А що ж тоді погано?

— Загинув доктор Мажіо.

Я не знав, за яких обставин помер мій батько, коли він і справді помер, тому мені оце вперше в житті стало боляче, що я втратив останню свою надію і підпору.

— Як?

— За офіційним повідомленням — забитий, бо чинив опір під час арешту. Його звинуватили в тому, що він агент Кастро й комуніст.

— Комуніст — так, але нічим агентом він не був.

— Насправді ж підслали селянина, який покликав його ніби до хворої дитини. Доктор вийшов, і тонтони вистрілили з машини. Є свідки. Селянин теж загинув, хоч, може, й випадково.

— Цього слід було чекати. Папа Док — оплот проти комунізму.

— Де ти зупинився?

Я сказав.

— Прийти до тебе вдень? Анхел знайшов тут собі друзів...

— Якщо справді хочеться, то приходь.

— Завтра я їду до Ліми.

— Тоді, на твоєму місці, я не пішов би...

— Ти напишеш мені?

— Звичайно.

Я про всяк випадок ждав її до вечора. Та Марта не прийшла. Я пригадав, що нашим любощам двічі заважали мертві — спершу Марсель, потім колишній міністр. Тепер це був доктор Мажіо, що приєднався до стійких і величних духом, які були докором нашої легковажності.

Ввечері я обідав зі Смітами й містером Фернандесом. Місіс Сміт встигла так опанувати іспанську, що виступала в ролі тлумача, хоч містер Фернандес і сам дещо петрав. Домовилися, що я вступаю до нього в пай як молодший компаньйон. Мені одводили прибитих горем французів і англосаксів; крім того, нам міг перепастися який-такий зиск із вегетаріанського центру містера Сміта, коли він створить його. Містер Сміт вважає, що цього вимагає справедливість, адже в противному разі нам тільки й доведеться, що ховати. Я певен, що врешті йому таки вдалося б

заснувати свій центр, якби Санто-Домінго теж не заповонило насильство, внаслідок чого ми з містером Фернандесом досягли повного добробуту, хоч в даному випадку покійники були майже всі його. Кольорових убивати легше, ніж англосаксів.

Повернувшись того вечора до себе в готель, я знайшов на подушці лист од мерця. Мені так і не вдалося дізнатися, хто його приніс. Портє нічого не відав.

«Любий друже,— писав доктор Мажію,— пишу Вам, бо я любив Вашу матінку і в цю останню годину хочу порозмовляти з її сином. Ось-ось вони прийдуть за мною. Подзвонити не зможуть, бо струм, як і завжди, вимкнено. До нас має приїхати американський посол, і Барон Субота, безумовно, захоче відзначити цю подію. Адже так ведеться у всьому світі. Завжди можна знайти кілька комуністів, як колись шукали євреїв або католиків. Герой Формози Чан Кай-ші спалював нас, як Ви пам'ятаєте, в топках паровозів. Одному богові відомо, на які досліди в галузі медицини придамся я Папа́ Доку. Прошу Вас лише — не забувайте се сі gros neg¹. Пригадуєте той вечір, коли місіс Сміт звинуватила мене в причетності до марксизму? «Звинуватила» — надто сильно сказано. Вона добра душа і ненавидить будь-яку несправедливість. Та за останній час я трохи розгубився. Адже в цьому світі, крім politique, існує ще й mystique². Ми з Вами гуманісти, але Ви, мабуть, заперечите мені, хоч і є сином своєї матінки і вже зробили небезпечну подорож, що її врешті належить здійснити кожному з нас. Католики й комуністи теж не без гріха, та вони принаймні не стояли збоку, як оті прихильники соціального статус-кво, не лишалися байдужими. Хай рядки мої омие кров, а не вода, як у Пілата. Я знаю Вас і дуже люблю, тому й пишу, обдумуючи кожне слово, адже це, мабуть, моя остання можливість погомоніти з Вами. Наряд чи дійде цей лист, хоч я віддаю його, на мій погляд, у надійні руки, та чи можна комусь вірити, живучи в такому світі. Я маю на увазі не лише своє бідне й нещасне Гаїті. Отож заклинаю Вас — грюкіт у двері, може, не дозволить мені закінчити свою думку, то хай вона буде останньою заповіддю помираючого,— якщо Ви зрікаєтесь якоїсь віри, то не зневіряйтеся у всьому. Втраченій вірі

¹ Цього великого негра (франц.).

² Політика... містика (франц.).

завжди знайдеться заміна. А може, віра завжди одна, хоч і під іншою машкарою?»

Я пригадав слова Марти: «*Tu grêtre manqué*». Чому люди завжди бачать нас інакшими? Причастя моє зосталося навіки в колежі — я був певен цього. Я пожбури в його, мов фішку в карнавку на храм. Я знав, що пездатен не лише любити (це притамапне багатьом), а й почувати свою вину. В моєму світі не було ні вершин, ні проваль. Я ніби йшов кудись безконечною рівниною. Колиш можна було обрати інший шлях, та вже запізно. Отці з колежу вбили мені, малому, в голову, що доказом віри є готовність померти за неї. Так думав і доктор Мажію, а за яку ж віру помер Джонс?

Отож не дивно, що він приснився мені тієї ночі. Він лежав обіч зі мною в проваллі, серед голого каміння й говорив:

— Тільки не посылайте мене шукати воду. Я не вмію її чути на віддалі. Я втомився. Після семисот вистав іноді починаєш забувати свої слова.

Я запитав:

— А чому ви вмираєте, Джонсе?

— Так належить, друже, так вимагає моя роль. А вона в мене комедійна. Ви б чули, як регоче публіка, коли я граю,— особливо жінки.

— Що ж ви їм кажете?

— Отож-то й біда, що вилетіло з голови.

— Пригадайте, Джонсе. Спробуйте пригадати.

— Ага... Ось воно... (Гляньте лишень на це кляте каміння.) Я кажу: «Ось вона, благословенна місцина» — і всі хихочуть, до сліз. Тепер ваша репліка: «Думаєте, тут можна затримати цих паршивців?» А я відповідаю: «Ні, я про інше!..»

Мене розбудив телефон — я проспав. І, ледве второпав, що дзвонив містер Фернандес, уперше закликаючи свого компаньйона до роботи.

З М І С Т

Частина перша	5
Частина друга	145
Частина третя	194

ГРИН ГРЭХЕМ

КОМЕДИАНТЫ

Р о м а н

Издательство
«Радянський письменник»

(На украинском языке)

Редактор *В. І. Митрофанов*. Художник *Г. С. Ковпащенко*. Художній редактор *А. П. Коробейников*. Технічний редактор *К. П. Лапченко*. Коректор *А. Л. Шиманська*. Здано на виробництво 31/1 1969 р. Підписано до друку 12/IV 1969 р. Формат 84×108¹/₃₂. 8¹/₈, фіз.-друк. арк., 14,28 ум.-друк. арк., 15,32 обл.-вид. арк. Тираж 115 000. Зам. 9-63. Ціна в оправі 92 коп. Радянський письменник, Київ, бульвар Лесі Українки, 20. Книжкова фабрика ім. М. В. Фрунзе Комітету по пресі при Раді Міністрів УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.

**У ВИДАВНИЦТВІ „РАДЯНСЬКИЙ ПИСЬМЕННИК“
ВИЙШЛИ З ДРУКУ:**

БОНДАРЧУК П.
Отава. Оповідання.

БУРЛИН В.
Земский статистик. Повесть.

БАГМУТ І.
Життєпис слухняного хлопця. Повесть.

БІЛКУН М.
Що маю, те й везу.
Сатиричні мікроповісті, гуморески.

БЕЛЬ Г.
Дім без господаря. Роман.

ДМИТЕРКО Л.
Крізь дні і ночі. Роман.

ДОБРОВОЛЬСЬКИЙ С.
Карасунський Кут. Роман.

ДОЛЕНГА-МОСТОВИЧ Т.
Кар'єра Никодима Дизми.
Роман.

ДІДОВИЧ П.
Межі пам'яті. Оповідання.

ЗАГРЕБЕЛЬНИЙ П.
Диво. Роман.

ЗОРИЧ А.
Войди другом в мой дом. Роман.

КЕСТЕН Г.
Шарлатан. Роман.

МЕДУНИЦЯ М.
Журавлине перо. Оповідання.

ОРОВЕЦЬКИЙ П.
Загибель Полоза. Повість.

ПОДМАЙСТРОВИЧ В.
Записки Тихони. Сатирическая повесть.

СУРГУТСКАЯ Е.
Голубая сорока. Роман.

СОБКО В.
Перші краплини дощу. Роман.

ХАРЧУК Б.
Неслава.

ХЕМИНГУЕЙ Е.
За рікою в затінку дерев. Роман.

Ці книги ви можете купити в книжковому магазині облкниготоргу та облспоживспілки, а також в кіосках «Союздруку».

Якщо ви не знайшли потрібної книги в книжковому магазині, можете зробити листове замовлення через магазин «Книга — поштою» облкниготоргу або через республіканський магазин «Книга — поштою» (Київ, 117, вул. Попудренка, 26), які висилають книги накладною платнею.

ГРЕХЕМ ГРІН ♦ КОМЕДІАНТИ

ГРЕХЕМ ГРІН

92 коп.

ПРИВЕТЛИВЫЙ

7/2